

บรรณาธิการแถลง

วารสารพัฒนาสังคม ฉบับที่ 2 ปีที่ 21 พ.ศ. 2562 ประกอบด้วยบทความที่น่าสนใจหลากหลายประเด็นจำนวน 12 บทความ เริ่มต้นด้วยบทความของ อุทิศ ทาหอม และคณะ ที่ได้ศึกษาเพื่อค้นหารูปแบบพัฒนาศักยภาพเกษตรกรรมแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้เขียนได้เสนอข้อค้นพบที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการลดต้นทุนของเกษตรกร

บทความต่อมาเป็นการศึกษาทุนทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสกุลช่างเมืองเพชรของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งผู้เขียนคือ พัชราภรณ์ ตาละลักษมณ์ และคณะ ได้ค้นพบผลกระทบของทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรายมิติ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทความที่สาม เกี่ยวข้องกับประเด็นการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน โดยผู้เขียน สุริกร สุบัน ได้ศึกษากระบวนการจัดการพลังงานชุมชนของตำบลนาเกลือ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดจนได้เสนอข้อพบทางด้านจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทความที่สี่ เป็นการศึกษาแนวคิดว่าด้วยการเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ผู้เขียน พินทุสร โพธิ์อุไร ได้ศึกษาถึงมโนทัศน์ว่าด้วยการเสริมพลังชุมชน การเสริมสร้างสุขภาพ และการประยุกต์ใช้มโนทัศน์การเสริมพลังชุมชนในการขับเคลื่อนงานด้านการเสริมสร้างสุขภาพ โดยผู้เขียนได้เสนอข้อค้นพบที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์และการประยุกต์ใช้

บทความถัดมา รัชนิวารรณ์ นิรมิตร และบัวพันธ์ พรหมพักพิง ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาวในพื้นที่ชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้เขียนได้สรุปผลเป็นปัจจัยเชิงระดับขั้นที่น่าสนใจ

บทความที่หก เป็นบทความที่ศึกษาตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการสร้างคามยุติธรรมทางสังคม โดยผู้เขียน บุชิตา สังข์แก้ว และคณะ ได้ทำการศึกษาในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และได้เสนอข้อค้นพบในเชิงตัวแบบการพัฒนานโยบายทั้งด้านการพัฒนากระบวนการนโยบายและการพัฒนานโยบาย

บทความที่เจ็ด เป็นประเด็นเกี่ยวกับผู้ค้าเงินรุ่นใหม่กับการขยายอิทธิพลทางการค้าอีคอมเมิร์ซ โดยสาธิตา เชื้อนาค ได้ศึกษาผู้ค้าเงินรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ ผลการค้นพบได้นำเสนอรูปแบบการค้าอีคอมเมิร์ซและสะท้อนลักษณะของทุนนิยมพันธุ์ผสม

บทความที่แปด เป็นการศึกษาผลกระทบการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา โดยผู้เขียน เอมอร์ แสนภูวา ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเปรียบเทียบตลาดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำกับตลาดจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม ภายใต้บริบทที่แตกต่าง ซึ่งผู้เขียนได้ค้นพบและให้ข้อเสนอแนะบางประการที่น่าสนใจ

บทความถัดมา เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงการทำหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจการตัดสินใจของครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อค้นหาตัวแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ โดยผู้เขียน ปรีศนา กาญจนกันทร และ สุพรรณิ ไชยอำพร ทำการศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และได้ค้นพบและได้ให้ข้อเสนอแนะบางประการที่น่าสนใจ

บทความที่สิบ สานิตย์ หนูนิล และ กนกวรรณ พวงประยงค์ ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่หรือเจนเอเรชั่นวายในชนบทไทย โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ทดสอบคือการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ ซึ่งผลสรุปและข้อเสนอแนะสามารถอ่านรายละเอียดได้จากบทความ

บทความที่สิบเอ็ด นิชาภา เขยະสิทธิ์ และคณะ ได้ศึกษาองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล โดยใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน โดยเริ่มจากการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน แล้วตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วจึงนำผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาทำการตีความร่วมกัน ซึ่งผลสรุปและข้อเสนอแนะสามารถอ่านรายละเอียดได้จากบทความ

บทความสุดท้าย เป็นการศึกษาวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. 2549 - 2557 โดยผู้เขียน ชยุดม พันธุ์สุวรรณ และ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ต้องการศึกษารูปแบบของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้ง โดยใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาได้ค้นพบปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาไทยมีการปรับตัว

สุดท้ายนี้ขอให้ผู้อ่านและสมาชิกวารสารทุกท่านได้โปรดมีส่วนร่วมด้วยการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์และส่งบทความมาร่วมตีพิมพ์ เพื่อจะได้ช่วยกันขับเคลื่อน “วารสารพัฒนาสังคม” ให้มีการพัฒนาในเชิงคุณภาพต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ
บรรณาธิการ

การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้ หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ <i>อุทิศ ทาทอม สำราญ ชูระดา คเนศ วงษา</i>	1
ทุนทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสกุลช่างเมืองเพชร ของเยาวชนกลุ่มลูกท้าวจังหวัดเพชรบุรี <i>พัชรภรณ์ ตาละลักษมณ์ อรณัดดา ชินศรี อีราพร ทองปัญญา</i>	28
การจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนนาเหลือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน <i>สุสิทธิ์ สุปัน</i>	45
แนวคิดที่ว่าด้วยการเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ <i>พินทุสร โพธิ์อุไร</i>	64
ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาว ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี <i>รัชนิวรรณ นิรมิตร บัวพันธ์ พรหมพักพิง</i>	78
ตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อการสร้างความยุติธรรมทางสังคม กรณีศึกษา พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จังหวัดตาก และจังหวัดตราด <i>บุษิตา สังข์แก้ว พันธรักษ์ ผูกพันธ์ คำรงพล อินทร์จันทร์</i>	96
ผู้ค้าเงินรุ่นใหม่กับการขยายอิทธิพลทางการค้าอีคอมเมิร์ซ : กรณีผู้ค้าเงินรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ <i>สาธิตา เชื้อนขา</i>	119

กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา <i>เอมอร แสนภูวา</i>	140
ตัวแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ <i>ปริศนา กาญจนกันทร สุพรรณณี ไชยอำพร</i>	164
ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย <i>सानิตย์ หนูนิล กนกวรรณ พวงประยงค์</i>	176
องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล <i>นิชาภา เขษะสิทธิ์ วัชระ คำเขียว พงษ์ศักดิ์ เพชรสถิตย์</i>	196
วิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. 2549 – 2557 <i>ชยุตม์ พันธุ์สุวรรณ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม</i>	216

บทวิจารณ์หนังสือ

China's Asian Dream: Empire building along the silk road. <i>ดุษฎี วรรณธรรมดุษฎี</i>	235
---	-----

คำแนะนำวารสารพัฒนาสังคม

การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร ชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

^aอุทิศ ทาหอม ^bสำราญ ฐระตา ^cคนเฑศ วงษา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ 1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ 2. เพื่อวิเคราะห์และพัฒนางานความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนในการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ 3. เพื่อค้นหารูปแบบพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ โดยคณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การเดินสำรวจ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การจัดเวทีวิเคราะห์/สังเคราะห์ปัญหาหารือกับชุมชน ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้ร่วมกันพลิกกลับกองปุ๋ยอินทรีย์จำนวน 22 ตัน เพื่อนำไปปรับสภาพดินสำหรับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร และได้ร่วมกันทำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ซึ่งเป็นจุลินทรีย์ที่ช่วยย่อยสลายซากพืช ซากสัตว์ ลดแก๊สไข่เน่า สร้างธาตุอาหารให้พืช เสริมรากผักผลไม้ให้แข็งแรง การรวมกลุ่มของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด จึงเป็นปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพในการฟื้นฟูสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเพาะปลูก ผลจากการวิเคราะห์สามารถลดต้นทุนการซื้อปุ๋ยเคมีและอินทรีย์ได้ร้อยละ 82 ส่งผลให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี พร้อมทั้งได้ประกาศเป็นวาระชุมชนในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพใช้เอง เป็นประจำทุกปี การขยายผลไปสู่การทำปุ๋ยใช้เองภายในครัวเรือนและระดับชุมชน ที่สำคัญไปกว่านั้นเกิดการขับเคลื่อนในระดับนโยบาย โดยเทศบาลตำบลศรีสตึก เล็งเห็นถึงความสำคัญ จึงได้นำไปบรรจุไว้ในแผนเทศบัญญัติประจำปี งบประมาณ 2562 ในการส่งเสริมพัฒนาอาชีพเกษตรกรของชุมชนบ้านคูขาด และใช้เป็นชุดข้อมูลในการพัฒนาในโครงการไทยนิยมยั่งยืนตามนโยบายรัฐบาล ในการต่อยอดการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อมุ่งสู่ชุมชนพึ่งตนเองในอนาคตต่อไป

คำสำคัญ การพัฒนาศักยภาพ หลักเกษตรกรรมยั่งยืน ลดต้นทุนการผลิต

^a ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: arm.utit.tahom@gmail.com

^b อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

^c นิติกรปฏิบัติการ สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดบุรีรัมย์

วันที่รับบทความ: 5 กันยายน 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 26 พฤศจิกายน 2561 และวันตอบรับบทความ: 17 ธันวาคม 2561

The Participatory Potential Development of Agriculturists through the Sustainable Agriculture Conapt for Production Costs Reduction in Baan Kukat Community, Satuk Sub-district, Satuk District, Buriram Province

^aUtis Tahom ^bSamran Dhurata ^cKhanet Wongsra

Abstract

This Participatory Action Research (PAR) has the following purposes: 1) to study the production cost problems of agriculturalists of Baan Kukat Community, Satuk Sub-district, Satuk District, Buriram Province; 2) to analyze and develop the concept of sustainable agriculture in order to reduce their production costs in Baan Kukat Community, Satuk Sub-district, Satuk District, Buriram Province; and 3) to search cooperatively Model develop agriculturalists' potentials by applying the concept of sustainable agriculture in order to reduce their production costs in Baan Kukat Community, Satuk Sub-district, Satuk District, Buriram Province. The researchers collected data by using an in-depth interview, a group discussion, participant and non-participant observation, a survey, documents, and an analysis and synthesis of a problem with a community. The result of the analysis the agriculturists of this community turned over 22 tons of high-quality fertilizer to use in adjusting soil condition for agriculture. Moreover, they produced photosynthetic microorganisms which helped biodegradation of plants and animals, reduced hydrogen sulfide, increased nutrients for plants, and strengthened plants' roots. Consequently, the Baan Kukat Community's agriculturists in this research area were grouped with the purpose of using a soil development concept for the organic matter. This helped them reduce 82% of chemical and organic costs. As a result, the agriculturists

^a Assistant professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: arm.utit.tahom@gmail.com

^b Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

^c Legal Officer (Practitioner Level), Buriram Provincial Public Health Office

Received: 5 September 2018, **Revised:** 26 November 2018, **Accepted:** 17 December 2018

changed their behaviors to reduce, abstain, and stop using chemicals. Moreover, every year the community issues the community regulations on producing organic fertilizer which leads to make fertilizer for both households and their community. More importantly, these led to the movement at a policy level. In other words, Sri Satuk Municipality had enacted this guideline in the municipal law of the fiscal year 2019 in order to support and develop Baan Kukat Community's agriculture. Additionally, this set of data would be applied in development of Thais Value Sustainability Project in line with the government policy, and it was extended to sustainable agriculture for a self-sufficiency community in the future.

Keyword: Potential Development, Sustainable Agriculture Conapt, Production Costs Reduction

บทนำ

ชุมชนบ้านคูขาด ตั้งอยู่ที่ ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่ทั้งหมด 2,000 ไร่ หรือ 3.34 ตารางกิโลเมตร มีประชากรอาศัยอยู่ จำนวน 118 ครัวเรือน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา หลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิต มีการประกอบอาชีพเสริม เช่น ทำปลูกลูกฟัก พารา มันสำปะหลัง ทำกระถางต้นไม้ เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ และเพาะปลูกพืชผักสวนครัว เป็นต้น ลักษณะทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่ภายในชุมชนเป็นการทำเกษตรแบบใช้สารเคมี ซึ่งมีเพียง 10 ครัวเรือนเท่านั้นที่ทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน ทั้ง 30 ครัวเรือนนั้น ได้ผ่านการอบรมจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ. 2557 จึงได้นำองค์ความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรของตนเอง (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) พ.ศ. 2558) จากการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส และประชาชนทั่วไป จำนวน 80 คน พบว่า ที่ผ่านมามีคนในชุมชนต้องการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรในการประยุกต์หลักเกษตรกรรมยั่งยืน แต่ยังคงขาดหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนทั้งด้านความรู้และงบประมาณอย่างจริงจัง ซึ่งปัจจุบันชุมชนบ้านคูขาดกำลังเผชิญกับปัญหา 3 ประการ ได้แก่

1. การใช้สารเคมีของเกษตรกรในไร่นา เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เน้นการปลูกพืช เพื่อสะดวกง่าย และได้ผลผลิตสูงจึงหันมาใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชมากขึ้น จนส่งผลให้สภาพดินเกิดความเสื่อมโทรม ดินมีสารพิษตกค้าง นอกจากนี้ยังทำลายระบบนิเวศอาหารตามไร่นา กุ้ง หอย ปู ปลา ลดลง ที่สำคัญยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร เช่น โรคมะเร็งและโรคปอด เป็นต้น โดยสารพิษจะเข้าสู่ร่างกายผ่านการสัมผัส การสูดดม และการปนเปื้อนในอาหารและน้ำดื่ม

2. ปัญหาศัตรูพืชที่ทำลายผลผลิตทางการเกษตร ทำให้พืชผลทางการเกษตรไม่ได้ผลผลิตที่คุ้มค่าต่อการลงทุน การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาชุมชนได้ใช้ค่ายาปราบศัตรูพืช วัชพืช ในการฉีดพ่นตามไร่นา เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ศัตรูพืชทำลายผลผลิตทางการเกษตร

3. ปัญหาต้นทุนการผลิต ชุมชนยังขาดความรู้ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางชีวภาพมาลดต้นทุนการผลิต เช่น การจัดการเมล็ดพันธุ์ การปรับปรุงบำรุงดิน การป้องกันกำจัดศัตรูพืช และการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นปัญหาต่อต้นทุนการผลิต ซึ่งสภาพปัญหาการทำเกษตรในปัจจุบันของชุมชนบ้านคูขาดมีต้นทุนการผลิตที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวน 3,000 – 5,000 บาท การทำอ้อยเฉลี่ยต่อไร่ประมาณ 10,000-14,000 บาท และการทำมันสำปะหลังต่อไร่ โดยเฉลี่ย 4,000 – 5,000 บาท จากการทำการเกษตรในปัจจุบันที่มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ประกอบกับเกิดปัญหาความล้มเหลวของราคาผลผลิตจากการเกษตรไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน ทำให้มีภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น จนทำให้เกษตรกรบางคนถึงต้องอพยพไปทำงานต่างถิ่น (จัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมชุมชน วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2559 ณ ศาลาประชาคมชุมชนบ้านคูขาด)

จากข้อมูลข้างต้นเป็นการสะท้อนให้ว่าชุมชนบ้านคูขาดส่วนใหญ่ยังขาดองค์ความรู้ความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมที่ยึดหลักการผลิตที่เหมาะสมกับระบบนิเวศวิทยา โดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้กับพืชผลทางการเกษตร เช่น การ

ทำน้ำหมักสมุนไพร การทำสมุนไพรไล่แมลง การทำฮอร์โมนไข่ บำรุงต้นข้าวและพืช ปรับปรุงบำรุงดิน โดยการไม่เผาตอซัง สำหรับแปลงนาที่มีน้ำและทำนาตลอดปี หมักฟาง ด้วยน้ำหมักจุลินทรีย์ ที่สำคัญยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ยเคมี ค่ายาปราบศัตรูพืช วัชพืช เป็นต้น การนำความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ ใช้ระบบการปลูกพืช เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ไร่นา ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนบ้านคูขาดใช้วิธีการทำเกษตรโดยอาศัยประสบการณ์ที่สืบทอดต่อกันมา การลองผิดลองถูกและการเลียนแบบ ปัญหาที่สำคัญมีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากการลงทุนการผลิต และลูกหลานไม่สนใจอาชีพเกษตรต่างพากันออกไปนอกชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้สูงกว่า หากปัญหาดังกล่าวยังไม่ได้รับการแก้ไขผ่านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory action research : PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตั้งแต่เริ่มตกลงที่จะทำวิจัย กำหนดปัญหา เลือกรูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การตัดสินใจที่จะปฏิบัติตามแผน และวิเคราะห์ผลการปฏิบัติ ค้นหาวิธีการลดต้นทุนการผลิตตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนมาพัฒนากระบวนการเพิ่มศักยภาพของเกษตรกร ผ่านโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์” โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างนักวิชาการหน่วยงานในระดับท้องถิ่น เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์ เทศบาลตำบลหนองศรีสตึก และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 4 ที่มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างขีดความสามารถและความเข้มแข็งในการค้นคว้าและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมของพืช และเครื่องจักรกลการเกษตร โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะเข้ามาเสริมทักษะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนในการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อค้นหารูปแบบพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

บททวนวรรณกรรม

แนวคิดหลักในการนำมาวิเคราะห์คณะผู้ศึกษาได้เกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาศักยภาพ แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและแนวคิดการเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์สภาพปัญหา

ของการวิจัยที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งใช้เป็นการวิเคราะห์กำหนดทิศทางการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ซึ่งการพัฒนาศักยภาพได้มีนักวิชาการได้นิยามความหมาย เช่น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (Srisuntisuk, S 1994, PP. 134-136) กล่าวว่าขอบเขตของการวิจัยศักยภาพของชุมชนในงานพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน วิเคราะห์จากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้ 1. ความกระตือรือร้นหรือจิตวิญญาณ 2. โครงสร้างและบทบาทขององค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน 3. การวางแผนและการบริหารจัดการงานพัฒนา 4. การพัฒนาคน การพิจารณาความพร้อมของทรัพยากรบุคคลในชุมชน 5. เทคโนโลยีงานพัฒนา 6. การสื่อสาร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์และระบบข้อมูลข่าวสารของชุมชน 7. การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรในชุมชน 8. ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม 9. ระบบการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ขณะเดียวกัน อคิน รพีพัฒน์ (Rapeephat, 2001) พัชรินทร์ สิริสุนทร (Sirasuntorn, P. 2007) การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนได้เข้าไปร่วมรับรู้ในกระบวนการจัดการร่วม ให้ข้อมูลความคิดเห็นในการทำประชาพิจารณ์อันเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมหรือการอนุญาตให้มีการดำเนินการที่กระทบต่อคุณภาพชีวิต อนามัยสิ่งแวดล้อม หรือส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับตนหรือชุมชน ให้ได้รับการยอมรับ (Recognition) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น (Self esteem) เพื่อเป็นกระบวนการเสริมความสามารถของประชาชนให้ สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง อาทิ เช่นข้อมูลที่ครอบคลุมเพียงพอการเสริมสร้างทักษะให้ ประชาชนวิเคราะห์ข้อมูลและตัดสินใจหาทางแก้ปัญหาที่มีคุณภาพ การมีส่วนร่วมในระดับนี้สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของประชาชนในระดับสูง และที่สำคัญการให้ประชาชนมีส่วนร่วมนอกจากการปลูกฝังจิตสำนึกแล้วจะต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางแล้ว ยังเป็นปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบายมาตรการ และการปฏิบัติที่เอื้ออำนวย รวมทั้งการสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน เพิ่มโอกาสในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานวิถีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นหลักคิดบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เน้นการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง นันทิยา หุตานุกุล และณรงค์ หุตานุกุล (Huthanuwat, N. 2004) วิฑูรย์ ปัญญากุล (Punyanukul, W. 2013) และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (Leanjumroon, W. 2004) ได้แบ่งเกษตรกรรมยั่งยืน เป็น 5 ประการ ได้แก่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น การทำเกษตรกรรมยั่งยืนมิได้หมายความเฉพาะการผลิตทางการเกษตรเท่านั้น แต่ได้รวมความไปถึงความคิด จิตใจ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ความรู้ความสามารถในภูมิปัญญาพื้นบ้านและในการพัฒนาเทคโนโลยีของตนเอง ตลอดจนความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนและสังคม ที่โดยใช้กระบวนการทางชีววิทยา ทรัพยากรท้องถิ่น และพลังงานหมุนเวียน ในการจัดการปรับปรุงบำรุงดินและการดูแลสุขภาพพืช สัตว์

นอกจากนี้ยังได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของ ง่ายงาม ประจวบวัน (2558) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนชุมชนบ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษา พบว่า การเรียนรู้พัฒนาการในการผลิตทางการเกษตรทำให้เห็นความเชื่อมโยงของความเข้มแข็งของระบบชุมชนในมิติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์อยู่กับรูปแบบการผลิตเมื่อเกษตรกรเรียนรู้ระบบนิเวศเกษตรกรรม ศักยภาพและข้อจำกัดทำให้เกษตรกรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาทางการผลิตร่วมกับนักวิชาการ คือ การจัดการความเค็มของน้ำเพื่อการ

ปลูกพืชผัก การปรับปรุงระบบการให้น้ำแบบสปริงเกอร์และแนวทางการปฏิบัติที่ดีในการบำรุงรักษาดิน การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชนหลักเมตรเป็นการพัฒนาเชิงระบบประกอบด้วย ระบบนิเวศเกษตรกรรมระบบการรวมกลุ่ม ระบบมาตรฐาน และระบบตลาดการยอมรับเทคโนโลยีจากนักวิชาการจนเกษตรกรรมสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างต่อเนื่องซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกษตรกรรมสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการวางบทบาทอย่างเสมอภาคกันระหว่างเกษตรกรกับนักวิชาการนอกจากปัจจัยด้านกายภาพ (Physical Factor) และปัจจัยทางด้านเทคนิค (Technical Factor) แล้ว ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Factor) และปัจจัยทางด้านสังคม (Social Factor) ก็มีผลต่อการปรับปรุงแบบการผลิตสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคณะผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้มากำหนดทิศทางการในการวิจัย เพื่อใช้เป็นกรอบทิศทางการไปเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อสื่อให้เห็นการผสมผสานองค์ความรู้จากทฤษฎีและภาคปฏิบัติควบคู่กัน

ระเบียบวิธีวิจัย

ในกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยทำการศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการทำเกษตรกรรมของชุมชน วิเคราะห์ภูมินิเวศของชุมชน ตลอดจนค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากเอกสาร สิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาคราชการและภาคชุมชนรวมทั้งแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การทำเกษตรกรรม ภูมินิเวศชุมชน และชุดความรู้ประสบการณ์ภูมิปัญญาในการทำเกษตรกรรม การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนศึกษาปัญหาสาเหตุการทำเกษตรกรรมของชุมชน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนบ้านคูขาด โดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Technique) โดยใช้การสัมภาษณ์ (Interview Guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนค้นหาศักยภาพของชุมชน การศึกษาภูมินิเวศของชุมชน ปัญหาสาเหตุการทำเกษตร ความรู้ความเข้าใจกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชน ตลอดจนการค้นหาชุดความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรม

ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการทำเกษตรกรรมที่ผ่านมาจากชุมชน จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ซึ่งได้แก่ ผู้รู้และผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส เป็นต้น

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focused Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview schedule) ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group think) โดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control (AIC) การระดมความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความรู้ (Mind Mapping) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการทำเกษตรกรรมของชุมชน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนค้นหาชุดความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมของชุมชนบ้านคูขาด

2.3 การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สภาพปัญหาตนเอง พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาศักยภาพองค์ความรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน คณะผู้วิจัยแบ่งรายละเอียดกิจกรรมในการจัดเวทีร่วมกับชุมชนออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ 1. ระยะเตรียมการ 2. ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล 3. ระยะวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา 4. สรุปประเมินผล/ผลักดันสู่นโยบาย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ระยะเตรียมการ

1.1 พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน แกนนำที่มิวิจัยชุมชน ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้อาวุโส เยาวชน พร้อมทั้งค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน

1.2 จัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนประกอบด้วย เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอ เจ้าหน้าที่เทศบาล เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เยาวชน และผู้สนใจในชุมชนบ้านคูขาด

2. เก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

2.1 ศึกษาปัญหาระบบเกษตรกรรมของชุมชน การสร้างงานสร้างอาชีพในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน การจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการระบบเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การจัดการระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรทฤษฎีใหม่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตรประณีต เป็นต้น

2.2 คณะผู้วิจัยและนักวิจัยชุมชนร่วมกันวางแผนเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (AIC) ในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดการภูมิโนเวชเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด พร้อมทั้งวิเคราะห์องค์ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพองค์ความรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในการลดต้นทุนการผลิต เพื่อนำมาเป็นส่วนผสมในการปรับปรุงสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของพืช

3. ระยะเวลาแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

3.1 พัฒนาศักยภาพเกษตรกร โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการและศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้พื้นที่ตนเอง

3.2 ทดลองปฏิบัติการค้นหารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด โดยให้เกษตรกรที่ผ่านการพัฒนาศักยภาพนำองค์ความรู้มาสู่การใช้ประโยชน์

4. สรุปและประเมินผล

จัดเวทีถอดบทเรียนภาพรวมการดำเนินงานของโครงการวิจัย (Retrospect) เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานอย่างต่อเนื่องในอนาคต พร้อมทั้งผลักต้นการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสู่วาระในระดับจังหวัด เพื่อสร้างเป็นชุมชนแหล่งเรียนรู้ ร่วมกับ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 4 ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ สำนักงานเกษตรอำเภอสตึก เทศบาลศรีสตึก สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสตึก อสม. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาล องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย

การดำเนินการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงต้องเน้นการสร้างความเข้าใจ ตั้งแต่ การพัฒนาโจทย์วิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การวางแผนปฏิบัติการ การใช้ประโยชน์ การสรุปประเมินผล ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ พร้อมทั้งสร้างการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานข้อมูลที่ค้นพบ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการจำนวน 241 คน โดยเลือกจากกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องที่ให้ข้อมูล ได้แก่ 1. กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ จำนวน 20 คน 2. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน และผู้อาวุโสในชุมชน จำนวน 50 คน 3. สมาชิกกลุ่มประชาชนที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืน จำนวน 69 คน 4. กลุ่มเกษตรกรปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย จำนวน 12 คน 5. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชน/สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขต 4 /ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ คณะครูนักเรียนโรงเรียนบ้านคูขาด เทศบาลตำบลศรีสตึก สำนักงานเกษตรอำเภอสตึก เป็นต้น จำนวน 90 คน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และกลุ่มคนที่มีอาชีพหลักด้านการทำเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 70 คน ที่เลือกจาก 3 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนทั่วไปที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตร รูปแบบวิธีการ ต้นทุนการผลิต การทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยทำการเลือกแบบรวมเจาะจง (Purposive Sampling) ตลอดจนเข้าร่วมดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ทั้งนี้ กำหนดเงื่อนไขว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนต้องเป็นผู้รู้ลักษณะการทำเกษตรกรรมยั่งยืน การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี การทำเกษตรแบบผสมผสาน การทำเกษตรธรรมชาติ การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การทำเกษตร

อินทรีย์ และการทำวนเกษตร เป็นต้น ตลอดจนรู้สถานการณ์ปัญหาการทำเกษตรกรรมของชุมชนบ้านคูขาด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ รู้ข้อมูลปัญหาการทำเกษตรกรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจำนวน 81 คน รวมเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยทั้งสิ้น 241 คน

ผลการศึกษา

1. สถานการณ์ปัญหาต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2443 ยังมีการผลิตเพื่อยังชีพ เน้นการเพาะปลูกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งในปี 2535 ได้รับการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น ได้แก่ ยางพารา อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งพืชเศรษฐกิจต้องอาศัยพันธุ์และการดูแลรักษา เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และมีการปล่อยสินเชื่อทางการเกษตรให้กับประชาชนผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เพื่อเป็นต้นทุนในการเพาะปลูก ซึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจก็มีภาวะความเสี่ยงทั้งด้านราคา และต้นทุนการผลิต เช่น ค่าแรงงาน พันธุ์พืช ค่าน้ำมันรถ การยาฆ่าแมลง ค่ายาฆ่าหญ้า เป็นต้น ล้วนแล้วมีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ขณะเดียวกันราคาสผลผลิตก็ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาดที่มีนายทุนเป็นผู้กำหนด จนทำให้เกษตรกรบางคนที่มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา มีภาระหนี้สินมากขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2557 ชุมชนเริ่มกลับมาทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้นจึงได้เข้าไปอบรมพัฒนาองค์ความรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อบรมจากสำนักงานเกษตรอำเภอสตึก ไปศึกษาดูงาน แล้วนำองค์ความรู้กลับมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ตนเอง จนเกิดกลุ่มต้นแบบในชุมชน จำนวน 30 ครัวเรือน แต่ทั้ง 30 ครัวเรือนยังไม่เข้าใจหลักการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ที่ชัดเจน บางส่วนยังเน้นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว มีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีในการเพาะปลูก จึงเป็นโจทย์ที่คณะผู้วิจัยต้องค้นหาคำตอบเพิ่มเติม เติบโตความรู้ใหม่เพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพที่ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ผลจากการรวบรวมข้อมูลสภาพปัญหาในปัจจุบันชุมชนกำลังเผชิญปัญหา ดังนี้

1.1 ปัญหาการจัดการด้านระบบการผลิต ระบบการปลูกพืชของชุมชนส่วนใหญ่เน้น

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมาก เช่น ปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ซึ่งปัจจุบันมีปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินมีความเสื่อมโทรม เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาสภาพดิน ตลอดจนมุ่งเน้นผลผลิตทางการเกษตร จนไม่ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาระบบนิเวศตามหัวไร่ปลายนา จากการสัมภาษณ์ นายบุญมี ภากรณ์แก้ว ได้ให้ข้อมูลว่า “ผมก็ทำมีพื้นที่ไม่มาก ประมาณ 3-4 ไร่ ส่วนใหญ่ก็มีการปลูกมัน มีค่าต้นทุนทั้งหมดที่ใช้ในการเพาะปลูกในแต่ละปี ประมาณ 8,000-10,000 บาท ขึ้นอยู่กับราคาของปุ๋ยและน้ำมันเชื้อเพลิงในแต่ละปี การปลูกส่วนใหญ่ก็ใส่ปุ๋ยคอกบำรุงสภาพดินผสมกับปุ๋ยเคมีเร่งลำต้น และใบ เพื่อให้มันมีผลผลิตที่ได้จำนวนมาก ส่วนได้ก็จะได้ไม่มากนัก ขึ้นอยู่กับราคาในแต่ละปี บางปีก็ได้ ประมาณ 17,000-20,000 บาท ถ้าหักลบต้นทุนก็ถือว่า ได้กำไรไม่มาก แต่ก็

ถือว่าเป็นรายได้ไม่มากนัก พอเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับครอบครัว” จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า แม้การปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย แต่ก็ต้องมีการลงทุนด้านค่าใช้จ่ายมากขึ้นตามไปด้วย จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้เกษตรกรบางคนหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จสิ้นก็จะไปทำงานรับจ้างในต่างถิ่น เช่น กรุงเทพมหานคร ชลบุรี ระยอง เป็นต้น เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดสามารถวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้อย่างชัดเจน แต่ยังคงขาดองค์ความรู้ในการจัดการระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเอง

1.2 ปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดเผชิญกับปัญหาวัชพืช ศัตรูพืชที่ทำลายผลผลิตทางการเกษตร ไม่ได้ผลผลิตที่คุ้มค่าต่อการลงทุน เช่น เพลี้ย หนอน โรคพืชราสนิม เป็นต้น ที่ผ่านมามีชุมชนได้ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช เพื่อเป็นการป้องกัน แต่ก็มีปัญหาด้านทุนการผลิตมากขึ้นตามไปด้วย และที่สำคัญปัญหาสารเคมีตกค้างในผลผลิตทางการเกษตร หรือก็ทำลายสุขภาพของตนเอง จากการให้ข้อมูลของ นางเสวียน อรุณโณ ได้ให้ข้อมูลว่า *“พอใช้สารเคมีประจำสังเกตว่า เวลาฉีดฆ่าพวกหนอน เพลี้ย ไม่ตายและไม่หนี จนบางครั้งต้องใช้สารเคมีที่มีความเข้มข้นมากขึ้นเป็นประจำทุกปี”* จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ศัตรูพืชมีวิวัฒนาการต่อต้านสารเคมี มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบชุมชนบ้านคูขาด จะมีการปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกยางพารา เป็นจำนวนมาก และเกษตรกรส่วนใหญ่ก็มีการใช้สารเคมีบำรุงพืชผลทางการเกษตรทุกขั้นตอน ตั้งแต่ การเตรียมดิน การบำรุงรักษา เป็นต้น จึงทำให้แมลงเป็นสัตว์ที่มีวิวัฒนาการรวดเร็ว การใช้สารเคมีมาก ๆ ซ้ำ ๆ แมลงจะปรับตัวเองให้ทนทานและเกิดอาการที่เกษตรกรเรียกว่าคือยา ก่อนใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ต้องสำรวจปริมาณการระบาดก่อนเสมอ เลือกใช้สารเคมีให้ตรงกับชนิดโรคแมลง จะช่วยลดการสูญเสียของสารเคมี รัชชาวิทย์ สระอุณ (Saruno, T. 2016. pp, 14) จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการใช้สารชีวภาพไล่แมลง เพราะการใช้สารชีวภาพต้องทำการฉีดพ่นก่อนศัตรูพืชจะเข้ากัดกิน พืช ผัก ผลไม้ หรืออย่างน้อยฉีด 3 ครั้งต่อ 1อาทิตย์ เพื่อเป็นการป้องกันวิธีการฉีดพ่น ควรหลังต้นพืชเริ่มออกก่อนที่โรคและแมลงศัตรูพืชจะมารบกวน ควรทำการฉีดพ่นในตอนเช้า หรือหลังฝนตก และให้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อป้องกันหรือไล่แมลงศัตรูพืชไม่ให้มารบกวน ซึ่งแนวคิดในการทำน้ำหมักชีวภาพหรือน้ำสกัดชีวภาพ ต้องมีส่วนผสมของ **พืชที่มีกลิ่นฉุน** **แมลงไม่ชอบ** **มาใช้ในการไล่แมลง** **พืชที่มีรสขม** **ซึ่งหนอนไม่ชอบ** **มาใช้ป้องกันกำจัดหนอน** **พืชที่มีรสฝาด** **เชื้อโรคพวกเชื้อราไม่ชอบก็นำมาใช้ในการป้องกันกำจัดโรคพืช** นอกจากนี้ยังนำวัชพืชมาผสมกับพืชที่รับประทานได้นานาชนิด เพื่อนำมาผลิตเป็นน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งมีคุณสมบัติในการปรับปรุงบำรุงดิน ทำให้พืชเจริญเติบโตได้ดีพร้อมกับเป็นสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ และสารพิษตกค้างอีกด้วย สมเกียรติ สุวรรณคีรี (Suwankeeree, S. 2004. pp, 5) อีกอย่างจุดด้อยของการใช้สารไล่แมลงแบบชีวภาพ ทำให้แมลงตายช้าไม่รวดเร็วเหมือนสารเคมี เพราะต้องอาศัยระยะเวลาหนึ่งในการเข้าไป

เจริญในตัวแมลงและทำให้แมลงตาย จึงทำให้เกษตรกรมองว่าไม่ทันใจ อีกอย่างคือเกษตรกรที่คุ้นเคยกับการใช้สารเคมีที่ออกฤทธิ์เร็วทำให้แมลงตายได้ในทันที

1.3 ปัญหาขาดความรู้ในการวิเคราะห์และปรับปรุงสภาพดิน เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด

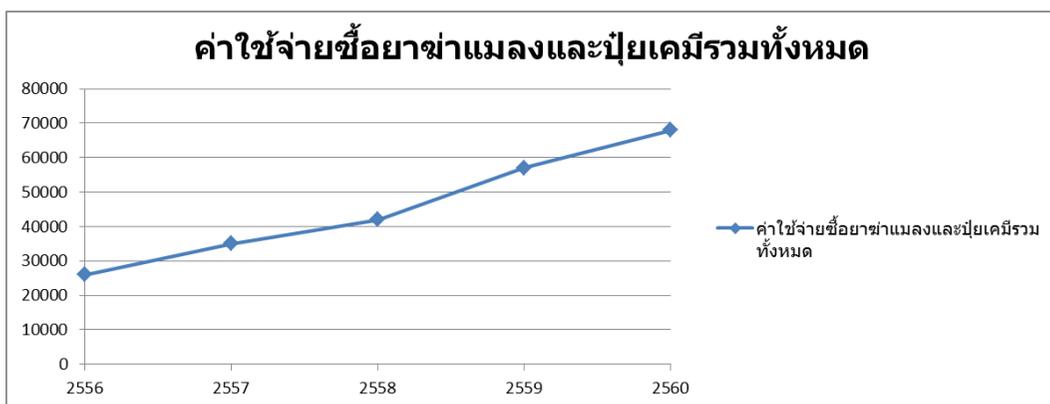
ยังขาดองค์ความรู้ด้านปรับสภาพดิน ส่วนใหญ่เน้นการใช้ปุ๋ยเคมีในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ผ่นวกกับเกษตรกรมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่เป็นระยะเวลานาน เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา แตงโม ถั่วฝักยาว เป็นต้น สภาพดินจึงขาดธาตุอาหารที่เหมาะสมกับความต้องการของพืช ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางกายภาพของดินทำให้ดินแข็ง และขาดความสมบูรณ์ ไม่ร่วนซุย การที่ชุมชนบ้านคูขาดมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวส่งผลต่อความสูญเสียความหลากหลายทางระบบนิเวศ ระบบการเกื้อกูลกันโดยธรรมชาติถูกทำลาย ขาดความสมดุล ศัตรูพืชมีจำนวนมากขึ้น เช่น เพลี้ยกระโดดระยะยาว โรคแมลงที่เป็นศัตรูคือยา ทนทานต่อสารเคมี จากการให้ข้อมูลของ นายหนู สถานสุข ได้เล่าว่า “ปัจจุบันมีพวกเพลี้ย หนอน โรคระบาดพืชมากขึ้น และจากที่สังเกตเปลี่ยนไปทุกปี จนบางครั้งสารเคมีที่เคยใช้ใช้ไม่ได้ผลแล้ว” ดังนั้นการเพาะปลูกพืช ผักทุกชนิด เกษตรกรจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับสภาพดินเป็นอันดับแรก เนื่องจากสภาพดินแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ดินเปรียบเสมือน “ทุน” ที่สำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งองค์ประกอบของดินที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืช คือ อินทรีย์วัตถุ (แร่ธาตุ) เป็นแหล่งอาหารของพืช จำนวน 45% อินทรีย์วัตถุ ทำให้ดินโปร่งร่วนซุย และเป็นแหล่งอาหารของจุลินทรีย์ 5% อากาศ ให้ออกซิเจนแก่รากพืชใช้ในการหายใจ 25% และน้ำ ช่วยละลายธาตุอาหารในดินให้รากพืชดูดไปใช้ประโยชน์ รัชธาวินท์ สระอุณ (Saruno, T. 2016. pp, 7)

1.4 ปัญหาระบบห่วงโซ่อาหารและสุขภาพ ชุมชนบ้านคูขาดในปัจจุบันมีการทำ

การเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมาก และมีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกมากขึ้น จำพวกยางพารา อ้อย มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ถั่วฝักยาว แตงโม จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ เช่น อากาศ แหล่งน้ำ อาหารธรรมชาติ เป็นต้น จากการให้ข้อมูลของ นายพุด วรรณคำ ผู้ที่รับจ้างฉีดสารเคมี ได้ให้ข้อมูลว่า “ผมรับจ้างฉีดสารเคมีตามไร่มา เมื่อก่อนสุขภาพแข็งแรงมาก ปัจจุบันสังเกตตัวเองว่ารู้สึกเหนื่อยเร็วขึ้น และไม่แข็งแรงเหมือนแต่ก่อน คนดูอาจจะดูเหมือนผมแข็งแรง แต่ผมรู้สึกที่ไม่เหมือนเดิม เพราะการฉีดสารเคมีจะเข้ามาสู่ร่างกายได้ง่าย คิดว่าจะเลิกทำ แต่ไม่ทำไม่รู้จักเอาเงินจากไหนมาเลี้ยงครอบครัว เพราะพื้นที่ทำกินก็น้อย ปัจจุบันผมตรวจพบหลายโรค ได้แก่ เบาหวาน ความดัน แผลติดเชื้อ สารเคมีในเส้นเลือด เป็นต้น แต่คิดว่าสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการรับจ้างฉีดสารเคมี” ฉะนั้นการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง จนส่งผลกระทบต่อมลพิษทางสิ่งแวดล้อมโดยรอบชุมชน นอกจากนี้ยังทำให้ระบบนิเวศตามหัวไร่ปลายนาถูกทำลาย แหล่งอาหารจากธรรมชาติลดลง เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ทรัพยากรในดิน สิ้นในน้ำ” เกิดการเสื่อมสภาพลง ที่สำคัญไปกว่านั้นสารเคมียังได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคเกิดโรคมะเร็ง แพ้ โรคระบบทางเดินหายใจ และอาจลุกลามไปถึงการเกิดมะเร็งด้วย การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวยังทำให้ประเทศชาติเสียงบประมาณค่าใช้จ่ายในการนำเข้าปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและสารเคมีปีละหลายหมื่นล้านบาท วิสุทธิ์ ไบไม (Baimai, W. 2014. pp, 77) จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแม้

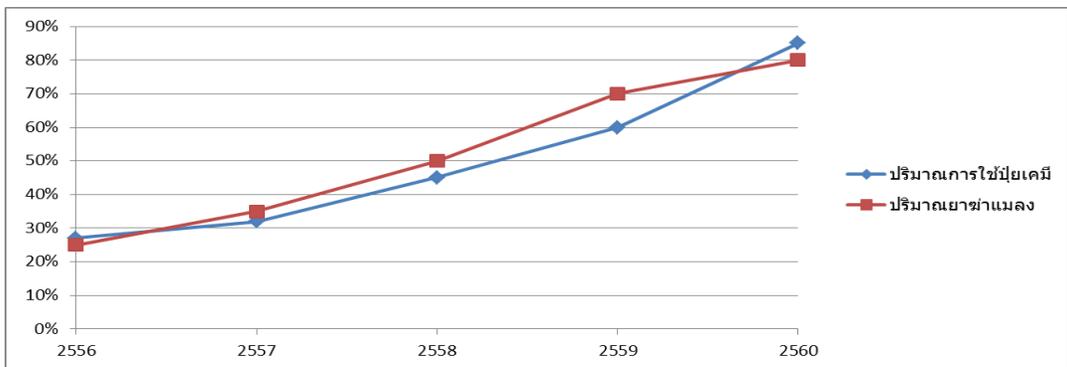
เกษตรกรผู้ปลูกพืช ผักเอง ไม่กล้าบริโภค แต่นำผลผลิตที่ได้ไปขายให้ที่ตลาด การทำเกษตรในลักษณะนี้จึงเป็นการมุ่งเน้นให้ตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ให้ความสำคัญกับการดูแลสิ่งแวดล้อม

1.5 ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจาก การเปลี่ยนแปลงค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และการบริโภคนิยมทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลง จากเกษตรเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อขาย สร้างรายได้ให้กับครอบครัว การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น การลงทุนตั้งแต่การเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์ การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว และการขนส่ง นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายด้านอื่น ๆ เช่น ค่าแรงงาน การนํ้ามันรถ เป็นต้น ล้วนแล้วต้องใช้จ่ายแทบทั้งสิ้น และมีแนวโน้มต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ และสิ่งที่สำคัญที่เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดประสบ คือ ปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรที่มีความเชื่อมโยงกับภาวะเศรษฐกิจ และนโยบายรัฐบาล จึงทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนไม่มีภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น ผลกระทบจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวของคนในชุมชนที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้จากผลผลิต แต่ในทางกลับกันไม่ได้สร้างความมั่นคงต่อรายได้ให้กับเกษตรกรในชุมชน ปัจจุบันแม้ว่าชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกแบบเกษตรผสมผสานมากขึ้น แต่ก็มีไม่มากนัก แต่คนส่วนใหญ่ภายในชุมชนยังเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา อ้อย มันสำปะหลัง ถั่ว แตง แตงโม เป็นต้น จึงทำให้มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเกษตรกร จำนวน 81 คน พบว่า อัตราการใช้จ่ายค่าแม่ลงและปุ๋ยเคมีเฉลี่ยต่อครัวเรือนของชุมชนบ้านคูขาด ในปี พ.ศ. 2556 มีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน เงิน 26,000 บาท พ.ศ. 2557 มีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน 35,000 บาท พ.ศ. 2558 มีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน 42,000 บาท พ.ศ. 2559 มีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน 57,000 บาท และ พ.ศ. 2560 มีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวน 68,000 บาท จากข้อมูลสถิติดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวโน้มและทิศทางการใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพดินขาดธาตุอาหารที่เหมาะสมกับความต้องการของพืช ตลอดจน แม่ลงมีการปรับตัว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ การดื้อยา จึงทำให้เกษตรกรมีการลงทุนการใช้สารเคมีมากขึ้นทุกปี

ภาพที่ 1 รวมค่าใช้จ่ายในการซื้อยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556-2560

และเมื่อเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง พบว่า ในปี พ.ศ. 2556 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 27% การใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 25% พ.ศ. 2557 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 32% มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 34% พ.ศ. 2558 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 45% มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 50% พ.ศ. 2559 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 60% มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 70% พ.ศ. 25560 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 85% มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 80% จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในระยะปี พ.ศ. 2556-2559 มีการใช้ยาฆ่าแมลงมากกว่าปุ๋ยเคมี และในปี พ.ศ. 2560 มีการใช้ปุ๋ยเคมี มากกว่ายาฆ่าแมลง

ภาพที่ 2 เปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของเกษตรกรมุ่งเน้นการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร เพราะเกษตรกรมีความเชื่อว่าหากไม่ใช้สารเคมีจะทำให้พืชไม่เจริญงอกงามและไม่ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น จากข้อมูลสถิติดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวโน้มและทิศทางที่ชุมชนใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพดินขาดธาตุอาหารที่เหมาะสมกับความต้องการของพืช ตลอดจน แมลงมีการปรับตัว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ การดื้อยา จึงทำให้เกษตรกรมีการลงทุนการใช้สารเคมีมากขึ้นทุกปี

2. การวิเคราะห์และพัฒนางานรู้เกษตรกรมยั่งยืนในการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

คณะผู้วิจัยจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาต้นทุนการผลิตและการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ได้แก่ ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี เปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง พบว่า ในปี พ.ศ. 2556 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 27 การใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 25 พ.ศ. 2557 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 32 มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 34 พ.ศ. 2558 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 45 มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 50 พ.ศ. 2559 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 60 มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 70 พ.ศ. 25560 มีการใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 85 มีการใช้ยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 80 จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในระยะปี พ.ศ. 2556-2559 มีการใช้ยา

ฆ่าแมลงมากกว่าปุ๋ยเคมี และในปี พ.ศ. 2560 มีการใช้ปุ๋ยเคมี มากกว่ายาฆ่าแมลง จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของเกษตรกรมุ่งเน้นการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร เพราะเกษตรกรมีความเชื่อว่าหากไม่ใช้สารเคมีจะทำให้พืชไม่เจริญงอกงามและไม่ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น จากข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นโจทย์คำถามที่สำคัญ โดยคณะผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นการชวนคิด ชวนคุยว่า “ปัญหาแนวโน้มการใช้สารเคมีที่เพิ่มขึ้นทุกปีนี้ นอกจากจะเป็นต้นทุนการผลิตแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค หากชุมชนยังไม่ตระหนักที่จะปรับเปลี่ยน ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี แนวโน้มจะมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น และสุขภาพของเราก็แย่ลง” จากประเด็นดังกล่าวทำให้เกษตรกรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนได้นางหนูเจียนศาลางาม ได้กล่าวขึ้นว่า “ปากก็แสวงหาความรู้จากการอบรมที่เขาจัดบ้าง ดูจากอินเตอร์เน็ตบ้าง เรียนรู้จากหนังสือบ้าง นำมาใช้แต่ก็ยังไม่เกิดผล แต่ถ้ามีสิ่งใหม่ ๆ ให้เรียนรู้แล้วนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมและทำให้เราประสบความสำเร็จได้นั้น จะดีมากที่ผ่านมามีไปอบรมต่าง ๆ เขาก็พูด ๆ เชิงวิชาการ มันไม่เห็น ไม่เข้าใจ ถามว่าชาวบ้านอย่างเราจะถามอะไร ก็ไม่กล้าถาม เพราะไม่รู้จะถามอะไร ไม่เข้าใจ แต่หากมีความรู้ในการลด ละ เลิก การใช้สารเคมี จะเป็นบุญมาก ทุกคนรู้ว่ามันอันตราย แต่ทำไม่ได้ ความจนความอดอยาก มันทำให้เราต้องทำ ไม่ทำก็อดตาย”

จากคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดพยายามแสวงหาองค์ความรู้ที่หลากหลาย แต่ยังไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับตนเองได้ ชุมชนจึงร่อนหน่วยงานองค์กรที่เข้าใจปัญหาของเกษตรกร ที่จะเข้ามาสร้างความรู้ความเข้าใจทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ ที่ผ่านมามีเพียงการเข้ามาจัดเวทีอบรม ไปศึกษาดูงาน กลับมาชาวบ้านมาทดลองทำ เมื่อประสบปัญหาที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานมาให้คำแนะนำปรึกษา สุดท้ายชาวบ้านไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ จึงไม่เกิดการพัฒนาต่อยอดให้เห็นผลในเชิงรูปธรรม อีกทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่คิดว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก และได้ผลผลิตช้า และไม่ทันกับวิถีการเปลี่ยนทางสังคม ขณะเดียวกันยังเห็นว่าการผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในรูปแบบอินทรีย์ แบบผสมผสาน และปลอดภัยนั้น ยังไม่เห็นช่องทางการตลาดที่ชัดเจนเป็นเหตุผลให้ชาวบ้านยังไม่มีแรงจูงใจในการผลิตมากนัก ดังนั้นการที่จะให้เกษตรกรภายในชุมชนเล็งเห็นความสำคัญในการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิตนั้น ต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ เก็บข้อมูล วิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง การปลูกพืชเชิงเดี่ยว กับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร มีผลดีต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม ห่วงโซ่ทางอาหารอย่างไร ที่สำคัญความต้องการของตลาดมีสูงมาก ขายได้ในราคาที่สูงขึ้น เหตุผลทั้งหมดนี้ต้องทำการวิเคราะห์ค้นหาองค์ความรู้แล้วลงมือปฏิบัติการทดลองร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดผลลดต้นทุนการผลิตอย่างเป็นรูปธรรม เพราะแนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นวิธีที่สอดคล้องกับภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน ที่เน้นการสร้างรากฐานเกษตรที่เข้มแข็งตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้ไปอบรมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของชุมชนบ้านคูขาด 2 คืน 3 วัน ณ พุทธสถานศีรชะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ และชุมชนท่องเที่ยวเกษตรบัวเหิง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ในวันที่ 23-25 ธันวาคม พ.ศ.

2560 ผลจากการศึกษาดูงานทำให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดต้องมีความรู้ในการไปประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตดังนี้

2.1 องค์ความรู้ด้านการปรับเปลี่ยนแนวคิดการทำเกษตร พบว่า เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับการเพาะปลูก ซึ่งก่อนไปศึกษาดูงานมองว่า การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ ทำให้พืชโตช้า และผลผลิตไม่ได้ปริมาณเทียบเท่ากับการใช้เคมี แต่จากการได้ไปฝึกอบรมจากพุทธสถาน ศิริระโศก ทำให้เกษตรกรเห็นว่า การปลูกพืชที่ได้ผลผลิตดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่กับการปรับปรุงดิน ปรับสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเพาะปลูก จากการใช้ข้อมูลของ *สุเพ็ญ ปัญญา เกษตรกรที่ไปพัฒนาศักยภาพ* ได้กล่าวว่า “แต่ก่อนเชื่อว่าการปลูกพืชต้องใช้ปุ๋ยเคมี ถึงจะงอกงาม ถ้าไม่ใช้พืชก็จะมีงาม และที่สำคัญไม่เคยรู้ว่าก่อนเลยว่า การปรับปรุงสภาพดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ มาใช้จะได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแนวคิด และที่สำคัญหากทำกันเป็นกลุ่มผลิตปุ๋ยเป็นกลุ่มแบ่งปันกันจะทำให้ลดต้นทุนเยอะ การไปอบรมศึกษาดูงานครั้งนี้ดีกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา สิ่งที่แตกต่างกันคือ การได้เห็นเขาทำ ได้ความรู้จากการคุย และที่สำคัญเราได้ทดลองลงมือปฏิบัติจริงด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจและจะนำมาประยุกต์ใช้ในการทำเกษตรในพื้นที่ของตนเอง”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรได้เกิดความรู้ความเข้าใจ และได้เรียนรู้จากสิ่งที่เป็นปัญหา พร้อมทั้งได้แลกเปลี่ยน ซักถาม ข้อสงสัยจากวิทยากร ตลอดจนได้เห็นพื้นที่ต้นแบบที่ผลิตปลอดภัยแบบครบวงจร จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิด เนื่องจากแนวคิดเป็นการกำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติของคน การเปลี่ยนแนวคิด จึงเป็นโอกาสทำให้ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลง จากการใช้ข้อมูลของนายหนู สถานสุข *เกษตรกรที่ไปพัฒนาศักยภาพ* ได้เล่าว่า “จะทำอะไรก็แล้วแต่ต้องทำให้เขาเกิดความ “ศรัทธา” ว่าเป็นไปได้ ทำได้จริง เหมือนที่เราไปดูพุทธสถานศิริระโศก เขาทำได้จริง ทำจริงมีทุกอย่างที่ใช้ เพราะเขากินมังสวิรัตินี้ไม่กินเนื้อ เขาจึงต้องปลูกผักที่ได้มาตรฐาน สะอาด ใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ ไม่ใช้เคมีพอเราเห็น ความศรัทธาก็เกิดขึ้น พอความศรัทธาเกิดขึ้นทางชาวบ้านก็ได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สอบถามเขา จนได้เกิดปัญญา รู้แจ้ง เห็นจริง แล้วที่สำคัญที่สุดทุกคนต้องกลับมาทำ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย ร้อยอย่างเดียวไม่พอ แต่ต้องเอาความรู้มาปฏิบัติด้วย” ดังนั้นการอบรมเชิงปฏิบัติการศึกษาดูงาน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เกษตรกรได้เกิดเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสิ่งที่ชุมชนกำลังดำเนินการ และให้เกิดความรู้อย่างครบทุกขั้นตอน เพื่อจะทำให้เกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตของตนเอง

2.2 การตรวจวัดค่าความเป็นกรด ด่าง และธาตุอาหารในดินด้วยตนเอง พบว่า การอบรมเชิงปฏิบัติการเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เรียนรู้เกี่ยวกับการตรวจวัดสภาพดิน เพราะหัวใจสำคัญของการปลูกพืช คือ ดินดี การที่จะรู้ว่าดินมีธาตุอาหารที่เพียงพอต่อความต้องการของพืช จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการตรวจวัดค่าของดิน ซึ่งเกษตรกรได้ลงมือเก็บตัวอย่างดิน ลงมือตรวจวัดวิเคราะห์ธาตุอาหารในดินจากวิทยากร ซึ่งผลจากการได้เรียนรู้ทำให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้ร่วมกัน

ระดมทุน ซื้อชุดตรวจสอบดินในราคา 1,290 บาท เพื่อนำมาใช้สำหรับการตรวจวัดความเป็นกรด ด่าง (pH) และธาตุอาหารหลัก N P K ที่พืชต้องการ เกษตรกรได้เรียนรู้การตรวจวัดสภาพดิน จึงทำให้เกิด ความรู้ความเข้าใจมากขึ้นในการปรับสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร

2.3 ชุดความรู้เกี่ยวกับสูตรปุ๋ยอินทรีย์ จุลินทรีย์ 1 เทพ 8 เซียน พบว่า หลังจากเกษตรกรชุมชน บ้านคูขาดได้การอบรมเชิงปฏิบัติการและการศึกษาดูงานในวันที่ 23-25 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ชุมชนได้ เกิดความรู้และแรงจูงใจที่จะนำผลที่ได้จากการศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตในการ เพาะปลูก ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรได้เรียนรู้หลักสูตร 1 เทพ 8 เซียน ที่สอนให้ เกษตรกรให้เข้าใจถึงการแก้กูลของระบบธรรมชาติ เห็นความสำคัญของจุลินทรีย์ในดิน ความต้องการ ของพืช การปรับสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเพาะปลูก

ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร เพื่อลดต้นทุนการผลิต จึงได้จัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน กับชุมชน เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น พร้อมทั้งเน้นการคิดเชิงระบบ (System) ในการค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งการคิดเชิงระบบเป็นการมองความสัมพันธ์ของส่วนประกอบ ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้น คณะผู้วิจัยจึงค้นหาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในรูปของความสัมพันธ์ของเหตุ และผล เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรได้มองเห็นความสำคัญของปัญหา และทิศทางการแก้ไขปัญหามาร่วมกัน ระดม สมอง เพราะการลดต้นทุนการผลิตเน้นการแก้ไขปัญหมาให้เกษตรกรที่ "ขาดความรู้" ให้เกิด "ความรู้" จาก เป็น "มีปัญหา" ทำให้เกิด "ปัญญา" จากต้นทุนการผลิตที่สูงจนมี "ภาวะทุกข์" นำข้อมูลมาสู่การวางแผน ปฏิบัติการก่อให้เกิด "ภาวะสุข" ดังนั้นการออกแบบการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องมีการฝึกอบรม การศึกษาดูงานบนพื้นฐานการทดลองลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ แท้จริง นำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เกี่ยวกับมุมมอง วิธีคิด วิธีปฏิบัติ เพราะการฝึกอบรม การศึกษา ดูงานจากพื้นที่ต้นแบบจะทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และการแนะนำทั้งภาคทฤษฎีและทางปฏิบัติ

3. รูปแบบพัฒนาศักยภาพเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อ ลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด ตำบลสตึก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

หลังจากเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดไปพัฒนาศักยภาพองค์ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ณ พุทธสถานศิระะหอโศก พร้อมทั้งศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนท่องเที่ยวเกษตรบัวเหิง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความรู้แบบองค์รวมให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตรและผลิตผักปลอดภัย อาหารปลอดภัย เพื่อให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญด้าน มิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ เช่น สร้างการเรียนรู้การทำกิจกรรมไร่สารพิษ การสร้างความมั่นคงทาง อาหาร การผลิตอาหารที่สะอาดปลอดภัย ไม่ทำลายสุขภาพ เป็นต้น เน้นการปรับสภาพดินด้วยการใช้ปุ๋ย อินทรีย์ชีวภาพ จึงค้นพบรูปแบบในการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดดังนี้

3.1 รูปแบบการปฏิบัติการทำปุ๋ยอินทรีย์ในการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด

ในวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2561 เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้ร่วมกันทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ผู้นำ ชุมชนได้ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้เกษตรกรที่สนใจทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง มาลงชื่อ ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านบ้าน

คูขาด ซึ่งมีเกษตรกรที่สนใจมาลงชื่อ จำนวน 28 คน โดยซื้อวัตถุดิบในการทำได้แก่ แกลบดิบ แกลบดำ รำข้าว กากน้ำตาล มูลไก่ เป็นต้น คิดเป็นเงินจำนวน 14,616 บาท จำนวนเงินทั้งหมด สมาชิกทุกคนที่เข้าร่วมทำปุ๋ยอินทรีย์ได้ระดมทุนเฉลี่ย คนละ 536 บาท ทำการหมักไว้จำนวน 25 วัน แล้วบรรจุใส่กระสอบได้ 952 กระสอบ กระสอบละ 25 กก. ทำการแบ่งสมาชิกได้คนละ 34 กระสอบ คิดเป็นต้นทุนกระสอบละ 18 บาท หากซื้อตามท้องตลาดกระสอบละ 80 บาท ลดต้นทุนได้ 82% ในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพในการปรับปรุงสภาพดินสำหรับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร

จากการบอกให้ข้อมูลของนางพรศรี ศรีสง่า ผู้นำชุมชน ได้เล่าว่า “การทำปุ๋ยใช้เองแบบนี้สิ่งที่เห็นคือ ความร่วมมือของคนในชุมชน และยังทำให้เกษตรกรที่ทำนา ทำไร่ ลดต้นทุนในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ในการปรับปรุงสภาพดินอีกด้วย สำหรับแม่ทุกปีจะซื้อปุ๋ยมูลไก่ มูลวัว ไล่ที่ไร่นา ก็ราคาแพงกว่าที่เราทำ แต่หากเปรียบเทียบคุณภาพ หรือ สูตรที่ทำก็ต่างกัน และที่เราทำราคาถูกกว่าด้วย นับได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี ทุกวันนี้ชาวบ้านตื่นตัว และอยากจะทำอย่างนี้ทุกปีไปเรื่อย ๆ” จากคำพูดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงทิศทางและแนวโน้มในการขับเคลื่อนของชุมชน เพราะการที่ผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญในการผลักดันให้เกษตรกรภายในชุมชนเน้นการเตรียมปัจจัยการผลิตสำหรับการเพาะปลูกเอง พร้อมทั้งนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้เกิดคุณค่าอย่างสูงสุด งานวิจัยดังกล่าวจึงตอบโจทย์การประยุกต์ใช้หลักเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้อย่างแท้จริง เป็นชุดข้อมูลที่สำคัญต่อการลดต้นทุนการผลิตที่ชัดเจน เพราะต้นทุนลดลง คือ กำไรที่เพิ่มขึ้น กำไรที่สำคัญไปกว่าเงิน ก็คือ ความรู้ และความสามัคคีของชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ดินดี น้ำดี พืชดี และสุขภาพดี นี่คือสิ่งที่ตอบโจทย์ของคำว่า เกษตรกรปราดเปรื่องที่แท้ คือ ใช้ความรู้นำการพัฒนา ใช้ปัญญานำการผลิต

3.2 รูปแบบสร้างความรู้ความเข้าใจการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองของชุมชนที่เหมาะสมกับความต้องการของพืช

คณะผู้วิจัยจึงได้นำปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนได้ร่วมกันผลิตขึ้นไปตรวจผลในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ 14 ชนิด สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 อุบลราชธานี เพื่อทราบปริมาณธาตุอาหารที่พืชต้องการ โดยใช้เกณฑ์ตรวจสอบตามหลักการขึ้นทะเบียนเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตามกรมวิชาการเกษตรกำหนด และได้จัดเวทีเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชน ในวันที่ 24 มีนาคม 2561 ณ ศาลาประชาคมบ้านคูขาด เวลา 09.00 – 14.00 น. เพื่อให้ได้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธาตุอาหารในปุ๋ยอินทรีย์ที่เกษตรกรได้ร่วมกันทำขึ้น ตลอดจนให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี โดยการกลับมาใช้อินทรีย์วัตถุในการปรับสภาพดิน มีดังนี้ 1. มีค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 42.61 2. ความเป็นกรด ต่าง (pH) พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 8.2 3. ไนโตรเจนทั้งหมด พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 0.6 4. ฟอสฟอรัสทั้งหมด พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 1.0 5. โพแทสเซียมทั้งหมด พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 1.1 6. โซเดียม พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 0.1 7. ค่าการนำไฟฟ้า พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 1.8 8. ปริมาณอินทรีย์คาร์บอน พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ

19.56 9. ปริมาณอินทรีย์วัตถุ (OM) ได้แก่ ซากพืช ซากสัตว์ พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 33.73
 10. C/N Ration (อัตราส่วนคาร์บอนต่อไนโตรเจน) พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 32/1 11. การย่อย
 สลายเสร็จสมบูรณ์ พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 70.6 12. พลาสติกแก้ว พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์
 เท่ากับ ไม่มี 13. หินและกรวด พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ ไม่มี 14. ขนาด (12.5x12.5 mm) 100
 พบว่า ค่าผลการวิเคราะห์เท่ากับ 100

ดังนั้นปุ๋ยอินทรีย์ที่กลุ่มเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดทำถือได้ว่าเป็นปุ๋ยอินทรีย์ที่มีธาตุอาหารที่สำคัญเหมาะสมกับความต้องการของพืช พร้อมทั้งมีประโยชน์ในการปรับสภาพดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก ซึ่งจากผลการตรวจวิเคราะห์ พบว่า การจะทำให้ปุ๋ยอินทรีย์ได้มาตรฐานตามการขึ้นทะเบียนจำหน่ายของกรมวิชาการเกษตรนั้น ต้องใช้ปริมาณหมักที่มีระยะเวลาขึ้นอย่างน้อย 3 เดือน หรือหากจะทำให้เกิดการย่อยสลายเร็วขึ้นควรมีการเติมจุลินทรีย์ในปริมาณที่มากขึ้น เพื่อลดระยะเวลาในการหมักจาก 3 เดือน นอกจากนี้ผลการตรวจวิเคราะห์ปุ๋ยอินทรีย์มีค่าไนโตรเจน (N) ต่ำ ให้เกษตรกรเพิ่มพืชตระกูลถั่ว เช่น ใบต้นจามจุรี ถั่ว ปลาป่น กากมัน หญ้าเนเปียร์สับละเอียด เป็นต้น เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณไนโตรเจนให้สูงขึ้น พร้อมทั้งใส่จุลินทรีย์ในปริมาณเพิ่มขึ้น เช่น จุลินทรีย์จาวปลวก จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง จุลินทรีย์ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้จุลินทรีย์ไปช่วยย่อยสลายซากอินทรีย์วัตถุที่ใช้ในการหมัก และที่สำคัญควรเกษตรกรนำวัตถุดิบท้องถิ่นมาใช้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิตได้อีก เช่น หากชุมชนมีการปลูกอ้อยในปริมาณมาก ควรให้เกษตรกรนำอ้อยมาสับให้ละเอียด แล้วนำไปคลุกเข้าปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อใช้ในการหมักเป็นอาหารของจุลินทรีย์ ซึ่งเป็นวัตถุดิบทดแทนกากน้ำตาลน้ำตาลแดง เป็นต้น

3.3 รูปแบบการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรบ้านคูขาด

คณะผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน จนกลายเป็นกลยุทธ์ในการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรให้เห็นถึงความสำคัญในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการปรับปรุงสภาพดิน การลด ละ เลิกการใช้สารเคมี เน้นการสร้างความปลอดภัยของระบบนิเวศ มีรายละเอียดดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1 การให้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจเพื่อให้เกษตรกรได้เกิดการเปรียบเทียบการใช้สารเคมีและสารอินทรีย์ ชีวภาพ พร้อมทั้งนำเสนอจุดเด่นของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญเกี่ยวกับการปรับสภาพดิน การลดต้นทุนการผลิต สุขภาพในการทำเกษตร และการสร้างระบบนิเวศตามหัวไร่ปลายนาให้อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับตนเองและครอบครัว นางพรศรี ศรีสง่า ได้กล่าวว่า “การที่อาจารย์ได้นำเสนอข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอินทรีย์ และ เคมี ทำให้เข้าใจมากขึ้น เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่มองว่าการใช้อินทรีย์ได้ผลช้าและพืชผักไม่งอกงาม แต่ที่ได้ร่วมทำวิจัยกับอาจารย์ทำให้เห็นว่า การใช้อินทรีย์พืชของงามได้ ถ้ามีธาตุอาหารเพียงพอสำหรับพืช และที่สำคัญยังสามารถลดต้นทุนการผลิตได้เป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันสามารถนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนมาทำปุ๋ยอินทรีย์ได้ ไม่ต้องซื้อหา เพียงแค่ใช้เวลาในการทำ

เกษตรกรมากขึ้นเท่านั้น แต่ผลลัพธ์ที่ได้คุ้มค่าแน่นอน เพราะแม่ได้ทดลองทำด้วยตนเองพบอย่างที่เราจริง ๆ” จากคำพูดดังกล่าวการดำเนินการวิจัยจำเป็นต้องให้ข้อมูลกับเกษตรกรได้เกิดการเปรียบเทียบและตัดสินใจเลือกสิ่งที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง

กลยุทธ์ที่ 2 การนำผลทางวิทยาศาสตร์มาแสดงเพื่อประกอบการตัดสินใจและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการตรวจวัดธาตุอาหารในปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนได้ร่วมกันทำขึ้น ว่ามีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของพืช และที่สำคัญยังทำให้สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ ลดต้นทุนการซื้อปุ๋ยอินทรีย์จากภายนอกชุมชน พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลผลการทำเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งในระยะสั้น และระยะยาว เพื่อให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เข้าใจถึงทิศทางและการนำองค์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติ ตามคำบอกเล่าของ นางบุญเพ็ญ เซอรัมย์ ได้กล่าวว่า “การทำอาจารย์ได้นำผลการตรวจวิเคราะห์จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีความมั่นใจมากขึ้นว่า การใช้ปุ๋ยอินทรีย์แล้วทำให้พืชได้รับสารอาหารไม่แตกต่างจากสารเคมี และทำให้ดินมีสภาพดีขึ้น จึงทำให้บางคนตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเพาะปลูก หรือ แม้กระทั่งลด ละ เลิกการซื้อปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์จากภายนอกชุมชน ตอนนี้นำให้สามีทำใช้เองในครัวเรือน ประหยัดต้นทุน และที่สำคัญใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ด้วย เพราะเวลาว่างเราทำปุ๋ยอินทรีย์เอาไปใช้” จากคำพูดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการที่คณะผู้วิจัยนำปุ๋ยอินทรีย์ไปตรวจวิเคราะห์ เพื่อหาค่าปริมาณธาตุอาหารในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ แล้วนำผลที่ได้มาจัดเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกับเกษตรกร ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของเกษตรกรที่กลับมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรอีกด้วย ฉะนั้นการที่ชุมชนสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง จึงเป็นแรงกระตุ้นที่ดีต่อการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรปลอดภัย เนื่องจากชุมชนคิดว่าสามารถทำปุ๋ยเองได้ พร้อมทั้งมีคุณภาพดี ประหยัดต้นทุน และที่สำคัญทำให้พืชเจริญงอกงามสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์

กลยุทธ์ที่ 3 การให้ข้อมูลการลดปัญหาการพึ่งพาภายนอกชุมชน และการลดต้นทุนการผลิต เพราะการลดต้นทุนการผลิต คือ กำไรที่เพิ่มขึ้น การชวนให้เกษตรกรได้เกิดการคิดพิจารณาเห็นถึงความสำคัญบนข้อมูลของตนเอง เป็นปัจจัยที่สำคัญ ทำให้เกิดการเปรียบเทียบต้นทุนการผลิตได้อย่างชัดเจน เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ หากสามารถทำเองได้จะลดต้นทุนการผลิตได้ 82% เมื่อเปรียบเทียบกับราคาปุ๋ยอินทรีย์ตามท้องตลาด หรือ ปุ๋ยเคมี จะเกิดประโยชน์ที่คุ้มค่าสำหรับตนเอง ที่สำคัญเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ พร้อมทั้งมีวัตถุดิบในท้องถิ่นที่จะทำปุ๋ยอินทรีย์เองได้ เช่น มูลวัว ไข่ไก่ ฟางข้าว อ้อย กล้วยเนยเปีย เศษอาหาร ตลอดจนเกษตรกรทำจุลินทรีย์ใช้เอง เช่น จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง จุลินทรีย์จาวปลวก น้ำหมักผลไม้ น้ำหมักผัก น้ำหมักนม น้ำหมักปลา จุลินทรีย์ท้องถิ่น ที่ใช้เป็นส่วนผสมปุ๋ยอินทรีย์ให้มีคุณภาพสูงขึ้น พร้อมทั้งทำให้เกิดการย่อยสลายในการทำปุ๋ยอินทรีย์ได้เป็นอย่างดี จากองค์ความรู้ดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดเห็นถึงความสำคัญผสมผสานกับการส่งเสริมของนโยบายของรัฐบาลที่จะให้เกษตรกร ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี มุ่งให้เกษตรกรพึ่งพาตนเอง จึงทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงให้กับเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด จากการให้ข้อมูลของนางบุญมา อาภรณ์แก้ว เล่าว่า “แต่ก่อนขาดยังขาดความรู้

ความเข้าใจและไม่รู้จักวิธีการทำปุ๋ยอินทรีย์เองที่ได้คุณภาพ เพียงแค่เห็นเขาทำก็ทำตาม ไม่รู้ว่ามีธาตุอาหารอะไรบ้าง เลียบแบบกันมาเรื่อย ๆ ไม่ได้เรียนรู้ จนกระทั่งได้ทำวิจัยนี้ ทำให้เข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับการทำปุ๋ยให้มีธาตุอาหารที่พืชต้องการ และที่สำคัญลดต้นทุนการผลิตได้จริง ๆ แต่ก่อนเวลาจะปลูกซื้อปุ๋ยตามตลาดไม่ว่าจะเป็นอินทรีย์ ปุ๋ยเคมี ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น ปัจจุบันทำปุ๋ยอินทรีย์เองได้ ไม่ต้องซื้อ จะพยายามลด ละ เลิก จะใช้จุลินทรีย์ต่าง ๆ ที่ไปอบรมมาทดลองทำและนำไปใช้จนเห็นผลรูปธรรม พืชเจริญงอกงามได้ดี ใบเขียว ผลผลิตได้เพิ่มขึ้น” จากคำพูดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการใช้พลังของข้อมูลวิจัยให้เกษตรกรได้ตัดสินใจเลือกในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเกิดคุณภาพอย่างสูงสุดต่อตนเอง

กลยุทธ์ที่ 4 ชี้ให้เห็นทิศทางและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เพราะกระแสการทำเกษตรกรรมยั่งยืน กำลังได้รับความสนใจจากรัฐบาล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการลดภาวะความเสี่ยงในการเพาะปลูก และสอดคล้องกับความต้องการของโลกที่ต้องการรับประทานอาหารที่สะอาดปลอดภัยไร้สารพิษ เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนดำเนินโครงการวิจัยที่ไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรของตนเอง จนกระทั่งได้เข้าร่วมฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพ ณ พุทธสถานศิระชะโศก ทำให้เกิดแนวคิดมุมมองที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างชัดเจน เนื่องจากเกษตรกรได้เห็นพื้นที่ต้นแบบ และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนได้นำความรู้มาทดลองในพื้นที่ของตนเอง ได้ผลที่เกิดขึ้นจริงทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชนบ้านคูขาด ฉะนั้น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำเกษตรกรรมยั่งยืน จึงใช้แนวคิดการเรียนรู้บนพื้นฐานองค์ความรู้เดิมที่เกษตรกรพร้อมทั้งผสมผสานชุดความรู้ใหม่ให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ จนกลายเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับชุมชนที่เป็นจุดเริ่มต้นในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี เน้นการปรับปรุงสภาพดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพที่ชุมชนสามารถผลิตเองได้ เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต นอกจากนี้ยังเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้อีกด้วย ซึ่ง นันทยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (Huthanuwat, N. 2004, pp. 160-161) ได้กล่าวว่า การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปสู่การทำเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรต้องมีความรู้และความสามารถพัฒนาความรู้ในการพัฒนาทั้งระบบการผลิตและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง การผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืนอาจเกิดขึ้นจากความสามารถในการเรียนรู้ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ เช่น เกษตรกรหันมาทำเกษตรอินทรีย์ตามการส่งเสริมของบริษัทเอกชนด้วยแรงจูงใจด้านการตลาดอย่างเดียว ถึงจะเปลี่ยนตามกระแสตลาด ด้วยเหตุนี้ การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมยั่งยืนจึงต้องประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ประการ คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ความรู้และความสามารถพัฒนาความรู้ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการใช้กลยุทธ์ในการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรเป็นเรื่องสำคัญ การชี้ให้เห็นถึงคุณและโทษของการใช้สารเคมี การแสดงให้เห็นถึงผลดีและผลลัพธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรเป็นเรื่องสำคัญ พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลแนวโน้มและทิศทางในอนาคตการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โครงการวิจัยดังกล่าวจึงเป็นการตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ค้นพบ และนำวิเคราะห์ สังเคราะห์จนได้แนวทางปฏิบัติร่วมกันบนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

ผลกระทบสู่ความยั่งยืนของเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด

ผลจากการดำเนินการวิจัยส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1. ประกาศเป็นวาระชุมชนในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพใช้เอง เป็นประจำทุกปี พบว่า ในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2561 คณะผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ได้จัดเวทีทบทวนผลการดำเนินการวิจัย พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลผลการตรวจวิเคราะห์ปริมาณธาตุอาหารในปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนได้ร่วมกันทำขึ้น จึงทำให้ ผู้นำชุมชน และประชาชนเข้าร่วมประชุมชนมีแนวคิด และมติตรงกันว่า “ทุกเดือนมกราคมของทุกปี ชุมชนจะร่วมกันทำปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนการผลิตในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร” สาเหตุที่เลือกเดือนมกราคม เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรส่วนใหญ่ว่างจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการทำปุ๋ยมีความพร้อม จึงทำให้ชุมชนเลือกในช่วงเดือนมกราคมของทุกปีดำเนินการทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง “นางพรศรี ศรีสง่า ผู้นำชุมชนบ้านคูขาด ได้กล่าวขึ้นว่า ตามที่เราได้ร่วมกันดำเนินการทำปุ๋ยอินทรีย์ และอาจารย์ก็ได้นำผลไปตรวจวิเคราะห์ปริมาณธาตุอาหาร เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เราได้เห็นว่า ปุ๋ยอินทรีย์มีปริมาณธาตุอาหารครบถ้วน และได้ปุ๋ยปริมาณ จำนวน 22 ตัน ระดมทุนจากสมาชิก จำนวน 28 คน เฉลี่ยคนละ 536 บาท บรรจุใส่กระสอบได้ 952 กระสอบ กระสอบละ 25 กก. ได้คนละ 34 กระสอบ คิดเป็นต้นทุนตกระสอบละ 18 บาท หากไปซื้อตามท้องตลาดที่ราคาขั้นต่ำกระสอบละ 80 บาท หรือมากกว่านี้ ลดต้นทุนได้จริง ๆ สิ่งเหล่านี้คือการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” จากคำพูดดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญ ในการที่จะผลักดัน ส่งเสริมให้เกษตรกรในชุมชนบ้านคูขาดได้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิด และให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง ลดต้นทุนการผลิต แม้ว่าการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เมื่อเทียบกับปุ๋ยเคมีจะใช้ปริมาณมากกว่า แต่ในระยะยาวปุ๋ยอินทรีย์จะทำให้สภาพดินดี ร่วนซุย มีธาตุอาหารเพียงพอต่อการเพาะปลูก จึงทำให้เกิดการตอบโจทย์การทำเกษตรกรรมยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

2. การขยายผลไปสู่การทำปุ๋ยใช้เองภายในครัวเรือน และรวมกลุ่มกันทำอย่างมีส่วนร่วม พบว่า ปัจจุบันเกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการพัฒนาศักยภาพไปขยายผลทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน มีกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนเพิ่มขึ้น จาก 30 ครัวเรือน เป็น 80 ครัว และมีการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ตลอดจนการเพาะปลูกแบบผสมผสาน ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี ทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผลที่ได้จากการดำเนินการวิจัยจึงเปรียบเสมือนการจุดประกายทางความรู้ให้เกษตรกรในชุมชนได้มีทางเลือกที่เหมาะสมกับวิถีการผลิต ซึ่งที่ผ่านมาเกษตรกรที่เน้นการทำเกษตรเพื่อขาย จนทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และสารกำจัดวัชพืช ศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบจากการบริโภคอาหารปนเปื้อนสารเคมี ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทั่วไปลายนา และสิ่งที่สร้างคุณค่าในเชิงรูปธรรม คือ เกษตรกรบ้านคูขาดจึงตอบคำถามของคำว่า “ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” ซึ่งคำดังกล่าวเป็นการขับเคลื่อนเกษตรไทยยุค 4.0 ซึ่งคำว่า ผลิตได้ คือ เน้นการสร้างฐานอาหาร ฐานผลิตอาหารปลอดภัยในระดับชุมชน เพื่อตอบโจทย์คำว่า มั่นคง ส่วนคำว่า

ขายได้ คือ เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพในระดับชุมชน ตอบโจทย์คำว่า มั่งคั่ง และคำว่า ยั่งยืน คือ เน้นคุณภาพของการผลิต ผัก ข้าว ปลอดภัย ผลิตอาหารปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ที่ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาสุขภาพ

3. เทศบาลตำบลศรีสติก ผลจากการที่ชุมชนบ้านคูขาด ได้ดำเนินการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองภายในชุมชน และมีข้อมูลชี้ให้เห็นถึงการลดต้นทุนการผลิตได้ 82 % ส่งผลให้เทศบาลตำบลศรีสติกเห็นความสำคัญจึงได้สนับสนุนงบประมาณส่งเสริมให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาด เป็นเงินจำนวน 40,000 บาท เพื่อให้ชุมชนลดต้นทุนการผลิตในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร มุ่งสู่ชุมชนพึ่งตนเองในอนาคต

อภิปรายผล

ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายเร่งแก้ไขปัญหาโดยให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์หาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนให้กับเกษตรกรที่ประสบปัญหาลด ละ เลิกการใช้สารเคมี การขาดทุน เกิดภาวะหนี้สิน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ จึงได้กำหนดแนวทางลดต้นทุนภาคการเกษตร 4 ด้าน ได้แก่ 1. การลดต้นทุน 2. การเพิ่มผลผลิตต่อหน่วย 3. การบริหารจัดการ 4. การตลาด การพัฒนาศักยภาพองค์ความรู้ด้านการเกษตรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ทักษะสูง เพื่อให้กลายเป็น Smart Farmer ที่เน้นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ทางการเกษตร ที่ใช้ฐานข้อมูลการผลิตและปัจจัยทางการตลาดเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ ตระหนักถึงคุณภาพสินค้าและความปลอดภัยของผู้บริโภค ให้ความสำคัญกับการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในการเป็นเกษตรกรการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

จากงานวิจัยของ ง่ายงาม ประจวบวัน (2558) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนชุมชนบ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้พัฒนาการในการผลิตทางการเกษตรทำให้เห็นความเชื่อมโยงของความเข้มแข็งของระบบชุมชนในมิติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์อยู่กับรูปแบบการผลิตเมื่อเกษตรกรเรียนรู้ระบบนิเวศเกษตรกรรม ศักยภาพและข้อจำกัดทำให้เกษตรกรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาทางการผลิตร่วมกับนักวิชาการ คือ การจัดการความเค็มของน้ำเพื่อการปลูกพืชผัก การปรับปรุงระบบการให้น้ำแบบสปริงเกอร์และแนวทางการปฏิบัติที่ดีในการบำรุงรักษาดินการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชนหลักเมตรเป็นการพัฒนาเชิงระบบประกอบด้วย ระบบนิเวศเกษตรกรรมระบบการรวมกลุ่ม ระบบมาตรฐาน และระบบตลาดการยอมรับเทคโนโลยีจากนักวิชาการจนเกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างต่อเนื่องซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกษตรกรสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการวางบทบาทอย่างเสมอภาคกันระหว่างเกษตรกรกับนักวิชาการนอกจากปัจจัยด้านกายภาพ (Physical factor) และปัจจัยทางด้านเทคนิค (Technical factor) แล้ว ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (Economic factor) และปัจจัยทางด้านสังคม (Social factor) ก็มีผลต่อการปรับปรุงรูปแบบการผลิตสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ขณะเดียวกันงานวิจัยของคณะผู้วิจัย มีข้อค้นพบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความรู้และพฤติกรรมของเกษตรกร 2 ประการด้วยกัน คือ

ข้อค้นพบประการแรก คือ การใช้ข้อมูลจากต้นทุนการผลิต และข้อมูลองค์ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตจากการใช้สารชีวภาพ ไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิต ละ เลิก การใช้สารเคมีคณะผู้วิจัยใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ สอดแทรกอย่างไม่เป็นทางการ โดยเข้าไปเยี่ยมแปลงพื้นที่เพาะปลูก พร้อมทั้งสนทนาพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพในการเพาะปลูก ขณะเดียวกันการไปศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ณ พุทธสถานศีรชะอโศก ทำให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เกิดการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างครบวงจร ตั้งแต่การหาเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว ทำให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดได้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากวิทยากร พร้อมทั้งได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนศีรชะอโศก ที่ให้ความสำคัญกับการปรับสภาพดิน ผลิตอาหารที่สะอาด ปลอดภัย ไร้สารพิษ และที่สำคัญพืชผลการเกษตรได้ผลผลิตจำนวนมาก โดยมองทุกอย่างคือ คุณค่า ไม่มีขยะ เพราะขยะจากพืช เศษใบไม้ เศษผัก คือ ปุ๋ยที่สำคัญในการนำไปปรับสภาพดิน ให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก และที่สำคัญประโยชน์ของปุ๋ยอินทรีย์มีสมบัติทางกายภาพของดิน ได้แก่ 1. ดินมีการจับตัวเป็นก้อนได้ดีขึ้น และร่วนซุย 2. การอุ้มน้ำของดินดีขึ้น และมีคุณสมบัติทางเคมีของดิน ได้แก่ 1. แหล่งธาตุอาหารพืช 2. เพิ่มความสามารถในการแลกเปลี่ยนประจุบวก หรือเพิ่มประสิทธิภาพของปุ๋ยเคมี 3. เพิ่มความต้านทานการเปลี่ยนแปลงความเป็นกรดเป็นด่าง (pH) ของดิน 4. ลดความเป็นพิษของธาตุบางชนิด เช่น แมงกานีส หรืออะลูมิเนียม และนอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติชีวภาพของดิน ได้แก่ 1. เพิ่มแหล่งอาหารของจุลินทรีย์ดิน 2. จุลินทรีย์ดินที่เพิ่มขึ้นสามารถยับยั้งและควบคุมเชื้อสาเหตุโรคพืชในดิน 3. ปรับสภาพดินและน้ำในบ่อเลี้ยงกุ้งหรือปลาโดยเพิ่มจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ช่วยย่อยสลายเศษอาหารและซี้กิ้ง พร้อมทั้งรักษาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม ดังนั้นการทำเกษตรกรรมยั่งยืน จึงเน้นการปรับสภาพดิน เพิ่มจุลินทรีย์ในการช่วยย่อยสลาย เพราะพืชจะแข็งแรงได้ ดินต้องดีและสมบูรณ์ก่อน เพราะความแข็งแรงของพืชขึ้นอยู่กับว่า พืชได้รับธาตุอาหารและสารประกอบอินทรีย์จากดิน ซึ่งเกิดจากสิ่งมีชีวิตในดินที่ย่อยสลายอินทรีย์วัตถุและปล่อยธาตุอาหารออกมา เช่น กรดฟีนอลคาร์โบไฮลิก ที่เกิดขึ้นขณะที่แอกติโนมัยซีดย่อยสลายเศษไม้ กรดฟีนอลคาร์โบไฮลิกนี้เป็นสารปฏิชีวนะที่พืชได้รับจากดิน และช่วยให้พืชแข็งแรงไม่เป็นโรค

ข้อค้นพบประการที่สอง คือ หลังจากศึกษาดูงาน คณะผู้วิจัยได้จัดเวทีสรุปทบทวน พร้อมให้เกษตรกรได้สะท้อนความคิดเห็นมุมมอง เพื่อเป็นการประมวลองค์ความรู้ที่ได้ในแต่ละคน โดยคณะผู้วิจัยเป็นผู้คอยสรุปผลการเรียนรู้ เพิ่มเติมข้อมูลจากการฝึกอบรม และการศึกษาดูงานในส่วนที่ยังไม่เข้าใจที่ชัดเจน และคืนข้อมูลที่ถูกต้องให้กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังได้ให้เกษตรกรนำความรู้ที่ได้มาทดลองทำเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้เกิดการเรียนรู้ที่ทั้งทฤษฎีและภาคปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ที่สำคัญเกษตรกรได้รวมกลุ่มกันทำอินทรีย์ชีวภาพ จำนวน 22 ต้น มีสมาชิกจำนวน 28 คน ได้ระดมเงินทุนคนละ 536 บาท เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ผลิตได้ทั้งหมด 952 กระสอบ โดยบรรจุกระสอบละ 25 กิโลกรัม เฉลี่ยคนละ 34 กระสอบ เท่ากับราคาปุ๋ยอินทรีย์กระสอบละ 18 บาท นอกจากนี้ได้นำผลไปตรวจที่ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 4 อุบลราชธานี โดยมีธาตุอาหารในปุ๋ยอินทรีย์

ทั้งสิ้น 14 ประเภท เป็นการชี้ให้เห็นว่า ปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนผลิตมีคุณภาพเพียงพอต่อการเพาะปลูก และที่สำคัญประหยัดต้นทุนการผลิตได้ถึงร้อยละ 82 เนื่องจากปุ๋ยอินทรีย์จะขายในราคา 80-100 บาท จากข้อมูลดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม คือ การเพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จนเกษตรกรนำความรู้ที่ได้มาสู่การพัฒนาตนเองในอนาคตได้ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพจึงมีความสำคัญในการยกระดับองค์ความรู้เกษตรกรให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ตั้งแต่เรื่องของจิตสำนึก ความรู้ ทักษะไปจนถึงการจัดการ การรวมกลุ่ม ทำให้เกิดพลังต่อรองในการแก้ปัญหา นานาชนิด และการที่กลุ่มจะเข้มแข็งของชุมชนว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคนตั้งแต่เรื่องของจิตสำนึก ความรู้ ทักษะไปจนถึงการจัดการ การรวมกลุ่ม ที่ทำให้เกิดพลังต่อรองในการแก้ปัญหา นานาชนิด และการที่กลุ่มจะเข้มแข็งหรือไม่ต้องพิจารณาถึงด้านทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรอื่นๆของชุมชนด้วยการจะเกิดศักยภาพหรือความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีปัจจัยที่จะเป็นตัวนำไปสู่การมีศักยภาพหรือความเข้มแข็งของชุมชน

ดังนั้นหลักการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและพฤติกรรมในการทำเกษตรของชุมชนบ้านคูขาดผ่านการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้หลักการที่สำคัญคือ "พูดซ้ำ ย้ำให้คิด ปรับวิธีคิดด้วยการให้ดู ให้ทำ" ซึ่งคำว่าพูดซ้ำ ผ่านการจัดเวทีกระตุ้นให้ความรู้ในด้านการตรวจดิน การรู้จักค่าธาตุอาหารในดิน ย้ำให้คิด คือ คณะผู้วิจัยได้มีการสอดแทรกติดตามและให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างใกล้ชิดทั้งการจัดเวที และการเดินสำรวจแปลงทดลองของเกษตรกร พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ปรับเปลี่ยนวิธีคิดคือ การดูงานพื้นที่ต้นแบบที่มีความเชี่ยวชาญด้านการปลูกพืช ผัก คือพุทธสถานศิรชะโศกในการทำกิจกรรมไร่สารพิษ หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยก็ให้เกษตรกรได้นำไปทดลองในพื้นที่ของตนเอง พร้อมทั้งให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างการใช้อินทรีย์กับเคมี จนนำไปสู่ผลการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผลการตรวจวิเคราะห์ปุ๋ยและนำเสนอข้อมูลปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนทำว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนในการปรับปรุงสภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอตามความต้องการของพืช และที่สำคัญชุมชนสามารถทำเองได้ ซึ่งเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิตในการเพาะปลูกอีกด้วย ผลจากเวทีดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรชุมชนบ้านคูขาดตระหนักและเห็นถึงความสำคัญในการใช้อินทรีย์ชีวภาพในการปรับปรุงสภาพดินก่อนการเพาะปลูก จนเป็นชุดข้อมูลที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจที่จะลด ละ เลิกการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และสารเคมีในการเพาะปลูกหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากขึ้น เนื่องจากปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนทำมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับความต้องการของพืชผลทางการเกษตร ขณะเดียวกันการวิจัยดังกล่าวยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มและทิศทางการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรของชุมชนบ้านคูขาดอีกด้วย

ฉะนั้นความสำเร็จของการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชนบ้านคูขาด จึงความสำเร็จได้ 4 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 การมีอาหารเพียงพอบริโภคในครอบครัว ขั้นตอนที่ 2 การมีความมั่นคงด้านรายได้ เกษตรกรต้องมีการวางแผนการผลิตให้เหลือกินเพื่อนำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาสู่ความสมดุล ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรมที่มีความเป็นมิตรกับผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม และขั้นตอนที่ 4 การเอื้อเฟื้อแบ่งปันสู่สังคม นี่คือหลักการที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมไปสู่ความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการพัฒนาศักยภาพการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ทั้งในระดับครัวเรือน และระดับชุมชน จนสามารถผลิตขายในเชิงพาณิชย์ เพื่อเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชุมชน

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานเกษตรกรอำเภอ ควรยกระดับชุมชนบ้านคูขาดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงานของชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากชุมชนสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพใช้เองได้ พร้อมทั้งประกาศเป็นวาระของชุมชน จึงเป็นชุมชนที่ควรค่าต่อการเรียนรู้และขยายผลไปสู่ชุมชนใกล้เคียง

3. ควรพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการเกษตรแบบครบวงจร ทั้งด้านการผลิตอาหารปลา กบ การทำปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ การปลูกผักปลอดสาร อาหารปลอดภัย เพื่อใช้เป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ท้องถิ่นในยุค 4.0

เอกสารอ้างอิง

- Baimai, W. (2014). *A study of Natural science and biodiversity: 2nd collection of academic papers*. [In Thai]. Biology Department, Faculty of Science, Mahidol University.
- Huthanuwat, N. (2004). *Sustainable agriculture: paradigms, processes, and indicators*. [In Thai]. Sustainable Agriculture Foundation (Thailand). Lakhai Changpim.
- Leanjumroon, W. (2004). *Sustainable agriculture ways of agriculture for Thailand: meanings, principles and proposed policies*. [In Thai]. Bangkok: Pim Dee Publishing.
- Prajoubwan, Ng. (2015). The development of a sustainable agricultural system in Ban Lak Metre Community, Tung Khwang, Kamphaengsaen, Nakhon Pathom Province. [In Thai]. *Area Based Development Research Journal. The Thailand Research Fund*. 7(4); 90-123.
- Punyanukul, W. (2013). *Sustainable agriculture: ways of agriculture for future* (3rd ed.). [In Thai]. Bangkok: Earth Net Foundation.
- Rapeephat, A. et al. (2001). *Manual of qualitative research for development* (3rd ed.). [In Thai]. Bangkok: Klang Nana Wittaya.
- Saruno, T. (2016). *Academic principle to reduce costs and increase additional value in plant producing*. [In Thai]. Office of Agricultural Research and Development Region 8, Department of Agriculture, Ministry of Agriculture and Cooperatives.
- Sirasuntom, P. (2007). *Training community in learning: concepts, techniques and processes*. [In Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University.

Srisuntisuk, S. (1994). Sociology of community: principles in study, analysis and working in a community.

Suwankeeree, S. (2004). *Bio-fertilizer or bioextract and application in effective microorganisms (EM)*. Royal Irrigation Agriculture Research Station, Research Center for Increasing Agricultural Products, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University.

ทบทวนทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สกุลช่างเมืองเพชรของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี

พีชราภรณ์ ตาละลักขมณ^๑ อรณัฏดา ชินศรี^๒ ธีราพร ทองปัญญา^๓

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1. เพื่อศึกษาเยาวชนกลุ่มลูกหว่าในฐานะผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานสกุลช่างเมืองเพชร 2. เพื่อศึกษาทบทวนทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี และ 3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนกลุ่มลูกหว่าเล็งเห็นความสำคัญของงานสกุลช่างเมืองเพชร จึงรวมกลุ่มด้วยความสมัครใจเพื่อเรียนรู้งานสกุลช่างเมืองเพชรจากครูช่างสกุลเมืองเพชร ต่อมาได้ดำเนินกิจกรรมสืบสานบริเวณเขาวังเคเบิ้ลคาร์ จังหวัดเพชรบุรี นอกจากนี้พบว่าทบทวนทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรีสามารถอธิบายได้หลายมิติ ได้แก่ 1. มิติด้านความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการค้นหา เรียนรู้และนำองค์ความรู้ที่ได้มาจัดเป็นกิจกรรมสืบสานสู่สาธารณะ 2. มิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มมีมุมมองในการดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน 3. มิติด้านความรัก สมาชิกกลุ่มมีความไว้วางใจซึ่งกัน ส่งผลให้เกิดการเกื้อกูลต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชน พบว่า กลุ่มเยาวชนมักมีเวลาที่ไม่ต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกบางคนไม่สามารถร่วมกิจกรรมภายในกลุ่มได้อย่างเต็มที่ และผู้ปกครองบางคนไม่เข้าใจในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ทำให้สมาชิกบางคนต้องหยุดทำกิจกรรมไป

คำสำคัญ ทบทวนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น สกุลช่างเมืองเพชร

^๑ นักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาประยุกต์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, E-Mail: tan_talaluck8@hotmail.com

^{๒, ๓} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วันที่รับบทความ: 14 พฤศจิกายน 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 17 มกราคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 29 มกราคม 2562

Research

Social Capital and Inheritance of Local Wisdom Phetchaburi's Art and Craft of Look Wa Group at Phetchaburi Province

Patcharaporn Talaluck^a Oranutda Chinnasri^b Teeraporn Thongpunya^c

Abstract

The purposes of this study are 1) to study the Look Wa Youth Group as Phetchaburi craftsmen's local wisdom inheritors 2) to study the Look Wa Youth Group's social capital which influences on the inheritance of local wisdoms and 3) to study the problems and obstacles of the Look Wa Youth Group in inheriting local wisdoms. As a result, Phetchaburi craftsmen's local wisdoms were realized as the importance by Look Wa Youth Group. Many youths united voluntarily to form the group to study Phetchaburi craftsmen work from the specialists or the inheritors. Later on, this Youth Group performed inheritance activities to pass on or disseminate these invaluable wisdoms to the public by using the Khao Wang Cable Car area, Phetchaburi, as its center. The next aspects were study about social capital which affect local wisdom inheritance of the Look Wa Youth Group in Phetchaburi. The results illustrated that 1) social capital in knowledge dimension was the important factor to find, to learn, and to bring to inheriting activities and broadcasting to public. 2) social capital in people relation dimension has strongly confederated and the member had the same way to work and to do the activities. 3) social capital in love each other dimension, they trusted each other which affected the activities. As problems and obstacles were the differently and discontinuously free time that made some members couldn't join the group activities fully and some of parents don't understand the group activities that made some of member stopped.

Keyword: Social Capital, Local Wisdom, Phetchaburi's Art and Craft

^a Student of Major Field: Applied Sociology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Email: E-Mail: tan_talaluck@hotmail.com

^b , ^c Assistant Professor, Department of Sociology and Anthropology Faculty of Social Sciences, Kasetsart University

Received: 14 November 2018, Revised: 17 January 2019, Accepted: 29 January 2019

บทนำ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเยาวชน เป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศ เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดและพัฒนางานด้านต่าง ๆ ของบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตามเด็กและเยาวชนเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และยังขาดประสบการณ์ในการเลือกสิ่งถูกผิด สภาวะการณ์เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อเด็กและเยาวชน โดยการเปลี่ยนแปลงในด้านบวก เช่น การมีพลังสร้างสรรค์ ทำกิจกรรมสร้างสรรค์ และแสดงศักยภาพของตนเองออกมาในเชิงสร้างสรรค์ได้ ในขณะที่เดียวกันหากเยาวชนมีเวลาว่าง แต่ไม่ได้ทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ อาจชักนำกันทำสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอบายมุขต่าง ๆ เช่น เล่นการพนัน และทดลองยาเสพติดต่าง ๆ การกระทำเหล่านี้ล้วนส่งผลให้เกิดปัญหาของเด็กและเยาวชนตามมา นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2564 ได้มียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมและพื้นที่สร้างสรรค์ของเยาวชนคือ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา กลไกสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตของเด็กและเยาวชน เป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสื่อและพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก เยาวชน ชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการร่วมกันสร้างพื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์มุ่งตอบสนองความต้องการของเด็ก ครอบครัว ชุมชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศสู่การมีสุขภาวะที่ดีและยั่งยืนต่อไป (Department of Children and Youth, 2016) สภาวะการณ์ข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นว่าหากเยาวชนได้ทำกิจกรรมและอยู่ในพื้นที่สร้างสรรค์ จะส่งผลให้เยาวชนเกิดพลังในด้านบวก คือ เยาวชนมีศักยภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจากอยู่ในพื้นที่สร้างสรรค์และทำกิจกรรมที่ดี สร้างโอกาสให้เด็กได้เติบโตพัฒนาตามวัย มุ่งตอบสนองความต้องการของเด็ก ครอบครัว และชุมชน

เนื่องด้วยจังหวัดเพชรบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เห็นความสำคัญในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนเด็กและเยาวชนอย่างจริงจัง โดยสนับสนุนพื้นที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้ออกแบบกิจกรรมและสร้างช่องทางเผยแพร่ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่จะสร้างความรู้และนำมาสู่การรณรงค์พื้นที่สร้างสรรค์ทางปัญญา โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็ก เยาวชน ครอบครัว ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น นอกจากนี้จังหวัดเพชรบุรีได้รับการยกย่องให้เป็นเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยกรมทรัพย์สินทางปัญญาในปี พ.ศ. 2554 เป็นหนึ่งในสิบเมืองที่สร้างรายได้ให้กับประเทศด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มีการนำความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาเมืองหรือชุมชน จากรากฐานของต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาภายในท้องถิ่นของจังหวัด ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและเกิดการขับเคลื่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Department of Intellectual Property, 2011) ซึ่งจังหวัดเพชรบุรีมีโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมีศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นด้วยงานสกุลช่างเมืองเพชรเป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ประกอบกับมีภาคประชาสังคมทั้งเครือข่ายพลเมืองและเยาวชนที่เข้มแข็ง ซึ่งการสืบสานภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยฟื้นฟูและดำรงอยู่ในท้องถิ่นสืบไปด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี ที่เป็นเมืองต้นแบบในการใช้สรรพสิ่งรอบ ๆ ตัว

นำมาสร้างสรรค์พัฒนาอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาที่ดั้งเดิม พร้อมทั้งมีพื้นที่สร้างสรรค์กิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนให้ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ แสดงศักยภาพ ความสามารถ และสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อสังคมและชุมชน

ประกอบกับในระยะหลัง ประมาณปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีโครงการที่ได้จัดขึ้นโดยสำนักงานกองทุนเพื่อพัฒนาสังคม สนับสนุนให้สังคมไทยเล็งเห็นคุณค่าที่เคยมีอยู่ในสิ่งที่เป็นทุนเดิม แต่อาจถูกกลืนหายหรือมองข้ามไป เป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล ตลอดจนสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่ม องค์กร ประชาชน เครือข่าย เป็นต้น การดำเนินการดังกล่าวได้ฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาพัฒนาและประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง (Chareonwongsak, 2000) ซึ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมในช่วงต้นนี้เป็นชุดของความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน และการมีสำนึกของความไว้วางใจระหว่างกัน โดยที่บุคคลได้ร่วมกันแสดงออกและเกิดผลดีต่อการดำเนินกิจกรรม (Coleman, 1999 as cited in Romrattanapan, 2005) จากความหมายของทุนทางสังคมข้างต้น เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพลังร่วมกันขับเคลื่อนสังคม เพื่อให้เกิดการสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรที่เคยสูญหายให้กลับมาเป็นที่รู้จักและรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไป รวมทั้งดำเนินกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม มีผู้นำกลุ่ม ทำงานเป็นทีม การมีเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนอื่น ๆ ในจังหวัดเพชรบุรี ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชน จากสภาพการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเยาวชนกลุ่มลูกหว่า จังหวัดเพชรบุรี โดยศึกษาลักษณะและการดำเนินงานของกลุ่ม และศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมเยาวชนกลุ่มลูกหว่าให้เกิดศักยภาพมากขึ้น มีเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมและสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบุรีมากขึ้น เป็นการช่วยฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรีที่เคยสูญหายกลับมาเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงอีกครั้ง

บททวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสกุลช่างเมืองเพชรของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาบททวนวรรณกรรมผ่านประเด็นสำคัญเกี่ยวกับทุนทางสังคมจากการสังเคราะห์แนวความคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 1) ทุนทางสังคมในมิติด้านความรู้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจแนวคิดของ Norman Uphoff (1996) ที่ได้จำแนกทุนทางสังคมว่าเป็นเรื่องของการรับรู้ ซึ่งอยู่ภายใต้ขอบเขตของการมีคุณค่า ความคิด และทัศนคติของบุคคล ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถทำงานเพื่อส่วนรวมร่วมกัน 2) ทุนทางสังคมในมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีทุนทางสังคมของ James Coleman (1999) และ Pierre Bourdieu (1983) ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการมีเครือข่ายของกลุ่มลูกหว่า และ 3) ทุนทางสังคมในมิติด้านความรัก โดยใช้แนวคิดทุนทางสังคมของ Francis Fukuyama

(1995) และ Robert D. Putnam (1993) ในด้านของความไว้วางใจและการเป็นพวกพ้องเดียวกัน มาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เอื้อให้บุคคลมีความรักและสามัคคีต่อกัน

การศึกษาแนวคิดทุนทางสังคมมิติด้านความรู้ของนักวิชาการทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถประมวลข้อค้นพบและข้อสรุปเป็นองค์ความรู้เรื่องทุนทางสังคมในมิติด้านความรู้ โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ความรู้และภูมิปัญญา ทุนทางสังคมในด้านนี้เป็นสิ่งที่ทำให้คนและชุมชนดำรงอยู่ได้ ซึ่งหากมีการสืบสานทุนเหล่านี้ให้เกิดความคงอยู่ และปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคม มีการสร้างสรรค์ผลผลิตและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ มีคุณค่าทางจิตใจและร่างกาย ทำให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยศักยภาพของตนเองอย่างมั่นคง และ 2) ทุนทางสังคมด้านความคิดและทัศนคติ เป็นเรื่องของคุณค่า ความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรมและบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งคุณค่าเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนั้นแนวคิดทุนทางสังคมในมิติด้านความรู้ของ Uphoff (1996 as cited in Romrattanapan, 2008) จึงชี้ให้เห็นถึงการมีทุนทางสังคมในด้านความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ สืบสาน และถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องราวทางภูมิปัญญาต่อคนรุ่นหลังและผู้ที่สนใจเพื่อให้องค์ความรู้ดำรงอยู่ได้ต่อไป

สำหรับทุนทางสังคมในมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่ง Coleman (1999 as cited in Romrattanapan, 2005) มองว่าทุนทางสังคมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อให้บุคคลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมาร่วมมือกันทำกิจกรรม โดยทุนทางสังคมจะดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีพันธะผูกพัน มีความคาดหวังและไว้วางใจกัน ดังนั้นทุนทางสังคมจึงไม่ได้ได้อยู่แค่ในตัวบุคคล แต่อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวจะดำรงอยู่ได้นั้นต้องมีรูปแบบคือ มีพันธะที่มีร่วมกันและมีความคาดหวังร่วมกัน ในด้านของ Bourdieu (1983 as cited in Romrattanapan, 2005) มีความเห็นว่าความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทุนประเภทอื่น ๆ อีกหลายด้าน และการสร้างสมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ เป็นกลยุทธ์ระดับปัจเจกและส่วนรวมให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนได้ ทั้งนี้ทุนทางสังคมสามารถส่งไปยังบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำในสมาคมนั้น ๆ คือ เกิดการยอมรับ ความนับถือ และเกิดความเป็นชุมชน ในส่วนที่เป็นวัตถุประสงค์ คือ การได้รับการยอมรับจากองค์กร

ส่วนทุนทางสังคมในมิติด้านความรัก Fukuyama (1995) มีมุมมองเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่า เป็นการประสานความร่วมมือกันเพื่อบรรลุเป้าหมายของตน โดยอาศัยความไว้วางใจกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และต่างตอบแทนกัน ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงอาศัยบรรทัดฐานความไว้วางใจและความช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นสำคัญ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและส่งเสริมการใช้สันติวิธีได้มากขึ้น แหล่งทุนทางสังคมดังกล่าวนี้จะสะสมอยู่ภายใต้การเป็นเพื่อนบ้าน อาสาสมัครและการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ในด้านของ Putnam (1993) ได้นิยามว่าเป็นทุนที่สามารถเพิ่มโอกาสในการบรรลุเป้าหมายของสังคมโดยอาศัยความเชื่อใจและจุดมุ่งหมายของสถาบัน ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างสมาชิกทั้งหลายในสังคม

กรอบแนวคิดในเรื่องทุนทางสังคมดังกล่าว เป็นพื้นฐานสำคัญในศึกษาถึงสถานภาพของทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่ม

ลูกหว่า ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการปฏิบัติ จนกระทั่งกลายเป็นพลังการขับเคลื่อน และการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ให้เด็ก เยาวชน และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน

วิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้อาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเลือกวิธีการศึกษาแบบเฉพาะกรณี (Case Study) กับเยาวชนกลุ่มลูกหว่าจังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยทำการศึกษาระดับพื้นที่ โดยใช้วิธีการเจาะจงเลือกพื้นที่การวิจัย ซึ่งพิจารณาจากเกณฑ์ คือ มีบริเวณพื้นที่อยู่ในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเพชรบุรี คือ เขาวิังเคเบิลคาร์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี และได้เก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ถึง พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างเป็นแนวทางหลัก โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านพื้นที่และภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรี เริ่มจากผู้วิจัยได้ทำความรู้จักและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยกับที่ปรึกษากลุ่มลูกหว่า และขอให้ช่วยแนะนำไปยังบุคคลอื่น ๆ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ครูช่างผู้สร้างสรรคงานสกุลช่างเมืองเพชร และบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนด้านพื้นที่เพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่มลูกหว่าและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรี รวมทั้งหมดจำนวน 6 คน 2) กลุ่มเยาวชน ใช้เกณฑ์ในการเลือกคือ เป็นเยาวชนที่มีความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรี และเป็นเยาวชนที่มีความสนใจในการให้ข้อมูลต่อผู้วิจัย โดยเริ่มจากการทำความรู้จักกับแกนนำกลุ่มลูกหว่า ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อการศึกษาในครั้งนี้ และขอให้ช่วยแนะนำไปยังสมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ (Snowball Technique) หรือจนกว่าข้อมูลอิ่มตัว เมื่อได้พิจารณาแล้วจึงมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการวิจัยในครั้งนี้คือ แกนนำกลุ่ม จำนวน 1 คน สมาชิกกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มลูกหว่าจำนวน 5 คน และสมาชิกกลุ่มลูกหว่าจำนวน 14 คน รวมทั้งสิ้น 20 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้ให้ความยินยอมแบบปากเปล่าในการให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย และอนุญาตให้ใช้ชื่อ-สกุลจริง ในการให้ข้อมูล ทั้งนี้ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม กรณีของวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มลูกหว่าเพื่อให้สมาชิกของกลุ่มลูกหว่าเกิดการยอมรับ โดยมีลักษณะของการสังเกต คือ การมีกระบวนการในดำเนินกิจกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่ม และในกรณีของวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ได้ทำการสังเกตการณ์เคลื่อนไหวของกลุ่มทางเว็บไซต์หรือสื่อออนไลน์ อุปกรณ์ที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลคือ เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก และภาพถ่าย โดยการขออนุญาตผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนที่จะทำการบันทึกเสียง และการศึกษาครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Analyzing Data Qualitative) ผู้วิจัยกระทำควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไปข้างต้น เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนแรก คือ การเก็บข้อมูลทางพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งในระหว่างการทำกิจกรรมเก็บรวบรวมข้อมูลได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันด้วย และในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งมีวิธีการคือ ศึกษา

เนื้อหาสาระจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นหนังสือ วารสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเว็บไซต์ เพื่อให้มีเนื้อหาที่ครบถ้วนไม่ซ้ำซ้อน และทำการวิเคราะห์รายละเอียดของเนื้อหา รวมทั้งผลจากการเก็บข้อมูลที่ได้ และสุดท้ายข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำการวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง แล้วจัดลำดับที่มาของเนื้อหาเพื่อให้ทราบความสัมพันธ์ของเนื้อหา

ผลการวิจัย

จังหวัดเพชรบุรีเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน มีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่หลากหลายแสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และหนึ่งในภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าของเพชรบุรีคือ งานสกุลช่างเมืองเพชร เป็นงานฝีมือที่ชาวเพชรบุรีได้สืบทอดต่อกันมา มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งลวดลาย ความพลิ้วไหว มีการผลิตผลงานที่มีความละเอียดเรียบร้อย ประณีต พิถีพิถัน ส่งผลให้งานแต่ละชิ้นมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเพชรบุรี งานสกุลช่างเมืองเพชรแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะงานช่างทั้งหมด 11 แขนง ได้แก่ 1) งานตอกกระดาศ และพวงมโหตร 2) งานปูนปั้น 3) งานลายรดน้ำ 4) งานลงรักปิดทองประดับกระจก 5) งานจิตรกรรม 6) งานทองโบราณ 7) งานแทงหยวก 8) งานจำหลักหนังใหญ่ 9) งานแกะสลักไม้ 10) งานปั้นหัวโขนหัวละคร และ 11) งานปั้นหัวสัตว์ ปัจจุบันมีการอนุรักษ์และสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร โดยเยาวชนกลุ่มลูกหว่าที่ได้ร่วมกันเรียนรู้งานสกุลช่างเมืองเพชรจากครูช่างและนำองค์ความรู้ที่ได้มาออกแบบจัดกระบวนการเรียนรู้ใหม่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดเป็นกิจกรรมการสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรสู่สาธารณะ ซึ่งผลจากการศึกษามีดังนี้

1. ลักษณะของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าในฐานะผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานสกุลช่างเมืองเพชร

กลุ่มลูกหว่าในกลุ่มเยาวชนจากโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบุรีที่ร่วมกันดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่าของจังหวัดเพชรบุรี โดยมีนายจำลอง บัวสุวรรณ ที่ปรึกษาหลักของกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการหาพื้นที่ให้เยาวชนได้มีพื้นที่เรียนรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สาธารณะ มีพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณศาลาเชิงเขา เขาวังเคเบิลคาร์ จังหวัดเพชรบุรี และนางสาววรรณณา บุตรเจียมใจ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี เป็นผู้ประสานงานการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างกลุ่มลูกหว่าและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี พร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษาให้แก่กลุ่มลูกหว่า

การจัดตั้งกลุ่มช่วงเริ่มต้นเกิดจาก นายจำลอง บัวสุวรรณ อดีตข้าราชการครู และกลุ่มเด็กนักเรียนโรงเรียนเบญจมเทพอุทิศเพชรบุรี ที่สังเกตเห็นถึงปัญหาการสืบทอดงานสกุลช่างเมืองเพชรที่เบาบางและกำลังสูญหาย จึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มลูกหว่าขึ้นในปี พ.ศ. 2550 และดำเนินกิจกรรมเรียนรู้และถ่ายทอดงานสกุลช่างเมืองเพชรให้ได้เป็นที่รู้จักต่อสาธารณะ ต่อมากลุ่มได้จัดกิจกรรมนอกพื้นที่โดยการขยายกิจกรรมสู่โรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบุรี มีเด็กนักเรียนและเยาวชนให้ความสนใจและร่วมกิจกรรม จึงเกิดการชักชวนและมีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเพิ่มขึ้น นำไปสู่การรวบรวมสมาชิกจาก

หลากหลายโรงเรียนในจังหวัดเพชรบุรี เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการอนุรักษ์และสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร ปัจจุบันกลุ่มลูกหว่ามีสมาชิกกลุ่ม 30 คน มีสมาชิกกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มลูกหว่าจำนวนทั้งหมด 6 คน ได้แก่ แกนนำกลุ่ม 1 คน คือ หนูแดง หรือนางสาวสุนิสา ประทุมเทือง เพศหญิง อายุ 24 ปี และ ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายจัดซุ้มกิจกรรม และฝ่ายสถานที่ จำนวน 5 คน โดยมีที่ปรึกษาหลักของกลุ่มเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำและชี้แนะ

เมื่อกลุ่มลูกหว่ามีลักษณะของการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ส่งผลให้สมาชิกกลุ่มมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ และเรียนรู้งานช่างทุกแขนง ซึ่งกลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้เพื่อนำไปเผยแพร่และจัดเป็นกิจกรรม โดยใช้งานสกุลช่างเมืองเพชรเป็นเครื่องมือหรือเป็นสื่อกลางในการสื่อสาร และกลุ่มลูกหว่าได้เลือกนำพวงมโหตรมาถ่ายทอดผ่านการจัดกิจกรรมการสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร เป็นผลงานหลัก และเลือกนำงานตอกกระดาศเป็นผลงานรอง เนื่องจากเป็นหนึ่งในงานสกุลช่างที่มีสถานการณ์ผู้สืบสานที่เบาบางและเสี่ยงต่อการสูญหาย อีกทั้งมีขั้นตอนกระบวนการทำที่ไม่ยาก มีอุปกรณ์การทำที่หาซื้อได้ทั่วไปและใช้เวลาในการทำไม่นาน จึงเป็นกิจกรรมที่มีความเหมาะสมต่อนักท่องเที่ยวและบุคคลที่สนใจ ปัจจุบันกลุ่มได้จัดกิจกรรมเผยแพร่พวงมโหตรและงานตอกกระดาศ บริเวณเขาวังเคบิ้ลคาร์ จังหวัดเพชรบุรี และจัดกิจกรรมเผยแพร่นอกสถานที่ทั้งในจังหวัดเพชรบุรีและต่างจังหวัด เพื่อให้ภูมิปัญญางานสกุลช่างเมืองเพชรได้กลับมาเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงอีกครั้ง ดังที่สมาชิกกลุ่มลูกหว่าได้กล่าวถึงลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้และเผยแพร่งานสกุลช่างเมืองเพชรไว้ว่า

“...ครูช่างสอน ความรู้มันส่งผลให้เกิดการสืบสาน คือ เราเรียนรู้เพื่อเป็นความรู้ และถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นได้ แต่พวกหนูจะไม่ได้เรียนไปเพื่อเป็นช่างแต่เรียนรู้เพื่อเอามาทำกิจกรรม...กลุ่มลูกหว่ามีวิธีการที่ใช้ในการเผยแพร่ความรู้ต่อผู้ที่สนใจงานสกุลช่าง คือ จะเผยแพร่โดยการใช้ซุ้มกิจกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารให้กับนักท่องเที่ยว...”

ป๊อป หรือนางสาวสุดาลักษมณ์ บัวคลี่ (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2560)

เมื่อผู้ที่สนใจได้ร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มแล้ว บางคนมีความสนใจในผลงาน และมีความคิดอยากนำผลงานเหล่านี้ไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ ทำให้เกิดการติดต่อซื้อขายผลงานของกลุ่ม โดยเฉพาะพวงมโหตร เป็นสิ่งที่นำไปใช้ประดับในงานบุญ ตามสถานที่สาธารณะ วัด ที่อยู่อาศัย และวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น ดังที่ที่ปรึกษากลุ่มเล่าว่า

“...เมื่ออย่างงานปีใหม่เขาก็จะซื้อพวงมโหตรไปแจกหรือไปตกแต่ง งานอะไรก็แล้วแต่เขา 1 คนซื้อ 200 อัน และมันก็เป็นของที่ซื้อได้หลายอย่าง ตรงนี้มันก็มีเงินกลับคืนมาในกลุ่มเรา...”

จำลอง บัวสุวรรณ ที่ปรึกษากลุ่มลูกหว่า (สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2560)

นอกจากนี้พบว่ากลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร ได้แก่ โครงการ “ลูกหว้าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร”, โครงการ “พวงมโหตรยิ้ม” และโครงการ “เพชรบุรีดี...จัง” ซึ่งการดำเนินกิจกรรมข้างต้นนี้มีเครือข่ายที่สนับสนุนกลุ่มลูกหว้า ได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, บริษัท เพชรบุรีการท่องเที่ยวพัฒนา จำกัด และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทุกภาคส่วนยังคงให้การสนับสนุนถึงปัจจุบัน อีกทั้งกลุ่มลูกหว้าได้ขยายพื้นที่การเรียนรู้และจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนและเครือข่ายเยาวชน “เพชรบุรี...ดีจัง” โดยมีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของงานสกุลช่างเมืองเพชร วิถีชีวิต ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ ของจังหวัดเพชรบุรีให้แก่นักท่องเที่ยวและบุคคลที่สนใจ ได้แก่ 1) กิจกรรมตลาดนัดปิ่นยิ้ม โดยร่วมกับเครือข่ายเยาวชน “เพชรบุรี...ดีจัง” ณ เขาวังเคเบิ้ลคาร์ จังหวัดเพชรบุรี 2) กิจกรรมนาพันสามปันสุข ร่วมกับชุมชนนาพันสาม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี และกิจกรรมเดินยี่มริมน้ำ ร่วมกับชุมชนตลาดริมน้ำและชุมชนคลองกระแซง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

2. ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว้าจังหวัดเพชรบุรี

ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตการศึกษาโดยใช้แนวคิดทูทางสังคม 3 หมวดหลัก คือ มิติด้านความรู้ มิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน และมิติด้านความรัก ซึ่งผลการศึกษามีดังนี้

2.1 มิติด้านความรู้

จากการศึกษาแนวคิดและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทูทางสังคม ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจแนวคิดทูทางสังคมในมิติด้านความรู้ของ Norman Uphoff (1996)) ที่ได้จำแนกทูทางสังคมว่าเป็นเรื่องของการรับรู้ ซึ่งอยู่ภายใต้ขอบเขตของการมีคุณค่า ความคิด ทัศนคติ และความเชื่อของบุคคล ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถทำงานเพื่อส่วนรวมร่วมกัน ผู้วิจัยได้นำหลักการนี้มาเป็นแนวทางในการศึกษาทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว้า และผลการศึกษา พบว่า การมีความรู้และภูมิปัญญาของกลุ่มลูกหว้า เกิดจากการเรียนรู้งานสกุลช่างเมืองเพชร โดยมีผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้คือครูช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานสกุลช่างเมืองเพชร มีจุดประสงค์เพื่อเข้าใจในเรื่องราวของงานสกุลช่างเมืองเพชร และมีลักษณะของการเรียนรู้ในรูปแบบการบอกเล่าเรื่องราวโดยการบรรยายด้วยวาจาของครูช่าง พร้อมทั้งสาธิตวิธีการทำให้กลุ่มลูกหว้าได้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งลักษณะการเรียนรู้ข้างต้นนี้ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นมาและกระบวนการทำที่ถูกต้องเมื่อเยาวชนกลุ่มลูกหว้าได้รับองค์ความรู้มาแล้ว จึงนำมาจัดเป็นกิจกรรมสืบสาน เพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สาธารณะ ซึ่งก่อนที่จะเกิดเป็นกิจกรรมเหล่านี้ขึ้น กลุ่มลูกหว้าได้ร่วมกันวางแผนออกแบบและคิดสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เกิดการสื่อสารเรื่องราวผ่านกิจกรรมได้ง่ายขึ้น ดังที่ สมาชิกกลุ่ม เล่าว่า

“...ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้มา...ไม่ใช่แค่การอ่าน จดจำ การฟัง และบันทึก เพื่อบอกให้ผู้อื่นรู้ แต่เป็นการเรียนรู้จากการได้ปฏิบัติจริง ทำให้เข้าใจถึงภูมิ

ปัญญางานสกุลช่างเมืองเพชรอย่างแท้จริง เกิดการสืบสานได้เป็นอย่างมาก
เลยทีเดียว. . .”

แวว หรือนางสาวสุภัค ขวัญเดือน (สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2560)

กลุ่มลูกหัวธ้อถือว่าเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีความคิดและทัศนคติที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้เห็นถึงความสำคัญของงานสกุลช่างเมืองเพชรที่กำลังจะสูญหายไป จึงต้องการร่วมกันแก้ไขปัญหาก็ให้ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านั้นกลับมาเป็นที่รู้จักอีกครั้ง การมีแนวคิดของกลุ่มช่างต้นได้สะท้อนออกมาให้เห็นถึงการมีศักยภาพทางด้านความคิดของกลุ่มคือ คิดอย่างสร้างสรรค์ คิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างถูกต้องเหมาะสม คิดในแนวทางเดียวกัน และคิดแก้ปัญหา ส่งผลให้เกิดเป็นหลักปฏิบัติร่วมกันในกลุ่มคือ คำนึงถึงเป้าหมายของกิจกรรม คำนึงถึงวัตถุประสงค์ คือทำเพื่อใครและสิ่งใด สุดท้ายจึงดำเนินการออกแบบกิจกรรม นำไปสู่การสื่อสารต่อกลุ่มเป้าหมายให้สามารถเข้าถึงและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มได้ ซึ่งจะต้องตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มที่ได้ตั้งไว้ในข้างต้น

2.2 มิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน

จากการศึกษาแนวคิดและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทุนทางสังคม ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีทุนทางสังคมของ James Coleman (1988) และ Pierre Bourdieu (1983) ที่มองว่าทุนทางสังคมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อให้บุคคลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมาร่วมมือกันทำกิจกรรม โดยดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เป็นผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการร่วมกัน มีค่านิยมร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน เป็นผลให้คนหรือสถาบันนั้นสร้างความสัมพันธ์กันทางสังคม จากแนวคิดข้างต้นผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาทุนทางสังคมในมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน และผลการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มลูกหัวธ้อมีความสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบของความเป็นพี่น้องหรือครอบครัว และมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างมาก นอกจากนี้พบว่า แกนนำกลุ่มลูกหัวธ้อเป็นผู้ที่มีความสนใจในการเรียนรู้ คิด และวางแผนการดำเนินกิจกรรมกล้าแสดงออก มีความอดทน มีลักษณะนิสัยที่อ่อนน้อม ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนต่อสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่ม ส่งผลให้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในกลุ่ม ดังนั้นความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มลูกหัวธ้อได้สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจและการร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์และสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร ส่งผลให้เกิดการคิด เรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีมุมมองในการดำเนินงานและทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และเกิดการแบ่งงานกันทำเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันในการอนุรักษ์และสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนได้ต่อไป ดังที่แกนนำกลุ่มได้กล่าวให้ฟังเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มให้ฟังว่า

“...เรามองว่ากลุ่มเรามีความสนิทกันมาก เราจะแบ่งงานกันทำตามความเหมาะสมและความถนัดของแต่ละคน บางงานที่ยังไม่เสร็จรีบร้อย สมาชิกก็อาสาช่วยทำ เลยทำให้งานมันเสร็จเร็วขึ้น...”

หนูแดง หรือนางสาวสุนิสา ประทุมเทือง (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2560)

ในด้านของความสัมพันธ์ภายนอกกลุ่ม พบว่า กลุ่มลูกหว่ามีเครือข่ายเยาวชนร่วมกับกลุ่มเด็กและเยาวชนในจังหวัดเพชรบุรี คือ เครือข่ายเยาวชน “เพชรบุรี...ดีจัง” โดยร่วมกันขับเคลื่อนพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชนในจังหวัดเพชรบุรีมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และมีหน่วยงานที่สนับสนุนการให้เงินทุนและให้พื้นที่ คือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จังหวัดเพชรบุรี, บริษัทเพชรบุรีการท่องเที่ยวพัฒนา จำกัด, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), และสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.), และชุมชนที่มีส่วนร่วม ซึ่งทุกภาคส่วนยังคงให้การสนับสนุนถึงปัจจุบัน

2.3 มิติด้านความรัก

การศึกษาในมิติด้านความรัก ผู้วิจัยนำแนวคิดทุนทางสังคมของ Francis Fukuyama (1995) และ Robert Putnam (1993) ในด้านของความไว้วางใจและการเป็นพวกพ้องเดียวกันมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เอื้อให้บุคคลมีความรักและสามัคคีต่อกัน ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มลูกหว่ามีความไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก โดยเห็นได้จากการที่สมาชิกกลุ่มมีความไว้วางใจและเชื่อใจแก่นำกลุ่ม ทั้งในด้านของการมีความคิด การวางแผน การติดต่อประสานงาน และการดูแลสมาชิกในกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งการมีความไว้วางใจเชื่อใจต่อกันนี้ ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้อย่างยั่งยืน เกิดการปฏิบัติงานต่าง ๆ ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้ ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรของเยาวชนกลุ่มลูกหว่าได้อาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความเกื้อกูลกัน เชื่อถือ เชื่อมั่นต่อกัน มาเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพลังร่วมกันในการสืบสานขับเคลื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรีให้เกิดกิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับเยาวชนและได้ดำเนินกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อสังคม

นอกจากนี้สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นพวกพ้องเดียวกันของกลุ่มลูกหว่า คือ การใส่เสื้อกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยมีตัวอักษรที่ปักไว้ที่เสื้อ คำว่า “ลูกหว่า สืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร” มีลักษณะเป็นเสื้อยืดสีดำ แสดงให้เห็นถึงการเป็นกลุ่มเดียวกัน ทีมเดียวกัน และอีกหนึ่งสัญลักษณ์สำคัญของกลุ่มลูกหว่าคือ พวงมโหตร เนื่องจากสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่มีมุมมองว่า พวงมโหตร คือ หนึ่งในชิ้นงานของงานสกุลช่างเมืองเพชร ที่กลุ่มลูกหว่าร่วมกันเรียนรู้ สืบสาน และถ่ายทอด จนกระทั่งเกิดเป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวและมีการนิยมนำกลับมาใช้อีกครั้ง ดังที่สมาชิกกลุ่มกล่าวไว้ว่า “... ถ้าพูดกันถึงพวงมโหตรคนในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรีส่วนใหญ่ก็จะนึกถึงกลุ่มลูกหว่า...” ตาล หรือธิดิชาญา ชัยชาติ (สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2560)

ในอีกส่วนหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการเป็นพวกพ้องเดียวกันของกลุ่ม คือ กลุ่มมีลักษณะด้านการทำงาน การดำเนินชีวิต และความคิดที่เป็นไปในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ กลุ่มลูกหว่ามีความตั้งใจและสนใจในการเรียนรู้เรื่องราวของงานสกุลช่างเมืองเพชร และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เพื่อนำองค์ความรู้มาแบ่งปันเรื่องราวต่อสังคมร่วมกัน มีการทำงานเป็นทีม มีความนอบน้อมและเป็นมิตรต่อผู้อื่น ลักษณะข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเห็นคุณค่าและความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ดังที่สมาชิกกลุ่มกล่าวถึงความภาคภูมิใจว่า “. . .การจัดกิจกรรมเผยแพร่งานสกุลช่างเมืองเพชร ทำให้พวกเรารู้สึกภูมิใจในศิลปะพื้นบ้านของพวกเราและได้มีส่วนในการอนุรักษ์ให้คงอยู่. . .” พาง หรือนางสาวไพร่า เอร์สสะ (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2560)

อีกทั้งจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ในช่วงก่อนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและระหว่างการดำเนินกิจกรรม พบว่า สมาชิกในกลุ่มมีความสนิทสนมและคุ้นเคยกันเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้จากลักษณะการแสดงออกทั้งการพูดด้วยสีหน้าที่ยิ้มแย้ม และมีลักษณะนิสัยความประพฤติที่เรียบร้อย พูดจาอย่างสุภาพต่อกัน และมีความนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ ดังนั้นการเป็นพวกพ้องเดียวกันของกลุ่มลูกหว่าส่งผลให้กลุ่มมีการกระทำต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะเดียวกันและแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งร่วมแรงร่วมใจในการทำงานเป็นทีมและเป็นผลให้เกิดความรักความสามัคคีขึ้นในกลุ่มของตน

3. ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชนกลุ่มลูกหว่า จังหวัดเพชรบุรี

จากการศึกษาการดำเนินงานเพื่อสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรของกลุ่มลูกหว่านั้น พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากเวลาที่ไม่ตรงกันของสมาชิกกลุ่ม เนื่องจากกลุ่มลูกหว่าเป็นกลุ่มเยาวชน ทำให้มีเวลาที่ไม่ต่อเนื่อง สมาชิกกลุ่มบางคนไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้ในทุกเสาร์ที่มีการจัดกิจกรรม และปัญหาเรื่องของความไม่เข้าใจของบุคคลภายนอก เช่น ผู้ปกครองของสมาชิกบางคนไม่เข้าใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยมองว่าการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นทำให้เสียเวลา ควรนำเวลาไปเรียนหนังสือหรือเรียนพิเศษเพิ่มเติม เป็นต้น จึงส่งผลให้สมาชิกบางคนได้หยุดทำกิจกรรมไป อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะเกิดปัญหาต่าง ๆ ในข้างต้นนี้ แกนนำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มได้มีความเห็นที่ตรงกันว่า กลุ่มของตนมีความสามารถที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทำให้ยังคงดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง โดยการคำนึงถึงเป้าหมายของกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญ

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

กลุ่มลูกหว่าถือเป็นกลุ่มเยาวชนกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้และถ่ายทอดงานสกุลช่างเมืองเพชรต่อที่สาธารณะ มีจิตสำนึกรักท้องถิ่นโดยการสืบทอดเจตนารมณ์ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรีเกิดความยั่งยืนสืบไป ร่วมกันแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ด้วยการนำองค์ความรู้กลับมาทำการสานต่อ และการออกแบบกิจกรรม ส่งผลให้เกิดเป็นพื้นที่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์จนถึงปัจจุบัน โดยใช้เวลาวางในวันเสาร์รวมตัวกันที่บริเวณเขาวังเคเบิ้ลคาร์ จังหวัดเพชรบุรี จัดกิจกรรมสืบสาน

เผยแพร่ และสาธิตทำพวงมโหตรและงานดอกกระดาด ซึ่งเป็นงานช่างแขนงหนึ่งในงานสกุลช่างเมืองเพชรให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งเด็กและผู้ใหญ่หรือผู้ที่สนใจ

การมีทุนทางสังคมด้านความรู้ของกลุ่มลูกหว้า เป็นปัจจัยที่สำคัญและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนงานสกุลช่างเมืองเพชร ทั้งนี้เป็นเพราะกลุ่มลูกหว้าได้เล็งเห็นคุณค่าที่เคยมีอยู่ซึ่งเป็นทุนเดิมแต่อาจถูกกลืนหายหรือมองข้ามไป และร่วมกันเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่ ตลอดจนนำศักยภาพของตนสู่การมีแนวคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและการดำเนินงานต่าง ๆ ร่วมกัน ส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุผลสำเร็จและเกิดการดำรงอยู่ของงานสกุลช่างเมืองเพชรสืบไป สอดคล้องกับแนวคิดของ Uphoff (1996 as cited in Romrattanapan, 2008) ที่ได้กล่าวถึงการมีทุนด้านความรู้ว่าเป็นเรื่องของคุณค่า ความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรมและบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งคุณค่าเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนั้นการมีความรู้และค่านึงถึงคุณค่าของภูมิปัญญาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการค้นหา เรียนรู้ และนำองค์ความรู้ที่ได้มาจัดเป็นกิจกรรมสืบสานเพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ สอดคล้องกับจามูร พงษ์ไพบูลย์ (Pongspai boon, 2007) ที่กล่าวถึงกระบวนการการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามี 4 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างความรู้ความเข้าใจ 2) การฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ 3) ปรับปรุงแก้ไขกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ และ 4) ประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ส่วนด้านกระบวนการสืบทอด คือการได้แสดงออกให้ผู้อื่นรับรู้และมองเห็นคุณค่า โดยการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องไม่หยุด ซึ่งกระบวนการเรียนรู้งานสกุลช่างเมืองเพชรของกลุ่มลูกหว้าถือได้ว่าเป็นการประยุกต์และขยายองค์ความรู้ต่อสาธารณะ สามารถนำไปสู่การใช้ประโยชน์แก่กลุ่มเป้าหมายคือ เด็ก เยาวชน ครอบครัว และชุมชนได้ต่อไป นอกจากนี้การมีองค์ความรู้ของกลุ่มลูกหว้าได้ส่งผลให้เกิดความภูมิใจในศิลปะพื้นบ้านของตนและภูมิใจในตนเองที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ให้คงอยู่ อีกทั้งส่งผลให้ชุมชนและสังคมเกิดพื้นที่แห่งการแบ่งปัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ทางศิลปวัฒนธรรม มีกลุ่มเยาวชนจิตอาสา อันนำไปสู่การขับเคลื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานสกุลช่างเมืองเพชรของจังหวัดเพชรบุรีในทางที่ดีต่อไปในอนาคตได้

อีกหนึ่งปัจจัยที่มีความสำคัญต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชรของกลุ่มลูกหว้าคือ การมีทุนทางสังคมด้านความสัมพันธ์ระหว่างคน พบว่า สมาชิกกลุ่มลูกหว้ามีมุมมองที่สามารถเอื้อต่อการปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน วางแผนและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน รวมถึงมีการแบ่งงานกันทำ ซึ่งกลุ่มได้ร่วมกันค่านึงถึงสิ่งดีงามอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการขับเคลื่อนงานสกุลช่างเมืองเพชร และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายหรือข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้แกนนำกลุ่มมีภาวะผู้นำ สามารถสร้างแรงจูงใจและความน่าเชื่อถือให้แก่สมาชิกกลุ่ม อีกทั้งมีความสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบของความเป็นพี่น้องหรือครอบครัวที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกัน ส่งผลให้เกิดการประสานความร่วมมือเพื่อบรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายเป็นสำคัญ สอดคล้องกับ Coleman (1999 as cited in Romrattanapan, 2005) มองว่าทุนทางสังคมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อให้บุคคลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมารวมมือกันทำกิจกรรม โดยทุนทางสังคมจะดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีพันธะผูกพัน มีความคาดหวัง และไว้วางใจกัน ดังนั้นทุนทางสังคมไม่ได้อยู่แค่ในตัวบุคคล แต่อยู่ใน

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวจะดำรงอยู่ได้นั้นต้องมีรูปแบบคือ มีพันธะที่มีร่วมกัน และมีความคาดหวังร่วมกัน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวชิตา นินวน (Ninuan, 2014) พบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อชุมชนและสามารถพึ่งตนเองได้ มีดังนี้ 1) ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง คนในชุมชนศรัทธา และให้ความเชื่อใจ 2) คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีความเคารพซึ่งกันและกัน เอื้ออาทรต่อกัน และ 3) คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับชุมชน ทั้งการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ในทุกกระบวนการของชุมชน ดังนั้นผลของการมีทุนทางสังคมด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนของกลุ่มลูกหว้า แสดงให้เห็นว่าในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมากลุ่มมีความเข้มแข็งและสมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน คือ มีความเป็นเพื่อนเป็นพี่น้องกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน ปรับตัวเข้าหากันในระหว่างสมาชิกกลุ่ม มีความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือและสามัคคีต่อกันในการดำเนินกิจกรรม

ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มที่ยั่งยืนและมีการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน มีปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างพลังร่วมกันของกลุ่มลูกหว้าคือการมีทุนทางสังคมด้านความรัก พบว่า สมาชิกกลุ่มมีความไว้วางใจและเชื่อใจแก่นำกลุ่ม ส่งผลให้เกิดการเกื้อกูลในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงออกถึงการเป็นทีมเดียวกันหรือเป็นพวกเดียวกัน คือ การร่วมกันแต่งกายโดยการสวมเสื้อประจำกลุ่มทุกครั้งที่ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีพวงมโหตร เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารเรื่องราวของงานสกุลช่างเมืองเพชรต่อสาธารณะ อีกทั้งมีความตั้งใจและสนใจในการเรียนรู้เรื่องราวของงานสกุลช่างเมืองเพชรเพื่อนำองค์ความรู้มาแบ่งปันเรื่องราวต่อสังคมร่วมกัน ก่อให้เกิดเป็นความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ดังนั้นการที่สมาชิกในกลุ่มมีความไว้วางใจต่อกัน และแสดงให้เห็นถึงการเป็นพวกพ้องเดียวกันนี้ ส่งผลให้กลุ่มมีการร่วมแรงร่วมใจในการทำงานเป็นทีมและเกิดความรักความสามัคคีกันในกลุ่ม สอดคล้องกับแนวคิดของ Fukuyama (1995) ที่ได้มีมุมมองว่า การมีความสัมพันธ์ของคนในสังคมซึ่งอยู่ในรูปแบบของความไว้วางใจกัน เชื่อสัจต่อกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และต่างตอบแทนกัน ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งได้ และสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (1993) ที่ได้กล่าวถึงการเพิ่มโอกาสในการบรรลุเป้าหมาย ต้องอาศัยความเชื่อใจและจุดมุ่งหมายของสถาบัน และมีการร่วมมือระหว่างสมาชิกทั้งหลายในสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนความสัมพันธ์ ดังนั้นทุนทางสังคมในด้านความรัก ส่งผลให้สมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งและยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไมตรี อินทรีย์ยะ (Intria, 2017) ที่ได้ศึกษาแนวคิดทุนทางสังคมในด้านความไว้วางใจไว้ว่า ความไว้วางใจอันช่วยให้เกิดการประสานงานและความร่วมมือเพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้นทุนที่สำคัญของสังคมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของคนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคน โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจและความเอื้ออาทรต่อกัน ดังนั้นสมาชิกกลุ่มลูกหว้าต่างมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ย่อมส่งผลให้เกิดการเกื้อกูลต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และยังสามารถแผ่ขยายเครือข่ายออกไปได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งแก่นนำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มมีความเชื่อมั่นและเชื่อใจต่อกัน ร่วมกันแก้ปัญหาปัญหาต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ ส่งผลให้กลุ่มทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จได้ อันนำไปสู่การเกิดศักยภาพในด้านการทำคุณประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาทูตทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นสกุลช่างเมืองเพชรของเยาวชนกลุ่มลูกหัว้าจังหวัดเพชรบุรี พบประเด็นที่เป็นข้อเสนอแนะ 3 ส่วน ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรทำการสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ขาดการสืบสานและกำลังสูญหายไปจากสังคมไทย และนำมารวบรวมกระบวนการจัดองค์ความรู้ใหม่ อาจส่งผลให้ภูมิปัญญาเหล่านั้นกลับมามีชีวิต และคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรสนับสนุนและส่งเสริมจัดทำโครงการสำหรับเด็กและเยาวชนได้มีบทบาทจัดกิจกรรมพื้นที่ปลอดภัย เพื่อให้เกิดการแสดงออกทางความคิดอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ก่อให้เกิดศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็กและเยาวชน

3) เครือข่ายทางสังคมเป็นทูตทางสังคมที่มีประโยชน์ หากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนกำหนดนโยบายด้านเครือข่ายเพื่อพัฒนาชุมชน โดยนำแนวคิดด้านเครือข่ายมาปรับประยุกต์ให้เกิดขึ้นจริง อาจทำให้เครือข่ายขนาดเล็กในสังคมไทยเกิดการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในบริบทที่เกี่ยวข้อง

1) ถ้าหากกลุ่มสามารถนำงานสกุลช่างเมืองเพชรแขนงอื่น ๆ มาทำการสืบสานโดยมีการประยุกต์ในแต่ละขั้นตอนผ่านกระบวนการออกแบบ และคิดสร้างสรรค์ด้วยวิธีใหม่ ๆ แต่ยังคงทรงคุณค่าเดิมหรือเพิ่มมูลค่ามากขึ้น อาจส่งผลให้งานสกุลช่างเมืองเพชรแต่ละแขนงได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

2) ในอนาคตกลุ่มอาจดำเนินการขยายแนวคิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สู่สังคมให้เป็นภาคีเครือข่ายเยาวชนระดับภูมิภาค เพื่อให้เกิดการสื่อสารกันระหว่างกลุ่มเยาวชนในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์การเรียนรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อดำเนินการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเยาวชน “เพชรบุรี...ดีจัง” เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนและช่วยเสริมพลังให้เยาวชนได้เกิดแรงจูงใจร่วมมือกันเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน

2) ควรศึกษาเพื่อต่อยอดงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะและวัฒนธรรมแขนงอื่นของงานสกุลช่างเมืองเพชร หรือศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ เช่น การเปรียบเทียบกระบวนการทำพวงมโหตรและงานดอกกระดาษของแต่ละภาคในประเทศไทย เพื่อเป็นการเปรียบเทียบรูปแบบการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและบทบาทการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ทุนทางสังคมกับการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาเยาวชนกลุ่มลูกหว้า จังหวัดเพชรบุรี” สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งของท่านอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรนต์ดา ชิมศรี และ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อีราพร ทองปัญญา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทางการตรวจสอบความถูกต้อง ปรับการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ และให้กำลังใจตั้งแต่เริ่มต้นตลอดเสร็จสิ้นการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ตั้งแต่ที่ปรึกษากลุ่มลูกหว้า เยาวชนกลุ่มลูกหว้า ที่ทุกท่านมีความยินดีและสละเวลาอันมีค่าอย่างยิ่งในการให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ที่ช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นในการดำเนินงานการทำการกิจกรรมเพื่อสืบสานและขับเคลื่อนงานสกุลช่างเมืองเพชรจังหวัดเพชรบุรี อันเป็นประโยชน์ต่อการเขียนบทความฉบับนี้ให้เสร็จสมบูรณ์และสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Chareonwongsak, k. (2000). *The Fifth Wave Philosopher of Society: The Expected Thai Society in 21st Century*. [in Thai]. Bangkok: Sussess Media.
- Coleman, J. S. (1998). Social Capital in The Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 94 (Supplement), 95-120.
- Department of Children & Youth. (2016). *The National Child & Youth Development Plan B.E. 2560 - 2564 (2017 - 2021)*. [in Thai]. Retrieved from <https://www.dcy.go.th>.
- Department of Intellectual Property. (2011). Creative City. *IP Journal*. 7(3), 6-11.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues & The Creation of Prosperity*. London Penguin.
- Intria, M. (2017). Social Capital. [in Thai]. *Narkbhutparitat Journal Nakhon Si Thammar at Rajabhat University*. 9(2), 14 - 25.
- Ninuan, W. (2014). Social Capital & the Community Strengths in Nong - rad Subdistrict Yaring District, Pattani Province. [in Thai] . *Journal of Humanities & Social Sciences Mahasarakham University*. 33(5), 110.
- Pongpailoon, J. (2007). *Learning & Transmitting Process of Local Wisdom: A Case Study on Hongfang Folksong in Trat Province*. [in Thai]. (Thesis for Master’s Degree, Burapha University).

Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Romrattanapan, W. (2005). *Social Capital: Learning & Empowerment for Healthy Community Project*. [in Thai]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation.

_____. (2008). *Social Capital: A New Paradigm in Environmental Management*. [in Thai]. Bangkok: Physics Center.

Individual Interviews

A-rassa, P. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On October 20, 2017.

Buakhlee, S. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On October 20, 2017.

Buasuan, C. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On September 16, 2017.

Chaichat, T. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On October 22, 2017.

Kwandean, S. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On October 21, 2017.

Pratumtueang, S. (Respondent). Talaluck, P. (Interviewer), Khao Wang Cable Car, Phetchaburi Province. [in Thai]. On October 20, 2017.

การจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนนาเกลือ อำเภอยะรัง จังหวัดน่าน

สุลึกร สุปัน^๑

บทคัดย่อ

บทความเรื่องการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการพลังงานชุมชนของตำบลนาเกลือ อำเภอยะรัง จังหวัดน่าน ศึกษาองค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชนของตำบลนาเกลือ อำเภอยะรัง จังหวัดน่าน และศึกษาปัญหา/อุปสรรคในกระบวนการจัดการพลังงานชุมชน โดยศึกษาตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาโดยการศึกษารายกรณี การสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม/ไม่มีส่วนร่วม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้นจำนวน 15 คน การตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ความสำเร็จโดยยึดหลักการเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีความคุ้มค่ากับบริบทของสังคม วัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจของชุมชนที่ศึกษา

ผลการศึกษาในภาพรวมพบว่า พลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญคือการบริหารจัดการพลังงานชุมชนเพื่อก่อให้เกิดพลังงานอย่างยั่งยืนได้นั้น ควรสร้างแนวทางการบริหารจัดการพลังงานชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผลในเชิงประจักษ์ โดยอาศัยกระบวนการทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การจัดองค์กร การชี้แจง (ภาวะผู้นำและการจูงใจ) และการควบคุมองค์กร นอกจากนี้กิจกรรมหลักทางการจัดการทั้ง 4 ขั้นตอนนี้ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น การตัดสินใจ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การบริหารกลุ่ม และการจัดการสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ เป็นต้น ทั้งนี้ กิจกรรมการจัดการหลักและกิจกรรมที่สนับสนุนการจัดการจะก่อให้เกิดการจัดการพลังงานได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการสนับสนุนจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนแผนพลังงานชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาพลังงานและเกิดการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ พลังงาน พลังงานชุมชน การจัดการ

^๑ นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ Email: suleekorn.sup@gmail.com
วันที่รับบทความ: 8 มกราคม 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 11 มีนาคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 21 มีนาคม 2562

The Sustainable Community Energy Management: A Case Study of Nalueng Community in Wiangsa District of Nan Province.

Suleekorn Supan^a

Abstract

This research aims at; 1) to study the process of The Sustainable Community Energy Management with A Case Study of Nalueng Community in Wiangsa District of Nan Province; 2) to analyze the achievement conditions for sustainable community energy management in Nalueng Community; and 3) to examine the problems and obstacles to the sustainable community energy management.

The research data collecting and analyzing is based on qualitative research methodology comprising of documentary review, in-depth interview, non-participant observation and focus group. Methodological triangulation was employed for guarding against researcher bias and checking out accounts from different informants. Regarding on data analysis, the research made use of content analysis, data categorizing and interpreting, and logical analysis to seek for the linkage between the concepts, theories, relevant researches, and the targeted community context, including its societal, cultural and economic conditions.

The research found that the sustainable community energy depended on its concrete management that could lead to pragmatic outcomes. This could be accomplished through the four steps in the management processes: planning, organizing, leading (leadership and motivation) and controlling. Besides, methods for supporting the efficient and effective management processes were for examples decision-making, strategic management, human resource management, group management and the management of international environment. However, there were both internal and external factors leading to the sustainable community energy management. External factors should be supported from both public and private sectors, including Tambon

^a Master Student, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, Email: suleekorn.sup@gmail.com

Received: 8 January 2019, Revised: 11 March 2019, Accepted: 21 March 2019

Nalueng Administrative Organization, and the provincial energy office. Regarding on internal factors, these were community residents' participations, and community energy plan which was made by the community residents and would become determinant for the energy development direction of the community.

Keyword: Community Energy, Sustainable Management, Sustainable Community Energy Management

บทนำ

จากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงทางกระบวนการพัฒนามิติต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน พลังงานถือเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานที่มนุษย์จำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิต ตลอดจนเป็นกลไกที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากจำเป็นต้องใช้พลังงานในกระบวนการทางด้านอุตสาหกรรม คมนาคมขนส่ง ตลอดจนภาคเกษตรกรรมสมัยใหม่ และอื่นๆ (Ministry of Energy, 2013) ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีความสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร มีสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากพลังงานทางเลือกที่มีภายในประเทศ เช่น วัสดุเหลือใช้จากทางการเกษตร ได้แก่ ชังข้าวโพด แกลบ น้ำมันปาล์ม หรือพลังงานหมุนเวียนต่างๆ ได้แก่ พลังงานจากแสงอาทิตย์ พลังงานน้ำ พลังงานชีวมวล ทั้งนี้เป็นทางเลือกที่จะทำให้ประเทศสามารถผลิตพลังงานใช้ได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะภายในชุมชนเป็นการผลิตพลังงานไว้ใช้เองจากวัสดุและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแหล่งชุมชน ผลิตพลังงานจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถที่จะผลิตพลังงานไว้ใช้เองในครัวเรือนและสามารถผลิตพลังงานขาย ช่วยสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลถึงการลดหนี้สินครัวเรือนได้ (Phoochinda, W., 2009)

ทั้งนี้อันเนื่องจากแต่ละชุมชนมีโครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อมและวัตถุดิบที่จะนำมาแปลงสภาพเป็นพลังงานเพื่อใช้งานในชุมชนที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นแต่ละชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาว่ามีอะไรบ้างที่เป็นศักยภาพและเพียงพอที่จะนำมาผลิตเป็นพลังงานเพื่อใช้ชุมชนของตนเองได้ สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลนาเหลือง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการพลังงานและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นความร่วมมือของคนในชุมชน รวมถึงการปลูกฝังให้คนในชุมชนร่วมกันบริหารจัดการพลังงานในพื้นที่ควบคู่ไปกับการดูแลสิ่งแวดล้อม และนอกจากพลังงานชีวมวลจะมีพลังงานจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดพลังงานรูปแบบใหม่จนเกิดการพัฒนารูปแบบอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากความสำคัญดังกล่าว บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการจัดการพลังงานชุมชน ศึกษาองค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชน รวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการจัดการพลังงานชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

บทความนี้จะนำเสนอเป็น 5 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน ในส่วนที่ 2 เป็นการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นพลังงานชุมชน ส่วนที่ 3 นำเสนอวิธีการศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนที่ 4 จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาระบบการจัดการพลังงานชุมชน องค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชน รวมถึงปัญหา/อุปสรรคในกระบวนการจัดการพลังงาน และส่วนสุดท้ายจะเป็นการสรุปผลและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการจัดการพลังงานชุมชนของตำบลนาเกลือ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชน และปัญหา/อุปสรรค ในกระบวนการจัดการพลังงานชุมชน

ทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมของบทความชิ้นนี้ จะนำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพลังงาน หลักการจัดการ การจัดการพลังงานชุมชนที่ยั่งยืน ตลอดจนงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง

Energy World (2010) ได้ให้ความหมาย พลังงาน คือความสามารถในการทำงานหรือทำให้เกิดงาน (The Ability to Do Work) ผลการทำงานของแรงนั้นทำให้วัตถุหรือสิ่งใดๆ เคลื่อนที่

สำหรับแนวคิดการจัดการ Sukriwong, S. (2007) อธิบายว่า เป็นการดำเนินงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กร ผ่านกิจกรรมต่างๆ ทางการจัดการ รวมถึงกิจกรรมหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) การวางแผน (Planning) เป็นกระบวนการทางการบริหารขั้นตอนแรกของการเริ่มต้นการทำงานต่างๆ 2) การจัดองค์การ (Organizing) คือการจัดบุคลากร แบ่งแผนกงาน และจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับแผนงาน 3) การชี้นำ (Leading) ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ คือ ภาวะผู้นำและการจูงใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการชักจูงหรือกระตุ้นให้ผู้อื่นทำงานได้เต็มที่ตามความรู้ความสามารถ และ 4) การควบคุมองค์การ (Controlling) เป็นการควบคุมองค์การให้การดำเนินงานต่างๆ ภายในองค์การให้เป็นไปตามแผนงาน และนอกจากกิจกรรมหลักทางการจัดการ 4 ประการข้างต้นแล้ว ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การตัดสินใจในการบริหารจัดการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การบริหารกลุ่ม และการจัดการในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ

ขณะที่ Griffin, (1999) อธิบายว่า การจัดการ คือการรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในองค์การ ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุม ที่มุ่งเน้นในการจัดการด้านทรัพยากร ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ การเงิน การปฏิบัติ และข้อมูลสารสนเทศ โดยบรรลุผลวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การจัดการพลังงาน คือขั้นตอนในการใช้พลังงานอย่างระมัดระวังเพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงาน การลงทุนที่ต่ำและง่าย โดยที่การจัดการพลังงานจะมีทั้งทางด้านเทคนิคและการบริหารจัดการ เพื่อหาวิธีและโอกาสในการประหยัดพลังงานที่เหมาะสม (Dincer and Rosen, 2007: 5 & Phoochinda, W., 2012)

สำหรับประเทศไทย กระทรวงพลังงาน ได้ดำเนินโครงการสนับสนุนการวางแผนจัดการพลังงานระดับท้องถิ่น (Local Energy Plan: LEP) ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงานของประเทศและพัฒนาพลังงานอย่างมีคุณภาพควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม โดยมีองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกประสานงานหลัก

การวางแผนพลังงานชุมชน คือ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านพลังงาน สิ่งแวดล้อม และแผนงบประมาณในท้องถิ่นของตนเองให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจเรื่องพลังงาน ศึกษาเทคโนโลยีพลังงานทางเลือก รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในชุมชน แล้วนำมาประเมินหรือคาดการณ์ผลกระทบของระบบพลังงานในอนาคตได้ จากนั้นจึงมีการร่วมกันวางแผนปฏิบัติการในการจัดการด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมโดยคนในชุมชนนั่นเอง

การวางแผนพลังงานชุมชน จะประกอบไปด้วย 2 ช่วงหลัก ได้แก่ ช่วงแรก คือการวางแผนพลังงาน (Planning Process) เป็นช่วงเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและเทคโนโลยี รวมทั้งสร้างศักยภาพของชุมชนในการเรียนรู้เรื่องพลังงานและการวางแผน ผลลัพธ์ที่ได้จะเกิดแผนทางเลือกต่างๆ แล้วนำแผนทางเลือกต่างๆ เหล่านี้เข้าสู่เวทีประชาคมเพื่อช่วยการตัดสินใจว่าจะเลือกแผนพลังงาน จากนั้นประชาคมจะร่วมกันลงรายละเอียดกิจกรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมหรือแผนปฏิบัติการ (Action Plan) และช่วงที่สอง เป็นการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ (Action Plan Implementation) โดยช่วงนี้เป็นช่วงของการนำแผนปฏิบัติการมาใช้จริงในชุมชนและเป็นขั้นตอนสำคัญที่ต้องอาศัยพลังประชาชนในการผลักดันและขับเคลื่อนงานให้เกิดความต่อเนื่อง การวางแผนพลังงานจะมีการดำเนินงานอยู่ 2 ช่วงคือ ช่วงทำแผนพลังงาน และช่วงดำเนินงานตามแผนและติดตามประเมินผล โดยขั้นตอนในการดำเนินการวางแผนพลังงานชุมชนนั้นมีอยู่ 10 ขั้นตอน ดังนี้ 1) สร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชน 2) สร้างทีมคณะทำงานพลังงานชุมชน 3) เก็บข้อมูลพลังงานในพื้นที่ โดยการสำรวจข้อมูลด้านพลังงานในระดับชุมชน 4) ประมวลผลข้อมูลจัดทำสถานการณ์พลังงาน 5) สะท้อนข้อมูลคืนสู่ชุมชน 6) ศึกษาดูงานเทคโนโลยีพลังงานที่ยั่งยืน 7) ประชุมระดมความคิดเห็นและจัดทำแผนพลังงานชุมชน 8) รับฟังความคิดเห็นของแผนจากประชาชนเพื่อให้เกิดการยอมรับแผนพลังงานชุมชน 9) ปฏิบัติตามแผนพลังงานชุมชนและทำให้เกิดวิทยากรด้านพลังงานในชุมชน 10) สรุบบทเรียนการทำงานร่วมกันตลอดจนร่วมกันประเมินปัญหาอุปสรรค ผลที่เกิดขึ้น ผลกระทบและผลที่ได้รับ พร้อมวางแผนงานในปีต่อ ๆ ไป

จะเห็นได้ว่าการวางแผนพลังงานชุมชนนั้นเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการพลังงานโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมตามศักยภาพของชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้พลังงานที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนจากรายงานติดตามประเมินผลโครงการจัดทำแผนพลังงานในระดับชุมชน (Energy Policy and Planning office (EPPO) Ministry of Energy, 2009: 22-25)

จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการพลังงานชุมชนที่จะนำไปสู่การยั่งยืนประกอบด้วย

พลังงานทางเลือกหรือพลังงานหมุนเวียนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนได้แทบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพลังงานลม พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานชีวมวล พลังงานน้ำ และพลังงานหมุนเวียนบางชนิดนั้นอาจจะมีกระบวนการหรือการใช้เทคนิคเฉพาะ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนครัวเรือน และผู้รู้ ทั้งนี้ ต้องมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนรวมถึงตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ดังนั้นการบริหารจัดการพลังงานเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการสร้างประสิทธิภาพของพลังงานชุมชน ขณะที่ยังมีงานวิจัยต่างประเทศ พบว่า หลายองค์การและภาครัฐในประเทศที่พัฒนาแล้วมีการ

ได้รับการสนับสนุนในการสร้างพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน การให้ความสำคัญกับพื้นที่ขาดแคลนพลังงาน และปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้นๆ จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษารูปแบบในการบริหารจัดการพลังงานชุมชน เน้นการสร้างความรู้ สร้างความตระหนักและเน้นการมีส่วนร่วม และแนวทางการบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียนในระดับชุมชน ควรเริ่มจากครอบครัวแล้วขยายต่อไปในชุมชน แล้วค่อยขยายต่อไปเรื่อยๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงหรือเครือข่าย ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน อีกทั้งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนเพื่อสร้างความเข้มแข็ง และควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง

วิธีการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ยึดแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยได้กำหนดแนวทางศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ถูกต้อง รอบด้านและครอบคลุมในทุกมิติด้วยการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) การสัมภาษณ์ (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เช่น สังเกตการทำงานของกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชน (มะไฟจีนอบแห้งจากพลังงานแสงอาทิตย์) และการประชุมกลุ่ม (Focus Group) ทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้รวบรวมด้วยวิธีการต่างๆ โดยการเปรียบเทียบผลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละคนว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกัน รวมทั้งเปรียบเทียบข้อมูลสำคัญจากผลการสังเกตควบคู่ไปกับเอกสารและงานวิจัยต่างๆ เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล ทั้งนี้การตรวจสอบข้อมูลดำเนินการไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล โดยการตรวจสอบทันทีหรือในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน เพื่อจะทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้นั้นเป็นความจริงหรือไม่ จนข้อมูลนั้นเป็นจริงมากที่สุดทางปฏิบัติ สำหรับวิธีในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการพร้อมๆ กับขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล นำผลการสัมภาษณ์เชิงลึกของพลังงานจังหวัด ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้องจากการสังเกต และได้นำข้อมูลที่รวบรวมมาจัดหมวดหมู่ตามหัวข้อ ทำการวิเคราะห์หาความสอดคล้องของเนื้อหา ตีความโดยยึดหลักตรรกะและเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีควบคู่กับบริบทของสังคม วัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ ของชุมชนที่ศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แบ่งการสัมภาษณ์เจาะลึกออกเป็น 4 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาจากการเป็นผู้นำของหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน กลุ่มพลังงานชุมชน และชาวบ้านที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน จำนวน 15 คน ได้แก่

- 1) การสัมภาษณ์พลังงานจังหวัดน่าน มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 4 คน ได้แก่ พลังงานจังหวัดน่าน นักวิชาการพลังงานชำนาญการ นักวิเคราะห์นโยบายและแผน และวิศวกรปฏิบัติการ
- 2) การสัมภาษณ์องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือ อำเภอยางตลาด จังหวัดน่าน มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 4 คน ได้แก่ ปลัด อบต.นาเกลือ นายกอบต.นาเกลือ รองนายกอบต.นาเกลือ และเจ้าพนักงานพัฒนาชุมชนอบต.นาเกลือ

- 3) การสัมภาษณ์คณะกรรมการพลังงานชุมชนหรือกลุ่มพลังงานชุมชน (อาสาสมัครพลังงานชุมชน (อส.พน.) มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 4 คน ได้แก่ ประธาน อส.พน. รองประธาน อส.พน. เลขาธิการ อส.พน. และสมาชิก อส.พน.
- 4) การสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนและชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในชุมชน มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 3 คน ได้แก่ ประธานวิสาหกิจชุมชน และประชาชนในชุมชนนาเกลือ

ผลการศึกษา

1. กระบวนการจัดการพลังงานชุมชนของตำบลนาเกลือ

สำนักงานพลังงานจังหวัดน่านร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือ ได้จัดทำโครงการเพิ่มสมรรถนะด้านการบริหารจัดการพลังงานแบบครบวงจรในชุมชนระดับตำบลขึ้น เริ่มตั้งแต่ปี 2556 โดยได้เล็งเห็นความสำคัญด้านพลังงานในระดับชุมชน

1.1 การวางแผน (Planning)

เป็นการกำหนดเป้าหมายและวิธีการ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งจะพบว่าการวางแผนเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งต่อการบริหาร และแผนจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายขององค์การหรือหน่วยงาน ตลอดจนระบุถึงวิธีที่บรรลุเป้าหมายนั้นด้วย องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือ ซึ่งเป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติ สร้างความเจริญให้เกิดแก่ชุมชนในชนบท ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง จึงจำเป็นต้องมีแผนและใช้แผนเป็นเครื่องมือในการนำองค์การไปสู่เป้าหมายตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นและเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนและในท้องถิ่นนั้นจริงๆ นั่นเอง

องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือจึงได้จัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2557 - 2559) เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและการประสานแผน โดยมีกระบวนการ ขั้นตอน เนื้อหาสาระ ระยะเวลา สอดคล้องกับแผนชุมชน แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบล ในประเด็นนี้ (นางสาวจิรพัชร อินผ่อง, สัมภาษณ์, 2560) รองนายก อบต.นาเกลือ กล่าวไว้ว่า

“ในการจัดทำแผน 3 ปี ของ อบต.นาเกลือ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งโครงการพลังงานชุมชน เป็นโครงการหนึ่งที่ถูกระบุไว้ในแผนงานของทาง อบต.นาเกลือ สำหรับโครงการพลังงานชุมชนนี้ถูกจัดให้อยู่ในส่วนของแผนพัฒนามีความครอบคลุมทั้ง 5 ด้าน คือ พลังงานทดแทน อนุรักษ์พลังงาน พัฒนาบุคลากรด้านพลังงาน พื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการบูรณาการในมิติอื่นๆ ร่วมกับชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพลังงานให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้ามาศึกษาดูงานได้ ตลอดจนขยายผลไปในระดับจังหวัดและผลักดันไปสู่ประเทศต่อไป”

ดังนั้น การวางแผนจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการจัดการที่จะช่วยกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานและวิธีการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมถึงเป็นกระบวนการในการกำหนดเป้าหมายไว้ใน

อนาคต โดยการกำหนดนโยบายและขั้นตอนของการทำงานไว้อย่างชัดเจน วัตถุประสงค์ที่แน่นอน แล้วหาผู้รับผิดชอบปฏิบัติงานนั้น ๆ ทั้งนี้การวางแผนการปฏิบัติงานจะช่วยให้งานหรือกิจกรรมนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย อีกทั้งยังช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย เวลา และยังง่ายต่อการควบคุมและดำเนินงานอีกด้วย

1.2 การจัดองค์การ (Organizing)

องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือ พลังงานจังหวัดน่าน รวมถึงชุมชนนาเกลือ ได้ดำเนินการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น คน ตำแหน่งงานด้านพลังงาน เพื่อให้เหมาะสมกับแผนงานตลอดจนความสอดคล้องกับส่วนต่าง ๆ เพื่อให้โครงการพลังงานชุมชนนาเกลือ โดย อบต.นาเกลือ ร่วมกับพลังงานจังหวัดน่าน และชุมชนนาเกลือ สามารถดำเนินการตามแผนให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด ทั้งนี้ การวางแผนและการจัดองค์การข้างต้น จัดได้ว่าอยู่ในส่วนของการคิดซึ่งเป็นนามธรรมส่วนใหญ่ เพื่อให้ส่วนการคิดนี้นำไปสู่การปฏิบัติที่สำเร็จเป็นรูปธรรมจะต้องอาศัยสมาชิกในพลังงานจังหวัดน่าน อบต.นาเกลือ และชุมชนนาเกลือ ซึ่งหมายถึงตนเองและผู้อื่นร่วมกันทำงาน และเพื่อให้สมาชิกสามารถทำงานได้ตามความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่และบรรลุตามวัตถุประสงค์

จากแผนพัฒนา 3 ปี เป็นการแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ โดยมีหลักคิดที่ว่าภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาหนึ่ง ๆ จะมีแนวทางการพัฒนาได้มากกว่าหนึ่งแนวทางและภายใต้แนวทางการพัฒนาหนึ่งจะมีโครงการ/กิจกรรม ที่จะต้องนำมาดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการในแต่ละยุทธศาสตร์การพัฒนา และแผนพัฒนาสามปียังเป็นแผนที่แสดงความสัมพันธ์ของงบประมาณรายจ่ายประจำปีเนื่องจากจำเป็นจะต้องนำโครงการ/กิจกรรมจากแผนพัฒนาสามปีมาจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปี ไปจัดทำงบประมาณ เพื่อให้การจัดทำงบประมาณเป็นไปด้วยความรอบคอบและผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลนาเกลืออย่างแท้จริง

1.3 การชี้นำ (Leading) หรือภาวะผู้นำ (Leadership)

นายก อบต.นาเกลือ พลังงานจังหวัดน่าน หรือแม้แต่ประธาน อส.พน. ต่างมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และสร้างการจูงใจ (Motivation) ให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของพลังงานชุมชน อีกทั้งชักจูงหรือกระตุ้นให้ผู้อื่นทำงานได้เต็มที่ตามความรู้ความสามารถของตนเอง

การนำ ภาวะผู้นำและการจูงใจ ให้ปฏิบัติตามแผนงาน ในส่วนนี้จะพบว่าพลังงานจังหวัดน่านได้ไปให้ความรู้แก่ชุมชน โดยทำให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญของพลังงานที่ส่งผลดีมากกว่าผลเสีย เห็นเป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและจับต้องได้ และยังพบอีกว่าผู้นำชุมชน และผู้เข้าร่วมอบรมในโครงการพลังงานชุมชนของพลังงานจังหวัดที่ได้ให้ความพื้นฐาน ต่างให้ความสนใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยนายณภดล อูสาหะ พลังงานจังหวัดน่าน (สัมภาษณ์, 2560) กล่าวว่า

“ถ้าชุมชนมีความเข้มแข็ง ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ตลอดจนองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือให้การสนับสนุนแก่ชุมชน และให้ความร่วมมือด้วยดีมาโดยตลอด ฉะนั้นเราต้องทำให้ชาวบ้านเห็นก่อนว่าสิ่งที่เรากระทำนั้นเป็นประโยชน์ และสามารถก่อให้เกิดรายได้คร่าวๆ และใช้ได้จริงตลอดจนต่อยอดได้ถึงในอนาคตได้ จะทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นและเข้าร่วมโครงการอย่างเต็มอกเต็มใจ”

1.4 การควบคุมองค์การ (Controlling)

พบว่า มีการควบคุมการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การดำเนินงานต่าง ๆ ภายในองค์การ เป็นไปตามแผนงาน ความคาดหวังหรือมาตรฐานที่กำหนด โดย อบต.นาเหลือง ได้มีการจัดทำแผนการดำเนินงาน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลนาเหลือง ยังให้ความสำคัญติดต่อกับประชาชนและสนับสนุนการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี ตลอดจนได้มีการบรรจุแผนพลังงานระดับชุมชนเข้าสู่แผนพัฒนาชุมชน เพื่อจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมและเป็นหลักประกันของความมั่นคงสร้างความยั่งยืนด้านพลังงาน รวมถึงการเอาใจจริงเอาใจกับโครงการของกระทรวงพลังงาน ช่วยประสานและร่วมดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าประสงค์ของโครงการด้วยดี

นอกจากนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลไว้เป็นเกี่ยวกับด้านพลังงาน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตพลังงานใช้เองหรือกิจกรรมการประหยัดพลังงาน การลดใช้พลังงานหลักหันมาใช้พลังงานทางเลือกแทน เพื่อทำเป็นฐานข้อมูลในอนาคต ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นข้อมูลในชุมชน รวมถึงควรมีการติดตามและประเมินผลกิจกรรมด้านพลังงานชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยถ้ามีการวางแผนที่ดี ย่อมนำมาสู่การดำเนินการที่ดี และการติดตามประเมินผลนับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ และผลสำเร็จของโครงการ เพื่อนำผลที่ได้ดังกล่าวไปสร้างเครือข่ายด้านพลังงานและขยายผลสู่ชุมชนใกล้เคียงต่อไป

2. องค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชนตำบลนาเหลือง

2.1 การตัดสินใจทางการบริหาร (Managerial Decision Making)

ผู้นำทุกระดับต้องตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ในองค์การ ทั้งการตัดสินใจที่เกี่ยวกับบุคลากรหรือเกี่ยวกับวิธีการทำงาน การตัดสินใจบางประเภทเป็นการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหา แต่บางประเภทเป็นการตัดสินใจเพื่อเลือกโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับองค์การ ผู้บริหารจำเป็นต้องทราบกระบวนการตัดสินใจ และการตัดสินใจประเภทต่าง ๆ เพื่อให้สามารถตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมหลักทั้ง 4 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การชี้นำ และการควบคุมองค์การ

ในส่วนนี้จะพบว่า ผู้บริหารของพลังงานจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบลนาเหลืองร่วมกับชุมชนนาเหลืองต่างให้ความสำคัญด้านพลังงานชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมและร่วมกันปฏิบัติ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นผู้บริหารมักจะถามความต้องการจากคนในชุมชนก่อนมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถกเถียงประเด็นปัญหา พร้อมทั้งหาแนวทางแก้ไขต่อไป ทั้งนี้ในการตัดสินใจถือเป็นมติร่วมกันและมักจะส่งผลต่อการวางแผน การชี้นำ การจัดองค์การ และการควบคุมองค์การ โดย นายพนพล อุสาหะ (สัมภาษณ์, 2560) พลังงานจังหวัดอำนาจเจริญ กล่าวว่า

“ในแต่ละปีกองทุนส่งเสริมเพื่อการอนุรักษ์พลังงานได้สนับสนุนเงินส่งเสริมพลังงาน ซึ่งเป็นงบเกี่ยวกับการอบรมให้ความรู้ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และนำไปใช้ได้จริง โดยเบื้องต้นจะอบรมและตั้ง อสหพน. ให้เกิดความรู้ความเข้าใจและนำไปต่อยอดสู่ชาวบ้านอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง พร้อมกันนี้ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นและเสนอทางเลือกการใช้พลังงานในรูปแบบใหม่ และเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจาก

ประชาชน ซึ่งจะทำให้เราเห็นความหลากหลายและทำให้ทราบความต้องการทาง
พลังงานทดแทนของประชาชนอย่างแท้จริง”

2.2 การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management)

แผนพลังงานและโครงการนำร่อง ทางชุมชนมีการจัดทำแผนพลังงานจำนวน 6 โครงการ โดย
โครงการทั้ง 6 โครงการได้นำเข้าสู่การทำประชาพิจารณ์ เพื่อคัดเลือกโครงการนำร่อง ได้คัดเลือกมา
1 โครงการ คือ โครงการตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์ มีโครงการอื่นเป็นโครงการเสริมและวางแผน
ดำเนินการในปีต่อไป

พบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือ ได้เข้าร่วมโครงการเพิ่มสมรรถนะด้านการบริหาร
จัดการพลังงานครบวงจรในชุมชนระดับตำบล ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของพลังงาน
นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลนาเกลือยังให้ความร่วมมือติดต่อกับประสานงานและสนับสนุนการ
ดำเนินงานได้เป็นอย่างดี ตลอดจนได้มีการบรรจุแผนพลังงานระดับชุมชนเข้าสู่แผนพัฒนาชุมชน
เพื่อจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมและเป็นหลักประกันของความมั่นคงสร้างความยั่งยืนด้าน
พลังงาน รวมถึงการเอาใจจริงเอาใจกับโครงการของกระทรวงพลังงาน ช่วยประสานและร่วมดำเนินงานให้
สำเร็จลุล่วงตามเป้าประสงค์ของโครงการด้วยดี และที่สำคัญการส่งเสริมพลังงานทดแทน อบต.นาเกลือ
ยังมุ่งส่งเสริมแบบเฉพาะเจาะจงลงไปถึงแต่ละครัวเรือนให้ผลิตพลังงานทดแทนใช้เองด้วย นับว่าเป็นเรื่อง
ดีและทำให้เกิดการต่อยอดด้านพลังงานในอนาคต

2.3 การจัดการทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management)

เกี่ยวข้องกับบุคลากรต่าง ๆ ในองค์การ ตั้งแต่การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การสรรหา
การคัดเลือกการฝึกอบรมและพัฒนา การจ่ายค่าตอบแทน การประเมินผล และการรักษาความสัมพันธ์
ซึ่งผู้บริหารอาจไม่มีหน้าที่โดยตรงในฐานะเป็นผู้จัดการฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ แต่ก็จำเป็นต้องเข้าใจการ
จัดการทรัพยากรมนุษย์เพื่อทำให้การบริหารงานของตนและองค์การเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ พบว่า
ชุมชนนาเกลือให้ความร่วมมืออย่างดี และให้ความสนใจด้านพลังงาน ซึ่งได้มีการสมัคร อส.พ.น.
ของแต่ละชุมชน ทั้งนี้ได้จัดตามฝ่ายในการบริหารงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน
ไปในส่วนของโครงการพลังงานชุมชนของนาเกลือ

นายกิตติศักดิ์ โลจันติ (สัมภาษณ์, 2560) เจ้าพนักงานพัฒนาชุมชน อบต.นาเกลือ
กล่าวว่า “ในชุมชนของเรานั้น จะมีการรับสมัคร อส.พ.น. และได้แต่งตั้งประธาน
มีฝ่ายต่างๆ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็อยู่ในชุมชนเดียวกันแต่อาจจะอยู่คนละหมู่บ้าน ในแต่ละ
หมู่บ้านก็จะมีของดีเป็นของตนเอง เช่น หมู่บ้านนี้มี วิสาหกิจชุมชน ทำสินค้า OTOP
ถัดไปอีกหมู่บ้าน ก็จะเป็นพลังงานแสงอาทิตย์ หลังคาบ้านใช้แผงโซลาร์เซลล์ เป็นต้น”

การบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นการนำมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การ ในการจัดการคน
ในชุมชนก็เช่นกัน จะบริหารอย่างไรให้คนในชุมชนนาเกลือตระหนักในด้านพลังงานและเห็นความสำคัญ
จนนำไปสู่การจัดการพลังงานชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนไปสู่รุ่นลูกหลาน

2.4 การบริหารกลุ่ม (Group Management)

เป็นการสร้างความร่วมมือระดับย่อยภายในองค์กร พบว่า อบต.นาเกลือเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ขึ้นตรงกับกระทรวงมหาดไทย และพลังงานจังหวัดน่าน เป็นหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนชาวบ้านในด้านพลังงาน มีจัดกลุ่มที่ประกอบกันอยู่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่ม อส.พ.น. กลุ่มแม่บ้านชุมชนนาเกลือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ทั้งที่เป็นทางการตามตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และหน่วยงานต่าง ๆ ขององค์กร และนับว่าเป็นอีกหนึ่งในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความร่วมมือระดับย่อยในองค์กรหรือในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น

การสร้างความร่วมมือในระดับย่อยเป็นการร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับการวางแผนพลังงานชุมชน (Local Energy Planning: LEP) ก็เช่นกัน เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านพลังงานและแผนงบประมาณของตนให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคตและสอดคล้องกับทรัพยากรและความเหมาะสมที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ สิ่งสำคัญเป็นการเน้นให้คนในท้องถิ่นทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการทำงานตลอดกระบวนการจนนำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริงสามารถสรุปขั้นตอนการวางแผนพลังงานชุมชนได้ 10 ประการ ดังต่อไปนี้ 1) การสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชน 2) สร้างทีมงานคณะทำงานพลังงานชุมชน 3) การสำรวจเก็บข้อมูลพลังงานในพื้นที่ 4) การวิเคราะห์/ประมวลผลข้อมูลเพื่อจัดทำสถานภาพพลังงาน 5) สะท้อนข้อมูลพลังงานคืนสู่ชุมชน 6) ศึกษาดูงานเทคโนโลยีพลังงานที่ยั่งยืน 7) ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำร่างแผนพลังงานระดับชุมชน 8) ประชาพิจารณ์ร่างแผนพลังงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผนพลังงาน 9) ปฏิบัติการตามแผนพลังงานที่วางไว้ (โครงการร่อง) 10) สรุปบทเรียนการทำงานร่วมกัน

ฉะนั้นทั้ง 10 ขั้นตอนข้างต้น เป็นหนึ่งในกระบวนการกลุ่มที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกันทุกภาคส่วนทั้งพลังงานจังหวัด อบต.นาเกลือ และชุมชนนาเกลือ นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ลงมือทำตลอดทั้งโครงการ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการจนนำไปสู่องค์การที่มีความเข้มแข็งและโดดเด่นในด้านการบริหารจัดการพลังงานชุมชนโดยมีแผนพลังงานชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความต่อเนื่อง

2.5 การจัดการในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่าพลังงานจังหวัดน่านเป็น 1 ใน 3 จังหวัดที่ได้รับการสนับสนุนและได้ร่วมมือระหว่างประเทศของเยอรมัน (GIZ) ในการจัดทำภาพฉายอนาคตพลังงานทดแทนและบูรณาการเป้าหมายพลังงานทดแทนระยะยาวร่วมกับแผนปฏิบัติการพลังงานจังหวัด ทั้งนี้ สำนักงานพลังงานจังหวัดเป็นหน่วยงานในระดับภูมิภาคที่มีศักยภาพในการสนับสนุนนโยบาย แผนงาน และยุทธศาสตร์ด้านพลังงานระดับประเทศ เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยนายพนพล อุสาหะ (สัมภาษณ์, 2560) พลังงานจังหวัดน่าน กล่าวว่า

“นับว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่จังหวัดเราได้รับเลือก และได้รับการสนับสนุนได้ร่วมมือระหว่างประเทศของเยอรมันในโครงการ GIZ ซึ่งจะทำให้มีการใช้พลังงานทดแทนเพิ่มมากขึ้นในระดับท้องถิ่นและส่งผลกระทบต่อเมืองในระดับประเทศ”

ทำไมจึงเลือกจังหวัดน่านเป็นจังหวัดนำร่อง พบว่า จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ส่งผลให้สถานการณ์และความต้องการทางพลังงานมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ และยังพบว่าจังหวัดน่าน ชุมชนนาเกลือ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน มีสัดส่วนภาคการเกษตรค่อนข้างสูง มีพื้นที่ป่าไม้ รวมไปถึงมีแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่น และจากผลการศึกษาของ Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems (ISE) ประเทศเยอรมนี ร่วมกับบัณฑิตวิทยาลัยร่วมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ที่ได้นำเสนอโดยกระทรวงพลังงาน และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ร่วมกับ องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของเยอรมัน (GIZ) นั้น ได้ระบุว่าจังหวัดน่านมีศักยภาพพลังงานทดแทนเพียงพอต่อความต้องการใช้ไฟฟ้าของทั้งจังหวัดได้ภายในปี 2579 ซึ่งจะเป็นจังหวัดแรกของประเทศไทย ที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองด้านพลังงานได้ 100% จากการผลิตพลังงานที่สะอาดและยั่งยืน

3. ปัญหา/อุปสรรค ในกระบวนการจัดการพลังงานชุมชน

ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดการพลังงานชุมชน พบว่าในการลงพื้นที่สำรวจชุมชนและทำการรวบรวมข้อมูลแล้วนั้น ปัญหาและอุปสรรคเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน ทั้งปัจจัยภายนอกและภายใน ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการวางแผน การจัดองค์การ จะวางคนอย่างไรให้เหมาะกับงาน ภาวะความเป็นผู้นำ และการควบคุมองค์การ ให้ดำเนินการต่าง ๆ เป็นไปตามแผน แต่ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมนำไปสู่การแก้ไขและหาวิธีการในการจัดการพลังงานชุมชนที่เหมาะสมต่อไป ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. คนในชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการพลังงานชุมชนในระดับท้องถิ่น เนื่องจากยังขาดความรู้และประสบการณ์ทางด้านพลังงาน มักจะไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร
2. การมีส่วนร่วมยังคงเป็นไปในลักษณะรับทราบโครงการและแผนงาน รวมถึงร่วมปฏิบัติตาม เพื่อให้โครงการหรือแผนงานนั้นประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น การมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการยังมีไม่มากนักส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของระดับแกนนำชุมชนเพียงกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ทำให้การดำเนินโครงการนั้นไม่สนองต่อความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน อีกทั้งไม่สอดคล้องกับศักยภาพในด้านต่าง ๆ และวิถีของชุมชน มักเป็นเหตุให้โครงการไม่สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน
3. ขาดการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ในส่วนที่ประเมินมักจะเกิดขึ้นในช่วงต้น ๆ ของการดำเนินโครงการ การประเมินผลในปัจจุบันเป็นการดำเนินการตามกระบวนการของทางราชการเท่านั้น ไม่ได้มุ่งเน้นนำผลที่ได้มาปรับปรุงกระบวนการจัดการและเทคโนโลยี
4. การเลือกเทคโนโลยีเพื่อผลิตพลังงานหมุนเวียนที่ไม่เหมาะสมกับชุมชน และสภาพบริบทของชุมชน เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในชุมชนบางชนิดมีความยุ่งยากและซับซ้อน ทำให้ไม่สะดวกในการใช้งาน

นอกจากนี้ ปัจจัยที่เป็นปัญหาและอุปสรรค นอกจากกระบวนการจัดการพลังงานชุมชนนาเกลือแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรค เช่น การตัดสินใจในการบริหาร การวางกลยุทธ์ทาง

พลังงานการบริหารกลุ่ม การสนับสนุนจากหน่วยงานระหว่างประเทศ การบริหารคน เป็นต้น ทั้งนี้ย่อมนำไปสู่การแก้ไขและหาวิธีการแนวทางในการจัดการพลังงานชุมชนที่เหมาะสมต่อไป สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนในชุมชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการผลิตพลังงานใช้เองจากพลังงานหมุนเวียน ทั้งในด้านเทคนิคและด้านการบริหารจัดการรวมไปถึงขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ ในส่วนของการจัดการกลุ่มของชุมชนยังเป็นไปในลักษณะเฉพาะ เช่น กลุ่มแม่บ้านผลิตสินค้า OTOP กลุ่มผลิตไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ เป็นต้น ยังไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ และไม่ได้พบปะในลักษณะการชี้แจงรายละเอียดที่ชัดเจน
2. การขาดการสนับสนุนอย่างถูกต้องทั้งในด้านงบประมาณ อุปกรณ์ ความรู้ความเข้าใจ สิ่งเหล่านี้มักจะทำให้การจัดการเป็นไปอย่างไม่เป็นระบบ เพราะคนยังขาดความรู้ และค่าใช้จ่ายในด้านการบริหารจัดการค่อนข้างสูง
3. ชาวบ้านยังขาดความตระหนักและจิตสำนึกถึงการขาดแคลนทางด้านพลังงาน เพราะมีความเคยชินกับความสะดวกสบาย
4. การบริหารจัดการคนยังมีการวางตำแหน่งงานและหน้าที่ความรับผิดชอบไม่เหมาะสม มีการแบ่งภาระงานที่เป็นไปในลักษณะกลุ่มคน
5. ภาครัฐควรส่งเสริมให้มากขึ้น พร้อมทั้งให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลในด้านการบริหารจัดการ รวมถึงการใช้ประโยชน์จากด้านพลังงานยังไม่ตรงจุด

อภิปรายผล

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนนาเกลือ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าพลังงานชุมชนมีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อชุมชน ซึ่งมีหลายครัวเรือนที่รู้จักประยุกต์การใช้พลังงานจากภูมิปัญญาชาวบ้านเริ่มจากสิ่งที่หาได้ง่ายในชุมชน ทำแล้วเกิดผลที่ดีในการใช้พลังงานทำให้อีกหลายครัวเรือนสนใจจนสร้างเครือข่ายทางพลังงานเพิ่มขึ้น โดยจะเกิดพลังงานชุมชนได้ส่วนหนึ่งนั้นต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานเอกชน ที่ให้ความรู้ คำแนะนำการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ รวมถึงทางพลังงานจังหวัดและส่วนของชุมชนเองที่คอยผลักดันและส่งเสริมให้เกิดพลังงานชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าเป็นนามธรรม พลังงานจังหวัดนับเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจให้ชุมชน สามารถเข้าถึงประชาชนได้มากที่สุด และยิ่งไปกว่านั้นหน่วยงานที่อยู่ในชุมชนนั้น ไม่ว่าจะ เป็น อบต.นาเกลือ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ นับเป็นหน่วยงานที่คอยให้การสนับสนุน และจัดงบประมาณต่าง ๆ ให้ทางชุมชน

นอกจากนี้การบริหารจัดการพลังงานชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยให้การดำเนินการต่างๆ เป็นไปอย่างมีระบบ ซึ่งมีกระบวนการจัดการและปัจจัยที่สนับสนุนจะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดพลังงานอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ กระบวนการที่สำคัญจะช่วยให้การบริหารจัดการพลังงานดีขึ้น อันดับแรกการวางแผนนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับต้น ๆ แผนถือว่าเป็นแนวทางในการ

จัดระบบการควบคุมตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานขององค์กรว่าบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ ซึ่งการวางแผนและการควบคุมนั้นจึงเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปเพื่อให้้องค์การบรรลุตามเป้าหมายนั่นเอง โดยขั้นตอนการวางแผนจะต้องมีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของชุมชนซึ่งเป็นการพิจารณาถึงโอกาสและเงื่อนไขหรือข้อจำกัดในการทำงานของพลังงานจังหวัดน่าน อบต.นาเหลียง หรือแม้แต่ชุมชนเอง ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สิ่งที่ต้องการ เพื่อจะนำไปสู่การเสนอทางเลือก และพิจารณาทางเลือกที่เหมาะสม และเลือกทางเลือกที่เป็นประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้ จะต้องระบุไว้ในแผนอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็นโครงการย่อยต่างๆ ที่จะต้องปฏิบัติ ตลอดจนทรัพยากรและอุปกรณ์ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถดำเนินการตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ นอกจากนี้ในการจัดการ ถ้าขาดการวางแผนที่ดีจะทำให้งานหรือเป้าหมายที่วางไว้ไม่บรรลุเป้าหมาย และส่งผลกระทบต่อด้านอื่น ๆ ที่ตามมา การวางแผนที่ดีจะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรบรรลุเป้าหมายได้เร็วยิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับพลังงานชุมชนของ อบต.นาเหลียงนั้น ในส่วนของการวางแผนมีความชัดเจนพอสมควร เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากพลังงานจังหวัดที่เข้ามาให้ความรู้ด้านพลังงานและการบริการทางวิชาการต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของการใช้เทคโนโลยีทางพลังงาน ซึ่งชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในส่วนนี้ และยังไม่เข้าใจกับโครงการดังกล่าวอย่างแท้จริง จึงให้บริการตั้งแต่แรกเริ่มโครงการพลังงานชุมชน

องค์กรมีการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่เหมาะสมให้แก่ชุมชน รวมไปถึงเป็นต้นแบบในการใช้พลังงานและการประหยัดพลังงาน เนื่องจากวิธีการจัดองค์กรหรือทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ตายตัวทางใดทางหนึ่ง หากแต่สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความจำเป็นที่ผู้นำ ทั้งในส่วนของพลังงานจังหวัดน่าน อบต.นาเหลียง รวมถึงชุมชน ที่จะต้องติดตาม ตรวจสอบ และปรับปรุงโครงสร้างองค์กรให้ยืดหยุ่นและทันสมัยอยู่เสมอเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ด้านพลังงานจังหวัดน่าน ได้สนับสนุนโครงการพลังงานชุมชน โดยโครงการดังกล่าวเริ่มจากหน่วยงานภาครัฐที่ให้การสนับสนุนด้านพลังงานทดแทนแก่ชุมชนทั่วประเทศ โดยผ่านทางพลังงานของแต่ละจังหวัดซึ่งไม่ได้เกิดจากชาวบ้าน เพราะชาวบ้านยังไม่มีความรู้มากพอในส่วนนี้ และตามที่หน่วยงานภาครัฐในการสนับสนุนนั้นจึงเกิดโครงการดังกล่าว ดังนั้น หากพิจารณาแล้วการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากประชาชน จากนั้นจึงได้มีการชักจูงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพลังงานทางเลือกนั่นเอง ด้านนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาเหลียงให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี โดยเข้ามามีส่วนร่วมในพลังงานชุมชน และชี้ในชาวบ้านได้เห็นถึงความสำคัญของพลังงาน ซึ่งถ้าเราสามารถผลิตพลังงานใช้เองได้ จะทำให้ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ นอกจากนี้อยากเห็นอนาคตในอีก 10 ปี หรือ 20 ปี ลูกหลานมีพลังงานใช้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพลังงานหลักเพียงอย่างเดียว

ในส่วนกิจกรรมต่างๆ มีการควบคุมเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายและเป็นไปตามแผนที่ตั้งไว้ รวมถึงเป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อทำการหาจุดบกพร่องและจุดอ่อนของผลการปฏิบัติงานแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ผลการปฏิบัติงานนั้นได้ดำเนินไปตามแผนและมาตรฐานที่ได้กำหนด นอกจากนี้ถ้าผลการปฏิบัติงาน ไม่ดำเนินการไปตามแผน ก็สามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ทำให้สามารถตรวจสอบผลของการปฏิบัติงานว่าได้ดำเนินการไปถึงขั้นไหนแล้ว พลังงานจังหวัดเข้ามาให้ความรู้และกำกับดูแลอย่างต่อเนื่องหรือไม่ อาสามัครพลังงานชุมชนเข้ามาขยายผลความรู้ด้านพลังงาน พร้อม

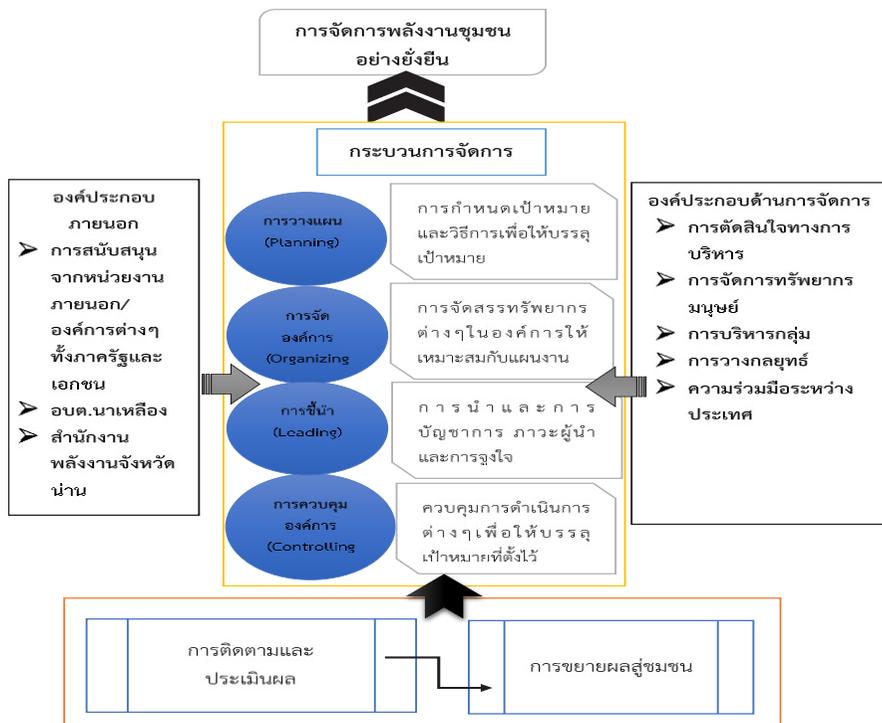
กับแนะนำชาวบ้านรายอื่น ๆ ได้หรือไม่ หากแนะนำได้ไม่มากพอ ต้องหารือกับพลังงานจังหวัดในการให้ข้อมูลและความรู้ทางพลังงานเพิ่มเติม และเพื่อที่จะสามารถดำเนินในขั้นต่อไปได้

องค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งการตัดสินใจทางการบริหาร ผู้นำทุกระดับต้องตัดสินใจแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่มีอยู่ในองค์การ โดยเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดและส่งผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด ทั้งการตัดสินใจที่เกี่ยวกับบุคลากร หรือเกี่ยวกับวิธีการทำงาน เพื่อเลือกโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับองค์การ พบว่า ผู้บริหารของพลังงานจังหวัด เริ่มแรกเป็นผู้คนเลือกชุมชนนาเหลืองในการสมัครเข้าโครงการด้านพลังงานชุมชน นับเป็นจุดเริ่มต้นที่บ่งบอกว่าผู้นำให้ความสำคัญ และเล็งเห็นความสำคัญของพื้นที่นาเหลืองที่จะสร้างพลังงานทางเลือกให้แก่ชุมชนได้ และองค์การบริหารส่วนตำบลนาเหลืองร่วมกับชุมชนนาเหลือง ต่างให้ความสำคัญด้านพลังงานชุมชน โดยส่งเสริมกิจกรรมทางพลังงาน เช่น กิจกรรมวางแผนพลังงานชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมด้านพลังงานและร่วมกันคิดร่วมกันปฏิบัติ ด้านการจัดการเชิงกลยุทธ์ เป็นการสร้างกลยุทธ์ เพื่อนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ นั่นคือเป็นแนวทาง ที่จะสามารถจัดการพลังงานชุมชนให้สำเร็จได้อย่างไร ผู้นำ ชาวบ้าน หน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนด้วยหรือไม่ หากทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมย่อมทำให้โครงการพลังงานชุมชนมีประสิทธิภาพ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นการจัดการคนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่และงานที่ได้รับมอบหมาย หากวางตำแหน่งคนไม่เหมาะสมกับงานย่อมทำให้เกิดปัญหาตามมา กล่าวคือ ผู้นำจะต้องบริหารอย่างไรให้คนในชุมชนนาเหลืองตระหนักในด้านพลังงานและเห็นความสำคัญจนนำไปสู่การจัดการพลังงานชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนไปสู่รุ่นลูกหลาน นอกจากนี้อบต.นาเหลืองเป็นหน่วยงานภาครัฐ และพลังงานจังหวัดน่าน เป็นหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนชาวบ้านในด้านพลังงาน มีจัดกลุ่มขึ้นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่ม อส.พน. กลุ่มแม่บ้านชุมชนนาเหลือง เป็นต้น พลังงานจังหวัดน่านยังเป็น 1 ใน 3 จังหวัดที่ได้รับการสนับสนุนและได้ร่วมมือระหว่างประเทศของเยอรมัน (GIZ) ในการจัดทำภาพฉายอนาคตพลังงานทดแทนและบูรณาการเป้าหมายพลังงานทดแทนระยะยาวร่วมกับแผนปฏิบัติการพลังงานจังหวัด จึงเป็นการยกระดับพลังงานชุมชนไปอีกขั้น ถ้าได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และเป็นการต่อยอดให้เกิดพลังงานอย่างยั่งยืน

สำหรับการบริหารจัดการพลังงานชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืน ต้องมีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจประโยชน์ของพลังงานให้แก่ชาวบ้าน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารจัดการพลังงานชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับและชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ง่ายและเกิดการใช้พลังงานอย่างต่อเนื่อง การให้ความรู้แก่ชาวบ้านควรให้อย่างถูกต้องและถูกวิธี ทำให้ชาวบ้านมีความคิดเห็นที่ตรงกันไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งจะช่วยให้ไม่เกิดปัญหาและอุปสรรคตามมาในภายหลัง หรือถ้าจะมีควรให้เกิดปัญหาน้อยที่สุด

ดังนั้นการจัดการพลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน ต้องเน้นที่ชุมชนเป็นหลักเริ่มจากการวิเคราะห์ความต้องการของคนในชุมชนหรือคนในพื้นที่นั้น ๆ พิจารณาสภาพทางกายภาพ ความเพียงพอ ความเหมาะสมของทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ด้านการบริหารจัดการควรระเบิดออกมาจากข้างใน คำนึงถึงความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงว่าต้องการอะไร พิจารณาในหลายๆด้านให้ครอบคลุม แล้วทำการวางแผนการบริหารจัดการพลังงานชุมชน พิจารณางบประมาณ ทรัพยากรในท้องถิ่น

บุคลากร และการให้ความรู้สร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชนอย่างไรก็ตามต้องได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการตั้งแต่เริ่มดำเนินการอย่างเหมาะสมและให้ชุมชนรวมถึงชาวบ้านสามารถที่จะดำเนินการต่อไปได้โดยการผลิตพลังงานใช้เองและส่งผลให้เกิดการประหยัดพลังงานในครัวเรือน ลดรายจ่ายในครัวเรือน ถ้าเหลือจากการใช้ก็สามารถขายพลังงานได้ ก่อให้เกิดรายได้ช่องทาง และจะต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมในชุมชนจึงจะเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน และที่สำคัญควรเก็บข้อมูลการใช้พลังงานและการประหยัดพลังงานไว้เป็นฐานข้อมูลเพื่อใช้วิเคราะห์ในอนาคต ประกอบกับการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานด้านพลังงานชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาความร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางพลังงานของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการประเมินผลการดำเนินงานตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ระหว่างดำเนินการ และสิ้นสุดโครงการ เพื่อนำสิ่งที่พบมาปรับปรุงและเป็นแนวทางการพัฒนาต่อไป รวมถึงขยายผลสู่ชุมชนอื่น เป็นการขับเคลื่อนโครงการพลังงานชุมชนในมิติต่างๆ ในการสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนให้เห็นพลังงานเป็นเรื่องใกล้ตัว มีการพัฒนาพลังงานทดแทนและการอนุรักษ์สามารถบริหารจัดการโดยประชาชนเพื่อประชาชนตามศักยภาพในท้องถิ่น การเสริมสิ่งที่มีสร้างโอกาสให้คนในชุมชน สามารถเชื่อมโยงมิติพลังงานเข้ากับมิติการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) สามารถยกระดับชุมชน จากผู้ใช้พลังงานเป็นผู้ผลิตพลังงาน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาและส่งเสริมพลังงานชุมชนมีหลากหลายมิติ หลากหลายวิถีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการสร้างคุณภาพที่ดีของประชาชนและเกิดอย่างยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 1 การอภิปรายผลการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการศึกษาไปใช้

กิจกรรมทุกกิจกรรมของโครงการพลังงานชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนา เป็นขั้นเป็นตอนเพื่อให้บังเกิดผลต่อการคิดวิเคราะห์หรือการคิดอย่างเป็นระบบ น้อมนำภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการการมีส่วนร่วม เนื่องจากการพัฒนาต้องใช้เวลาทำความเข้าใจและเตรียมความพร้อมเมื่อถึงเวลาเหมาะสมก็จะส่งผลให้เกิดแนวคิดใหม่ๆและเกิดการตกผลึกซึ่งจะเป็นผลดีต่อโครงการค่อนข้างมาก ในช่วงแรกชุมชนอาจจะยังมองไม่ออกว่าจะมีส่วนร่วมกับผลประโยชน์ของโครงการอย่างไร การมาร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งต้องเสียสละเวลาและงบประมาณส่วนตัว ซึ่งเป็นสิ่งท้าทายจิตสาธารณะหรือจิตอาสาอย่างมากแต่เมื่อการดำเนินกิจกรรมเกิดจากการทุ่มเทเอาใจใส่จากฝ่ายองค์การรัฐที่รับผิดชอบโครงการก็ทำให้ชุมชนได้เข้าใจว่าโครงการมีความสำคัญอย่างไร ซึ่งในเป้าหมายสุดท้ายของความสำเร็จในโครงการพลังงานนี้ คือ การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ ภายใต้การใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ยั่งยืน ซึ่งต้องมองถึงอนาคตคนรุ่นต่อไปซึ่งจะต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะและสวนทางกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่แนวโน้มด้านพลังงานจะให้ความสำคัญกับพลังงานหมุนเวียนหรือพลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานชีวมวล พลังงานลม มากขึ้น เนื่องด้วยทิศทางและแนวโน้มที่ราคาพลังงานสะอาดเหล่านี้เริ่มที่จะสามารถแข่งขันกับพลังงานฟอสซิล ได้ในอนาคตอันใกล้และประชาคมโลกหันมาให้ความสำคัญกับพลังงานสะอาดเพื่อลดโลกร้อน

อีกแนวทางหนึ่งที่จะนำชุมชนไปสู่การมีส่วนร่วมในประโยชน์ของโครงการอาจมีรูปแบบเป็นองค์การประชาชน เช่น สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน มีการวางกฎ ระเบียบ เกี่ยวกับการถือหุ้นและการปันผลอย่างเป็นระบบ มีคณะกรรมการบริหารจัดการ มีการออกหุ้นและมีการปันผล มีข้อตกลงร่วมกัน อย่างเข้มแข็งจริงจัง องค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยให้ชุมชนได้รับความสำเร็จตามที่ภาครัฐและทุกภาคส่วนมุ่งหวังไว้ในจุดหมายสูงสุด ซึ่งก็อาจจะหมายถึงความยั่งยืนและความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนที่ก้าวไปสู่ระดับสูงขึ้น แต่ความสำเร็จดังกล่าวนี้ทุกภาคส่วนต้องพร้อมใจกันก้าวไปด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจ เพื่อสร้างองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญคือ คน เพื่อวางรากฐานกลุ่มให้เข้มแข็งก่อน แม้ว่าจะต้องเริ่มจากกรานับ หนึ่งหรือนับสอง เพราะการพัฒนาต้องเริ่มจากรากฐานที่แข็งแรงเป็นอันดับแรกและค่อยขยายผลต่อยกจนนำไปสู่พลังงานชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะมีผลต่อการบริหารจัดการพลังงานชุมชนเปรียบเทียบกับชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการพลังงานชุมชนจนก่อให้เกิดความยั่งยืน
- 2) ควรมีการทดลองขยายผลการศึกษาโครงการพลังงานชุมชนไปสู่ชุมชนใกล้เคียงและสอดคล้องกับกับบริบทของชุมชน
- 3) ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลการบริหารจัดการพลังงานชุมชนที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้

เอกสารอ้างอิง

- Ministry of Energy. (2013). Energy Literacy. [in Thai]. Journal of Energy Plus, October - December: 10-13.
- Norradud T. (2008). Local Energy. [in Thai]. Retrieved November 14, 2016, from <http://www.thaingo.org>
- Kriyapak S. (2009). Appropriate pattern for Community Energy Management. [In Thai]. Master' Thesis, National Institute of Development Administration.
- Phoochinda W. (2012). The Management of Renewable Energy Production at The Household and Community Levels: A Case Study of Phaluai Island in Thailand [In Thai]. Journal of Environmental Management Volume 9 / Number 2 / July - December 2013, National Institute of Development Administration.
- Phoochinda W. (2009). Application of the Sufficiency Economy Theory in Community Energy Management [In Thai]. Journal of Environmental Management Volume 5, Number 2, July-December 2009
- Sereerat S. & Hirankitti S. (2002). Organization and Management Bangkok: Dhammasarn Printing Co., LTD.
- Rithikirkrai R. (2003). Energy Management System. [in Thai]. Retrieved November 20, 2016, from <http://www.teenet.chiangmai.ac.th>
- Boonchu S. (1982). Community Development: Participation. Bangkok: Faculty of Social Administration, Thammasat University
- Energy Policy and Planning office (EPPO) Ministry of Energy. (2009). Local Energy Planning (LEP). Retrieved November 10, 2016, from <http://energy.go.th/2015/>
- Suksriwong S. (2007). Management: from the executive's viewpoint. Bangkok: G.P.Cyberprint.
- Brundtland Commission. (1987). Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. Retrieved November 1, 2016, from <http://www.undocuments.net/our-common-future.pdf>.
- Energy Worlds. (2010). What is energy [In Thai] July 8. Retrieved December 15, 2016, from <http://energyworlds2010.blogspot.com/2010/07/blog-post.html>
- Energy Vision. (2013). Biomass [In Thai] Retrieved November 1, 2016, from <http://www.energyvision.co.th/14424507/>
- WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). Our Common Future. Oxford: Oxford University Press.

แนวคิดว่าด้วยการเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

พินทุสร โพธิ์อุไร^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงมโนทัศน์ว่าด้วยการเสริมพลังชุมชน การเสริมสร้างสุขภาพ และการประยุกต์ใช้มโนทัศน์การเสริมพลังชุมชนในการขับเคลื่อนงานด้านการเสริมสร้างสุขภาพ การศึกษาครั้งนี้ใช้การวิจัยเอกสารและประสบการณ์ทำงานด้านการพัฒนาของผู้เขียน ผลการศึกษาพบว่า มโนทัศน์ว่าด้วยสุขภาพที่ดีได้เปลี่ยนจากการเน้นรักษาและเยียวยาไปสู่การเสริมสร้างและป้องกัน การเสริมสร้างสุขภาพจึงเป็นแนวคิดใหม่ ซึ่งในการนำไปปฏิบัติระดับชุมชนจะต้องสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้สามารถจัดการและควบคุม “ปัจจัยกำหนดสุขภาพ” อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาพได้ตามที่ชุมชนปรารถนา

คำสำคัญ การเสริมพลังอำนาจ การสร้างเสริมสุขภาพ ปัจจัยกำหนดสุขภาพ

^๑ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Email: phintusorn@thaihealth.or.th

วันที่รับบทความ: 18 มิถุนายน 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 9 กรกฎาคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 6 สิงหาคม 2562

Approach to Community Empowerment for Health Promotion

Phintusorn Phourai^a

Abstract

The objective of this article is to study the concept of community empowerment, health promotion, and the application of the concept of community empowerment for driving health promotion. This study deployed the documentary research and the author's experience of development work, the study found that the concept of good health has been changed from emphasizing treatment and rehabilitation to promotion and prevention. The new concept of health promotion at the community level is to strengthen community in order that they can manage and control 'health determinants' and promoting health by themselves.

Keyword: Community Empowerment, Health Promotion, Health Determinants.

^a Ph.D.(Social Development Administration), School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, Email: phintusorn@thaihealth.or.th

Received: 18 June 2019, Revised: 9 July 2019, Accepted: 6 August 2019

บทนำ

ในอดีตมุมมองเรื่องสุขภาพเป็นเรื่องการไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ดังนั้นในงานสาธารณสุขจึงมุ่งไปที่การรักษาและฟื้นฟูเป็นสำคัญ แต่การมุ่งรักษาและฟื้นฟูย่อมส่งผลให้ภาระค่าใช้จ่ายของหน่วยงานสาธารณสุขมีอัตราสูงมาก ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐหันมาให้ความสนใจขับเคลื่อนสาธารณสุขแนวใหม่ที่มีความสำคัญกับการสร้างเสริมและป้องกันมากกว่าการรักษาฟื้นฟูอย่างเดียว โดยยึดหลักตามกฎบัตรออกตาวา (Ottawa Charter) ที่เน้นนโยบายสาธารณสุขเพื่อสุขภาพ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล การปรับเปลี่ยนระบบสุขภาพ และการขับเคลื่อนสู่ออนาคต (Umprommi, 2013)

การสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายภาครัฐได้โดยใช้ “หลักการเสริมสร้างการดำเนินงานในชุมชนที่เข้มแข็ง” ซึ่งหัวใจสำคัญของกระบวนการทำงาน คือ “การสร้างพลังชุมชน” ซึ่งหมายถึงการทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ สามารถควบคุมปัจจัยกำหนดสุขภาพได้ด้วยตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการดึงศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัตถุที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อใช้พัฒนาตนเองและสนับสนุนซึ่งกันและกันในชุมชน โดยผ่านการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา ร่วมกัน การพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นได้หากชุมชนมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลอย่างสมบูรณ์และต่อเนื่อง รวมทั้งมีโอกาสเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อสนับสนุนงานสร้างเสริมสุขภาพได้

บทความนี้เป็นการศึกษาจากเอกสารและถอดบทเรียนจากประสบการณ์ทำงานพัฒนาของผู้เขียนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามโนทัศน์ว่าด้วยการสร้างเสริมสุขภาพ ปัจจัยกำหนดสุขภาพ การสร้างพลังชุมชน และแนวทางการเสริมพลังชุมชนเพื่อการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชน อันจะมีประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในอนาคต

แนวคิดว่าด้วยการสร้างเสริมสุขภาพ

คำว่า “สร้างเสริมสุขภาพ” หมายถึง การกระทำใดๆ ที่มุ่งให้เกิดสุขภาพะ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยสนับสนุนให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยนำไปสู่การมีสุขภาพที่แข็งแรง สภาพจิตใจสมบูรณ์ อายุยืนยาว และส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี (Thai Health Promotion Foundation, 2001) การสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นกระบวนการที่เอื้ออำนาจให้บุคคลได้มีโอกาสในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเพื่อเข้าถึงสภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยบุคคลจะต้องระบุเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน (Umprommi, 2013) ตระหนักและต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาคือเป็นอยู่ พร้อมรับมือกับสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป การสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นการทำให้บุคคล ครอบครัว และชุมชนมีรูปแบบการดำรงชีวิตเพื่อการมีสุขภาพะที่ดีสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกับการดำรงชีวิต (Phalasuk, 2018)

หลักการสร้างเสริมสุขภาพตามกฎบัตรออกตาวาที่หน่วยงานด้านสาธารณสุขของไทยได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินงานนั้น ครอบคลุมประเด็นสำคัญ 5 ประการ ดังนี้ (Umprommi, 2013):

1) การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ โดยกำหนดให้สุขภาพเป็นวาระของทุกภาคส่วนและทุกระดับ ผู้กำหนดนโยบายจะต้องตระหนักถึงผลกระทบทางสุขภาพและมีความรับผิดชอบต่อสุขภาพของสังคม 2) การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ เนื่องจากคนกับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น จะต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีเพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดสุขภาพของคนในสังคม 3) การสร้างชุมชนเข้มแข็ง เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ผ่านการดำเนินกิจกรรมที่มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การตัดสินใจ การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ และการดำเนินการตามแผน เพื่อให้คนในชุมชนมีสุขภาพดีขึ้น หัวใจสำคัญของกระบวนการทำงานในชุมชนคือ **“การเสริมพลังชุมชน”** ซึ่งหมายถึงการทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ สามารถควบคุมการดำเนินการต่างๆ และส่งผลให้สามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ 4) การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล ด้วยการให้ข้อมูล เสริมสร้างความรู้ ด้านสุขภาพ และพัฒนาทักษะชีวิต รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการควบคุมสุขภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อม ตัดสินใจเลือกทางเลือกที่จะส่งผลดีต่อสุขภาพ และ 5) การปรับเปลี่ยนระบบบริการสุขภาพ ให้เป็นบทบาทของทุกภาคส่วน ทั้งบุคคล ชุมชน หน่วยงานบริการสุขภาพ และภาครัฐ ทุกภาคส่วนต้องทำงานร่วมกันเพื่อให้ระบบบริการสุขภาพนำไปสู่สุขภาพ

จะเห็นว่าการสร้างเสริมสุขภาพเป็นการดำเนินงานสาธารณสุขแนวใหม่ที่พยายามจะเปลี่ยนทิศทางจากการฟื้นฟูรักษามาเป็น การป้องกันส่งเสริม จากการทำหน่วยงานภาครัฐมีบทบาทให้การบริการเพียงฝ่ายเดียวกลายมาเป็นให้ทุกภาคส่วนมีบทบาทในการดูแลสุขภาพตนเองและชุมชน ดังนั้น การสร้างเสริมสุขภาพ จึงเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ประชาชนเพิ่มความสามารถในการควบคุมสุขภาพและ **“ปัจจัยกำหนดสุขภาพ”** ของตนเพื่อทำให้มีสุขภาพที่ดี เนื่องจากสุขภาพเป็นผล ปัจจัยกำหนดสุขภาพเป็นเหตุ การสร้างเสริมสุขภาพจึงมุ่งดำเนินการกับเหตุ โดยมุ่งเน้นการจัดการกับปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สามารถแก้ไขได้ คือ ปัจจัยเชิงพฤติกรรมสุขภาพ และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพ (Srirattanaball, 2017) อันจะนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดีของบุคคล

แนวคิดที่ว่าด้วยปัจจัยกำหนดสุขภาพ

กล่าวได้ว่าการเข้าถึงสุขภาพะทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา จะต้องดำเนินการควบคุม **“ปัจจัยกำหนดสุขภาพ”** ที่สำคัญ ซึ่งองค์การอนามัยโลก (WHO, 2019) ได้กำหนดไว้ดังนี้: 1) รายได้และสถานะทางสังคม (Income and social status) การมีรายได้และสถานะทางสังคมที่สูงขึ้นเชื่อมโยงกับสุขภาพที่ดีขึ้น 2) การศึกษา (Education) การศึกษาต่ำเชื่อมโยงกับสุขภาพที่ไม่ดี เกิดความเครียดมากขึ้นและความมั่นใจในตนเองลดลง 3) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) น้ำที่ปลอดภัยและอากาศที่สะอาด สถานที่ทำงานที่ถูกสุขลักษณะ บ้านที่ปลอดภัย รวมทั้งชุมชนและถนนต่างล้วนมีผลต่อสุขภาพที่ดี 4) เครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม (Social support networks) ได้แก่ การสนับสนุนจากครอบครัว เพื่อน และชุมชน ซึ่งต่างเชื่อมโยงกับพฤติกรรมสุขภาพที่ดี 5) การถ่ายทอดทางพันธุกรรม (Genetics) ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดอายุการใช้งานสุขภาพและโอกาสในการเกิดโรค

บางอย่าง 6) บริการสุขภาพ (Health services) เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงระบบป้องกันและรักษาโรคมะเร็งต่อสู้อีก 7) เพศสภาพ (Gender) ชายและหญิงต้องทนทุกข์จากโรคนิตต่าง ๆ ในวัยที่ต่างกัน

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพโดยชุมชน ผู้ศึกษาได้จำแนก “ปัจจัยกำหนดสุขภาพ” ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ชุมชนสามารถจัดการได้ เช่น การศึกษา รายได้ และสถานะทางสังคม เมื่อการศึกษาของบุคคลสูงขึ้นจะส่งผลให้มีรายได้และสถานภาพทางสังคมเพิ่มขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ เครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่างเอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพของบุคคลและชุมชนเช่นกัน และ 2) ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้ คือ ระบบบริการสุขภาพซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วยงานสาธารณสุข ลักษณะทางพันธุกรรม และเพศที่ติดตัวมาแต่กำเนิด

กล่าวโดยสรุป การขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมขีดความสามารถของบุคคลและชุมชนในการควบคุม “ปัจจัยกำหนดสุขภาพ” เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมที่จะส่งผลต่อการมีสุขภาพที่ดีของบุคคลและชุมชน

ตารางที่ 1: การแบ่งกลุ่ม “ปัจจัยกำหนดสุขภาพ” ที่ชุมชนสามารถจัดการได้และจัดการไม่ได้

ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ชุมชนสามารถจัดการได้	
สภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ	-รายได้และสถานะทางสังคม -การศึกษา -เครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม -สภาพแวดล้อมทางกายภาพ
พฤติกรรมของบุคคล	-พฤติกรรมส่วนบุคคล (Personal behavior)
ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้	
ระบบบริการสุขภาพ	-บริการสุขภาพ
ลักษณะเฉพาะ	-เพศ -พันธุศาสตร์

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเป็นเรื่องของการสร้างขีดความสามารถของบุคคลในการจัดการควบคุมปัจจัยกำหนดสุขภาพในด้านต่าง ๆ การขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนจึงควรยึดหลักการสร้างเสริมสุขภาพตามกฎบัตรออตตาวา ในหลักการข้อที่ 5 การสร้างเสริมการดำเนินงานชุมชนให้มีความเข้มแข็งโดยการเสริมพลังชุมชน โดยทำให้บุคคลและชุมชนเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อสุขภาพและมีจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของเรื่อง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาสุขภาพของชุมชนร่วมกัน ค้นหาสาเหตุของปัญหา (ทั้งสาเหตุเชิงพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมทางสังคม) กำหนดเป้าหมายที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน วิเคราะห์หาแนวทางในการจัดการกับสาเหตุแห่งปัญหา ร่วมกำหนดแผนและแนวทางการดำเนินงาน ออกแบบการติดตามประเมินผลโดยให้ความสำคัญกับการใช้ข้อมูลเพื่อทบทวนการดำเนินงานด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งปรับปรุงและดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย และร่วมชื่นชมยินดีกับผลที่เกิดจากการพัฒนา

การสร้างเสริมสุขภาพในระยะเริ่มต้นโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ขาดโอกาสทั้งด้านความรู้และความสามารถในการสร้างเสริมสุขภาพ จำเป็นที่ชุมชนจะต้องได้รับโอกาสและแรงสนับสนุน เพื่อกระตุ้นให้บุคคลและชุมชนได้ตั้งศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ออกมาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์มากที่สุด บางครั้งต้องอาศัยการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ และการสนับสนุนจากบุคคลภายนอกที่มีความรู้และทักษะในการเสริมพลังชุมชนเพื่อให้เกิดการสร้างเสริมสุขภาพตามที่ชุมชนคาดหวัง

ด้วยเหตุนี้กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนจึงจำเป็นต้องหันมาให้ความสนใจเรื่องของการ “เสริมพลังชุมชน” เพื่อให้ลุกขึ้นมาจัดการกับสุขภาพของตนเองมากขึ้น แนวคิดเรื่องการเสริมพลังจึงเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจในแวดวงนักวิชาการและนักพัฒนาอย่างมาก เพราะเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงงานพัฒนาจากเดิมที่ภาครัฐเป็นผู้ทำให้ไปสู่บทบาทของผู้อำนวยการความสะดวก เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของตนเองในการจัดการสิ่งต่าง ๆ ตามที่ตนเองปรารถนา

แนวคิดว่าด้วยการเสริมพลังอำนาจ

“พลัง” ในที่นี้หมายถึง ความสามารถในการควบคุมชีวิตความเป็นอยู่ของตน รวมทั้งสุขภาพ (และปัจจัยกำหนดสุขภาพ) ทั้งการควบคุมการตัดสินใจ และควบคุมทรัพยากรที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตน “พลังไม่อาจให้กันได้ ต้องสร้างเอง แต่ช่วยกันได้” โดยทั่วไปเรียกว่า “การเสริมพลัง” (Empowerment) (Srirattanaball, 2017) การเสริมพลังจะต้องเริ่มจากการมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะผู้ที่ถูกเสริมพลังมักมองว่าตัวเองเป็นคนไร้คุณค่าไร้ความสามารถ ส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการปฏิบัติสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่มีสถานะสูงกว่า ทำให้เกิดการกดทับคนบางกลุ่มจนทำให้มองว่าตนเองเป็นผู้ต่ำต้อยด้อยค่า ไม่สามารถคิดหรือทำอะไรเพื่อการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองได้ นอกจากต้องพึ่งพาผู้อื่น (Freire, 1972; 1986; Leverack, 2006: 113-120) การเสริมพลังเป็นกระบวนการที่มักใช้กับผู้ไร้อำนาจ โดยการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันเสริมพลัง ผ่านกิจกรรมสารเสวนาเพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเองและเพิ่มความเชื่อมั่น รับรู้ความสามารถที่ตนเองมีและใช้ความสามารถในการควบคุมวิถีชีวิตของตนเองที่มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพ การเสริมพลังชุมชนจึงเป็นเสมือนกระบวนการหรือกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่มักถูกมองว่าไร้อำนาจให้ลุกขึ้นมาใช้อำนาจที่มีอยู่ในตัวบุคคลและชุมชนสำหรับจัดการและควบคุมอนาคตของชุมชน เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตามที่ชุมชนปรารถนา (Wallenstein, 1993) การเสริมพลังจึงเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนได้ลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง อันจะทำให้พวกเขาได้เรียนรู้จากการลงมือทำ และยิ่งลงมือปฏิบัติก็ยิ่งเสริมพลังให้เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว (Thasniyom, 2011)

โดยทั่วไปการเสริมพลังเป็นกระบวนการกลุ่ม เนื่องจากการทำกับผู้ไร้อำนาจในเชิงเดี่ยวมักไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุที่ผู้ไร้อำนาจเพียงลำพังมักขาดความมั่นใจในตัวเอง ดังนั้นจึงไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ กระบวนการเสริมพลังมักใช้ได้ผลกับกลุ่มหรือชุมชน เพื่อให้เกิดอำนาจของกลุ่มที่แสดงถึงความเชื่อมั่นมากขึ้น และหัวใจสำคัญของการเสริมพลังเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ก็คือการใช้

โอกาสกับคนที่ด้อยโอกาสได้เรียนรู้ในปัญหาของตนเอง แม้บางครั้งอาจต้องเผชิญกับอุปสรรคที่ไม่สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาได้ แต่อย่างน้อยกระบวนการเรียนรู้จะเป็นจุดเริ่มต้นในการรับรู้ว่าคุณเองมีพลังอำนาจและสามารถใช้พลังดังกล่าวเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นแนวคิดการสร้างเสริมพลังจึงมีความสำคัญสำหรับนำไปใช้กับการสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชน

การสร้างเสริมพลังอำนาจชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างเสริมสุขภาพเป็นแนวคิดใหม่ที่ได้รับการยอมรับจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในประเทศไทยเองได้ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว โดยมีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่มีวิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนองค์กรเพื่อตอบสนองโจทย์การสร้างเสริมสุขภาพ คือ “ทุกคนบนแผ่นดินไทยมีขีดความสามารถ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อสุขภาพ” (Thai Health Promotion Foundation, 2011)^b สสส. มีความเชื่อว่า คนทุกคนย่อมมีขีดความสามารถอยู่ในตัวบุคคลอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องได้รับโอกาสในการเข้าถึงความรู้ ทักษะ และความสามารถในการสร้างเสริมสุขภาพ เพราะฉะนั้น โอกาสในการสร้างเสริมสุขภาพจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลเหล่านั้นได้รับรู้ถึงพลังอำนาจที่มีอยู่ในตนเอง และนำออกมาใช้จัดการควบคุมปัจจัยกำหนดสุขภาพของตนเองและชุมชน

วีณา เทียงธรรม และคณะ (Tiangthum et al, 2015) ได้เสนอกระบวนการในการเสริมพลังอำนาจไว้ดังนี้ **ขั้นแรก** จะต้องมองที่กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเสริมพลังว่ากำลังตกอยู่ในภาวะไร้อำนาจหรืออยู่ภายใต้สถานการณ์ปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวเองหรือชุมชนแต่พวกเขากำลังรับรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากไม่ได้รับการแก้ไข **ขั้นที่ 2** กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้เริ่มตระหนักรู้ถึงข้อจำกัดของตนเองและชุมชนว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้โดยลำพัง และกำลังมองหาความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งเป็นโอกาสที่เหมาะสมที่จะได้รับการกระตุ้นให้เกิดการมองเห็นศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ในตนเองหรือในชุมชน เพื่อนำออกมาใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนให้เป็นไปตามที่ปรารถนา **ขั้นที่ 3** เมื่อคนในชุมชนมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน เกิดความตระหนักและรับรู้ถึงความสามารถที่ตนเองมีเมื่อรวมเป็นกลุ่ม ยิ่งทำให้รู้สึกมีความเชื่อมั่นในการใช้อำนาจของตน ก็จะทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในรูปแบบของกิจกรรมที่เห็นว่าสามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้จะสะท้อนให้เห็นถึง ความรู้ ทักษะ ความสามารถ และความเชื่อมั่นในตนเอง และชุมชนว่ามีความสามารถในการควบคุมคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ **และขั้นสุดท้าย** เป็นขั้นของการพัฒนาสูงสุดของ **“พลังอำนาจ”** และศักยภาพของบุคคลและชุมชน คือ การนำพลังอำนาจที่มีอยู่ในตนเองไปขยายผลให้กับบุคคลที่อยู่รอบตัว ไม่ว่าจะเป็น สมาชิกในครอบครัว หรือคนกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชน ให้มีความเชื่อ

^bสสส. เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีใช้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกองทุน จัดตั้งขึ้นตาม พรบ.กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ.2544 โดยมีหน้าที่ริเริ่ม ผลักดัน สนับสนุน และร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในสังคม ในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อให้คนไทยมีสุขภาพดีครบ 4 ด้าน คือ กาย จิต ปัญญา และสังคม และร่วมพัฒนาประเทศไทยให้น่าอยู่ (Office of the National Health Commission, 2007)

ใน “พลังอำนาจ” ท้ายที่สุดก็จะสามารถสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชนและเกิดการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาชุมชนได้อย่างถาวร กล่าวได้ว่าการเข้าไปเสริมพลังอำนาจในตัวบุคคลที่คาดหวังในผลสัมฤทธิ์ของการเปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถทำได้หากไม่มีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายทั้งสถานะที่เป็นอยู่ ปัญหาที่กำลังเผชิญ ความต้องการได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก การรับรู้ถึงความสามารถของตนเอง และความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

ในกรณีของการเสริมพลังอำนาจเพื่อการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนในระดับรากหญ้า ผู้ทำหน้าที่ในการเข้าไปเสริมพลังคงจะหนีไม่พ้น นักวิชาการสาธารณสุข หรือนักพัฒนาชุมชนที่มีบทบาทในการสนับสนุนหรือเอื้ออำนวยให้เกิดการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพเพื่อการมีสุขภาพที่ดีของคนในชุมชน ซึ่งปัจจุบันงานพัฒนาชุมชนในระดับพื้นที่บ่อยครั้งที่มิได้ลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของการสนับสนุนโครงการ โดยการออกแบบให้มีกลไกที่เลี้ยง (นักพัฒนาจากภายนอก) เพื่อทำหน้าที่พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้มีทักษะความรู้ความสามารถในการขับเคลื่อนงานด้วยตนเอง แต่ปัญหาอุปสรรคที่มักประสบบ่อยๆ คือ การพัฒนาทักษะโดยกลไกที่เลี้ยงมักไม่ได้วิเคราะห์ถึงต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นต้นทุนความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล ต้นทุนวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกอยู่ในชุมชน แม้กระทั่งทุนทางวัตถุ ที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชนได้ อันสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่านักพัฒนามีแนวคิดการพัฒนาที่เน้นความเชื่อมั่นในตัวเองมากกว่าความเชื่อมั่นในตัวชาวบ้าน จึงพยายามที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่ตนเองจำเรียนมาถ่ายทอดไปยังคนในชุมชนผ่านภาษาที่มีความเป็นวิชาการและเชื่อว่าหากคนในชุมชนปฏิบัติตามก็จะทำให้เกิดการพัฒนา แนวความคิดความเชื่อในการพัฒนาคนในชุมชนเช่นนี้มักเป็นสาเหตุของความล้มเหลวในการพัฒนา (Valaisatian et al, 2003) แนวคิดดังกล่าวมักมาจากการครอบงำโดยรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่คิดว่าการพัฒนา ก็คือการจัดการหรือแก้ปัญหาให้ประชาชน แม้จะบอกว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่การมีส่วนร่วมนั้นก็กลับเป็นไปเพื่อสนับสนุนกิจกรรมตามที่เจ้าหน้าที่รัฐกำหนด และบางครั้งก็ดำเนินการโดยปราศจากการปรึกษากับคนในชุมชนว่าแท้จริงแล้วชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาและต้องการจะแก้ไขปัญหอะไรที่เป็นความต้องการของชุมชน สิ่งที่นักพัฒนาควรระวังคืออย่างตัดสินว่าปัญหาใดเป็นปัญหาของชุมชนแทนประชาชน หรือพยายามบังคับหรือหลอกล่อให้ประชาชนรับเอากิจกรรมใดๆ ที่ไม่ได้มาจากการตัดสินใจของเขาเอง ไม่ควรบอกว่าชาวบ้านมีปัญหาอะไรแต่ควรจะต้องช่วยให้เขาเข้าใจถึงปัญหาที่กำลังเผชิญด้วยตัวของเขาเอง (Pholsri, 1990) ดังนั้น นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิดหรือมุมมองในการพัฒนาโดยหันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการวิเคราะห์บริบทชุมชน ทุนชุมชน คนในชุมชน เป็นตัวตั้ง และการเสริมพลังอำนาจเป็นอีกหนทางหนึ่งที่สามารถสร้างให้ชุมชนเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

จากประสบการณ์ทำงานพัฒนาชุมชนของผู้ศึกษา สามารถสรุปถึงกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหามุมชน ได้ดังต่อไปนี้: 1) ชวนชาวบ้านทำในสิ่งที่เขามีความสนใจอยากทำ 2) ใช้วิธีการล้อมวงนั่งคุยกัน (พี่เลี้ยงทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก) แสดงให้เห็นถึงความเสมอกัน พี่เลี้ยงไม่ครอบงำความคิดชาวบ้านหรือแสดงความรู้ที่เหนือกว่า 3) ชักชวนคนที่ไม่กล้าพูดได้แสดงความคิดเห็น โดยกระตุ้นให้เขาพูดในสิ่งที่เขารู้ดีที่สุด ซึ่งการได้มีโอกาสพูดบ่อยๆ จะทำให้เขามีความเชื่อมั่นมากขึ้น 4) ค้นหาประสบการณ์ที่ชุมชนเคยทำได้สำเร็จและได้เห็นพลังที่มีอยู่ (ความรู้ดีกว่าตนมีคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งของ

พลัง) และส่งเสริมให้ทำในสิ่งที่เคยสำเร็จมาแล้ว 5) ทบทวนการเรียนรู้จากการลงมือทำที่เห็นความสำคัญเพิ่มขึ้น อันจะก่อให้เกิดความมั่นใจเพิ่มขึ้น (พลังเพิ่มขึ้น) (Srirattanaball, 2017)

การเสริมพลังชุมชน เป็นแนวคิดที่ให้คุณค่าแก่ “คน” มองว่าคนมีความสำคัญ มีโอกาสที่จะร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนอยู่เสมอ (Tienhongsakun, 1986) ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะมีอำนาจหรือไร้อำนาจก็ตาม เมื่อบุคคลมองเห็นคุณค่าแห่งตนก็มักจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นในพลังอำนาจของตนเองที่พร้อมจะนำออกมาขับเคลื่อนเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ยิ่งพลังอำนาจดังกล่าวถูกล้อมรวมจากคนในชุมชนภายใต้มิติของความสัมพันธ์ ความไว้วางใจเชื่อใจต่อกัน ก็ยิ่งทำให้เกิดอำนาจแบบทวีคูณ (synergy) อันเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการพัฒนาคนและชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตขึ้นได้

ภาคปฏิบัติของการเสริมพลังชุมชนในการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพ

ภาวะความเจ็บป่วยของบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ มักมีผลมาจากความยากจน การเจ็บป่วยเป็นโรคเรื้อรัง หรือมีความพิการทางกาย ซึ่งสภาพเหล่านี้มักไม่พบมากนักในคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวคนนั้นมีส่วนสำคัญในการทำให้คนมีสุขภาพดีหรือไม่ดี ปัจจัยกำหนดสุขภาพเหล่านี้ประกอบด้วย: 1) สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 2) สภาพชีวิตความเป็นอยู่และการทำงาน 3) เครือข่ายทางสังคมและชุมชน และ 4) ลักษณะการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความเชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของคนโดยตรง (Coffry & Dugdill, 2013) เช่น คนที่มีฐานะยากจนไม่ได้กินอาหารที่มีสารครบถ้วนส่งผลให้เกิดภาวะขาดสารอาหาร เมื่อไปทำงานก็ไม่สามารถทำได้ตามศักยภาพที่ควรจะเป็น นั้นหมายความว่า เขาไม่สามารถควบคุมชะตาชีวิตของเขาได้ ซึ่งบ่งบอกถึงการตกอยู่ในสภาวะของคนไร้พลังอำนาจในการควบคุมตัวเองให้มีชีวิตที่ตนปรารถนา การไร้อำนาจก็หมายถึงการไม่สามารถควบคุมชะตาชีวิตของตนเองได้ (Wallerstein, 1993) เช่นเดียวกันการเสริมพลังอำนาจในการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพ จะต้องเริ่มจากการมองที่ตัวบุคคลหรือชุมชนที่ต้องการได้รับการเสริมพลังว่าขณะนั้นเขาตกอยู่ในสภาวะไร้พลังอำนาจที่จะควบคุมตนเองให้มีสุขภาพที่ดี และต้องการแก้ไข/เปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้อย่างไร จึงอาจกล่าวได้ว่าการเสริมพลังชุมชนก็คือการเข้าไปสร้างสมรรถนะให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากการแก้ไขปัญหาหรือก้าวข้ามปัญหาในเชิงสุขภาพและบรรลุผลลัพธ์ทางสุขภาพของเขาได้ด้วยตนเอง (Labonte, Woodard, Chad, & Laverack, 2002) หรือภายในชุมชนของเขาเอง

จะเห็นได้ว่ามิติสุขภาพในปัจจุบันมิได้มองแค่เรื่องของการรักษาสุขภาพ แต่มองเลยไปถึงเรื่องการป้องกันและส่งเสริม หรือการสร้างเสริมให้คนมีสุขภาพที่ดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเพื่อนำไปสู่การอยู่ดีมีสุข ในภาคปฏิบัติการดำเนินการสร้างเสริมสุขภาพโดยบุคคลหรือชุมชน เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาที่เกี่ยวข้องจะต้องเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัจจัยกำหนดสุขภาพ หรือเป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อสุขภาพในปัจจุบันหรืออาจจะส่งผลต่อไปในอนาคต หากพิจารณาถึงปัจจัยกำหนดสุขภาพที่กล่าวไปข้างต้น ก็ควรจะให้ความสนใจกับการสร้างเสริมสุขภาพโดยการจัดการกับปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ตัวบุคคลหรือชุมชนสามารถจัดการได้เอง (สิ่งแวดล้อม รายได้ เครือข่ายชุมชน การศึกษา) เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดก็จะ

มองเห็นโอกาสในการกำหนดเป้าหมายผลลัพธ์การสร้างเสริมสุขภาพที่ชัด แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้ที่จะบอกว่าอะไรคือปัญหา อะไรคือสาเหตุของปัญหา และอะไรคือแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน จะต้องเป็นคนในชุมชนเอง อันเป็นข้อจำกัดที่พบเห็นโดยทั่วไป คือชุมชนเองไม่สามารถบอกได้ว่าปัญหาของตนเองคืออะไร มีสาเหตุจากอะไร และจะแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและชุมชนได้อย่างไร อันสะท้อนถึงความไม่รู้ว่าตนเองมีความสามารถ มีอำนาจในการจัดการตนเอง และเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดว่าปัญหาของตนเองคืออะไร ถ้าจะแก้ไขปัญหาเพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสุขภาพจะต้องจัดการกับสาเหตุเรื่องไหนก่อนหลัง ดังนั้น จึงเป็นที่มาของการให้ความสำคัญกับการเสริมพลังอำนาจให้คนในชุมชนที่เชื่อว่าตนเองไร้ความสามารถให้มองเห็นว่าตนเองมีความสามารถในการจัดการและควบคุมชะตาชีวิตของตนเอง ได้มีโอกาสลุกขึ้นมาขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาในการสร้างเสริมสุขภาพด้วยตนเอง

กระบวนการเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชน จึงเป็นเสมือนกลยุทธ์ที่สำคัญหรือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เพื่อดึงศักยภาพในระดับตัวบุคคลออกมาทำให้คนรู้สึกมีอำนาจในการคิดตัดสินใจ และถ้าหากบุคคลที่อยู่ในชุมชนรวมกลุ่มกันก็จะกลายเป็นการยกระดับพลังอำนาจในลักษณะของกลุ่มคนในระดับที่ใหญ่ขึ้น หรือที่เรียกว่าพลังอำนาจของชุมชน และหากชุมชนใช้พลังอำนาจในกระบวนการคิด/ตัดสินใจเพื่อขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาบางอย่างในชุมชนร่วมกันในมิติของการพัฒนา ย่อมหมายถึงการขับเคลื่อนกิจกรรมบางอย่างภายใต้แนวคิดของกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีมิติของความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดขึ้นตามมา ยิ่งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหามากขึ้น ย่อมทำให้คนได้รับรู้ เกิดปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจเพื่อกำหนดชีวิตด้วยตนเอง (Valaisatian et al, 2003) การเสริมพลังจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายที่นำไปสู่การพัฒนา ดังนั้น กระบวนการเสริมพลังอำนาจเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนจึงเป็นแนวทางที่มีความสอดคล้องกับหลักการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนตามที่ได้อ้างอิงตามกฎบัตรออกตาวาในเรื่องการสร้างเสริมสุขภาพโดยการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เป็นการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนที่มีประสิทธิภาพผ่านการดำเนินกิจกรรมที่มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การตัดสินใจ การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์และการดำเนินงานตามแผน ที่สำคัญจะต้องมีการหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการขับเคลื่อนงาน ร่วมกันของคนในชุมชนที่เน้นกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อนำไปพัฒนางานในชุมชน หรือกำหนดแนวทางการดำเนินงานให้ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ยึดหลักการที่สำคัญ ทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล ความพอเพียงและน่าเชื่อถือของข้อมูล มีความสมเหตุสมผลและเป็นไปได้ในการประเมิน รวมทั้งมีความเที่ยงธรรมปราศจากอคติ ที่สำคัญผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องมีความพร้อมในการปรับปรุงและพัฒนาจากผลการประเมิน ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าชี้ถูกผิด (Wiangsang et al, 2005: 24) เพื่อให้ชุมชนมีสุขภาพดีขึ้น

การประยุกต์เอาแนวคิดเรื่องการเสริมพลังอำนาจมาใช้ในกระบวนการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการมีสุขภาพที่ดีของบุคคลและชุมชนนั้น สามารถกำหนดเป็นแนวปฏิบัติสำหรับนักพัฒนาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้ดังต่อไปนี้

1. **ต้องมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่า มีศักยภาพ และมีอำนาจในการคิดและตัดสินใจ** ไต ๆ ที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับตนเอง หรือมีความสามารถในการควบคุมชะตาชีวิตของตนเองได้

2. **การวิเคราะห์สภาวะของผู้ที่จะได้รับการเสริมพลัง** การเสริมพลังจะเกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีก็ต่อเมื่อกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นบุคคลที่ไร้พลัง กำลังอยู่ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข และประเมินแล้วว่าหากไม่ได้รับการแก้ไขจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในอนาคต

3. **วิเคราะห์ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่มีผลต่อการมีสุขภาพที่ดี** ต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพหรือคุณภาพชีวิต และมีทักษะในการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยกำหนดสุขภาพ และการจัดการกับปัจจัยกำหนดสุขภาพเพื่อนำไปสู่การมีสุขภาพ เพื่อส่งต่อความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเสริมพลัง

4. **การวิเคราะห์ปัญหาหากกลุ่มเป้าหมาย** ต้องมีเทคนิคและวิธีการในการเสริมพลังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นธรรมชาติ เพื่อกระตุ้นให้พวกเขาได้มองเห็นปัญหาตัวเอง บอกปัญหาตัวเอง สำรองตัวเองว่าที่ผ่านมาเคยมีประสบการณ์เช่นเดียวกันหรือไม่และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร เพื่อให้เกิดความรู้สึกของความเป็นเจ้าของและพร้อมขับเคลื่อนด้วยตนเอง

5. **การกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์การสร้างเสริมสุขภาพ** ในขั้นตอนนี้ก็พัฒนาต่อชักชวนชาวบ้านให้ช่วยกันออกแบบกิจกรรมที่ชุมชนจะดำเนินการเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์การแก้ไขปัญหาที่ชุมชนระบุไว้ การออกแบบกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ ควรตั้งสมรรถนะของชุมชนมาร่วมวิเคราะห์ปัจจัยกำหนดสุขภาพ ซึ่งอาจเป็นปัจจัยด้านพฤติกรรมและ/หรือด้านสิ่งแวดล้อม หากเป็นด้านพฤติกรรม การออกแบบกิจกรรมก็ต้องเน้นการจัดการพฤติกรรมที่มีผลทำให้สุขภาพไม่ดี แต่หากเป็นด้านสภาพแวดล้อมก็ต้องออกแบบควบคุมหรือจัดการกับสภาพแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดสุขภาพ ที่สำคัญต้องกระตุ้นให้ชุมชนวิเคราะห์สินทรัพย์ที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสินทรัพย์วัฒนธรรม เครือข่าย ทรัพยากรมนุษย์ และสินทรัพย์ทางวัตถุต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การออกแบบกิจกรรมจะต้องออกมาจากกระบวนการคิดวิเคราะห์จากตัวบุคคลภายในชุมชน ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัญหาที่ชุมชนระบุ นักพัฒนามีหน้าที่เพียงเอื้ออำนวยให้ชุมชนได้คิดเชื่อมโยงจากปัญหาไปสู่การออกแบบกิจกรรมที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง แต่ต้องระวังปัญหาการครอบงำทางความคิดจากนักพัฒนา เพราะจะทำให้ชาวบ้านเกิดความเคยชินกับการรอคอยความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียวโดยไม่ต้องคิด เมื่อเป็นเช่นนั้นจะมองไม่เห็นพลังอำนาจของตนและไม่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามที่ชุมชนคาดหวังได้

6. **การติดตามผลลัพธ์จากการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน** มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาระบบการติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรมด้วยตัวเอง ซึ่งนักพัฒนาอาจเข้าไปทำหน้าที่ตั้งคำถามว่าชุมชนจะมีวิธีการติดตามผลลัพธ์อย่างไร เพื่อให้รู้ว่ามีเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้างจากการพัฒนาที่ชาวบ้านร่วมกันคิดร่วมกันทำ และรอที่จะ

ซึ่งชมความสำเร็จที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน การมีข้อมูลผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่สำคัญ ดังนั้นจะต้องมีการออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน นักพัฒนาต้องช่วยทำให้เห็นว่าจะสามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์กับชาวบ้านได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านเห็นประโยชน์ก็จะมีแรงจูงใจในการออกแบบเก็บและใช้ข้อมูลในการพัฒนางานต่อไป

7. การทบทวนการเรียนรู้จากการลงมือทำ ในกระบวนการเสริมพลังชุมชน การทบทวนการเรียนรู้จากการลงมือทำที่ประสบความสำเร็จจะทำให้เกิดความมั่นใจเพิ่มขึ้น อันจะส่งผลให้การขับเคลื่อนงานเพื่อสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนมีความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

บทสรุป

การเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ต้องเริ่มจากความเข้าใจเรื่องมิติสุขภาพ ว่าไม่ใช่แค่เรื่องความเจ็บป่วยทางกายหรือจิตใจ แต่ “สุขภาพ” มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยกำหนดสุขภาพ ทั้งในด้านพฤติกรรมของบุคคลและด้านสภาพแวดล้อม ดังนั้น การดำเนินงานสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นเรื่องของการจัดการควบคุมปัจจัยกำหนดสุขภาพที่ส่งผลให้คนมีสุขภาพะ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยวิธีการในการสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชนก็คือ “การสร้างพลังชุมชน” เพื่อให้เกิดอำนาจจนสามารถลุกขึ้นมาทำหน้าที่ในการสร้างเสริมสุขภาพด้วยตนเอง กระบวนการสร้างพลังชุมชน จะต้องเริ่มจากความเชื่อในคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่มองว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถและพัฒนาได้ เมื่อมีการรับรู้ว่าคุณมีความสามารถอันจะก่อให้เกิดความมั่นใจและเกิดแรงบันดาลใจที่จะแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ที่ตนเองหรือชุมชนเผชิญอยู่

ดังนั้น หลักการสร้างพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนเห็นปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เผชิญอยู่ รู้ว่าต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้หลุดพ้นจากสภาพปัญหาได้อย่างไร (เป้าหมาย) รู้ถึงวิธีการหรือหนทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ให้มีความสำคัญกับกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างทาง และการนำข้อมูลผลลัพธ์ไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงาน โดยผ่านกระบวนการทบทวน พูดคุย แลกเปลี่ยนถึงบทเรียนที่เกิดขึ้นร่วมกันภายในชุมชนบ่อย ๆ ซึ่งความสำเร็จที่เกิดขึ้นย่อมพิสูจน์ให้เห็นว่าสิ่งที่ชุมชนทำอยู่นั้น เป็นความสามารถของคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนกิจกรรม การรับรู้ถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้น จะนำไปสู่ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และจะส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น การเสริมพลังจึงเป็นเสมือนการจุดประกาย กระตุ้น สนับสนุนให้ชุมชนได้มองเห็นศักยภาพและอำนาจในการจัดการตนเอง หรือมีความเชื่อมั่นที่จะควบคุมปัจจัยกำหนดสุขภาพที่จะส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาพหรือคุณภาพชีวิตที่ดีของตนเองและชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- Coffry, M. & Dugdill, L. (2013) "Health and Well-being", in Dwyer, W. & Shaw, S. (eds.) *An Introduction to Social Policy*, London: Sage Publications.
- Freire, P. (1972) *Cultural Action for Freedom*, Middlesex: Penquin Books.
- Freire, P. *Pedagogy of the Oppressed*, Middlesex: Penquin Books.
- Labonte, R., Woodard, G. B., Chad, K., & Laverack, G. (2002). "Community Capacity Building: A Parallel Track for Health Promotion Programs". *Canadian Journal of Public Health*, 93(3), pp. 181-182.
- Laverack, G. (2006). Improving Health Outcomes through Community Empowerment: A Review of the Literature. *Journal of Health, Population and Nutrition*, pp. 113-120.
- Margaret & Dugdill, L. (2013). "Health and Well-being". In Dwyer, P. & Shaw, S. (eds.) *An introduction to Social Policy*. London: Sage Publications.
- Office of the National Health Commission. (2007). *National Health Act*. Nonthaburi: Pimluk.
- Phalasuek R., et al, (2018). "Participatory Action Research: Development Process Participating Community Health Promotion". [in Thai]. *Journal of Nursing College Network and Southern Public Health*. Vol 5 No 1. Pp.211-223.
- Pholsri, S. (1990) *Theory and Principles of Development*. Bangkok: O.S. Printing House.
- Ratchachon O. (2015). *The Process of Creating a Strong, Self-reliant Community*. Bangkok: Odean Store.
- Samakkethum, S. (2011). *Empowerment of the Powerless*. Bangkok: the company celebrates you - CSB.Ltd.
- Srirattanaball, A. (2017). *Health Promotion and Community Empowerment*, Unpublished Document.
- Thai Health Promotion Foundation. (2001). *Health Promotion Fund Act*, BE 2544 (2001) Bangkok: Thai health Promotion Foundation.
- Thasniyom N. (2011). "Health Promotion: Empowerment Dimension". [in Thai]. *Journal of Nursing and Health*, Vo. 25, No. 2-3, pp. 103-114.
- Tiangthum V. (2015). *Community Capacity Building: Concept and Applications*. Bangkok: Danex Inter Corporation.
- Tienhongsakun W. (1986). *Community Development according to the Western Philosopher*. Bangkok: O.S. Printing House.

- Umprommi, S. (2013). *Important development of health promotion*, The World Conference on Health Promotion. Bangkok: Academic Welfare Program Praboromarajonok Institute.
- Valaisatian, P. et al. (2003). *Processes and Techniques of Work of Developers*. Bangkok: Usa Printing.
- Wallerstein, N. (1993). “ Empowerment and Health: The Theory and Practice of Community Change”. *Community development journal*, 28(3) pp. 218-227.
- WHO (2019) *Health Impact Assessment (HIA) – The Determinants of Health*, Available on <https://www.who.int/hia/evidence/doh/en/> (retrieved 31 May 2019).
- Wiangsang A., et al. (2005). *Participatory Monitoring and Evaluation*. Bangkok: Learning Enhancement for Happy Communities Project.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการ ชาวลาว ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี

รัชนิวรรณ์ นิรมิตร^๑ บัวพันธ์ พรหมพักพิง^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาวในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า หญิงบริการชาวลาวเข้าถึงบริการสุขภาพด้วยปัจจัย 3 ระดับ ดังนี้ 1) ปัจจัยระดับโครงสร้าง ได้แก่ การมีนโยบายด้านสุขภาพสำหรับแรงงานข้ามชาติ 2) ปัจจัยระดับสังคม ได้แก่ การมีเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย เพื่อนร่วมงาน นายจ้างซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าโอเค เจ้าของรีสอร์ทซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียเชิงผลประโยชน์จากธุรกิจบริการทางเพศ 3) ปัจจัยระดับปัจเจก ได้แก่ การมีสถานภาพทางกฎหมายของหญิงบริการ รายได้ และความตระหนักใส่ใจในการศึกษาหาข้อมูลสุขภาพ

คำสำคัญ หญิงบริการชาวลาว การเข้าถึงบริการสุขภาพ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพ

^๑ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Email: r_nirarnit@hotmail.com

^๒ รองศาสตราจารย์ประจำ สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วันที่รับบทความ: 30 ตุลาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 18 มกราคม 2562 และวันที่ตอบรับบทความ: 24 มกราคม 2562

Factors Affecting Access to Health Services of Female Lao's Sex and Service Workers at The Border Ubonratchathani Province.

Ratchaneewan Niramit^a Buapun Promphakping^b

Abstract

The objective of this research is to examine factors which related to the access of health services of female Lao sex's service workers. This study employed qualitative method to obtain required data by using in-depth interview guide and non-direct observation. The study found that factors related to the access to health services was influenced by 3 levels of factors as follows: 1) structural level which is the health policy for international migrants: 2) social level including social networks, friends, employers and resort owners whose their interests are related to sex service industry: and 3) individual level including legal status, income, and knowledge concerned with health services.

Keyword: Laos Sex Service Workers, the Access to Health Services, Factors Related to the Access to Health Service

^a Master Student, Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Email: Email: r_niramit@hotmail.com

^b Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.

Received: 30 October 2018, Revised: 18 มกราคม 2019, Accepted: 24 January 2019

บทนำ

การเคลื่อนย้ายแรงงานหญิงลาวเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในลาวที่เป็นผลจากนโยบายการพัฒนาประเทศตามนโยบายจินตนาการใหม่ (New Economics Mechanism) ที่เริ่มต้นเมื่อปี ค.ศ. 1986 (Xayarath, 2009) โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงลาวในช่วงวัย 17- 25 ปี ออกจากหมู่บ้านไปขายแรงงานทางเพศทั้งภายในประเทศลาวและข้ามพรมแดนเข้ามายังประเทศไทย (Thongchinda, 2013) ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2547 โดยเฉพาะในพื้นที่บริเวณพรมแดนระหว่างประเทศไทย-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ มีสถานบันเทิงประเภทร้านอาหารและร้านอาหารคาราโอเกะเป็นจำนวนมาก

บริเวณพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่ปลายทางที่มีแรงงานหญิงลาวเดินทางเข้ามาเพื่อทำงานบริการทางเพศ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี ทำการการสำรวจตัวเลขแรงงานหญิงที่ทำงานบริการในร้านอาหารและร้านอาหารคาราโอเกะ พบว่า มีจำนวน 2,410 คน ยอมรับว่าขายบริการทางเพศ 1,230 คน ในจำนวนนี้เป็นหญิงบริการชาวลาว จำนวน 692 คน คิดเป็นร้อยละ 56.2 สภาพการทำงานของหญิงบริการส่งผลกระทบต่อด้านสาธารณสุขในเรื่องการแพร่ระบาดของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอชไอวี/เอดส์ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอที่อยู่ติดชายแดนที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ ปัจจัยเสี่ยงสำคัญมาจากการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่มีการป้องกันสูงมากถึงร้อยละ 69.6 ความเสี่ยงที่สูงเช่นนี้ เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของสถานบันเทิงประเภทร้านอาหารคาราโอเกะที่มีการแอบแฝงการค้าบริการทางเพศ (Ubon Ratchathani Provincial Health Office, 2015)

ผลการศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นตรงกันว่า หญิงบริการชาวลาวเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางสูงเนื่องจากส่วนใหญ่ข้ามแดนมาทำงานอย่างผิดกฎหมาย ไม่มีบัตรแรงงานข้ามชาติหรือหนังสือเดินทาง จึงต้องอยู่ในสถานภาพของคนชายขอบที่มีสถานะที่เปราะบางในการถูกกระทำรุนแรงทางเพศทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้างและลูกค้า (Taotawin, 2006.) อีกทั้งสภาพแวดล้อมของการทำงานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการมีสุขภาวะที่ดี จึงทำให้แรงงานเหล่านี้ต้องเผชิญกับภาวะอนามัยเจริญพันธุ์ที่อยู่ในระดับต่ำและความเสี่ยงทางด้านสุขภาพทางเพศที่สูง (International Women's Rights Action Watch Asia Pacific, 2009) เมื่อเจ็บป่วยก็เข้าถึงบริการสุขภาพได้ยาก เนื่องจากปราศจากสถานะทางกฎหมาย ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสูง ความแตกต่างระหว่างภาษา วัฒนธรรมของผู้ให้บริการและผู้รับบริการ สภาพการทำงาน การดำเนินชีวิตและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานหญิงย้ายถิ่นเอง (Huguet, 2014) และอีกประเด็นที่มักถูกกล่าวถึงคือ การถูกเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ด้วยอคติและความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของตัวแรงงาน อีกทั้งความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตเมื่อเจ็บป่วยก็มักจะดูแลรักษาตนเองทำให้เกิดปัญหาความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคและแพร่ระบาดได้ง่าย (Archavanitkul & Kanchanachitra Saisoonthorn, 2005) ซึ่งจากเหตุผลที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การเข้าถึงบริการสุขภาพเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งในการดำรงชีวิตของผู้หญิงลาวที่เดินทางเข้ามาเป็นแรงงานทางเพศในประเทศไทย

การศึกษาที่เกี่ยวกับการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการที่ผ่านมา มักให้ความสนใจไปที่ปัญหาอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ แต่ในบทความนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ ซึ่งข้อค้นพบจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดบริการสุขภาพสำหรับหญิงบริการชาวลาวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อในพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาวที่ทำงานในร้านค้าโอเคในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ในงานศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด เรื่อง การเข้าถึงบริการสุขภาพ ของ WHO (as cited in Jantara, 2007) ที่กล่าวถึง การเข้าถึงบริการสุขภาพเป็นการบริการดูแลประชาชนแบบปฐมภูมิ ซึ่งขึ้นอยู่กับ 1) ด้านภูมิศาสตร์ ที่จะพิจารณาถึงระยะทาง ระยะเวลาในการเดินทาง และความสะดวกในการเดินทางที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการใช้บริการสุขภาพ 2) ด้านการเงิน หมายถึง ความสามารถในการชำระค่าใช้จ่ายจากการใช้บริการสุขภาพ 3) ด้านวัฒนธรรม หมายถึง การใช้เทคนิคและวิธีการจัดการในการบริหารสุขภาพซึ่งสามารถรักษารูปแบบและวัฒนธรรมของชุมชนและผู้ให้บริการ และ 4) ด้านหน้าที่ หมายถึง การให้การบริการสุขภาพตามพื้นฐาน อันพึงได้รับอย่างพอเพียงและต่อเนื่อง และ Penchansky & Thomas (1981) ยังได้เพิ่มมิติในเรื่องของ การยอมรับ ซึ่งเป็นการพิจารณาความสามารถของสถานบริการด้านสุขภาพ ในการให้บริการที่เป็นที่ยอมรับในเชิงวัฒนธรรม ภาษาและศาสนา เป็นทัศนคติของผู้รับบริการที่มีต่อการปฏิบัติของผู้ให้บริการ และความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของผู้ให้บริการ เช่น การปฏิบัติตนของผู้ให้บริการ ขั้นตอนการให้บริการที่ไม่ทำให้ผู้รับบริการรู้สึกมีกำแพงขวางกั้นเมื่อต้องมาใช้บริการ ผู้ให้บริการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีการสื่อสารในการให้บริการที่ดี

นอกจากนี้ Obrist (2007) เสนอว่า การเข้าถึงบริการสุขภาพ ยังเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยในระดับมหภาคและปัจจัยในระดับจุลภาคต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพ โดย ปัจจัยระดับมหภาค ได้แก่ (1) นโยบายทั้งในระดับประเทศและระดับองค์กร ลักษณะองค์กรและกระบวนการดำเนินงาน (2) สถานบริการสุขภาพต่าง ๆ ที่มี เช่น สถานพยาบาลของรัฐ สถานพยาบาลของเอกชน ร้านยา การแพทย์ทางเลือกต่างๆ รวมทั้งบุคลากรในการจัดการบริการสุขภาพ ส่วนปัจจัยระดับจุลภาค ได้แก่ องค์ประกอบของการดำรงชีพ (หมายถึง ต้นทุนด้านต่างๆ 5 ด้าน ได้แก่ ต้นทุนทางสังคม ต้นทุนทางธรรมชาติ ต้นทุนทางมนุษย์ ต้นทุนทางการเงิน และต้นทุนทางกายภาพ ซึ่งต้นทุนต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ภายใต้อิทธิพลของภาวะเศรษฐกิจ การเมือง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สภาพดินฟ้าอากาศ โรค) และความเชื่อด้านสุขภาพรวมทั้งความต้องการบริการสุขภาพ ซึ่งปัจจัยทั้งสองนี้จะผลักดันให้เกิดการแสวงหาบริการสุขภาพ

การเข้าถึงบริการสุขภาพของแรงงานย้ายถิ่นยังเกี่ยวข้องกับนโยบายสุขภาพของรัฐปลายทางสำหรับประเทศไทย ได้แก่ นโยบายสุขภาพแรงงานข้ามชาติ ที่ให้ความสำคัญกับการมีหลักประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติทุกคนที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำงานในประเทศไทย ต้องผ่านการตรวจสุขภาพและทำประกันสุขภาพตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด โดยจ่ายค่าประกันสุขภาพปีละ 2,100 บาทหรือ 3,700 บาทต่อการคุ้มครองสุขภาพ 2 ปี (Khotmanee, 2016) นอกเหนือจากสิทธิพื้นฐานนี้ นโยบายดังกล่าวได้ครอบคลุมการส่งเสริมสุขภาพ ได้แก่ การให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ หรือความรู้ความเข้าใจในสิทธิในการได้รับบริการสุขภาพตามเงื่อนไขที่นโยบายกำหนด

สิ่งสำคัญในการกำหนดการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของแรงงานข้ามชาติอีกประการหนึ่ง ได้แก่ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ “แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” เป็นการนำเสนอตัวตนในลักษณะของการมองตัวเองผ่านคนอื่นและการพยายามอ้างความเป็นตัวตนในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม (Kunstadter 1967,1979 as cited in Santasombat, 2005) เป็นการสื่อสารว่าเราคือใคร ให้ผู้อื่นรับรู้ซึ่งส่งผลต่อวิธีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วย แต่ความเป็นตัวตนหรือ “อัตลักษณ์” ก็อาจจะถูกสร้างโดยคนอื่นซึ่งมีส่วนทั้งในการเป็นขีดจำกัด (constraining) หรือเอื้ออำนวย (enabling) การเข้าถึงบริการสุขภาพ งานศึกษานี้ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรทางการแพทย์และผู้ป่วยที่มาจากต่างชาติพันธุ์

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจต่อปัจจัยทั้งระดับโครงสร้างและระดับปัจเจกที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดในเรื่อง นโยบายสุขภาพแรงงานข้ามชาติมาใช้วิเคราะห์ถึงระบบบริการสุขภาพที่รัฐไทยจัดให้แก่แรงงานข้ามชาติและนำเอาแนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาใช้วิเคราะห์ความสามารถในการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาว

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลอยู่ในพื้นที่รวม 10 เดือน (ธันวาคม 2560 ถึง กันยายน 2561) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่ในบทบาทนักวิจัยและได้ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยให้แก่ผู้ให้ข้อมูลทุกคนทราบก่อนการเก็บข้อมูล ในช่วง 3 เดือนแรก ผู้วิจัยเข้าพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทของสถานประกอบการ สภาพการดำเนินชีวิตประจำวันของหญิงบริการ รูปแบบการขายบริการทางเพศและข้อมูลเกี่ยวกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นสุขภาพของหญิงบริการ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของร้านค้าคาราโอเกะ เจ้าหน้าที่ที่ดำเนินงานให้บริการสุขภาพแก่หญิงบริการทั้งของรัฐและเอกชน ในช่วงนี้ผู้วิจัยพยายามสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับหญิงบริการเพื่อหาช่องทางในการเข้าถึงหญิงบริการและข้อมูลระดับลึกต่อไป ในช่วง 4 เดือนถัดมา ผู้วิจัยใช้เวลาในการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่ดำเนินงานให้บริการสุขภาพแก่หญิงบริการในสถานพยาบาลของรัฐ เจ้าของคลินิกซึ่งเป็นสถานพยาบาลเอกชน เจ้าของร้านค้าคาราโอเกะ และสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงบริการกับผู้เกี่ยวข้องดังกล่าว รวมถึงการอยู่ร่วมกับเจ้าของร้านและเพื่อนร่วมงาน เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงบริการและบุคคลที่แวดล้อม ในช่วง 3 เดือนต่อมา ผู้วิจัยจึงได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกหญิงบริการชาวลาว

ข้อจำกัดของผู้วิจัยในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้วิจัยเป็นคนนอกพื้นที่ จึงไม่คุ้นเคยกับพื้นที่วิจัยเท่าใดนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงแก้ปัญหาด้วยการค้นหา “คนกลาง” ที่เป็นคนในพื้นที่และมีความคุ้นเคยสนิทสนมกับเจ้าของร้านค้าคาราโอเกะและหญิงบริการ เพื่อเป็นผู้ประสานพาผู้วิจัยไปทำความรู้จักและสร้างความสัมพันธ์จนสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกของหญิงบริการได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกหญิงบริการชาวลาว จำนวน 12 คนคัดเลือกจากหญิงบริการที่ยินยอมให้ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกได้และเจ้าของร้านค้าคาราโอเกะจำนวน 2 คน 2) การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของหญิงบริการ ทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการในพื้นที่วิจัย จำนวน 5 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขตำบลและเจ้าของคลินิกเอกชน 3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ระหว่างหญิงบริการกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อต้องการทราบเกี่ยวกับการใช้ชีวิตร่วมกับเจ้าของร้านและเพื่อนร่วมงาน ทั้งในช่วงปกติและช่วงที่มีลูกค้า นอกจากนี้ยังได้สังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงบริการกับเจ้าหน้าที่ให้บริการด้านสุขภาพแก่หญิงบริการ

การบันทึกข้อมูล ใช้ทั้งการจดบันทึกและบันทึกเทป โดยขออนุญาตหญิงบริการทุกครั้งก่อนทำการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยจะเลือกจดบันทึกเฉพาะที่เป็นข้อความคำพูดที่สำคัญ

สำหรับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ได้ใช้วิธีการแบบสามเส้า (triangulation) โดยการสัมภาษณ์คนที่สองเพื่อนำมาตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คนที่หนึ่ง ซึ่งหากพบว่ามีข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกันก็จะตรวจสอบเพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์คนที่สาม ถ้ามีข้อมูลที่ขัดแย้งกันผู้วิจัยจะถามซ้ำในคำถามเดิมและหากข้อมูลยังขัดแย้งกันอยู่ผู้วิจัยจะอ้างอิงข้อมูลที่ขัดแย้งกันนั้นและขอคำอธิบายเพิ่มเติม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้กับแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ จนกระทั่งสามารถเข้าใจและอธิบายภาพรวมได้อย่างน่าพึงพอใจในแต่ละประเด็น จึงเริ่มลงมือเขียนรายงาน

งานวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น Reference No. HE613013

บริบทของพื้นที่วิจัย

พื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี อยู่ตรงข้ามกับเมืองสุขุมมา แขวงจำปาสักของประเทศลาว เป็นพื้นที่ที่มีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนลาวเนื่องจากมีชายแดนติดต่อกัน แม้อาชีพหลักของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่วิจัยยังคงทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะทำนาปลูกข้าวและสวนยางพารา แต่บริเวณพื้นที่ชายแดนดังกล่าวก็มีความเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะมีจุดผ่านแดนที่เป็น “ตลาดการค้า” และ “แหล่งท่องเที่ยว” ซึ่งมีนักท่องเที่ยว พ่อค้าแม่ค้าและชาวบ้านทั้งสองฝั่งเดินทางเข้าออกระหว่างสองประเทศ

ในพื้นที่วิจัย เริ่มมีร้านค้าคาราโอเกะตั้งขึ้นเมื่อ ปี 2545 ในช่วงแรก ร้านคาราโอเกะยังคงมีการเปิดเป็นร้านเล็กๆที่ไม่ถูกกฎหมาย ร้านส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ใกล้แหล่งชุมชนหนาแน่นและเป็นแหล่งที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งการแอบแฝงขายบริการทางเพศได้เริ่มมีมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของร้านค้าคาราโอเกะ

โดยกลุ่มหลักที่เข้ามาทำงานบริการดังกล่าว ได้แก่ ผู้หญิงลาวที่เดินทางข้ามแดนมาจากแขวงจำปาสัก ประเทศลาว หญิงบริการที่เข้ามาทำงานในร้านคาราโอเกะรุ่นแรก ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 16-18 ปี โดยจะมีนายหน้านำเข้ามา ในช่วงที่เศรษฐกิจดี จะมีลูกค้าเข้ามาเที่ยวในร้านจำนวนมาก ความต้องการหญิงบริการของลูกค้าก็มากขึ้นเช่นกัน ร้านคาราโอเกะบางร้านจึงต้องจัดหาผู้หญิงลาวเข้ามาทำงานเพื่อสนองตอบความต้องการลูกค้ามากถึง 15-16 คน และทำให้มีการทยอยเปิดร้านคาราโอเกะตามกันขึ้นอีกหลายร้าน จนในช่วงปี 2556 สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอ จึงได้เข้ามาดูแลและจัดระเบียบสถานบันเทิง และได้ออกใบอนุญาตให้เปิดเป็นร้านคาราโอเกะที่จดทะเบียนเป็นสถานประกอบการที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 ในครั้งนั้น มีร้านคาราโอเกะที่เข้ามาขอดำเนินการจดทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 23 ร้าน

ต่อมาในปี 2558 มีการนำนโยบายปราบปรามการค้าประเวณีและกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคง มาใช้อย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอชายแดนที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจและมีสถานบันเทิงเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีการจับกุมแรงงานที่ผิดกฎหมายและผลักดันกลับประเทศ เพื่อมุ่งหวังจะให้เกิดการจัดระเบียบแรงงานข้ามชาติในไทย นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อธุรกิจสถานบันเทิงเพราะเป็นแหล่งที่คาดว่าจะมีธุรกิจบริการทางเพศแอบแฝงอยู่ ทำให้ผู้หญิงลาวที่ลักลอบเข้ามาทำงานแอบแฝงเป็นหญิงบริการในร้านคาราโอเกะต้องหวาดกลัวกับการถูกจับกุม จึงทำให้บางคนย้ายไปทำงานพื้นที่อื่น บางคนกลับประเทศลาวเพื่อรอให้สถานการณ์ในพื้นที่ผ่อนคลาย สถานการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้ร้านคาราโอเกะจำนวนหนึ่งต้องปิดตัวลงเพราะไม่มีหญิงบริการจากประเทศเพื่อนบ้าน

ปัจจุบัน ยังคงเหลือร้านคาราโอเกะเปิดให้บริการในพื้นที่เพียง 11 ร้าน และเพื่อป้องกันการตรวจจับจากเจ้าหน้าที่ ผู้หญิงลาวที่เดินทางเข้ามาทำงานในร้านคาราโอเกะส่วนใหญ่ จะมีหนังสือเดินทาง (passport) เข้ามาแบบถูกกฎหมายและมีใบอนุญาตทำงาน แต่ก็ยังคงมีการแอบแฝงขายบริการทางเพศอยู่ จากการประมาณการตัวเลขพบว่า ในร้านคาราโอเกะแต่ละร้านจะมีหญิงบริการทำงานอยู่ในร้าน ประมาณ 4-7 คน

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

การนำเสนอผลการวิจัย จะแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ภูมิหลังของหญิงบริการชาวลาว 2) ปัญหาสุขภาพและการดูแลสุขภาพ 3) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ภูมิหลังของหญิงบริการชาวลาว

หญิงบริการจำนวน 12 คนมีภูมิลำเนาเดิมมาจากแขวงต่าง ๆ ทางตอนใต้ของประเทศไทย ที่มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศไทย ได้แก่ แขวงจำปาสัก เวียงจันทน์ แขวงคำม่วนและแขวงสาละวัน มีอายุ ระหว่าง 21-33 ปี การที่หญิงบริการในการศึกษานี้มีอายุก่อนข้างมาก ส่วนหนึ่งมาจากการเลือกรับคนเข้าทำงานของเจ้าของร้านคาราโอเกะ ที่เลือกรับคนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปตามข้อกำหนดของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ หญิงบริการส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษา มีจำนวน 2 คนที่จบมัธยมต้นและอีก 2 คน

ไม่ได้ได้รับการศึกษา หญิงบริการอธิบายว่าแม้ในประเทศลาวจะมีการศึกษาภาคบังคับ แต่ในพื้นที่ชนบทที่ห่างไกลและยากจนรัฐบาลไม่สามารถที่จะเข้าไปจัดการในเรื่องการศึกษาได้ ด้านสถานภาพสมรส พบว่าหญิงบริการ 3 คน เคยผ่านการแต่งงานและหย่าร้าง สำหรับหญิงบริการอีก 9 คนมีสถานภาพโสดและยังไม่เคยมีเพศสัมพันธ์มาก่อน การมาขายบริการจึงเป็นการมาเปิดบริษัทครั้งแรก ระยะเวลาที่หญิงบริการทำงานในร้านคาราโอเกะ มีตั้งแต่ 1 ขึ้นไป อาชีพเดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม หญิงบริการทุกคนเดินทางเข้ามาโดยถูกกฎหมาย มีหนังสือเดินทางและส่วนใหญ่มีใบอนุญาตในการทำงาน โดยภาพรวมลักษณะของหญิงบริการในการศึกษานี้ สรุปได้ดังตารางที่ 1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ลักษณะทางประชากร					ภูมิภาคเดิม	อาชีพเดิม	ใบอนุญาตทำงาน	ระยะเวลาที่เข้ามาทำงาน
ชื่อสมมติ	อายุ	การศึกษา	สถานภาพสมรส	ชาติพันธุ์				
น้อย	26	ประถม	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	รับจ้าง	มี	2-3 ปี
แดน	22	มัธยมต้น	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงคำม่วน	เกษตรกรกรรม	มี	2-3 ปี
ลิน	33	มัธยมต้น	หย่าร้าง	ลาวลุ่ม	เวียงจันทน์	เกษตรกรกรรม	มี	2-3 ปี
หล่า	23	ประถม	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	เกษตรกรกรรม	มี	2-3 ปี
สาย	22	ประถม	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	ว่างงาน	มี	2-3 ปี
เนตร	21	ไม่ได้เรียน	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	เกษตรกรกรรม	ไม่มี	1-2 ปี
ตุ้	22	ประถม	โสด	ตะไคย	แขวงสาละวัน	เกษตรกรกรรม	มี	2-3 ปี
น้อง	30	ประถม	เลิกร้าง	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	รับจ้าง	มี	มากกว่า 3 ปี
ปู	27	ประถม	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	รับจ้าง	มี	2-3 ปี
ฝน	25	ไม่ได้เรียน	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	เกษตรกรกรรม	ไม่มี	1-2 ปี
น้ำ	26	ประถม	โสด	ลาวลุ่ม	แขวงจำปาสัก	เกษตรกรกรรม	มี	มากกว่า 3 ปี
หมีว	31	ประถม	หย่าร้าง	ลาวลุ่ม	เวียงจันทน์	ค้าขาย	มี	1-2 ปี

ดังนั้นในแง่ลักษณะทางประชากร หญิงบริการเหล่านี้ไม่ได้แตกต่างจากผู้หญิงที่อยู่ในชนบทอีสานหรือคนไทยที่อยู่ในเขตชนบทที่เดินทางเข้ามาทำงานในเขตเมืองที่มีเศรษฐกิจดีกว่า แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขาแตกต่างคือการมีอัตลักษณ์ของการเป็นผู้หญิงลาวและการเลือกเข้ามาประกอบอาชีพบริการทางเพศ

2. ปัญหาสุขภาพและการดูแลสุขภาพ

ปัญหาสุขภาพ จากการศึกษาหญิงบริการในเชิงลึก พบว่าปัญหาด้านสุขภาพของหญิงบริการมีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก เป็นอาการเจ็บป่วยทั่วไป ซึ่งเป็นการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย เช่น การเป็นไข้หวัด ปวดเมื่อยร่างกาย เมื่อเกิดการเจ็บป่วย หญิงบริการมักจะประเมินอาการตนเองเบื้องต้น และซื้อยามาร้านขายยามากินเอง ลักษณะที่สอง เป็นการเจ็บป่วยที่เกิดจากปัญหาของระบบเจริญพันธุ์ เช่น อาการปวดท้องน้อย มีตกขาวผิดปกติ ในการเจ็บป่วยนี้หญิงบริการส่วนใหญ่ไม่สามารถบอกถึงสาเหตุของอาการได้ แต่เมื่อมีอาการเกิดขึ้นก็จะมักประเมินสาเหตุด้วยตนเองบางคนเชื่อว่าสาเหตุของ

อาการเหล่านั้นมาจากเรื่องของอาหารการกิน เช่น กินอาหารหมักดองมากเกินไปหรือเป็นอาการก่อนที่จะมีประจำเดือน จึงไปซื้อยารับประทานเองก่อน ไม่ได้ไปพบแพทย์ทันทีเพื่อตรวจหาสาเหตุของอาการ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหญิงบริการทุกคนในการศึกษานี้ เชื่อว่าตนเองมีโอกาสเสี่ยงที่จะเจ็บป่วยจากโรคที่มาจากการทำงาน แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเชื่อว่าตนเองจะไม่เจ็บป่วยง่ายเพราะอายุยังน้อยและสุขภาพแข็งแรง

การดูแลสุขภาพ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหญิงบริการมีการปฏิบัติในการดูแลสุขภาพ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก เมื่อเจ็บป่วยหญิงบริการเลือกที่จะดูแลรักษาสุขภาพด้วยตนเองก่อน โดยมีวิธีปฏิบัติดังนี้ คือ 1) ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเช่น งดอาหารบางประเภท พักผ่อนและออกกำลังกาย หญิงบริการหลายคนมีความเชื่อว่า อาหารบางอย่าง ได้แก่ อาหารหมักดอง เช่น ส้มตำและเครื่องต้มแอลกอฮอล์ เมื่อกินเข้าไปมาก ๆ ก็อาจทำให้เกิดอาการตกขาวมากไปด้วย แม้ว่าจะไม่มีความรุนแรงมากแต่จากการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการมีเพศสัมพันธ์ตลอดทำให้หญิงบริการคิดว่าตนเองมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ได้ง่าย ดังนั้นการมีตกขาวมากผิดปกติก็ทำให้หญิงบริการมีความกังวลต่อสุขภาพของตนเอง เมื่อมีอาการเกิดขึ้นหญิงบริการจึงดูแลรักษาสุขภาพตนเองด้วยการงด “ของแสดง” เหล่านี้พักผ่อนและออกกำลังกายมากขึ้น 2) การซื้อยามากินเอง หลังจากประเมินอาการตนเองและพบว่าเจ็บป่วยไม่มาก หญิงบริการจึงมักไปซื้อตามร้านขายยาหรือร้านสะดวกซื้อมารับประทาน ซึ่งยาที่รับประทานจะมีต่าง ๆ กันออกไป ได้แก่ ยาชุดจากร้านขายยา ยาธาตุน้ำขาว หรือยาแก้ปวด ฯลฯ หญิงบริการบางคนเมื่อมีอาการเจ็บป่วยและรักษาด้วยการกินยาแผนปัจจุบันไม่หาย ก็จะใช้วิธีการกินยาสมุนไพรที่เรียกว่า “ยาต้ม” หรือ “ยาหม้อ” ตามวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม โดยมีความเชื่อว่า ยาต้มหรือยาหม้อจะถูกโรคกับพวกเธอมากกว่ายาแผนปัจจุบัน

ขั้นตอนที่สอง เมื่อหญิงบริการรักษาการเจ็บป่วยด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือการซื้อยามากินเองแล้ว อาการเจ็บป่วยนั้นยังไม่หายไปหรือมีอาการเจ็บป่วยมากขึ้น การไปพบแพทย์จึงเป็นทางเลือกสุดท้ายที่หญิงบริการจะยินยอมใช้เพื่อรักษาการเจ็บป่วยของตนเองต่อไป โดยหญิงบริการมักจะเลือกไปพบแพทย์ในสถานพยาบาลเอกชนมากกว่าสถานพยาบาลของรัฐ

“สบายใจกว่า ไม่อยากเปิดเผยตัวตนว่าเป็นคนลาวที่ทำงานในร้านคาราโอเกะ รู้สึกอึดอัดกับสายตาของหมอ พยาบาลและชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่มาโรงพยาบาล กลัวเขาจะมองว่าเป็นคนลาวและทำอาชีพเกี่ยวกับการบริการทางเพศในแง่ลบ ยิ่งใช้เวลานานก็ยิ่งอึดอัดมาก ถ้าเป็นไปได้ก็เลือกใช้ช่องทางอื่นแทน เช่น ไปคลินิกหรือไปร้านขายยา ยกเว้นถ้าเจ็บป่วยที่รุนแรงจึงจะไปโรงพยาบาล ส่วนมากก็จะเลือกไปช่วงเวลากลางคืนเพื่อหลบเลี่ยงจากสายตาคน” (สัมภาษณ์หญิงบริการ 24 ส.ค. 61)

หญิงบริการชาวลาวมีความสนใจและใส่ใจต่อสุขภาพของตนเอง เพราะเมื่อเผชิญภาวะเจ็บป่วยก็จะพยายามหาข้อมูลและรักษาพยาบาลตนเองเบื้องต้น โดยเลือกวิธีการที่ตนเองสามารถเข้าถึงได้ง่ายต่อเมื่อรักษาด้วยวิธีการเหล่านั้นไม่หายหรืออาการเจ็บป่วยรุนแรงขึ้น ทางเลือกสุดท้ายคือการไปพบแพทย์ในโรงพยาบาล ซึ่งหญิงบริการมักจะเกิดความอึดอัดใจที่ต้องอยู่ท่ามกลางคนจำนวนมาก เนื่องจากมีความวิตกกังวลว่าคนอื่นจะมองว่าเป็นคนลาวที่เข้ามาประกอบอาชีพไม่ดีในประเทศไทย สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาวมีความยากลำบากมากขึ้นไปด้วย

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาว

หญิงบริการชาวลาวมีการเข้าถึงบริการสุขภาพ ได้แก่ 1) การเข้าถึงการรักษาพยาบาล จากสถานพยาบาลของรัฐและเอกชน 2) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูล ได้แก่ จากสื่อต่าง ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต วิทยุ โทรทัศน์ เพื่อนร่วมงาน เจ้าของร้านค้าคาราโอเกะและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข 3) การตรวจสุขภาพเพื่อป้องกันและควบคุมโรคจากหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ แม้ว่าหญิงบริการจะเข้าถึงบริการสุขภาพได้ดังที่กล่าวมา แต่ก็พบว่า การเข้าถึงบริการดังกล่าวขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ซึ่งในการวิจัยนี้ พบว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการชาวลาว 3 ระดับ ได้แก่ ปัจจัยระดับโครงสร้าง ปัจจัยระดับสังคมและปัจจัยระดับปัจเจก

3.1 ปัจจัยระดับโครงสร้าง ได้แก่ นโยบายประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติ

ในการศึกษานี้ พบว่ามีทั้งนโยบายที่ดำเนินงานด้านสุขภาพสำหรับแรงงานข้ามชาติทั้งจากส่วนกลางและนโยบายระดับจังหวัด นโยบายจากส่วนกลาง ได้แก่ นโยบายประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติ ที่ส่งเสริมให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงสิทธิในการเข้าถึงบริการสุขภาพ โดยเน้นเรื่องการขายบัตรประกันสุขภาพแก่แรงงานชาติ นโยบายดังกล่าวได้ถูกนำไปปฏิบัติในพื้นที่วิจัยอย่างเคร่งครัด เนื่องจากพื้นที่วิจัยเป็นอำเภอที่อยู่ติดชายแดน และมีการเดินทางข้ามไปมาของประชากรจากประเทศเพื่อนบ้านที่มาแบบชั่วคราวและมาเป็นแรงงานรับจ้าง ซึ่งการเข้ามาของแรงงานส่งผลกระทบต่อด้านสาธารณสุข มีการเพิ่มขึ้นของโรคติดต่อบริเวณชายแดน อาทิเช่น โรคไข้เลือดออก มาลาเรีย วัณโรคและโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ ฯลฯ ดังนั้น จึงมีนโยบายการดำเนินงานด้านสุขภาพแรงงานข้ามชาติในระดับจังหวัด ได้แก่ นโยบายการจัดบริการสุขภาพชายแดน โดยมีการดำเนินงานทั้งในด้านป้องกันควบคุมโรค การตรวจรักษาพยาบาลและส่งต่อผู้ป่วยระหว่างประเทศ รวมถึงการส่งเสริมการให้บริการสุขภาพ สิทธิที่ได้รับตามกฎหมายและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

สำหรับหญิงบริการชาวลาว นอกจากการเน้นให้มีการตรวจสุขภาพและซื้อบัตรประกันสุขภาพตามนโยบายดังกล่าวแล้ว หน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดยังได้นำนโยบายไปสู่การดำเนินงานในรูปแบบที่จะส่งเสริมให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ ได้แก่ การดำเนินงานโครงการ “เสี้ยวสุขภาพ” หรือเพื่อนที่ช่วยดูแลสุขภาพ โดยมีอาสาสมัครทำหน้าที่เป็นเสี้ยวสุขภาพเพื่อเชื่อมต่อหญิงบริการกับระบบบริการสุขภาพ ให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ รูปแบบการทำงาน ได้แก่ 1) การพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างหญิงบริการกับเสี้ยวสุขภาพ 2) มีการทำงานเชิงรุก ลงเยี่ยมบ้านโดยไปเยี่ยมเยียนถามสารทุกข์สุขดิบที่ร้านค้าคาราโอเกะ 3) ชักชวนหญิงบริการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ อบรมให้ความรู้ ในเรื่องสุขภาพ สิทธิทางกฎหมาย หรือกิจกรรมอื่นที่หญิงบริการให้ความสนใจ เช่น เสริมสวย การทำอาหาร ฯลฯ นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกับเจ้าของร้านค้าคาราโอเกะซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับหญิงบริการโดยตรงด้วย จากโครงการดังกล่าวส่งผลให้ 1) หญิงบริการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องมากขึ้นทั้งเรื่องสุขภาพ กฎหมายและสิทธิด้านอื่น ๆ 2) พฤติกรรมและทัศนคติของหญิงบริการเปลี่ยนไป จากที่ไม่ค่อยสนใจการทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขเพราะคิดว่าไม่มีผลประโยชน์หรือกลัวที่จะเกิดผลกระทบต่อตนเองก็ปรับเปลี่ยนมาให้มีความสนใจและเข้าร่วมมากขึ้น

รวมถึงเจ้าของร้านเองก็ให้ความร่วมมือมากขึ้นเช่นกัน และ 3) เปลี่ยนทัศนคติ มุมมองของคนทำงานที่มีต่อหญิงบริการให้เห็นถึงมิติอื่นนอกเหนือจากการเป็นหญิงบริการหรือการเป็นแรงงานข้ามชาติ

“เมื่อก่อน ป้าไม่เคยสนใจเด็กพวกนี้เลยนะ เราก็แค่รู้ว่าเขาเข้ามาทำงานอะไร แล้วก็เข้าใจแค่ว่า ถ้าเขาเข้ามากันเยอะ ๆ ก็จะมีการแพร่เชื้อในพื้นที่บ้านเราเยอะขึ้น พอป้าได้เข้ามาทำงาน ป้าก็เข้าใจเขา มากขึ้น ว่าที่เขาทำงานเพราะอะไร เขามีชีวิตยังไง ใช้ชีวิตยังไง เมื่อก่อนเราก็แค่ทำตามหน้าที่ แต่ตอนนี้เราก็อากให้เค้ามีสุขภาพดีขึ้นจริง ๆ ทุกวันนี้ที่ลงมามาหาเค้าก็เหมือนไม่ได้มาทำงาน เหมือนมาเยี่ยม ลูกเยี่ยมหลานมากกว่า เขาเจอป้าเขาก็เข้ามาหา มาถาม มาชวนกันกินข้าว ป้าว่าไม่ใช่ปากคนเดียวนะที่เปลี่ยน เจ้าหน้าที่หลายคนก็เริ่มเปลี่ยน เมื่อก่อนเจ้าหน้าที่ผู้ชายเห็นผู้หญิงลาวสวย ๆ ก็จะตื๊อไว้ก่อนเลยว่ามีมาทำงานขายบริการทางเพศ เดียวนี้ไม่ค่อยมีถึงเขารู้เขาก็ไม่พูด สาว ๆ พวกนี้เขาก็เปลี่ยนนะ เมื่อก่อนเขาจะปิดตัวเอง ไม่ค่อยมาคุยกับคนอื่น เดียวเขาก็มาทำกิจกรรมเยอะขึ้น” (สัมภาษณ์เสี่ยว สุขภาพ 15 ก.ค. 61)

3.2 ปัจจัยระดับสังคม ได้แก่ การมีเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาเครือข่ายทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นมักจะนำเสนอภาพ ความสัมพันธ์ของผู้ย้ายถิ่นภายใต้เครือข่ายทางสังคมมีลักษณะเชิงบวก กลมเกลียว สมานฉันท์ กล่าวคือผู้ที่ย้ายถิ่นไปอยู่ก่อนแล้ว (pioneer migrants) จะให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลแก่ผู้ที่ย้ายถิ่นมาใหม่ (newcomers) หรือเป็นลักษณะของการมีเครือข่ายที่เอื้อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับงานวิจัยนี้พบว่า ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้คือการมีเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน เจ้าของร้านค้าคาราโอเกะ เจ้าของรีสอร์ทที่หญิงบริการพาแขกไปใช้บริการ

เพื่อนร่วมงาน มีส่วนให้ความช่วยเหลือแก่หญิงบริการตั้งแต่ในเรื่องของการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทย การชักชวน ให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา ทั้งในเรื่องของการทำงาน การใช้ชีวิตในประเทศไทย ที่พักอาศัย ให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพเมื่อเจ็บป่วย การต่อรองกับลูกค้าและการใช้ถุงยางอนามัย

“พี่เคยทำงานแบบนี้เป็นครั้งแรก เพื่อนที่มาอยู่ก่อนก็จะแนะนำทุกอย่างทั้งเรื่องบัตร เรื่องทำงาน การดูแลสุขภาพ การกิน การอยู่ การเลือกลูกค้าตอนออกไปกับลูกค้าเพื่อนก็จะสอนหมด ว่าต้องทำอะไรบ้าง ต้องพูดคุยกับลูกค้ายังไงให้ใส่ถุงยาง ตอนมีอาการไม่สบายก็ถามเพื่อน เพื่อนก็แนะนำ เพราะบางคนเคยเป็นมาก่อน ก็บอกวิธีรักษา บอกว่ากินยาอะไร ชื่อที่ไหน ไปหาหมอที่ไหน เพื่อนก็เป็นคนพาไปหาหมอ” (สัมภาษณ์หญิงบริการ 11 ส.ค. 61)

ในงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า เครือข่ายเพื่อนมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของหญิงบริการ ทั้งก่อนที่จะทำการย้ายถิ่นและหลังจากการย้ายถิ่นเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยแล้ว

เจ้าของร้านค้าคาราโอเกะ เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อหญิงบริการเมื่ออยู่อาศัยในประเทศไทย เพราะเจ้าของร้านเปรียบเสมือนผู้ดูแล โดยเจ้าของร้านแต่ละคนก็จะกำหนดบทบาทของตนเองที่มีต่อหญิงบริการแตกต่างกันออกไป อาทิ “พ่อแม่” “ผู้ปกครอง” หรือ “พี่เลี้ยง” สำหรับหน้าที่

ของเจ้าของร้านที่มีต่อหญิงบริการ ได้แก่ การจัดหาเรื่องที่พักให้ ดูแลเรื่องอาหารการกิน ดูแลเรื่องความปลอดภัย การพาไปทำบัตรแรงงานหรือแม้แต่ไปเที่ยว การให้คำปรึกษาดูแลเรื่องสุขภาพ ฯลฯ

“เด็ก ๆ เขาทำงานแบบนี้ เรารู้ว่าสุขภาพเป็นเรื่องสำคัญ เวลาที่โรงพยาบาลเขามีกิจกรรมหรือมีอบรมให้ความรู้ พี่ก็จะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ตลอด ก็พาเขาไปเข้าร่วม บางครั้งพี่ก็เข้าไปร่วมด้วย เพราะเราต้องเป็นที่พึ่งให้เขา เวลาเขามีปัญหาสุขภาพอะไร นอกจากเพื่อนแล้วเขาก็มาหาเรานี้แหละ ก็มาปรึกษา เวลาเจ็บป่วยไม่สบายพี่ก็พาไปหาหมอ บางทีพี่ก็ขับรถพาไปหาหมอนะ หมอที่ไหนดีก็พาไป เด็กบางคนไม่ชอบหาหมอนี่ พี่ก็จะพาไปที่อื่น บางทีไปถึงโน่นนั่นะ (อำเภอที่อยู่ติดกับพื้นที่วิจัย) ที่นั่นหมอดี” (สัมภาษณ์เจ้าของร้านคาราโอเกะ 15 ก.ค. 61)

ริสอร์ทที่พักชั่วคราว เป็นเครือข่ายทางสังคมอีกประเภทหนึ่ง ที่แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับหรือมีปฏิสัมพันธ์กับหญิงบริการโดยตรง แต่ก็เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ถือว่ามีส่วนได้ส่วนเสียในธุรกิจบริการทางเพศ ในงานวิจัยนี้ พบว่า ริสอร์ทมีส่วนช่วยเหลือให้หญิงบริการเข้าถึงการดูแลสุขภาพโดยเฉพาะในเรื่องการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ได้ ริสอร์ทจะมีบทบาทในการเป็นผู้จัดหาและเตรียมถุงยางอนามัยไว้บริการในห้องพักสำหรับหญิงบริการและแขกที่มาใช้บริการ ด้านหนึ่งริสอร์ทจะได้รับผลประโยชน์จากการที่หญิงบริการเลือกพาลูกค้ามาใช้บริการ แต่ในอีกด้านหนึ่งหญิงบริการก็ได้ประโยชน์จากถุงยางอนามัยที่ริสอร์ทได้จัดเตรียมไว้ ดังนั้น ริสอร์ทเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้แสดงบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการในแง่ของการช่วยป้องกันโรคเช่นกัน โดยเฉพาะในเงื่อนไขที่หญิงบริการไม่สามารถที่จะเข้าถึงถุงยางอนามัยซึ่งเป็นเครื่องมือในการป้องกันโรคได้อย่างง่ายดายนัก ริสอร์ทจึงเป็นแหล่งช่วยเหลือสนับสนุนให้หญิงบริการเหล่านี้สามารถเข้าถึงถุงยางอนามัยได้ง่ายขึ้น และยังช่วยเป็นหูเป็นตาดูแลสุขภาพปลอดภัยไม่ให้ลูกค้าใช้ความรุนแรงต่อหญิงบริการอีกด้วย

3.3 ปัจจัยระดับปัจเจก ได้แก่ การมีสถานะทางกฎหมาย รายได้ ความตระหนักรู้ในเรื่องสุขภาพและทัศนคติระหว่างผู้ให้บริการและผู้รับบริการ

การมีสถานะทางกฎหมาย ในการวิจัยนี้ พบว่า หญิงบริการทุกคนเป็นแรงงานที่เข้ามาแบบถูกกฎหมายโดยมีหนังสือเดินทางหรือ passport และส่วนใหญ่มีใบอนุญาตทำงานหรือมีบัตรแรงงานแล้ว ทำให้พวกเขาผ่านการตรวจสุขภาพและซื้อประกันสุขภาพตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด ทำให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงสิทธิตามนโยบายหลักประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติที่รัฐกำหนดให้ ดังนั้น จึงมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในเรื่องสุขภาพ เมื่อเจ็บป่วยหญิงบริการก็จะสามารถไปเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐตามที่กำหนดได้ และยังได้รับสิทธิการตรวจสุขภาพเพื่อป้องกันโรค การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสุขภาพ แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ พบว่า ถึงแม้หญิงบริการจะมีสิทธิในการรักษาพยาบาล แต่โดยมากแล้วเมื่อเจ็บป่วยหญิงบริการกลับไม่ใช้สิทธินั้นเพื่อไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐแต่กลับเลือกที่จะจ่ายค่ารักษาพยาบาลเพื่อใช้บริการคลินิกเอกชนหรือซื้อยากินเองตามร้านขายยาแทน

การมีรายได้ หญิงบริการส่วนใหญ่มีรายได้ที่มากพอที่จะจ่ายค่ารักษาพยาบาลของตนเองเมื่อเจ็บป่วยนอกเหนือจากการไปใช้สิทธิการรักษาพยาบาลที่พวกเขาจ่ายเงินซื้อประกันสุขภาพไปแล้ว จากการสอบถามถึงรายได้จากงานบริการ พบว่า หญิงบริการมีรายได้ค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับแรงงานข้ามชาติที่ทำงานอยู่ในกลุ่มอาชีพอื่น ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วพวกเขาจะมีรายได้ตั้งแต่ 5,000-25,000 บาทต่อเดือน ดังนั้น เมื่อประสพภาวะเจ็บป่วยจึงสามารถเลือกที่จะไปรับการรักษาพยาบาลตามสถานพยาบาลที่ตนเองพอใจได้โดยไม่ติดกั่วงวลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป ส่วนใหญ่เลือกที่จะไม่เข้าสถานพยาบาลของรัฐ แต่เลือกที่จะเข้ารับบริการในสถานพยาบาลเอกชน บางคนเลือกไปคลินิกที่อยู่ต่างอำเภอหรือคลินิกที่อยู่ในตัวจังหวัด

“หญิงบริการเขาเลือกไปรักษาในที่ที่เขาสบายใจ เรื่องค่าใช้จ่ายไม่ใช่ปัญหาของพวกเขา เพราะเขาหาเงินได้มาก บางคนซื้อประกันสุขภาพก็ไม่ได้ใช้ ส่วนใหญ่เขาก็เลยไม่ยอมซื้อกัน เพราะเขาไม่ค่อยไปรักษาที่โรงพยาบาลอยู่แล้ว” (สัมภาษณ์อาสาสมัครสาธารณสุข 28 ก.ค. 61)

การมีรายได้ที่ดี จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้หญิงบริการมีทางเลือกในการเข้าถึงบริการสุขภาพได้มากขึ้น

ความตระหนักรู้ในเรื่องสุขภาพ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องของการใส่ใจ สนใจค้นหาข้อมูลข่าวสารในเรื่องการดูแลสุขภาพ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้หญิงบริการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารการดูแลสุขภาพด้วยตนเองได้ เมื่อหญิงบริการเจ็บป่วยก็จะมีทักษะหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและการดูแลสุขภาพด้วยตนเองก่อนจากสื่อต่างๆ อาทิเช่น อินเทอร์เน็ต วิทยุและโทรทัศน์ หนังสือหรือวารสาร

“ตอนเข้ามาใหม่ ๆ อ่านได้หมดแต่เขียนไม่เป็น อยู่ลาวเราก็ดูทีวีช่องไทย เพราะว่าภาษาไทยกับภาษาลาวก็คล้าย ๆ กัน เวลาเราไม่สบายเราก็ศึกษาเอา อาการแบบนี้เป็นอะไร เราจะดูแลตัวเองยังไง อย่างเช่น กินอาหารแบบไหนดีต่อสุขภาพ มีอาหารเสริมแบบไหนที่ทำให้สุขภาพดี ช่วยทำให้ร่างกายผิวพรรณผ่องใส ขับสารพิษจากร่างกาย เราก็หาความรู้ตามสื่อ เช่น เฟสบุ๊ก กูเกิ้ล หรือใช้การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ อ่านหนังสือ” (สัมภาษณ์หญิงบริการ 28 ส.ค. 61)

การที่หญิงบริการมีสถานะทางกฎหมายสามารถเข้าถึงสิทธิได้ มีรายได้ที่มากและมีความตระหนักรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพมากเพียงใดยิ่งทำให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้ดีเพียงนั้น เพราะเมื่อรายได้ของหญิงบริการมีผลต่อการเข้ารับบริการสุขภาพ ย่อมหมายถึงหญิงบริการมีความสามารถในการจ่ายค่ารักษาพยาบาลและมีทางเลือกในการใช้บริการในสถานพยาบาลที่ตนพอใจมากขึ้น ความสนใจในการศึกษาหาข้อมูลของหญิงบริการแสดงถึงการใส่ใจที่จะรับรู้และเข้าใจถึงการเข้ารับบริการสุขภาพและสถานภาพทางกฎหมายก็ทำให้หญิงบริการมีสิทธิที่จะเข้ารับบริการสุขภาพในยามที่จำเป็นได้

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการ คือ ทักษะคติของผู้ให้บริการและหญิงบริการ

ทัศนคติผู้ให้บริการและผู้รับบริการ เป็นได้ทั้งอุปสรรคและแรงสนับสนุนให้หญิงบริการเข้าถึงบริการสุขภาพได้ ทัศนคติของผู้ให้บริการที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การมองหญิงบริการในฐานะ “คนลาว” และเป็น “ผู้หญิงนำโรค” การมีทัศนคติเช่นนี้ส่งผลต่อแนวทางการดำเนินงานด้านสุขภาพที่เน้นไปที่การ “ควบคุม” และ “ป้องกัน” การขายบริการทางเพศมากกว่าการป้องกันและควบคุมในเรื่องสุขภาพ ในงานวิจัยนี้ พบว่า การดำเนินงานด้านสุขภาพสำหรับหญิงบริการของหน่วยงานด้านสาธารณสุข แสดงบทบาทร่วมกับฝ่ายปกครองและเจ้าหน้าที่ตำรวจในการลงพื้นที่เพื่อตรวจตราควบคุมป้องกันไม่ให้มีการขายบริการทางเพศ

“การทำงานกับผู้หญิงกลุ่มนี้ ยอมรับว่ายากมาก เราเข้าไม่ถึงเขา และเราก็ไม่มีการทำงานกับเขา โดยเฉพาะ สำหรับการทำงานเราก็จะมีตรวจสุขภาพให้ฟรีทุกปี แต่เค้าก็ไม่ค่อยเข้ามาร่วม หลีกเลียงตลอด วิธีแก้ปัญหาก็คือ เรายกให้ฝ่ายปกครองเค้าจัดการ ปกครองเค้าก็จะลงไปตรวจดูที่ร้านเลย ก็เป็นการควบคุมไปด้วย” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลอำเภอ 15 ก.ค. 61)

ด้วยแนวทางการทำงานในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ หญิงบริการเกิดความกลัวจึงหลีกเลี่ยงที่จะเข้าหาหน่วยงานด้านสุขภาพของรัฐ เช่น เมื่อเจ็บป่วยหลีกเลี่ยงไม่ไปใช้โรงพยาบาลของรัฐ หรือหลีกเลี่ยงการเข้ารับบริการตรวจสุขภาพที่จัดโดยหน่วยงานสาธารณสุขของรัฐ ฯลฯ ทางตรงกันข้ามหญิงบริการกลับเลือกใช้บริการสุขภาพในสถานพยาบาลที่เป็นของเอกชน ด้วยสถานพยาบาลดังกล่าวมีแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป อาทิ หญิงบริการสามารถเลือกรูปแบบวิธีการและช่วงเวลาในการไปใช้บริการสุขภาพได้ ผู้ให้บริการมีความเข้าใจและยอมรับในตัวตนของหญิงบริการ ผู้ให้บริการเป็นผู้ฟังและให้คำแนะนำปรึกษาที่ดีทั้งในเรื่องสุขภาพและการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้นำมาสู่ความไว้วางใจกันระหว่างหญิงบริการและคลินิกเอกชน

“ส่วนมากจะไปหาแต่หมอที่คลินิก เพราะว่าเราทำงานคาราโอเกะแบบนี้ หมอเขาเข้าใจ เขารู้ว่าเราทำงานแบบไหน พอเขารู้เราก็สบายใจที่จะพูด บางครั้งแค่บอกอาการ ก็จะทำให้ยามา เขาจะไม่ซักถามมาก” (สัมภาษณ์หญิงบริการ 28 ก.ค. 61)

“ไปคลินิก หมอให้ความสนิทสนมเหมือนเป็นพี่น้อง เพราะว่าคุยง่าย เป็นกันเอง ไม่เข้าใจอะไรก็ถามได้ หมออธิบายให้ฟังทุกอย่าง เลยไว้วางใจ เคยบอกหนูว่า หากมีอาการอะไรให้บอกตรง ๆ ไม่ต้องอาย ไม่ต้องกลัว จะช่วยรักษาให้” (สัมภาษณ์หญิงบริการ 28 ก.ค. 61)

ทัศนคติทั้งในแง่ของความรู้สึกนึกคิดหรือการยอมรับตัวตนหญิงบริการ การสื่อสารในการให้บริการ และความรู้สึกเหลื่อมล้ำทางสัญชาติของบุคคลากรทางการแพทย์ซึ่งเป็นผู้ให้บริการได้ส่งผลต่อทัศนคติของหญิงบริการที่มีต่อระบบบริการสุขภาพ อันได้แก่ ผู้ให้บริการ วิธีการบริการหรือแม้แต่สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศของสถานพยาบาล ล้วนส่งผลต่อความเชื่อในการรักษาพยาบาลและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ การที่หญิงบริการมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับผู้ให้บริการ วิธีการหรือแนวทางการเข้ารับบริการสุขภาพรวมทั้งหากมีการสื่อสารที่ถูกต้องชัดเจนเข้าใจตรงกันย่อมทำให้การเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการเกิดผลในทางปฏิบัติมากขึ้น

บทสรุปการอภิปรายผล

หญิงบริการชาวลาวในงานศึกษานี้ ส่วนใหญ่เข้ามาเป็นแรงงานแบบถูกกฎหมายและมีใบอนุญาตทำงาน ดังนั้น จึงสามารถที่จะซื้อบัตรประกันสุขภาพตามนโยบายประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติ ทำให้สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐตามสิทธิที่พึงมีได้ อย่างไรก็ตาม การที่รัฐมีนโยบายส่งเสริมการเข้าถึงบริการสุขภาพของแรงงานข้ามชาติด้วยการเน้นขายบัตรประกันสุขภาพนั้น ถึงแม้ว่าหญิงบริการเกือบทุกคนในการวิจัยนี้จะมีบัตรประกันสุขภาพ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้ใช้ประโยชน์จากบัตรประกันสุขภาพนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบัตรประกันสุขภาพไม่ได้ช่วยให้หญิงบริการเข้าถึงบริการสุขภาพได้เท่าใดนัก เพราะเมื่อมีปัญหาสุขภาพหญิงบริการเลือกใช้คลินิกที่ไว้วางใจ และหลีกเลี่ยงที่จะใช้บริการสุขภาพของรัฐเนื่องจากมองว่ามีความเสี่ยงที่จะถูกจับจากการประกอบอาชีพต้องห้ามตามกฎหมาย และยังมีความไม่สะดวกจากการเข้าไปใช้บริการเพราะถึงแม้หญิงบริการสามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้ไม่แตกต่างจากการเป็นคนไทย แต่ความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนลาวก็ยังคงฝังลึกอยู่ ประกอบกับการทำงานขายบริการทางเพศก็ยิ่งส่งผลให้หญิงบริการเกิดความรู้สึกว่าตนเองแตกต่างแปลกแยกจากคนทั่วไป ด้วยความรู้สึกเช่นนี้จึงทำให้หญิงบริการต้องการหลีกเลี่ยงการถูกมองในทางลบจากทั้งบุคลากรทางการแพทย์และจากคนอื่น ๆ ที่ไปรับบริการในโรงพยาบาล ดังนั้น นโยบายประกันสุขภาพจึงไม่อาจทำให้หญิงบริการเข้าถึงบริการสุขภาพได้ แต่ต้องมองถึงความคิด ความรู้สึก ทัศนคติของทั้งตัวหญิงบริการเอง รวมถึงคนภายนอกและบุคลากรทางการแพทย์

การศึกษาครั้งนี้พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้หญิงบริการชาวลาวสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้กลับเป็นปัจจัยที่เป็นคุณลักษณะส่วนตัวของหญิงบริการเอง อันได้แก่ การมีรายได้ที่มากพอที่จะจ่ายค่ารักษาพยาบาลและการมีความตระหนักในเรื่องการดูแลสุขภาพที่ทำให้หญิงบริการสนใจที่จะศึกษาหาข้อมูลด้วยตนเองผ่านสื่อต่าง ๆ จึงทำให้หญิงบริการมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและมีทางเลือกในการเข้าถึงบริการสุขภาพได้มากขึ้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของ Chatchawanchanakij & Arphonpisan. (2015). ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของแรงงานต่างด้าวว่า ปัจจัยด้านคุณลักษณะของผู้ใช้แรงงาน ได้แก่ การมีรายได้และความสนใจในการศึกษาหาข้อมูลมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพของแรงงานต่างด้าว และการมีเครือข่ายทางสังคมก็มีส่วนสนับสนุนให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้

อย่างไรก็ตามในงานศึกษานี้ยังพบว่า ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้หญิงบริการสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพได้มากนักน้อยเพียงใดยังขึ้นกับทัศนคติของผู้ให้และผู้รับบริการ คือ บุคลากรทางการแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสุขภาพแก่หญิงบริการและตัวหญิงบริการเองที่มีความเชื่อใจและไว้วางใจต่อบุคลากรทางการแพทย์ว่ามีมากนักน้อยเพียงใด ซึ่งในงานศึกษานี้ พบว่า สิ่งสำคัญที่ทำให้หญิงบริการเลือกที่จะไปใช้บริการสุขภาพของสถานพยาบาลเอกชน เนื่องจาก หญิงบริการเชื่อว่าผู้ให้บริการรับรู้ตัวตนว่าพวกเขาเป็นคนลาวและเป็นหญิงที่ทำงานขายบริการทางเพศ แต่ก็ยังยอมรับและปฏิบัติต่อพวกเขาด้วยดีไม่แตกต่างไปจากการปฏิบัติต่อคนไทย สิ่งเหล่านี้จึงนำมาซึ่งความไว้วางใจและความสบายใจต่อการที่จะไปเข้ารับบริการแม้จะต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลในจำนวนเงินที่สูงกว่าการซื้อบัตรประกันสุขภาพ

ก็ตาม ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาของ Millet (1954, as cited in Chatchawanchanchanakij & Arphonpisan, 2015) ที่ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของผู้รับบริการว่ามีผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพว่า สิ่งที่เป็นตัวกำหนดในการเข้าถึงบริการสุขภาพประกอบไปด้วย ค่านิยม ทัศนคติ และความเชื่อในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ ยังรวมถึงการยอมรับในคุณภาพของการบริการหรือยอมรับบริการที่มีประสิทธิภาพ ความรู้สึกเป็นธรรมและความรู้สึกพึงพอใจในบริการก็เป็นปัจจัยที่นำมาประกอบจนนำไปสู่การตัดสินใจเลือกเข้ารับบริการ (Penchamsky & Thomas (1981) ซึ่งการยอมรับความเชื่อและทัศนคติของผู้รับบริการจึงเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนั้น การให้บริการสุขภาพจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรมและทางด้านกายภาพ (Gulliford, 2001) โดยเฉพาะทัศนคติดั้งเดิมของแรงงานข้ามชาติก่อนการเดินทางเข้ามาในประเทศไทยซึ่งมีความคิด ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ เป็นฐานเดิมอยู่แล้ว การทำงานด้านสุขภาพจึงต้องสอดคล้องกับความเชื่อของหญิงบริการที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการให้บริการสุขภาพด้วย (Raks Thai Foundation, 2007)

ข้อเสนอแนะ

จากบทสรุป ดังกล่าว จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอเชิงปฏิบัติแก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรดำเนินงานด้านบริการสุขภาพแก่หญิงบริการชาวลาวควรมีการพัฒนากระบวนการให้บริการให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงบริการสุขภาพแก่หญิงบริการ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ในระดับจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดควรมีนโยบายสนับสนุนให้นำแนวทางการทำงานในรูปแบบ “เสียสุขภาพ” ไปปฏิบัติในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เพราะผลสำเร็จในเบื้องต้นที่พบคือ สามารถปรับทัศนคติคนทำงานและหญิงบริการให้มีความเชื่อใจและไว้วางใจกันมากขึ้นจนสามารถทำให้การส่งเสริมการเข้าถึงบริการสุขภาพของหญิงบริการเกิดผลในทางปฏิบัติได้จริง

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1) การดำเนินงานด้านบริการสุขภาพควรดำเนินงานเป็นเครือข่าย โดยหน่วยงานสาธารณสุขควรมีการร่วมมือกับสถานประกอบการในพื้นที่ ได้แก่ ร้านคาราโอเกะ รีสอร์ท เนื่องจากสถานประกอบการดังกล่าวเป็นผู้มีบทบาทในการสนับสนุนการเข้าถึงการป้องกันโรคให้แก่หญิงบริการ เช่น ให้การสนับสนุนในเรื่องการใช้ถุงยางอนามัย โดยการแจกฟรีให้กับหญิงบริการหรือสถานประกอบการร้านคาราโอเกะที่หญิงบริการทำงานอยู่ หรือรีสอร์ทที่หญิงบริการพาลูกค้าไปใช้บริการ

2.2) สร้างแกนนำสุขภาพ โดยส่วนใหญ่หญิงบริการมักจะให้ความเชื่อใจและขอคำปรึกษาจากคนที่ใกล้ชิด เช่น เพื่อนร่วมงานหรือเจ้าของร้านคาราโอเกะ ดังนั้น การทำงานในเรื่องสุขภาพกับหญิงบริการอาจใช้ เพื่อนหรือคนที่หญิงบริการไว้วางใจเป็นแกนนำหรือการใช้รูปแบบ peer group โดยผู้ทำหน้าที่ peer ต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อที่จะได้ถ่ายทอดข้อมูลให้กับหญิงบริการคนอื่น ๆ ได้อย่างถูกต้องเช่นกัน

3. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ผู้วิจัยเห็นควรให้มีการขยายกลุ่มเป้าหมายการศึกษา ไปยังกลุ่มเป้าหมายอื่น ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงลาวที่เข้ามาแต่งงานกับผู้ชายไทย หรือกลุ่มผู้หญิงลาวในอาชีพอื่น ๆ ซึ่งจากงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมองเห็นว่า ผู้หญิงลาวโดยเฉพาะผู้หญิงที่อยู่ในพื้นที่ชนบทยังมีกรอบในเรื่องที่เกี่ยวกับเพศวิถีค่อนข้างมาก และผู้หญิงกลุ่มนี้ยังมีความรู้ค่อนข้างน้อยเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะสุขภาพทางเพศของตนเองและยังมีอำนาจและอิสระในการตัดสินใจค่อนข้างน้อยเพราะติดกรอบของการเป็นภรรยาทั้งยังต้องพึ่งพิงรายได้จากสามีอยู่ จึงทำให้มีทางเลือกไม่มากนักในการดูแลสุขภาพของตนเอง ซึ่งอาจจะน้อยกว่าหญิงบริการที่อยู่ในการศึกษานี้ เพราะหญิงบริการถึงแม้จะมีโอกาสเสี่ยงกับปัญหาสุขภาพจากการทำงานมากกว่า แต่พวกเธอก็มีอิสระและมีรายได้มากพอที่จะมีโอกาสเลือกตัดสินใจเข้ารับบริการด้านสุขภาพที่เหมาะสมกับตนเองได้

เอกสารอ้างอิง

- Archavanitkul, K and Kanchanachitra Saisoonthorn, P. (2005). *Questions and Challenges for Thai Policies on the Health and Welfare of Migrants*. [In Thai]. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research Mahidol University.
- Chatchawanchanachakij, P and Arphonpisan, P. (2015). Factors Affecting Access to Health Services of Myanmar Transnational Workers: A Case Study of Thai Seafood Processing Industry in Samutsakhon Province. [In Thai]. *Journal of Business Administration*. 2 (December): 80-89.
- Gulliford, M. (2001). Access to Health care, NCCSDO. (online) available from [http://www.sdo.ishtm.uk/PDF/ Access Scoping Exercise Report.pdf](http://www.sdo.ishtm.uk/PDF/Access%20Scoping%20Exercise%20Report.pdf).
- International Women's Rights Action Watch Asia Pacific. (2009). *HIV/AIDS (Alternative Report The Situation of migrant Lao Women in Thailand and Their Vulnerability to HIV/AIDs)*. For the Committee on the Elimination of Discrimination against Women 44th CEDAW Session, 2009.
- Jerrold W. Huguet. (2014). *Migration of Thailand, 2014*. Bangkok: Thamada Presss.
- Jantara, B. (2007). *Access to Health Services under the Universal Coverage Policy among Elderly in Khon Kaen Municipal Area*. [In Thai]. *KKU Research Journal (GRADUATE STUDIES)*. Vol 7, No 3 (2007): 60-71.
- Khotmanee, S. (2016). *Health Security efficiency of migrants*. [In Thai]. Retrieved September 9, 2016. From Web site <https://www.hfocus.org/content/2016/09/9879>.

- Obrist (2007). *Access to health care in contexts of livelihood insecurity: a framework for analysis and action*. PLoS Med. 2007 Oct; 4(10):1584-8.
- Penchansky, R. and Thomas, J.W. (1981). The concept of Access Definition and Relationship to Consumer Satisfaction. *Medical*. 19(2),127-140.
- Raks Thai Foundation. (2007). *Empowering networks and partners working in reproductive health and health among migrant populations and border populations in the Mekong region*. Bangkok: Health Care Foundation.
- Santasombat, Y. (2005). *Power Space and Ethnic Identity: Politics of the National State in Thai Society*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences Chiang Mai University.
- Sethaput, C, Yoddumnern-Attig, B, Pleumcharoen, S and Boonchaiwattana, J. (2008). *Young Migrants and Reproductive Health in the Greater Mekong Subregion: Ready to protect yourself from Reproductive Health risks*. [In Thai]. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research Mahidol University.
- Taotawin, N. (2006). *Actioner Victims: Lao women service in the context of the sex industry in Thailand in a culture without prejudice and no violence, volume 1*. Bangkok: [In Thai]. (Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Thongchinda, S. (2013). *The impoverishment of development and modernization: the emotional and political space of marginalized women in the Greater Mekong sub-region under the economic quadrangle*. [In Thai]. Chiang Mai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development ChiangMai University.
- Ubon Ratchathani Provincial Health Office. (2015). *Ubon Ratchathani with challenges in operation pre-departure programe with welding coordination Transmission system for all patients all international systems*. Retrieved August 20, 2018. From Web site http://bps.moph.go.th/new_bps/sites/default/files/bestpractice_ubon.pdf.
- Xayarath, N. (2009). *Gender and rural migrant women in the new Lao economy mechanism*. Chiang Mai. [In Thai]. Women's Studies Center Faculty of Social Sciences Chiang Mai University.

ตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับ เด็กกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการสร้างความยุติธรรมทางสังคม กรณีศึกษา พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จังหวัดตากและจังหวัดตราด

บุชิตา สังข์แก้ว^๑ พันธรักษ์ ผูกพันธุ์^๒ ดำรงพล อินทร์จันทร์^๓

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการสร้างความยุติธรรมทางสังคม พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า ตัวแบบการพัฒนานโยบายประกอบด้วย 1) การพัฒนากระบวนการนโยบายโดยระบุความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนา สร้างการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนา และพัฒนาสิทธิและความสามารถในการพิทักษ์สิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ และ 2) การพัฒนาเนื้อหา นโยบายโดยสร้างความเสมอภาคของโอกาส การเข้าถึงและคุณภาพการศึกษา และสร้างความสอดคล้องของระดับนโยบาย กติกาสากล กับบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้ นโยบายต้องมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่อหลักการการสร้างความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา

คำสำคัญ การพัฒนานโยบาย เด็กปฐมวัย เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ความยุติธรรมทางสังคม เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์ โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต Email: sbuchita@yahoo.com

^๒ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

^๓ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

วันที่รับบทความ: 22 มกราคม 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 18 เมษายน 2562 และวันที่ตอบรับบทความ: 2 พฤษภาคม 2562

Research

Models of Early Childhood Education Policy Development for Children of Ethnic Groups to Social Justice Building: The Case study of Special Economic Development Zone, Tak and Trad Provinces

Buchita Sungkaew^a Pantharak Phookpan^b Damrongpol Inchan^c

Abstract

This research aims to study a development model of early childhood education policy for ethnic children. It also aims at building social justice in Special Economic Development Zone of Tak and Trad provinces. The research was done by qualitative research. The results are as follows. First, a policy development should identify the importance and necessity of development, participation of development partners and rights and ability to develop ethnic groups to protect their rights. Second, a policy development should encourage equality of opportunities, accessibility and quality of education including policy that is consistent with international practices, local contexts within policy itself. Additionally, the policy must build social justice in education.

Keyword: Policy Development, Early Childhood Students, Ethnic Children, Social Justice, Special Economic Development Zone

^a Lecturer in Political Science Program, School of Law and Politics, Suan Dusit University, Email: sbuchita@yahoo.com

^b Lecturer in Public Administration Graduate School, Suan Dusit University

^c Assistant Professor, Faculty of Archaeology, Silpakorn University

Received: 22 January 2019, Revised: 18 April 2019, Accepted: 2 May 2019

1. บทนำ

จังหวัดตากและจังหวัดตราดเป็นพื้นที่ที่มีเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ครอบคลุมทั้งเด็กชนเผ่าพื้นเมืองและเด็กที่เป็นบุตรหลานแรงงานต่างด้าว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2558 ซึ่งมีทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน ซึ่งจะมีการหลั่งไหลของแรงงานต่างด้าวมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อปัญหาประชากรแฝงและแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของประชากรเด็กต่างด้าว ปัญหาสังคมทั้งด้านชุมชนแออัด ยาเสพติด อาชญากรรม โรคติดต่อร้ายแรงแถบชายแดน ปัญหาการไม่ได้รับความยุติธรรมจากการพัฒนาแก่ชาวไทยและเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองในไทย ปัญหาเหล่านี้กลายเป็นภาระที่ต้องแบกรับขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่ต้องจัดการดูแลภายใต้หลักสิทธิมนุษยชน รวมถึงการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่รับผิดชอบ

ตารางที่ 1 ลักษณะร่วมบางประการของเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

จังหวัด	นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา	ศักยภาพพื้นที่ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ	กลุ่มชาติพันธุ์	การเตรียมความพร้อม
จังหวัดตาก	1.กติกาสากลสิทธิเด็กสากล, ปฏิญญาสากลว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน, กรอบประชาคมอาเซียนด้านสิทธิและความยุติธรรมทางสังคม 2. นโยบายส่วนกลางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12ฯ, นโยบายรัฐบาลด้านเด็กปฐมวัย,	นิคมอุตสาหกรรมการค้าชายแดน เขตปลอดอากร ระบบโครงข่ายการขนส่งและขนถ่ายสินค้า การท่องเที่ยว สินค้าเกษตร	ปาเกะญอ เมียนมา อาข่า ละหู่ ลีซู ม้ง ลัวะ พม่า ไทยใหญ่ จินยูนนาน มอญ โรฮิงญา ชิกซ์ ฮินดู	ระบบโครงสร้างพื้นฐาน ระบบรองรับแรงงานข้ามชาติ ระบบบริการสาธารณะด้านการศึกษาและสาธารณสุข จัดตั้งสำนักงานบริหารเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ
จังหวัดตราด	นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กปฐมวัย, แผนยุทธศาสตร์ชาติด้านเด็กปฐมวัยฯ, แผนแม่บทการพัฒนาภาคกลุ่มชาติพันธุ์, นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 3. นโยบายระดับพื้นที่แผนปฏิบัติการตามนโยบายส่วนกลาง, นโยบายจังหวัด, นโยบายสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา, นโยบายการจัดการศึกษาท้องถิ่น, นโยบายพิเศษหรือบูรณาการ	นิคมอุตสาหกรรมการค้าชายแดน เขตปลอดอากร การท่องเที่ยว สินค้าประมง	เขมรถิ่นไทย/พลัดถิ่น เซเร กระซองญวน	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐสำรวจข้อมูลผลกระทบจากเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

ที่มา: Sangkaew et al. (2018: 4)

การพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์จึงมีความจำเป็นสำหรับหน่วยงานรับผิดชอบ เนื่องจากทิศทางและแนวโน้มการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ฯ จากเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ กติกาสากลที่สำคัญ คือ ปฏิญญาอนุสัญญาองค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 ปฏิญญาสากลการประชุมโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน ค.ศ. 2015 และความร่วมมือประชาคมอาเซียนด้านสิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ค.ศ. 2015 และ เงื่อนไขภายใน ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) แผนยุทธศาสตร์ชาติ ด้านเด็กปฐมวัย (พ.ศ. 2560-2564) และแผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2558-2560) เงื่อนไขเหล่านี้ต่างมีจุดร่วม “การพัฒนาภายในทิศทางเดียวกัน” นั่นคือ การสร้างความยุติธรรมทางสังคม โดยการขยายโอกาสและพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างเสมอภาค การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารและการจัดการศึกษา ความสอดคล้องของระดับนโยบายกับกติกาสากล การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่มาจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน การส่งเสริมสิทธิและความสามารถในการพิทักษ์สิทธิด้านการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ และการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยยึดหลักการพัฒนาค้นคว้าคู่กับการพัฒนาพื้นที่

นอกจากนี้ การทบทวนวรรณกรรมจากการวิจัยนี้ทำให้ค้นพบว่าสถานภาพองค์ความรู้ด้านนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ยังมีอย่างจำกัด งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาการจัดการศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในระดับประถมศึกษา รองลงมาคือ มัธยมศึกษา และปฐมวัย ตามลำดับ โดยศึกษาในประเด็นรูปแบบการเรียนการสอน หลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น การผลิตสื่อการเรียนรู้ การจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม บทบาทครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการจัดการศึกษา สภาพปัญหาและความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิต และวิถีชีวิต วัฒนธรรม อัตลักษณ์ผู้เรียน ขณะที่งานวิจัยเกี่ยวกับเขตพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดตากและจังหวัดตราดมีการศึกษาในประเด็นข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ การค้าชายแดน แรงงานข้ามชาติ/ต่างด้าว และความมั่นคงสงบเรียบร้อยของพื้นที่ชายแดน การทบทวนวรรณกรรมจึงสะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้ด้านการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ยังมีความขาดแคลน จึงจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัยเพื่อประโยชน์ทั้งในแง่วิชาการและภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะสำหรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “ตัวแบบการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการสร้าง ความยุติธรรมทางสังคม กรณีศึกษา เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด” โดยคาดหวังว่าการวิจัยนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในแง่คุณค่าวิชาการ โดยการสร้างองค์ความรู้ด้านนโยบายสาธารณะในมิติการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ และคุณค่าประโยชน์ทางปฏิบัติ โดยการเป็นฐานข้อมูลความรู้สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่รับผิดชอบภายใต้หลักการความยุติธรรมทางสังคมต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่และผลกระทบการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดที่มีต่อการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์

2.2 เพื่อศึกษาสถานภาพปัจจุบันของนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

2.3 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาในอนาคตของนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

2.4 เพื่อนำเสนอตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อการสร้างคามยุติธรรมทางสังคม พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

3. การทบทวนวรรณกรรม

3.1 การพัฒนานโยบายสาธารณะ (public policy development) Phuhlisani (2009) Amathole District Municipality (2014) Engineering Institution of Technology (2015) และ Risk and Compliance Officer (2015) จัดแบ่งการพัฒนานโยบายเป็น 2 ภาคส่วน ได้แก่ 1) การพัฒนากระบวนการนโยบาย ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนหลัก คือ (1) การระบุประเด็นนโยบาย (2) การแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนานโยบาย (3) การปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือภาคีการพัฒนานโยบาย (4) การสื่อสารร่างนโยบายกับสาธารณชน (5) การนำนโยบายไปปฏิบัติ และ (6) การประเมินผลและการทบทวนนโยบาย นอกจากนี้ การพัฒนากระบวนการนโยบายยังสามารถจำแนกตามระยะเวลาดำเนินการ 8 ระยะ ดังนี้ (1) การทบทวนนโยบายและบริบท (2) การระบุประเด็นนโยบาย (3) การออกแบบนโยบาย (4) การปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (5) การจัดทำนโยบายฉบับสมบูรณ์และการอนุมัติ (6) การสื่อสารนโยบายกับสาธารณชน (7) การนำนโยบายไปปฏิบัติ และ (8) การประเมินผลนโยบายและทบทวนนโยบาย และ 2) การพัฒนาเนื้อหาของนโยบาย ประกอบด้วย (1) การทบทวนนโยบายและบริบทของพื้นที่นโยบาย (2) การออกแบบนโยบายหรือพัฒนาร่างนโยบาย และ (3) การจัดทำนโยบายฉบับสมบูรณ์และการอนุมัติ

3.2 ความยุติธรรมทางสังคม (social justice) Rawls (1972) ให้ความหมายความยุติธรรมทางสังคม คือ ความยุติธรรมเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานของสังคม หรือวิธีที่สถาบันหลักของสังคมกระจายสิทธิพื้นฐานและหน้าที่ รวมถึงกำหนดการจัดแบ่งผลประโยชน์จากความร่วมมือของสังคม” ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลได้รับสิทธิและเสรีภาพเสียก่อน โดยที่สิทธิและเสรีภาพจะถูกกำกับด้วยศีลธรรม กรอบคิดความยุติธรรมทางสังคมยังเป็นกฎบัตรพื้นฐานสำหรับการจัดระเบียบทางสังคมที่ดี เป็นการใช้หลักความยุติธรรมกำกับดูแลโครงสร้างพื้นฐานของสังคม หรือเป็นแนวทางให้สถาบันทางสังคมสามารถกระจายสิทธิและหน้าที่ และการจัดแบ่งผลประโยชน์จากความร่วมมือทางสังคมได้อย่างชัดเจนขึ้น ส่วนความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา Adams, Bell and Griffin (2007) ให้ความหมายว่า หมายถึง การขับเคลื่อนหรือการมุ่งให้สังคมมีความเท่าเทียมกัน เพื่อให้ทุกคนที่มีความหลากหลายได้เข้าถึงคุณภาพใน

การจัดการศึกษาสำหรับทุกคน โดยการกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียม รวมทั้งความปลอดภัยทางวัฒนธรรม ร่างกาย และจิตใจ นอกจากนี้ Fainstein (2010) Postsecondary Education Commission (2005) Equality Commission for Northern Ireland (2012) และ Liangprasert (2014: 123) ได้เสนอหลักการสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ 1) หลักความเสมอภาค คือ การกระจายทรัพยากร โอกาสการพัฒนา สิทธิและบริการ และผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้กับกลุ่มคนของสังคมอย่างเสมอภาค โดยคำนึงถึงความจำเป็นหรือความขาดแคลน ความถูกต้องดีงาม และการช่วยเหลือผู้ประสบความยากลำบาก 2) หลักความหลากหลาย คือ การยอมรับและเข้าใจความแตกต่างของกลุ่มคนในด้านวัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา เศรษฐกิจและสังคม ภาครัฐต้องจัดบริการสาธารณะเพื่อตอบสนองความหลากหลายของสังคม โดยคำนึงถึงการยอมรับและเคารพในความแตกต่างของวัฒนธรรม และ 3) หลักความเป็นประชาธิปไตย คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์และพลเมือง

3.3 สิทธิเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ (child rights of ethnic group) สิทธิเด็กเป็นสิทธิที่กำหนดไว้ภายใต้ปฏิญญาสากลด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 เป็นสิทธิประเภทหนึ่งในกลุ่มสิทธิมนุษยชน โดยที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดพันธกรณีด้านสิทธิมนุษยชนเฉพาะสำหรับเด็ก เรียกว่า “อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989” (The Convention on the Rights of the Child: CRC) เพื่อให้ประเทศสมาชิกได้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อเด็กภายใต้พื้นฐานเดียวกัน อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กถือเป็นแม่บทของประเทศไทยในการดำเนินนโยบาย กฎหมาย และบริหารจัดการศึกษาสำหรับเด็ก สำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก “ส่วนที่ 1 ข้อที่ 2 รัฐภาคีจะเคารพและประกันสิทธิตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญานี้ แก่เด็กทุกคนที่อยู่ในเขตอำนาจของตน โดยปราศจากเลือกปฏิบัติไม่ว่าชนิดใด ๆ อย่างไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น ต้นกำเนิดทางชาติ ชาติพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ความทุพพลภาพ การเกิดหรือสถานะอื่น ๆ ของเด็ก หรือบิดามารดา หรือผู้ปกครองตามกฎหมาย” สิทธิดังกล่าวอยู่ภายใต้หลักการพื้นฐานสำคัญ คือ การไม่เลือกปฏิบัติ (Non-discrimination) โดยให้ความสำคัญแก่เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมและไม่คำนึงถึงความแตกต่างของเด็ก

3.4 การมีส่วนร่วมของประชาชน (public participation) ประกอบด้วย 5 ระดับ ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมในระดับข้อมูลข่าวสารที่หน่วยงานจะเป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูล ให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลที่ครบถ้วน เพียงพอต่อการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- 2) การมีส่วนร่วมในระดับหารือ โดยประชาชนเป็นฝ่ายให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง และความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงาน
- 3) การเข้ามามีบทบาทร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน โดยที่ประชาชนร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างกัน ในรูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการ
- 4) การสร้างความร่วมมือ ภายใต้กระบวนการจัดตั้งคณะกรรมการ หรือที่ปรึกษาาร่วมภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน เพื่อการทำงานและการตัดสินใจร่วมกัน
- 5) การให้อำนาจแก่ประชาชน คือ กระบวนการทำประชามติของภาคประชาชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีประโยชน์ต่อการลดความขัดแย้งและมีกระบวนการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

ร่วม สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีและความเข้าใจให้เกิดขึ้นระหว่างประชาชน ชุมชน ภาคเอกชน และ
ภาครัฐ (Yang-dee and Munpakdee, 2016)

4. วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้อาศัยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การพัฒนานโยบายสาธารณะ ความยุติธรรมทางสังคม
การมีส่วนร่วมของประชาชน สิทธิเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีเกณฑ์การเลือก
พื้นที่ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1 เกณฑ์การเลือกพื้นที่ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเกณฑ์การเลือกพื้นที่ศึกษา ดังนี้

1) ลักษณะร่วมของพื้นที่ ได้แก่ (1) เป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจตามศักยภาพพื้นที่
คือ การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม การขยายการค้าชายแดน ระบบการขนส่งหรือโลจิสติกส์ การท่องเที่ยว
และความพร้อมด้านกำลังแรงงานต่างด้าว (2) การครอบคลุมครอบคลุมครัวกลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่ม คือ
ครอบครัวชนเผ่าพื้นเมือง และครอบครัวแรงงานต่างด้าว (3) ความตื่นตัวและความต้องการของหน่วยงาน
ในพื้นที่ต่อการเตรียมความพร้อมรองรับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

2) ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ (1) กรณีจังหวัดตาก มีการตื่นตัวและเตรียมความพร้อม
รองรับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ มีเป้าหมายให้จังหวัดตากเป็นต้นแบบเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษแห่งแรก
ของประเทศไทย มีนโยบายพัฒนาศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการ
จัดบริการสาธารณะ และสภาพปัญหาความซับซ้อนหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และหน่วยงานที่มี
บทบาทจัดการศึกษาปฐมวัย (2) กรณีจังหวัดตราด มีการตื่นตัวและเตรียมความพร้อมรองรับเขตพัฒนา
เศรษฐกิจพิเศษ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องการพัฒนาการจัดบริการสาธารณะด้านการศึกษาสำหรับ
กลุ่มชาติพันธุ์เพื่อรับมือกับผลกระทบของเขตพัฒนาเศรษฐกิจ

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร (document study) ประกอบด้วย (1) เอกสาร
ขั้นต้นที่เป็นหลักฐานโดยตรง เช่น กติกาสากล อนุสัญญาสากล นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
แผนพัฒนาของท้องถิ่น และ (2) เอกสารชั้นรอง เช่น รายงานการวิจัย รายงานผลการดำเนินงาน รายงาน
ประจำปี วารสารที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (field work study) กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้
ข้อมูลหลัก กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยนี้ คือ ผู้มีบทบาท อำนาจหน้าที่ หรือประสบการณ์เกี่ยวข้องกับ
นโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้ให้สิทธิการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็ก โดย
เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีคุณสมบัติการเป็นตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง จากผู้มี
ตำแหน่งผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้บริหารองค์กรธุรกิจภาคเอกชน ผู้บริหาร
องค์กรพัฒนาเอกชน โดยจำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ให้สิทธิด้านการศึกษาแก่เด็กกลุ่มชาติพันธุ์
โดยตรง ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้บริหารสำนักงานจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารศูนย์พัฒนา
เด็กเล็ก ตัวแทนผู้ปกครองเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ จำนวน 38 ราย และ (2) ผู้ให้สิทธิด้านการศึกษาแก่เด็กกลุ่ม

ชาติพันธุ์โดยอ้อม ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้บริหารองค์กรพัฒนาเอกชน และผู้บริหารหอการค้าจังหวัด จำนวน 6 ราย สำหรับเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล แบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม

ตารางที่ 2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัย สำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

กลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทโดยตรง	ผู้ให้ข้อมูลหลักจังหวัดตาก	ผู้ให้ข้อมูลจังหวัดตราด
<p>1.หน่วยงานภาครัฐ</p> <ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานจังหวัด - สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดตากและตราด - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น - สถานศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> - ท้องถิ่นจังหวัดตาก - นายกเทศมนตรีเทศบาลนครแม่สอด - ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลนครแม่สอด - รักษาการหัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมัธยมอุดอิสลาม เทศบาลนครแม่สอด - หัวหน้าฝ่ายอำนวยการสำนักปลัดเทศบาลเทศบาลตำบลท่าสายลวด - หัวหน้าฝ่ายกองการศึกษา เทศบาลตำบลท่าสายลวด - นายกองค้การบริหารส่วนตำบลแม่ปะ - ผู้อำนวยการกองการศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ปะ - รักษาการหัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแม่ปะองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ปะ - นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลแม่ระมาด - ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลตำบลแม่ระมาด - หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านห้วยบง เทศบาลตำบลแม่ระมาด - ครูผู้ดูแลเด็กศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลแม่ระมาด - นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลแม่จะเรา - ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลตำบลแม่จะเรา - นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลทุ่งหลวง - ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลตำบลทุ่งหลวง - ครูผู้ดูแลเด็กศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวังผาเทศบาลตำบลทุ่งหลวง - ผู้อำนวยการกองการศึกษาเทศบาลตำบลพบพระ - นายกองค้การบริหารส่วนตำบลช่องแคบ - หัวหน้าส่วนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมองค์การบริหารส่วนตำบลช่องแคบ 	<ul style="list-style-type: none"> - รองผู้ว่าราชการจังหวัดตราด - กรรมการบริหารเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ - ท้องถิ่นจังหวัดตราด - หัวหน้ากลุ่มงานกฎหมายระเบียบและเรื่องร้องทุกข์ - นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองใหญ่ - หัวหน้าส่วนงานการศึกษาเทศบาลตำบลคลองใหญ่ - รักษาการแทนผู้อำนวยการกองการศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลคลองใหญ่ - ครูผู้ดูแลเด็กศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลคลองใหญ่ - รองนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลหาดเล็ก - นายกองค้การบริหารส่วนตำบลไม้รูด - หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคลองมะนาวองค์การบริหารส่วนตำบลไม้รูด

กลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทโดยตรง	ผู้ให้ข้อมูลหลักจังหวัดตาก	ผู้ให้ข้อมูลจังหวัดตราด
	-นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคีรีราษฎร์ -หัวหน้าส่วนงานการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลคีรีราษฎร์	
2.กลุ่มผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์	-ประธานชุมชนแม่สอด (ตัวแทนผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์)	-ตัวแทนกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์คลองใหญ่
กลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทโดยอ้อม	ผู้ให้ข้อมูลหลักจังหวัดตาก	ผู้ให้ข้อมูลจังหวัดตราด
1. องค์กรพัฒนาเอกชน	-ผู้อำนวยการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน -เลขาธิการสภาชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย	
2. องค์กรภาคเอกชน	-ประธานหอการค้าจังหวัดตาก -ผู้ประกอบการธุรกิจสหกรณ์แม่สอด	-ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรเพื่อการแปรรูปและส่งออก (แทนประธานหอการค้าจังหวัดตราด) -ผู้ประกอบการธุรกิจโรงแรมในท้องถิ่น

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยนี้มี (1) หน่วยการวิเคราะห์ ได้แก่ นโยบายสาธารณะระดับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด (2) เครื่องมือการวิเคราะห์ ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยถอดความข้อมูล จัดระเบียบข้อมูลตามประเด็น และวิเคราะห์สังเคราะห์ เชื่อมโยงเหตุและผล อธิบายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวความคิดการวิจัย

5. ผลการวิจัย

5.1 บริบทพื้นที่และผลกระทบการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

5.1.1 บริบทพื้นที่ เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนที่อยู่ในระยะการพัฒนาช่วงเวลาเดียวกัน โดยทั้ง 2 พื้นที่มีบริบททั่วไป กล่าวคือ (1) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากประกอบด้วยพื้นที่อำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด และอำเภอพบพระ เป็นพื้นที่ที่ศักยภาพขยายการค้าชายแดนภาคตะวันตก ไทย-เมียนมาร์ เชื่อมต่อสู่ประเทศจีนและอินเดีย และจัดอยู่ในเส้นทางสายเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศ CLMV-T และกลุ่มประเทศ GMS รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ศักยภาพด้านอุตสาหกรรม การบริการและการท่องเที่ยว และการเกษตร และเป็นแหล่งแรงงานต่างด้าวจำนวนมากจากประเทศเพื่อนบ้าน (2) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตราดประกอบด้วยอำเภอคลองใหญ่ เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพขยายการค้าชายแดนภาคตะวันออก ไทย-กัมพูชา เชื่อมต่อการขนส่งฝั่งทะเลอ่าวไทยสู่ฝั่งทะเลอันดามัน และจัดอยู่ในเส้นทางสายเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศ CLMV-T และกลุ่มประเทศ GMS เช่นเดียวกับจังหวัดตาก รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ศักยภาพด้านการบริการและการท่องเที่ยว การเกษตรและการประมง โดยมีแรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาจำนวนมาก

5.1.2 บริบทเฉพาะ (1) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากมีสภาพภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน มีกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองและกลุ่มแรงงานต่างด้าว โดยมีอำเภอแม่สอดเป็นพื้นที่เป้าหมายการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม อำเภอแม่ระมาดเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าทางการเกษตร และอำเภอพบพระเป็นพื้นที่เกษตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และที่อยู่อาศัย เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากเป็นพื้นที่ที่ใช้แรงงานต่างด้าวเข้มข้น และมีกลุ่มนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดตากในภาพรวมต้องการให้เป็นจังหวัดนำอยู่ และมีการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (2) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตราดมีสภาพภูมิศาสตร์ฝั่งทะเลอ่าวไทย มีกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรงงานต่างด้าว โดยเฉพาะชาวกัมพูชาจำนวนมาก มีพื้นที่อำเภอคลองใหญ่เป็นพื้นที่เป้าหมายการพัฒนา โดยมุ่งให้เป็นเมืองบริการ การค้าระหว่างประเทศครบวงจร การบริการและการท่องเที่ยว การเกษตร และการประมง พื้นที่ชายแดนอำเภอคลองใหญ่จังหวัดตราดมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวกัมพูชา เนื่องจากการมีประวัติศาสตร์การเมืองร่วมกัน การสมรสข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชาจำนวนมากหนึ่งจนเป็นระบบเครือญาติ ตลอดจนการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมระหว่างกัน

5.1.3 ผลกระทบจากการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (1) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากได้รับการคาดการณ์จากผู้บริหารส่วนจังหวัดและผู้บริหารท้องถิ่นว่าจะมีผลกระทบทางลบเกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่กับภาครัฐและภาคเอกชนด้านการจัดการทรัพยากรที่ดิน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวไทยกับชาวพม่ากลุ่มแรงงานต่างด้าว ปัญหาประชากรแฝงและแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรวัยเด็กทั้งกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองและกลุ่มแรงงานต่างด้าว ปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหาชุมชนแออัด อาชญากรรม ยาเสพติด การค้าประเวณี และโรคติดต่อร้ายแรง และปัญหาความไม่ได้รับความยุติธรรมจากการพัฒนา โดยการมองว่าเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเอื้อผลประโยชน์ต่อกลุ่มทุนภายนอก มากกว่าการเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งมีการเข้ามาแย่งชิงการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของพื้นที่หรือท้องถิ่น (2) เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตราดได้รับการคาดการณ์จากผู้บริหารส่วนจังหวัดและผู้บริหารท้องถิ่นว่าจะมีผลกระทบทางลบเกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ ปัญหาประชากรแฝงกลุ่มแรงงานต่างด้าว แนวโน้มการนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในสถานศึกษาไทย ปัญหาสังคม อาทิ ปัญหายาเสพติดและปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาขยะบกและทะเล และปัญหาความไม่ได้รับความยุติธรรมจากการพัฒนา การเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่จากกลุ่มทุนภายนอก รวมถึงแรงงานต่างด้าวที่ไม่มีส่วนร่วมรับผิดชอบการจัดบริการสาธารณะใด ๆ ทั้งนี้ บริบทและผลกระทบของพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดมีผลต่อการจัดเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับลักษณะบริบทและผลกระทบดังกล่าว

5.2 สถานภาพปัจจุบันของนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

5.2.1 ด้านกระบวนการนโยบาย

1) การมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนานโยบาย

(1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ จำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมาดั้งเดิมและมีสัญชาติไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรงงานต่างด้าว กล่าวคือ

ก. การมีส่วนร่วมของกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากจัดอยู่ใน 5 ระดับ ได้แก่ หนึ่ง การมีส่วนร่วมระดับข้อมูล คือ การได้รับข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษาเกี่ยวกับการขออนุญาตการนำบุตรหลานเข้าเรียน ผ่านช่องทางประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น บอร์ด แผ่นป้าย แผ่นพับ เสียงตามสาย สื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น รวมถึงข้อมูลการจัดการเรียนการสอนในแต่ละปีการศึกษา โดยมีการสื่อสารด้วยภาษาไทยแก่กลุ่มชาติพันธุ์ สอง การมีส่วนร่วมระดับปรึกษาหารือ กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกับผู้ปกครองอื่น ๆ และสถานศึกษา ช่วยสะท้อนปัญหาและความต้องการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแต่ละชนเผ่า สาม การมีส่วนร่วมระดับการมีบทบาททำกิจกรรมร่วมกับสถานศึกษา เช่น ร่วมเป็นครูวิทยากรถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา เล่านิทานพื้นเมือง ร่วมกิจกรรมวันสำคัญหรือวันตามประเพณี ร่วมเป็นจิตอาสาทำความสะอาด ซ่อมแซม ปรับปรุง สถานศึกษา เป็นต้น สี่ การมีส่วนร่วมระดับสร้างความร่วมมือโดยการร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา และคณะกรรมการชุมชน มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติงานกับสถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ ห้า การมีส่วนร่วมระดับการให้อำนาจประชาชน กลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมืองที่มีสัญชาติไทยมีสิทธิเป็นผู้แทนของท้องถิ่นเพื่อรับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล และมีสิทธิเป็นผู้บริหารท้องถิ่น ทำหน้าที่เสนอหรือผลักดันนโยบายการศึกษาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ข. กลุ่มแรงงานต่างด้าวในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดจัดอยู่ใน 3 ระดับ ได้แก่ หนึ่ง การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัย ผ่านช่องทางประชาสัมพันธ์จากสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งข้อมูลภาษาไทยและภาษาพม่า สอง ระดับปรึกษาหารือร่วมกับสถานศึกษา และ สาม ระดับการมีบทบาททำกิจกรรมร่วมกับสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน แต่ไม่ได้รับการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมระดับการสร้างความร่วมมือโดยเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ของสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และระดับการมีอำนาจตัดสินใจในนโยบายการจัดการศึกษา โดยเป็นตัวแทนชุมชนเพื่อมีตำแหน่งทางการบริหารในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ เนื่องจากสถานะส่วนบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทย หรือการเป็นบุคคลไร้สัญชาติ สาเหตุจากข้อจำกัดทางกฎหมาย และการรักษาความมั่นคงภายในของประเทศไทย

(2) การมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในบทบาททำกิจกรรมร่วมกับสถานศึกษา ในลักษณะการสนับสนุนทุนการศึกษา การบริจาคสิ่งของ อุปกรณ์การเรียนและกีฬา การสนับสนุนโครงการอาหารกลางวัน ทั้งนี้

การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนยังมีข้อจำกัดในด้านการไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่และสถานศึกษา ทั้งยังเข้ามามีส่วนร่วมเป็นครั้งคราว จึงเป็นการมีส่วนร่วมแบบไม่ยั่งยืน

2) สิทธิและความสามารถในการพิทักษ์สิทธิด้านการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์

ผู้ปกครองกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองและกลุ่มแรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่รับรู้สิทธิด้านการศึกษาสำหรับบุตรหลาน และพาบุตรหลานมาใช้สิทธิดังกล่าว แต่ความสามารถในการพิทักษ์ยังไม่ครอบคลุมถึงกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองบนพื้นที่สูง ตั้งบ้านเรือนอาศัยห่างไกลสถานศึกษา ฐานะยากจน และมีข้อจำกัดการสื่อสารภาษาไทย รวมถึงไม่ครอบคลุมกลุ่มแรงงานต่างด้าวที่มีฐานะยากจน

5.2.2 ด้านเนื้อหานโยบาย

1) ความเสมอภาคของโอกาส การเข้าถึง และคุณภาพการศึกษา

(1) ความเสมอภาคของโอกาสและการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ตามหลักสิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชน หลักเมตตาธรรม และความเสมอภาคโดยไม่เลือกปฏิบัติระหว่างเด็กไทยทั่วไปกับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้ สิทธิการเข้าถึงการศึกษาของเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานในการสมัครเข้าเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยพื้นฐานในการรับนักเรียนนักศึกษาเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. 2548 หากเด็กคนใดไม่มีหลักฐานใด ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษาใช้หลักความยืดหยุ่นในการให้โอกาสทางการศึกษาและการเกื้อยงงบประมาณท้องถิ่น

(2) คุณภาพการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินจัดการคุณภาพการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย และมาตรฐาน อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้หลักสูตรแกนกลางควบคู่กับหลักสูตรท้องถิ่น มีการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเคารพความแตกต่าง อัตลักษณ์ และวัฒนธรรม ระหว่างเด็กไทยทั่วไปกับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์

2) ความสอดคล้องของระดับนโยบาย กติกาสากล กับบริบทพื้นที่ องค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่นดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาเด็กปฐมวัยสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) รัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2560 นโยบายกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย และการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารท้องถิ่นและผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้รับรู้กติกาสากลและนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ของส่วนกลาง โดยเฉพาะอนุสัญญาองค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 และนโยบายการจัดการสำหรับเด็กด้อยโอกาส พ.ศ. 2548 เนื่องจากมิได้รับการเผยแพร่ข้อมูลจากหน่วยงานส่วนกลางที่เกี่ยวข้อง

5.3 แนวทางการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

5.3.1 การพัฒนากระบวนการนโยบาย ประกอบด้วย 1) ความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนานโยบาย โดยการจัดการศึกษาให้สอดคล้องตามหลักสิทธิเด็ก สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และทิศทางการพัฒนา การเตรียมความพร้อมทรัพยากรมนุษย์สำหรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ การกระจายอำนาจทางการศึกษา การพัฒนานโยบายภาพรวมของการจัดการศึกษาระดับพื้นที่และเป็นนโยบายระยะยาว มีวิสัยทัศน์และแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากมีข้อเสนอเพิ่มเติมให้จัดทำนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นนโยบายเฉพาะด้านเพื่อประสิทธิภาพและคุณภาพของการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และ 2) การสร้างการมีส่วนร่วมในนโยบาย ควรสนับสนุนให้กลุ่มชาติพันธุ์พัฒนาศักยภาพตนเองและการเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นเพื่อเข้าร่วมในนโยบายการจัดการศึกษาให้มากขึ้น ควรส่งเสริมให้กลุ่มแรงงานต่างด้าวรวมกลุ่มกันในรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มแรงงานต่างด้าวที่มีการจัดตั้งกันเอง และมีตัวแทนมาประสานกับภาครัฐและสถานศึกษาเพื่อการจัดการศึกษาของบุตรหลาน ควรส่งเสริมภาคเอกชนมีส่วนร่วมสนับสนุนการศึกษาท้องถิ่นในรูปแบบกองทุน และมีคณะกรรมการดำเนินงานร่วมกันระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ตลอดทั้งควรส่งเสริมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการให้มีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาท้องถิ่นในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษให้มากขึ้น

5.3.2 การพัฒนาเนื้อหา นโยบาย ประกอบด้วย 1) การสร้างความเสมอภาคของโอกาส การเข้าถึง และคุณภาพการศึกษา โดยภาครัฐส่วนกลางควรจัดสรรงบประมาณสำหรับขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ภาครัฐและภาคเอกชนร่วมสนับสนุนการจัดการศึกษาในรูปแบบกองทุนและกลไกร่วมภาคีพัฒนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของการศึกษา การพัฒนาคุณภาพการศึกษาควรเน้นให้เด็กเป็นคนดี คนเก่ง มีจิตบริการและจิตสาธารณะ มีทักษะด้านภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาประเทศเพื่อนบ้าน ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาอินเดียน รวมทั้งปลูกฝังให้เด็กต่างด้าวมีความรู้สึกและทัศนคติที่ดีต่อสังคมไทย เทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย และเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 และ 2) การสร้างความสอดคล้องของระดับนโยบาย กติกาสากล และบริบทของพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐส่วนกลางควรมีการเผยแพร่ความรู้กติกาสากลและนโยบายส่วนกลางเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงกติกาของประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะด้านสังคมและวัฒนธรรมว่าด้วยความร่วมมือด้านความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา และผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษต่อท้องถิ่น

5.4 ตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

การวิจัยนี้ นำแนวคิดการพัฒนานโยบายสาธารณะ และแนวคิดความยุติธรรมทางสังคม มาปรับใช้ในการพัฒนาตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ใน

เขตพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยพบว่านโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด มีความเหมือนและแตกต่างกันในแต่ละประเด็น โดยสามารถเทียบเคียงการพัฒนานโยบายและความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา และพัฒนาเป็นต้นแบบการพัฒนานโยบาย ดังนี้

5.4.1 เป้าหมายการพัฒนานโยบายเพื่อการสร้าง ความยุติธรรมทางสังคม

คณะผู้วิจัยสังเคราะห์การกำหนดเป้าหมายการพัฒนานโยบายเพื่อตอบสนองต่อหลักการความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา 5 ประการ ได้แก่

1) **หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ** เป็นการแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพ การวางบรรทัดฐานของความยุติธรรมเพื่อคุ้มครองเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ด้อยโอกาส ขณะเดียวกันก็ไม่ควรละเลยเด็กชาวไทยที่เป็นเด็กยากจนด้อยโอกาสที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน

2) **หลักความเสมอภาค** เป็นการจัดการให้คนด้อยโอกาสที่สุดของสังคมได้รับสิทธิประโยชน์อย่างเหมาะสม คนด้อยโอกาสในที่นี้ หมายถึง เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาจากครอบครัวยากจนและยากจนที่สุด เด็กบนพื้นที่สูงหรือพื้นที่ห่างไกลสถานศึกษา เด็กเหล่านี้ควรได้รับโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาอย่างมีคุณภาพอย่างเสมอภาคกับเด็กชาวไทยทั่วไป

3) **หลักการกระจายทรัพยากรและการแบ่งสรรผลประโยชน์** เป็น (1) การกระจายหรือจัดสรรทรัพยากรอย่างยุติธรรมโดยภาครัฐ และ (2) การแบ่งสรรผลประโยชน์หรือกำไรของภาคเอกชนสู่สังคม โดยเฉพาะเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นผู้ด้อยโอกาส รวมถึงเด็กชาวไทยผู้ด้อยโอกาส ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา การเข้าถึงการศึกษา และการศึกษาอย่างมีคุณภาพมากขึ้น การแบ่งสรรผลประโยชน์นี้สามารถดำเนินการในรูปแบบกลไกคณะกรรมการความร่วมมือระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ และภาคสังคม โดยการมีการบริหารจัดการร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาของเด็กกลุ่มด้อยโอกาสทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์และเด็กไทย โดยกองทุนต้องมีการสร้างกฎเกณฑ์ กติกา ในการกระจายทรัพยากรจากกองทุนเพื่อสร้างโอกาสในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคตของเด็ก

4) **หลักการยอมรับความหลากหลาย** การยอมรับและเข้าใจความแตกต่างด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน รวมถึงความแตกต่างด้านเศรษฐกิจและสังคม การแสดงการเคารพวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของผู้เรียน การจัดเรียนการสอนที่ไม่ครอบงำและกีดกันการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้เรียน การจัดให้มีโครงการที่สร้างความเข้าใจและยอมรับความแตกต่างของเด็กกลุ่มชาติพันธุ์

5) **หลักประชาธิปไตย** เป็นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในนโยบายการจัดการศึกษาในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยเฉพาะภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง ชุมชน เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมือง องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าพื้นเมืองให้เป็นผู้มีบทบาทมีส่วนร่วมตัดสินใจในนโยบายการจัดการศึกษามากขึ้น และการส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์รวมกลุ่มปกป้องสิทธิผลประโยชน์ของตนเอง โดยเฉพาะสิทธิทางการศึกษาสำหรับบุตรหลาน

5.4.2 การพัฒนากระบวนการและเนื้อหา นโยบาย

1) การพัฒนากระบวนการนโยบาย

(1) การระบุความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนานโยบาย

ก. การทบทวนนโยบาย การพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยหลักการควรมีความสอดคล้องกับกติกาสากล ได้แก่ อนุสัญญาองค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 ปฏิญญาแห่งสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง ค.ศ. 2007 และแผนประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านสิทธิและความยุติธรรมทางสังคม นโยบายส่วนกลาง ได้แก่ นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส พ.ศ. 2548 และแผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย โดยยึดหลักความเสมอภาคทางการศึกษา ความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา และความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้เรียน

ข. การทบทวนบริบท เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด มีบริบทที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อการพัฒนานโยบายให้สอดคล้องกับบริบท ดังนี้

- ความเหมือนของพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด ได้แก่ ก. การเป็นพื้นที่ที่ได้รับการจัดตั้งเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงเวลาเดียวกัน การมีศักยภาพของพื้นที่ด้านการค้าชายแดน การเป็นศูนย์กลางการขนส่งและการเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศ CLMV-T และ GMS มีเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการและการท่องเที่ยว และภาคการเกษตร ข. ปัญหาประชากรแฝงและแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรวัยเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์ ค. ปัญหาสังคมที่สืบเนื่องจากปัญหาประชากรแฝง เช่น ปัญหาชุมชนแออัด ยาเสพติด การค้าประเวณี อาชญากรรม สิ่งแวดล้อมชุมชน โรคติดต่อ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นสภาพแวดล้อมของเด็กปฐมวัย ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาและการเรียนรู้ของเด็ก ง. ปัญหาสิ่งแวดล้อม การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาขยะ ปัญหาระบบนิเวศป่าไม้และทะเล

- ความต่างของพื้นที่

กรณีจังหวัดตากมีเด็กปฐมวัยกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่เป็นกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองและกลุ่มแรงงานต่างด้าว ประกอบกับการมีภูมิศาสตร์เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน จึงมีเด็กชนเผ่าพื้นเมืองหรือชาวไทยภูเขาจำนวนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลสถานศึกษา ทำให้ขาดโอกาสและการเข้าถึงการศึกษา ขณะที่เด็กกลุ่มแรงงานต่างด้าวจำนวนหนึ่งอยู่ในครอบครัวยากจนที่สุด เด็กกำพร้า และเด็กไร้สถานะ ก็ขาดโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาเช่นกัน การพัฒนาจึงควรจัดการศึกษาให้ครอบคลุมเด็กเหล่านี้มากขึ้น รวมถึงเด็กชาวไทยในพื้นที่ที่เป็นเด็กกลุ่มด้อยโอกาส เด็กจากครอบครัวยากจนที่สุดในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสด้วยกัน ขณะที่จุดเน้นการพัฒนาของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย ได้แก่ การขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กปฐมวัยกลุ่มชนเผ่าพื้นเมือง และการจัดการกับปัญหาโรคติดต่อบริเวณพื้นที่ชายแดนแนวตะเข็บไทย-เมียนมาร์ ซึ่งเป็นโรคเฉพาะและมีลักษณะแปลกกว่าโรคทั่วไป

กรณีจังหวัดตราดมีกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะแรงงานต่างด้าว และมีการแสดงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่ไม่แตกต่างกับชาวไทยเท่าใดนัก ขณะที่จุดเน้นการพัฒนาของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย ได้แก่ การแก้ไขปัญหาเสพติดเนื่องจากเป็นปัญหาสำคัญของชายแดน ไทย-กัมพูชา และปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาขยะ ปัญหาเหล่านี้ต้องมีการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง ภูมิคุ้มกันแก่เด็ก และปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่เด็กปฐมวัยทั้งเด็กต่างด้าวและเด็กไทย

ค. ความจำเป็นต่อการพัฒนานโยบาย ได้แก่ (1) การเตรียมความพร้อมด้าน ทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (2) การจัดการศึกษาสำหรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจ พิเศษต้องการการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาระยะยาว 20 ปี มี และสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ ชาติ 20 ปี นโยบายการจัดการศึกษาที่พัฒนาขึ้น ควรมีทั้งฉบับที่เป็นภาพรวมของการพัฒนา และฉบับที่ เป็นนโยบายเฉพาะด้านสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

- เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดต้องการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาในภาพรวมของพื้นที่ ครอบคลุมการจัดการศึกษาทุกระดับและผู้เรียนทุก กลุ่มเป้าหมาย มีเป้าหมายเพื่อเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์สำหรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจ พิเศษ รวมถึงการเตรียมการเป็นผู้ประกอบการและแรงงานในประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศหลักด้าน เศรษฐกิจ ได้แก่ จีน และอินเดีย โดยมีการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนแบบบูรณาการเชิงสาระการ เรียนรู้ ทักษะ และการเสริมประสบการณ์ ตลอดทั้งมีการบูรณาการหรือร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากต้องการพัฒนานโยบายการจัด การศึกษาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และต้องการ ความมั่นคงชายแดนทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ การออกแบบนโยบายเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์นี้ควรมี เป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กปฐมวัย เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นเด็กครอบครัวยากจนและอยู่ใน ภาคการเกษตร การพัฒนาเด็กปฐมวัยกลุ่มนี้จึงควรเน้นเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นผู้ประกอบการ หรือแรงงานในภาคการเกษตร และภาคบริการและการท่องเที่ยว ตลอดทั้งมีการพัฒนาหลักสูตรที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เด็กปฐมวัย

(2) การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนา นโยบาย

ก. การมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ จำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มชนเผ่า พื้นเมืองหรือชาวไทยภูเขา ควรมีส่วนร่วมในนโยบายการจัดการศึกษา 5 ระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วม ระดับการรับรู้ข้อมูล ระดับการปรึกษาหารือร่วมกับสถานศึกษา ระดับมีบทบาทร่วมทำกิจกรรมกับ สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระดับสร้างความร่วมมือแบบทางการกับภาครัฐโดยการเป็น คณะกรรมการชุดต่าง ๆ และระดับการมีอำนาจตัดสินใจในนโยบายโดยการเป็นผู้บริหารท้องถิ่น ผู้บริหาร และบุคลากรสถานศึกษา และผู้นำชุมชน (2) กลุ่มแรงงานต่างด้าวควรมีส่วนร่วม 3 ระดับ ได้แก่ การมี ส่วนร่วมระดับรับรู้ข้อมูล ระดับการปรึกษาหารือร่วมกับสถานศึกษา และระดับมีบทบาทร่วมทำกิจกรรม กับสถานศึกษา

ข. การมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ควรมีส่วนร่วมในนโยบายการจัดการศึกษา ทั้ง 5 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ และสภาพปัญหาต่าง ๆ (2) ระดับการปรึกษาหารือร่วมกับสถานศึกษาโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ และข้อเสนอการจัดการศึกษา (3) ระดับมีบทบาทร่วมทำกิจกรรมกับสถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (4) ระดับสร้างความร่วมมือแบบทางการร่วมกับภาครัฐโดยเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการหรือกลไกการจัดการศึกษาท้องถิ่น และ (5) ระดับการมีส่วนร่วมตัดสินใจในนโยบายการจัดการศึกษาในฐานะตัวแทนภาคธุรกิจเอกชน ผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคม ผู้เป็นนักลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ และผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน สามารถดำเนินการได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก การพัฒนากลไกที่ภาคเอกชนเป็นเจ้าของหรือผู้รับผิดชอบหลัก และรูปแบบที่สอง การพัฒนาที่ภาคเอกชนมีส่วนร่วมเข้าไปเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงานร่วมกับภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

ค. การมีส่วนร่วมของภาคีพัฒนาอื่น ๆ ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน ต่างประเทศถูกคาดหวังให้มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือร่วมกับสถานศึกษา และระดับมีบทบาททำกิจกรรมร่วมกับสถานศึกษา เช่น การแลกเปลี่ยนครูและบุคลากรทางการศึกษา การสนับสนุนทุนการศึกษา การพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ของครูและบุคลากรทางการศึกษา เป็นต้น และนักวิชาการถูกคาดหวังให้มีส่วนร่วมระดับการปรึกษาหารือ การให้ความรู้ คำแนะนำแก่สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ และความรู้เกี่ยวกับกติกาสากล และอาเซียน

(3) การพัฒนาสิทธิและความสามารถในการพิทักษ์สิทธิด้านการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์

ก. การส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองพัฒนาศักยภาพและความสามารถด้านการเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ท้องถิ่น เพื่อพัฒนาบทบาทเป็นผู้บริหารท้องถิ่น สมาชิกท้องถิ่น และผู้บริหารสถานศึกษาให้มากขึ้น เพื่อความสามารถในการพิทักษ์สิทธิด้านต่าง ๆ ของชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย รวมถึงสิทธิด้านการศึกษาของบุตรหลาน

ข. การส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้กลุ่มแรงงานต่างด้าวรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นคณะกรรมการชุมชนแรงงานต่างด้าว หรือกลไกในชื่อเรียกอื่น เพื่อดูแลคุณภาพชีวิตและสวัสดิภาพของพวกตน เพื่อการปกป้องสิทธิประโยชน์ของตนเอง เพื่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเพื่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาสำหรับบุตรหลานชาวแรงงานต่างด้าว กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นต้องอยู่ในรูปแบบไม่ทางการเนื่องจากความมั่นคงของประเทศ

2) การพัฒนาเนื้อหาโยบาย

(1) การสร้างความเสมอภาคของโอกาส การเข้าถึงการศึกษา และคุณภาพการศึกษา

ก. การสร้างความเสมอภาคของโอกาสและการเข้าถึงการศึกษา

- การพัฒนาสำหรับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

ได้แก่ ภาครัฐส่วนกลางจัดสรรและกระจายงบประมาณให้ครอบคลุมเด็กทุกกลุ่ม โดยเฉพาะเด็กปฐมวัย

ที่ยังขาดโอกาสการเข้าถึงการศึกษา ภาคเอกชนจัดตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับเด็กในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยมีการบริหารจัดการร่วมกับคณะกรรมการเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษด้านการศึกษาของจังหวัดตากและจังหวัดตราด คณะกรรมการศึกษาธิการจังหวัดตากและจังหวัดตราด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน และภาคีพัฒนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- การพัฒนาเฉพาะเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตาก ควรสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกระจายสถานศึกษาให้ครอบคลุมทุกพื้นที่และทั่วถึงผู้เรียน โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยกลุ่มชาติพันธุ์ในครอบครัวยากจน อาศัยในพื้นที่ห่างไกล และพื้นที่สูง

- การพัฒนาเฉพาะเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตราด ควรมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบให้ครอบครัวแรงงานต่างด้าวหรือชาวกัมพูชาที่นำบุตรหลานมาเรียนฝั่งประเทศไทย จ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาหรือสมทบเข้ากองทุนการศึกษาท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้พิจารณา กำหนดเกณฑ์และครอบครัวที่ควรจ่ายเงินอุดหนุนอย่างเหมาะสม แต่เกณฑ์ดังกล่าวนี้ยกเว้นครอบครัวแรงงานต่างด้าวฐานะยากจน

ข. คุณภาพการศึกษา เป็นการพัฒนาลักษณะและการจัดการเรียนการสอน พัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง มีจิตบริการ จิตสาธารณะ มีทักษะหลายภาษา พัฒนาเด็กให้มีความรู้พื้นฐานด้านการบริการ การท่องเที่ยว การเกษตร การประมง การขนส่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีทักษะด้านภาษาไทยและภาษาต่างประเทศอย่างน้อย 2 ภาษา โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ภาษาพม่า กัมพูชา จีน และอินเดีย การพัฒนาให้เด็กมีจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม เคารพผู้อื่น อยู่ร่วมในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ รวมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่อสังคมไทย รักและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กเป็นแรงงานมีฝีมือหรือผู้ประกอบการรายใหม่ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ กลุ่มประเทศอาเซียนตอนบน ได้แก่ ประเทศกัมพูชา ลาว เมียนมาร์ เวียดนาม และไทย หรือกลุ่มประเทศ CLMV-T และกลุ่มประเทศ อนุภูมิภาคน้ำโขง ได้แก่ ประเทศจีน กัมพูชา ลาว เวียดนาม เมียนมาร์ และไทย หรือกลุ่มประเทศ GMS

(2) การสร้างความสอดคล้องของระดับนโยบาย กติกาสากล กับบริบทของพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐส่วนกลางควรมีการเผยแพร่ความรู้กติกาสากลและนโยบายส่วนกลางเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงกติกาของประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะด้านสังคมและวัฒนธรรมว่าด้วยความร่วมมือด้านความยุติธรรมทางสังคมด้านการศึกษา ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษต่อพื้นที่ท้องถิ่น และแนวทางการจัดการศึกษาปฐมวัยที่เหมาะสมกับสภาพบริบท

5.4.3 ความเป็นไปได้หรือแนวทางการนำตัวแบบนโยบายไปปฏิบัติ

หน่วยงานหรือกลไกที่เกี่ยวข้องกับนโยบายควรได้รับการกระจายอำนาจให้มีอำนาจอิสระในการพัฒนาและการบริหารจัดการนโยบาย โดยยึดหลักการจัดการตนเองเชิงพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับบริบทของเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด ทั้งนี้ กลไกที่ควรมีหน้าที่รับผิดชอบหลักหรือเกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการศึกษา หรือกลไกขับเคลื่อนการพัฒนา มี 2 ระดับ ได้แก่

1) ระดับจังหวัด หน่วยงานหลักที่ควรรับผิดชอบนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ควรเป็นคณะกรรมการศึกษาธิการจังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยทำงานประสานร่วมกับคณะกรรมการเขตพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดตากและตราดที่รับผิดชอบด้านการศึกษา โดยมีการจัดตั้งในรูปแบบ (1) คณะกรรมการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดเพื่อพัฒนานโยบายการศึกษาในภาพรวม และ (2) คณะอนุกรรมการพัฒนานโยบายเฉพาะด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ โดยองค์ประกอบของคณะกรรมการ ควรมาจากตัวแทนภาคีการพัฒนาครอบคลุมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2) ระดับอำเภอและกลุ่มอำเภอ กลไกนี้อยู่ในรูปแบบคณะอนุกรรมการระดับอำเภอและกลุ่มอำเภอเพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างใกล้ชิดกับพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายในอำเภอและกลุ่มอำเภอนั้น ๆ โดยองค์ประกอบของคณะอนุกรรมการควรมาจากตัวแทนในพื้นที่ที่มีหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะตัวแทนชุมชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ครูและบุคลากรทางการศึกษา ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่อำเภอ กลุ่มผู้ประกอบการ เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้ประกอบการท้องถิ่น ผู้ประกอบการภายนอกที่เข้ามาลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยมีการพัฒนาและการบริหารจัดการในลักษณะอำเภอจัดการตนเอง ทั้งนี้ กลไกดังกล่าวนี้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบทั้งการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาในภาพรวมและนโยบายเฉพาะด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอและกลุ่มอำเภอของพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยเน้นเป็นกลไกที่มีกระบวนการพัฒนาดตนเองเพื่อนำไปสู่การกระจายอำนาจระดับอำเภอที่เรียกว่าอำเภอจัดการตนเอง

6. อภิปรายผล

6.1 การพัฒนานโยบาย

การวิจัยนี้สอดคล้องกับการพัฒนานโยบายสาธารณะตามข้อเสนอของ Phuhlissani (2009) Amathole District Municipality (2014) Engineering Institution of Technology (2015) และ Risk and Compliance Officer (2015) โดยสอดคล้องกับการพัฒนากระบวนการนโยบาย ในขั้นตอนการระบุประเด็นนโยบาย โดยการให้ความสำคัญต่อปัญหาสาธารณะหรือบริบทของพื้นที่นั้น และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคีพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับนโยบายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบาย การเป็นปัญหาเร่งด่วนจำเป็นต้องมีการแก้ไข และความเป็นไปได้ของการนำไปปฏิบัติ โดยกำหนดหน่วยงานรับผิดชอบ การแต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการรับผิดชอบการพัฒนานโยบาย โดยมีองค์ประกอบมาจากภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วน และสอดคล้องกับการพัฒนาเนื้อหาในด้านการทบทวนนโยบายและบริบท โดยการทบทวนทฤษฎีทางสังคมและนโยบายส่วนกลาง การทบทวนบริบทของพื้นที่ ทั้งประเด็นปัญหาและแนวโน้มการพัฒนาในอนาคต และมีผลต่อพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย จำเป็นต่อการมีแผนนโยบายจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของ

เด็กอย่างถูกต้อง การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็กต่อบริบทแวดล้อมของพื้นที่ และการเตรียมการพัฒนาเด็กเพื่อรองรับทิศทางการพัฒนาในอนาคต

การวิจัยนี้ไม่สอดคล้องกับการพัฒนานโยบายสาธารณะตามข้อเสนอของ Phuhlissani (2009) Amathole District Municipality (2014) Engineering Institution of Technology (2015) และ Risk and Compliance Officer (2015) ในประเด็นการพัฒนานโยบายโดยการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญและปัจจัยต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ สามารถสนับสนุนการพัฒนานโยบายได้อย่างถูกต้องและมีทิศทาง วิสัยทัศน์ และแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน ทั้งนี้ ผลการวิจัยนี้ แม้ว่าผู้เกี่ยวข้องกับนโยบายต้องการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาสำหรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนานโยบาย

การวิจัยนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Funkiaw (2016) เรื่อง ข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตาก โดยสอดคล้องตรงกันในประเด็นการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากควรมีหน่วยบริหารจัดการที่มีอำนาจหน้าที่ของตนเองตามหลักการกระจายอำนาจ และมีแนวทางการบริหารโดยเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนและภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของพื้นที่ นอกจากนี้ การวิจัยนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Mahidol University and Trad Provincial Culture Office. (2014). เรื่องแผนที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนไทย (ตราด) - กัมพูชา โดยสอดคล้องตรงกันว่า จังหวัดตราดกับประเทศไทยกัมพูชามีชายแดนติดต่อกันทั้งทางบกและทะเล ทำให้ประชาชนไปมาหาสู่กัน ชาวกัมพูชาอพยพเข้ามาอยู่ในไทยเรื่อย ๆ และมีผลกระทบต่อการศึกษาให้กับบุตรหลานของชาวกัมพูชาที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ชายแดนไทย (ตราด) กับกัมพูชา

การวิจัยนี้มีทั้งประเด็นสอดคล้องและไม่สอดคล้องกับงานศึกษาของ Jaikhan (1998). เรื่อง สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของชาวเขาเผ่าพื้นเมือง อ. ท่าสองยาง จ. ตาก ประเด็นสอดคล้อง ได้แก่ การมีผลการศึกษาที่ตรงกันว่าบริบทพื้นที่ด้านภูมิศาสตร์เทือกเขาสูงชัน การคมนาคมไม่สะดวก ทำให้เด็กขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาและการรับบริการสาธารณะอื่น ๆ จากภาครัฐ ส่วนประเด็นไม่สอดคล้อง ได้แก่ การวิจัยนี้พบว่าผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราดมีทัศนคติเชิงบวกต่อการให้สิทธิโอกาสการจัดการศึกษาแก่เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ และไม่มีมีการเลือกปฏิบัติระหว่างเด็กไทยทั่วไปกับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะที่ผลการวิจัยของณรงค์ ใจหาญ สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ภาครัฐมีทัศนคติเชิงลบและเลือกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองหรือชาวไทยภูเขา

6.2 ความยุติธรรมทางสังคม

การวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดความยุติธรรมทางสังคม ตามข้อเสนอของ Rawls (1972) Fainstein (2010) Postsecondary Education Commission (2005) Equality Commission for Northern Ireland (2012) และ Liangprasert (2014; 123) ในประเด็นหลักความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของกลุ่มด้อยโอกาส การมีสิทธิในการเข้าถึงการบริการของภาครัฐ หลักความเสมอภาค ทุกคนในสังคมโดยเฉพาะกลุ่มด้อยโอกาสได้รับการปฏิบัติโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ การได้รับโอกาส การเข้าถึง และ

คุณภาพการศึกษาอย่างเสมอภาค หลักการจัดสรรทรัพยากรและกระจายผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มคนในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนด้อยโอกาส หลักการยอมรับและเคารพความหลากหลาย การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของผู้เรียน และหลักการมีส่วนร่วมหรือหลักประชาธิปไตย โดยการพัฒนานโยบายควรให้ภาคีทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด ควรมีการพัฒนาทั้งด้านกระบวนการนโยบาย โดยการระบุความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนานโยบาย การสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนา นโยบาย และการพัฒนาสิทธิและความสามารถในการพิทักษ์สิทธิด้านการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ และการพัฒนาเนื้อหา นโยบาย โดยคำนึงถึงการสร้างความเสมอภาคของโอกาส การเข้าถึงการศึกษา และคุณภาพการศึกษา และการสร้างความสอดคล้องของระดับนโยบาย กติกาสากล กับบริบทของพื้นที่ รวมทั้งการมีเป้าหมายพัฒนานโยบายเพื่อสร้างคามยุติธรรมทางสังคม ภายใต้หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักการกระจายทรัพยากรและการแบ่งสรรประโยชน์ หลักการยอมรับความหลากหลาย และหลักประชาธิปไตย

ทั้งนี้ คณะกรรมการศึกษาธิการจังหวัดควรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด โดยดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนภาคเอกชนในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษควรมีนโยบาย แผนและโครงการด้านการสนับสนุนการจัดการศึกษาในพื้นที่ โดยประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน เพื่อแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและการให้คุณค่าแก่ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางควรเป็นหน่วยงานกลางด้านสนับสนุนการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งเป็นหน่วยงานเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์สู่หน่วยงานในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและจังหวัดตราด

สำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคตควรขยายผลการศึกษาวิจัยในประเด็นการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกาญจนบุรี ควรศึกษาวิจัยในประเด็นการกระจายอำนาจทางการศึกษา หรือการจัดการเชิงพื้นที่ในนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์ โดยทำการศึกษาเชิงลึกจำแนกตามกลุ่มชนเผ่าพื้นเมือง กลุ่มแรงงานต่างด้าว และควรศึกษาครอบคลุมถึงกลุ่มเด็กในศูนย์อพยพหรือเด็กที่มีฐานะเป็นผู้ลี้ภัย และควรศึกษาวิจัยในประเด็นที่เชื่อมโยงกับกติกาสากล ประชาคมอาเซียน และการรวมกลุ่มระหว่างประเทศระดับ อนุภูมิภาคที่มีผลต่อนโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง ตัวแบบการพัฒนานโยบายการจัดการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการสร้างคามยุติธรรมทางสังคม กรณีศึกษา พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดตากและจังหวัดตราด ได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2560 คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ในการสนับสนุนทุนวิจัยดังกล่าว ตลอดจนถึงขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา (รองศาสตราจารย์ ดร. ศิโรจน์ ผลพันธิน) ผู้ทรงคุณวุฒิ (รองศาสตราจารย์ ดร.ชวลิต สวัสดิ์ผล) และผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทุกท่านในความกรุณาสละเวลาจนทำให้การวิจัยนี้สำเร็จโดยสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- Adams, M., Bell, L. and Griffin, P. (1997). *Teaching for Diversity and Social Justice*. New York: Routledge.
- Amathole District Municipality. (2014). *Policy Development Framework*. Amathole: Policy and Research Unit.
- Engineering Institution Technology. (2015). *Policy Development and Review Process Guideline*. Engineering Institution Technology.
- Equality Commission for Northern Ireland. (2012). *Indecators of Equality of Opportunity And Good Relations in Education*. Nothern Ireland.
- Fainstein, S.S. (2010). *The Just City*. United states of America Cornell University Press.
- Funkiaw, A. (2016). Proposed policy for the Special Economic Development Zone, Tak Province. *Journal of Public Administration and Politics*. 5(1/2016).
- Jaikhan, N. (1998). *Living Conditions and problems of Indigenous, Tha Song Yang District, Tak Province*. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Liangprasert, R. (2014). "Building a Just City Through Educational Provision" *In King Prajadhipok's Institute Journal*, 12(1), pp. 113-131.
- Mahidol University and Trad Provincial Culture Office. (2014). Cultural map of Border ethnic groups Thai (Trad) – Combodia. Mahidol University and Trad Provincial Culture Office.
- Phuhlisani. (2009). *Approaches to Policy Development*. South Africa: Department of Rural Development and Land Reform.
- Postsecondary Education Commission. (2005). *Education goals and performance indicators*. City.
- Rawls, J. (1972). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University.

Risk and Compliance. (2015). *Guidelines on Policy Development*. Dublin: Dublin City University.

Sangkaew, B., Phookpan, P. and In-chan, D. (2018). *A development model of early childhood education policy for ethnic children to build social justice: A case study of Special Economic Areas of Tak and Trat provinces*. Bangkok: Suan Dusit University.

Yang-dee, P. and Munpakdee, P. (2016). *Citizen Participation Promotion*. Bangkok: Ministry of Industry.

ผู้ค้าจिनรุ่นใหม่กับการขยายอิทธิพลทางการค้าอีคอมเมิร์ซ : กรณีผู้ค้าจिनรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่

สาธิตา เชื้อนคำ^๑

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของอีคอมเมิร์ซในประเทศจีนและการขยายอิทธิพลทางการค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดนของกลุ่มผู้ค้าจिनรุ่นใหม่ กรณีศึกษาผู้ค้าจिनรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ และศึกษาสถานการณ์ทั่วไปเพื่อวิเคราะห์รูปแบบทางการค้าปลีกข้ามพรมแดนภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ที่มีการเคลื่อนย้ายคน สินค้า และเงินตราอย่างรวดเร็ว งานศึกษาชิ้นนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการสัมภาษณ์ทั้งแบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ค้าจिनรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ และส่วนที่สอง เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์และตัวเลขเชิงสถิติจากหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ค้าจिनรายย่อยที่ขายสินค้าผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซในจังหวัดเชียงใหม่ มีรูปแบบการค้า 3 รูปแบบคือ รูปแบบที่หนึ่ง กลุ่มผู้ค้าจिनรายย่อยที่มีร้านค้าหลายสาขาและมีคู่ค้าชาวไทย รูปแบบที่สอง กลุ่มผู้ค้าจिनรายย่อยที่มีหน้าร้านและทำหน้าที่บริหารจัดการร้านค้าด้วยตนเอง และรูปแบบที่สาม กลุ่มนักเรียนและนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ ผู้ค้าจिनรุ่นใหม่ได้สะท้อนลักษณะของ “ทุนนิยมพันธุ์ผสม” (Hybrid Capitalism) ซึ่งมีการผสมผสานลักษณะบางประการของวัฒนธรรมจีน เช่น ลัทธิขงจื้อ และระบบเครือข่ายความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง กับอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหลไปมาของทุน ผู้คน เทคโนโลยี และความไร้ระดับโลก

คำสำคัญ ผู้ค้าจिनรุ่นใหม่ อีคอมเมิร์ซ จังหวัดเชียงใหม่

^๑ ผู้ช่วยนักวิจัย สังกัดภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Email: satiya0410@gmail.com
วันที่รับบทความ: 11 มกราคม 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 19 มีนาคม 2562 และวันที่ตอบรับบทความ: 2 เมษายน 2562

Research

New Chinese Entrepreneurs and The Influences on E-commerce: The study of Chinese Retailers in Chiang Mai Province

Satiya Kuankham^a

Abstract

This article aims to investigate the development of e-commerce platform in China and the influences of cross border e-commerce disseminated by “New Chinese Entrepreneurs”, Chinese retailers in particular, in Chiang Mai Province. This article also aims to analyze the patterns of cross border retail e-commerce in the context of mobilizing globalization. This qualitative research was conducted by using both informal interviews and in-depth interviews with Chinese retailers in Chiang Mai, as well as literature reviews on history and statistics from various sectors. The result shows that there are three groups of Chinese e-commerce retailers in Chiang Mai including Chinese e-commerce retailers with Thai citizen partnership, Chinese e-commerce retailers who are sole proprietors, and Chinese students who study in Chiang Mai. In globalization context, business patterns of new Chinese entrepreneurs reflect the characteristic of "Hybrid Capitalism" which combines some aspects of Chinese culture (such as Confucianism and relational networking) with the flows of capitalism, people, technologies and global knowledge.

Keyword: New Chinese Entrepreneur, E-commerce, Chiang Mai Province

^a Assistant Researcher, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Email: satiya0410@gmail.com

Received: 11 January 2019, Revised: 19 March 2019, Accepted: 2 April 2019

1. บทนำ

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1990 รัฐบาลจีนเริ่มสนับสนุนให้ภาคธุรกิจออกไปลงทุนในต่างประเทศมากขึ้น จากช่วงก่อนหน้านั้นที่เป็นเพียงแค่การอนุญาตให้ขยายภาคธุรกิจไปจัดตั้งสาขาในต่างประเทศ (Aranya, 2018. p 136) ในเวลาต่อมารัฐบาลจีนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) และได้ดำเนินการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เชื่อมโยงกับสถานการณ์เศรษฐกิจของโลก โดยในปี ค.ศ. 2001 จีนได้ประกาศนโยบายก้าวออกไป (go out strategy) ซึ่งอยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 5 ปี ฉบับที่ 10 (ค.ศ. 2001 - 2005) เพื่อผลักดันให้ วิสาหกิจและเอกชนของจีนออกไปลงทุนโดยตรงในต่างประเทศ ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 5 ปี ฉบับที่ 13 (ค.ศ. 2016 - 2020) ที่มุ่งเน้นให้การสนับสนุนการพัฒนาภาคบริการ โดยเฉพาะการค้าออนไลน์ผ่านอีคอมเมิร์ซ (e-commerce) ส่งผลให้มูลค่าการค้าปลีกบนอินเทอร์เน็ตของประเทศจีนได้ก้าวกระโดดเป็นอันดับที่ 1 ของโลก และอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าปลีกบนเว็บไซต์ ได้เติบโตแบบก้าวกระโดดตามไปด้วย

ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของจีนส่งผลให้เศรษฐกิจดิจิทัล¹ ในประเทศจีนมีการขยายตัวและพัฒนาไปในระดับที่ล้ำสมัย ประกอบกับการเกิดขึ้นของบริษัทยักษ์ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก อาทิ Alibaba, Baidu และ Tencent บริษัทเหล่านี้เป็นตัวช่วยสนับสนุนและเป็นแรงบันดาลใจแก่กลุ่มคนหนุ่มสาวในประเทศจีนต่อการเริ่มต้นทำธุรกิจ startup² นอกจากนั้นแล้ว รัฐบาลจีนที่ให้การสนับสนุนทั้งพัฒนานโยบายและออกกฎหมายคุ้มครองกำกับเศรษฐกิจดิจิทัล ส่งผลให้ Fintech³ ของจีนขยายอิทธิพลกว้างขวางทั่วโลก (Panitda, 2016) การพัฒนาเทคโนโลยีที่เอื้อต่อธุรกิจข้ามพรมแดนและการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลจีนอย่างเต็มรูปแบบได้ส่งผลให้กลุ่ม startup จีนมีความได้เปรียบกว่าผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศที่ตนได้พำนักอาศัย

จังหวัดเชียงใหม่เป็นหนึ่งในจังหวัดที่เป็นจุดหมายปลายทาง (destination) ยอดนิยมสำหรับชาวจีน ไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านการศึกษา การลงทุน และการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ข้อมูลสถิติจากกระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬาจังหวัดเชียงใหม่รายงานว่า ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 ได้มีนักท่องเที่ยวชาวจีนเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เป็นจำนวนกว่า 642,024 คน อาจถือว่ามีจำนวนที่ลดลงอันเนื่องมาจากผลกระทบจากเหตุเรือล่มที่จังหวัดภูเก็ต แต่อย่างไรก็ตามยังถือว่าเป็นจำนวนที่สูงที่สุดในบรรดากลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยือนทั้งหมด

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ธุรกิจภาคการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ได้ถูกกระตุ้นให้เกิดการเติบโตเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่กำลังเห็น

¹ ETDA ได้นิยามความหมายของ เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) หมายถึง การนำเอาไอทีหรือเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาสร้างมูลค่าการผลิตให้แก่สินค้าและบริการต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลนั่นเอง

² Startup คือ การเริ่มต้นธุรกิจเพื่อการเติบโตแบบก้าวกระโดด โดยใช้แอปพลิเคชันต่าง ๆ เป็นตัวควบคุมในการทำธุรกิจ ส่วนใหญ่จะเป็นธุรกิจที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เช่น Mobike, Grab เป็นต้น

³ Fintech เป็นคำที่เกิดจากการผสมระหว่างคำว่า Finance กับคำว่า Technology เป็นการนำเทคโนโลยี โดยเฉพาะระบบการสื่อสารออนไลน์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในธุรกิจด้านการเงิน การธนาคาร และการลงทุน เป็นต้น

ช่องทางในการค้าและการลงทุน ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนด้านที่พักแรม ร้านอาหาร บริษัทนำเข้าเพื่อการขนส่งสินค้า รวมไปถึงการขายสินค้าออนไลน์ เช่น เครื่องสำอาง ผลิตภัณฑ์ยา ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ผลไม้สด ผลไม้อบแห้ง หมอนยางพารา สินค้าแบรนด์ชั้นนำบนห้างสรรพสินค้า เป็นต้น ผู้ประกอบการจากรุ่นใหม่เหล่านี้ไม่เพียงแต่มีหัวการค้าหรือมีความกล้าเสี่ยงเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขายังมียุทธวิธีและมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ผ่านแพลตฟอร์มสำคัญต่าง ๆ เพื่อเพิ่มและขยายช่องทางในการลงทุนให้มีประสิทธิภาพและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

การศึกษาชิ้นนี้จึงให้ความสนใจในประเด็นคือ การทำการค้าผ่านช่องทางพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของจีน (e-commerce) มีการพัฒนาอย่างไร และได้ขยายอิทธิพลต่อการค้าพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทยอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ในพื้นที่ภาคใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ ที่มียุทธวิธีในการใช้แพลตฟอร์มและแอปพลิเคชันต่าง ๆ ในการสร้างระบบการบริหารจัดการการค้ารายย่อย ตลอดจนการขยายเครือข่าย (networking) ทางการค้าข้ามพรมแดน ภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่มีการเคลื่อนย้ายคน สินค้า และเงินตราอย่างรวดเร็ว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในประเทศจีนและการขยายอิทธิพลทางการค้ารายย่อยข้ามพรมแดนผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซ ในกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาสถานการณ์ทั่วไปและวิเคราะห์รูปแบบทางการค้าปลีกข้ามพรมแดนของกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ ภายใต้บริบท โลกาภิวัตน์ (globalization) ที่มีทั้งเทคโนโลยีและแพลตฟอร์มสำคัญต่าง ๆ เป็นตัวควบคุม

วิธีการศึกษา

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีการแบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนแรก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิ ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการค้าและระบบการบริหารจัดการการค้ารายย่อยของกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์เชิงลึก ในกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่และพนักงานขายสินค้าหน้าร้านที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีช่วงอายุระหว่าง 25 ปี ถึง 40 ปี จำนวนทั้งหมด 4 ราย ดังนี้

1. Pai (นามสมมติ) อายุ 25 ปี เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนและเป็นพนักงานขายสินค้าที่ร้านค้าแห่งหนึ่งย่านถนนนิมมานฯ
2. Hong (นามสมมติ) อายุ 25 ปี เป็นนักศึกษาระดับปริญญาโท และขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์เป็นอาชีพเสริม
3. Jin (นามสมมติ) อายุ 31 ปี เคยประกอบอาชีพเป็นครูสอนภาษา แต่ผันตัวเองมาขายสินค้าผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซเป็นอาชีพหลัก

4. Long (นามสมมติ) อายุ 40 ปี เคยประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยวแต่ประสบความล้มเหลวเลยเปลี่ยนมาขายสินค้าผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซเป็นหลัก

ส่วนขั้นตอนที่สอง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิที่มุ่งเน้นการค้นคว้าข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นการพัฒนาพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในประเทศจีน และการขยายอิทธิพลต่อพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทย ตลอดจนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงสถิติจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์และอภิปรายปัญหาที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

การพัฒนาพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-commerce)⁴ และเศรษฐกิจดิจิทัลในประเทศจีน

การค้าอิเล็กทรอนิกส์ได้เกิดขึ้นในช่วงกลางปี 1990 เนื่องจากโลกได้เข้าสู่ยุคของการเชื่อมต่อระบบอินเทอร์เน็ต ทำให้มีจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการพัฒนาโปรแกรมและระบบเครือข่าย ส่งผลให้การค้าอิเล็กทรอนิกส์หรืออีคอมเมิร์ซเติบโตอย่างต่อเนื่องและได้รับการยอมรับมาตั้งแต่ปี 1994 ในประเทศจีนมีนักวิชาการจำนวนมากที่สนใจศึกษาวิวัฒนาการของอีคอมเมิร์ซและได้แบ่งยุคของการพัฒนาตามขั้นตอนที่แตกต่างกันไป งานศึกษาชิ้นนี้จึงอ้างถึงงานศึกษาของ Yue Hong fei (2017) ที่ได้แบ่งขั้นตอนการพัฒนาของอีคอมเมิร์ซในประเทศจีนออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยอ้างอิงจากเหตุการณ์สำคัญและนโยบายหลักต่างๆ ดังนี้

ขั้นแรกเริ่ม (the initial stage) เป็นช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1996 ถึงปี ค.ศ. 2000 มีนักนวัตกรรมจำนวนหนึ่งได้เสนอแนวคิดที่ว่ารูปแบบธุรกิจแบบดั้งเดิมนั้นสามารถเอามาผสานบูรณาการเข้ากับระบบอินเทอร์เน็ตได้ เพื่อให้ได้มาซึ่งกำไรและโอกาสทางด้านธุรกิจที่เพิ่มมากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดอีคอมเมิร์ซแพลตฟอร์มในหลากหลายรูปแบบที่กลายมาเป็นที่รู้จักจนมาถึงปัจจุบัน เช่น the 8848 website, the eBay network , Alibaba และ HC network เป็นต้น ต่อมาในช่วงต้นปี ค.ศ. 2000 รัฐบาลจีนได้ก่อตั้งสมาคมการค้าพาณิชย์ของจีนอย่างเป็นทางการ เหตุการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่บ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการค้าอีคอมเมิร์ซในฐานะอุตสาหกรรมเฉพาะเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงนโยบายของการเร่งพัฒนาระบบอีคอมเมิร์ซของประเทศจีนอีกด้วย

ปัญหาหลักที่เป็นอุปสรรคของการเติบโตอีคอมเมิร์ซจีนในขั้นนี้มีอยู่ 3 ประการคือ ประการแรก จำนวนผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตในประเทศจีนยังมีจำนวนค่อนข้างน้อย และตลาดการค้าอีคอมเมิร์ซขณะนั้นยังมีข้อจำกัดอยู่มาก ประการที่สอง ข้อจำกัดของระบบการขนส่งสินค้าและเครือข่ายการจัดจำหน่ายสินค้าที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ และประการสุดท้าย ผู้บริโภคยังขาดความเชื่อมั่นในระบบการชำระเงินออนไลน์และความไม่เชื่อมั่นในการซื้อสินค้าทางไกล

⁴ พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์หรือที่เรียกกันว่า “อีคอมเมิร์ซ” (e-commerce) คือ การดำเนินธุรกิจรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าและบริการผ่านระบบสื่อสารโทรคมนาคมหรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แบ่งออกเป็น 5 ประเภทคือ ประเภทที่ 1. ธุรกิจกับธุรกิจ (Business to Business: B2B) ประเภทที่ 2. ธุรกิจกับผู้บริโภค (Business to Consumer: B2C) ประเภทที่ 3. ธุรกิจกับรัฐบาล (Business to Government: B2G) ประเภทที่ 4. ผู้บริโภคกับผู้บริโภค (Consumer to Consumer: C2C) และประเภทที่ 5. รัฐบาลกับผู้บริโภค (Government to Consumer: G2C)

ขั้นการเร่งพัฒนา (the accelerated develop stage) อยู่ในช่วงก่อนปี ค.ศ. 2000 เป็นจุดเริ่มต้นของการเร่งพัฒนาระบบอีคอมเมิร์ซของจีน ในขั้นนี้ ภาคธุรกิจมีการขยายตัวจากการให้บริการองค์กร (enterprise services) ไปสู่การให้บริการส่วนบุคคล (personal services) ในขณะเดียวกันอีคอมเมิร์ซได้กลายมาเป็นช่องทางการค้าสำคัญสำหรับผู้ประกอบการและผู้บริโภคจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการพัฒนาการค้าปลีกออนไลน์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าในปี ค.ศ. 2007 จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศจีนมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 210 ล้านคน โดยคิดเป็นจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสำหรับการซื้อขายออนไลน์จำนวน 46.4 ล้านคน ซึ่งคิดเป็นเงินมูลค่าถึง 56.1 ล้านหยวน

ในปี ค.ศ. 2002 บริษัทอีคอมเมิร์ซของประเทศสหรัฐอเมริกา (e - Bay) ได้ซื้อหุ้นจำนวน 33 % จากบริษัท Each Net คิดเป็นมูลค่าประมาณ 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเงินลงทุนจากต่างชาติแห่งแรกในการเข้าสู่อีคอมเมิร์ซของจีน ต่อมาในปี ค.ศ. 2003 บริษัทอาลีบาบาได้ทุ่มทุนกว่า 100 ล้านหยวนในการก่อตั้ง Taobao ซึ่งเป็นโมเดลของอีคอมเมิร์ซ ประเภทผู้บริโภคกับผู้บริโภค (Consumer to Consumer: C2C) ส่งผลให้การซื้อขายออนไลน์ (online commerce) ในช่วงเวลานี้ได้ถูกพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ในช่วงต้นปี ค.ศ. 2004 “Jingdong Multimedia Network” ได้ถูกก่อตั้งขึ้นในฐานะแพลตฟอร์มคู่แข่งของอาลีบาบาในโมเดลธุรกิจแบบบริษัทกับผู้บริโภค (Business to Consumer: B2C) ต่อมาปี ค.ศ. 2004 อาลีบาบาได้เปิดตัว Alipay โดยใช้การค้ำประกันของหน่วยงานที่สาม (a third-party guarantee) เป็นการโปรโมตระบบการชำระเงินออนไลน์ที่มีนัยสำคัญเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในการซื้อสินค้าทางไกล หลังจากนั้นในปี ค.ศ. 2005 Taobao ได้ลงนามข้อตกลงการขนส่งสินค้ากับ YT Express ส่งผลให้ปัญหาหลัก 3 ประการในขั้นแรกเริ่มนั้นได้ถูกจัดการแก้ไขและพัฒนาในขั้นนี้

ขั้นการสร้างความเหมือนหรือมาตรฐานเดียวกัน (the standardization stage) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 ถึงปี ค.ศ. 2014 เป็นช่วงที่ตลาดอีคอมเมิร์ซจีนได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก จะเห็นได้ว่าจำนวนมูลค่าการซื้อขายสินค้าออนไลน์ได้เพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดดจาก 128.18 พันล้านหยวน ในปี ค.ศ. 2008 เป็น 1.3 ล้านล้านหยวน ในปี 2012 ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลจีนได้ตระหนักถึงการพัฒนากฎระเบียบและนโยบายเพื่อควบคุมอีคอมเมิร์ซอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ระบบการจัดการด้านอุตสาหกรรมอีคอมเมิร์ซในประเทศจีนเริ่มค่อย ๆ เกิดขึ้น เช่น ข้อกำหนดเกี่ยวกับรูปแบบอีคอมเมิร์ซและมาตรฐานการช้อปปิ้งออนไลน์ แนวทางการปฏิบัติในการพัฒนาระบบอีคอมเมิร์ซในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 5 ปี ฉบับที่ 12 เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การก่อตัวของกฎระเบียบและนโยบายในขั้นนี้ส่งผลให้อีคอมเมิร์ซของประเทศจีนมีมาตรฐานในการควบคุมกำกับมากขึ้น

ขั้นโลกาภิวัตน์ (the globalization stage) ในปี ค.ศ. 2014 ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจากทั่วโลกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการพัฒนาของระบบการชำระเงินข้ามพรมแดน (cross-border payment) ระบบการขนส่งสินค้า (logistics system) และการบริการประเภทอื่น ๆ ส่งผลให้การค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดน (cross-border e-commerce) ของผู้ค้าเงินโพ้นทะเลรายย่อยมีความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันแพลตฟอร์มของการค้าปลีกข้ามพรมแดนหลาย ๆ บริษัท อย่างเช่น Ali Express ได้มีการเติบโตและมีความรุ่งเรืองในช่วงเวลานี้เช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ธุรกิจ SMEs และ

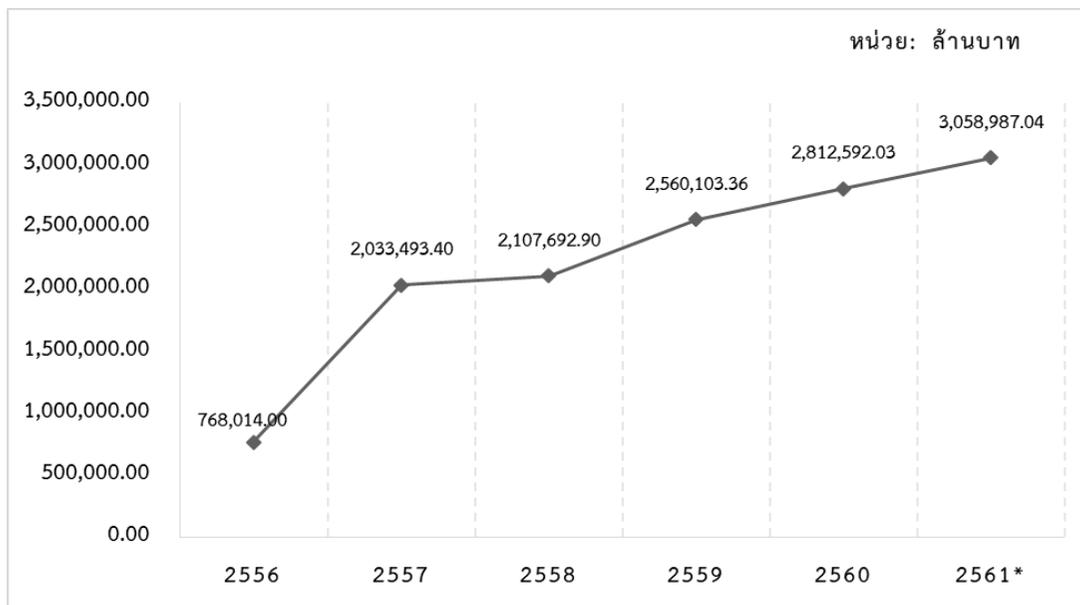
ผู้ประกอบการรายย่อยจำนวนมากเริ่มมีส่วนร่วมโดยตรงในการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลให้การค้าปลีกข้ามพรมแดนกลายเป็นโมเดลใหม่ของการเปิดตลาดการค้าของคนจีนโพ้นทะเลรุ่นใหม่

ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทยรายงานว่า ในปี ค.ศ. 2015 รัฐบาลจีนได้เริ่มกำหนดเม็ดเงินสำรองเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับการค้าแบบอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดน (cross-border e-commerce) และได้มอบสิทธิประโยชน์ที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับการเรียกเก็บภาษีนำเข้าสำหรับสินค้าบางประเภทในอัตราที่ต่ำกว่าการนำเข้าแบบปกติ ส่งผลให้การค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดนได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเม็ดเงินสำรองที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลจีนมีทั้งหมด 13 เมือง ได้แก่ หางโจว เทียนจิน เซี่ยงไฮ้ ฉงชิ่ง เหอเป่ย์ เจิ้งโจว กวางโจว ฉงตู ต้าเหลียนยฺน หนิงโป ซิงเต่า เซินเจิ้น และ ซูโจว

จะเห็นได้ว่าการค้าอีคอมเมิร์ซและเศรษฐกิจดิจิทัลของประเทศจีนมีการเติบโตและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนจากรัฐบาลทั้งการออกกฎหมายควบคุมและผลักดันให้กลุ่มผู้ประกอบการจีนออกไปลงทุนในต่างประเทศ นโยบายการส่งเสริมและการผลักดันดังกล่าวได้ส่งผลต่อการพัฒนาของอีคอมเมิร์ซและเศรษฐกิจดิจิทัลของประเทศไทยอย่างไรบ้าง ซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

อีคอมเมิร์ซในประเทศไทยและการขยายอิทธิพลทางการค้าของผู้ค้าจีนรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ประชาชนสามารถเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ตได้มากขึ้นในระดับชีวิตประจำวัน อันเนื่องมาจากประเทศไทยมีการนำระบบโครงข่ายโทรศัพท์มือถือ 3G และ 4G มาใช้อย่างเป็นทางการ และได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเครือข่ายโทรคมนาคมอย่างรวดเร็ว ประกอบกับเครื่องมือสื่อสารไม่ว่าจะเป็นเครื่องคอมพิวเตอร์ สมาร์ทโฟน และแท็บเล็ตมีราคาที่ถูกลงเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา จึงทำให้มีอัตราจำนวนผู้เข้าถึงออนไลน์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นแล้วการสนับสนุนและผลักดันจากภาครัฐให้ธุรกิจอีคอมเมิร์ซเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการเร่งการพัฒนาช่องทางการค้าออนไลน์ ส่งผลให้ผู้ประกอบการไทยและต่างประเทศเล็งเห็นถึงความสำคัญของธุรกิจอีคอมเมิร์ซและเข้ามาลงทุนในประเทศไทยอย่างจริงจัง (Electronic Transactions Development Agency, 2015)

รูปภาพที่ 1: มูลค่าอีคอมเมิร์ซในประเทศไทย ปี 2556 – 2560 และคาดการณ์ปี 2561

Source: Electronic Transactions Development Agency (ETDA)

ดังรูปภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่ามูลค่ารวมของอีคอมเมิร์ซในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 - 2560 ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว จากมูลค่าอีคอมเมิร์ซในปี พ.ศ. 2556 คิดเป็น 768,014 บาท ได้ก้าวมาเป็น 2,812,592.03 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2560 และคาดการณ์ปี พ.ศ. 2561 เป็นมูลค่ารวม 3,058,987.04 ล้านบาท จากตารางดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่ากระแสอีคอมเมิร์ซเริ่มเข้ามาเป็นกระแสหลักในการซื้อขายสินค้าและบริการออนไลน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 อีกทั้งยังมีแนวโน้มที่จะเป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากการซื้อขายออนไลน์สามารถตอบโจทย์ผู้บริโภคในยุคสมัยใหม่ ที่ต้องการความสะดวกสบาย สามารถสั่งซื้อสินค้าและบริการได้ทุกที่ ทุกเวลา

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (2017) รายงานว่า ธุรกิจอีคอมเมิร์ซในประเทศไทยมีแนวโน้มการเติบโตเพิ่มขึ้นทุกปี อันเนื่องมาจากแรงสนับสนุน 4 ประการ ได้แก่ **ประการแรก การสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐบาล** โดยการผลักดันให้ผู้ประกอบการในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เกษตรกร ผู้ประกอบการท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) รวมถึงผู้ประกอบการทั้งรายเก่าและรายใหม่เข้ามาสู่ธุรกิจอีคอมเมิร์ซเพิ่มมากขึ้น เริ่มจากการเตรียมความพร้อมของผู้ประกอบการ ตั้งแต่การขายของแบบมีหน้าร้านจนถึงการเข้าสู่ช่องทางการค้าออนไลน์ และการขยายตลาดออกสู่ช่องทางทางการซื้อขายและบริการในต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น โดยรัฐบาลมีการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการสร้างรายได้ และเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลไปสู่ระดับที่ทันสมัย ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหลากหลายภาคส่วน

เช่น กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ บริษัทไปรษณีย์ไทย จำกัด สำนักงานรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

ประการที่สอง ผู้ประกอบการเพิ่มช่องทางการขายสินค้าและบริการผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซมากขึ้น เนื่องจากผู้บริโภคนิยมซื้อสินค้าและบริการผ่านช่องทางออนไลน์มากขึ้น เพื่อขยายฐานลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ ผู้ประกอบการจึงเพิ่มช่องทางการขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ เช่น website, application และ social media เป็นต้น **ประการที่สาม** การเติบโตด้านการตลาดอีคอมเมิร์ซของประเทศไทย มีแนวโน้มและศักยภาพในการเติบโตได้อีกมากในอนาคต อันเนื่องมาจากพฤติกรรมของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปและกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้บริโภคแล้วแต่เกี่ยวข้องกับ การใช้อินเทอร์เน็ตทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องง่าย สะดวก ประหยัดเวลาและการเดินทาง จึงส่งผลให้ตลาดอีคอมเมิร์ซมีแนวโน้มที่จะเติบโตเพิ่มมากขึ้น และ **ประการสุดท้าย** นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซมากขึ้น มีนักลงทุนชาวต่างชาติทั้งจากจีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ มาเลเซีย และไต้หวัน เข้ามาลงทุนด้าน e-Marketplace, e-Logistics และ e-Payment ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ประกอบการชาวไทยได้พัฒนาตัวเอง และสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคอีกด้วย

การขยายอิทธิพลทางการค้าของผู้ค้าจีนรุ่นใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 กระแสนักท่องเที่ยวชาวจีนที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากปัจจัยหลาย ๆ ด้าน อาทิ กระแสตามรอยภาพยนตร์เรื่อง Lost in Thailand ของชาวจีน แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นคือนโยบายการสนับสนุนจากภาครัฐ ที่ส่งเสริมให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศเพื่อทำการค้าและการลงทุน ส่งผลให้ชาวจีนที่เคยมีประสบการณ์ท่องเที่ยวหรือเคยศึกษาในประเทศไทยเล็งเห็นช่องทางและโอกาสในการทำธุรกิจในภาคการท่องเที่ยวมากขึ้น ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2559 บริษัทอาลีบาบาได้เข้ามาให้บริการในเมืองไทยและสร้างพันธมิตรกับธนาคารท้องถิ่น เพื่อขยายฐานลูกค้าอีคอมเมิร์ซของจีนและอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวชาวจีนที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยการเปิดให้บริการการชำระเงินออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชันอาลีเพย์ ปรากฏการณ์ข้างต้นส่งผลให้ธนาคารพาณิชย์ของประเทศไทยได้พัฒนาระบบการชำระเงินออนไลน์ผ่านคิวอาร์โค้ด เพื่อรองรับกระแสนักท่องเที่ยวชาวจีนที่มาพร้อมกักระบบการชำระเงินในรูปแบบใหม่

2561	อันดับ	2560
ฮ่องกง	1	ไทย
ไทย	2	ฮ่องกง
เกาหลีใต้	3	เกาหลีใต้
ญี่ปุ่น	4	ญี่ปุ่น
มาเก๊า	5	มาเก๊า
ออสเตรเลีย	6	ไต้หวัน

2561	อันดับ	2560
สิงคโปร์	7	ออสเตรเลีย
ไต้หวัน	8	สิงคโปร์
มาเลเซีย	9	สหรัฐอเมริกา
สหรัฐอเมริกา	10	มาเลเซีย

ตารางที่ 2 ข้อมูลแสดง 10 อันดับประเทศและภูมิภาคที่มีปริมาณการทำธุรกรรมผ่านอาลีเพย์มากที่สุด
Source: <http://www.adslthailand.com/> (Retrieved December 1, 2018)

จะเห็นได้จากตารางที่ 2 ข้อมูลดังกล่าวแสดง 10 อันดับประเทศและภูมิภาคที่มีปริมาณการทำธุรกรรมผ่านอาลีเพย์ของนักท่องเที่ยวชาวจีนในช่วงระหว่างการท่องเที่ยวในต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2561 พบว่าประเทศไทยเป็นประเทศลำดับที่สองรองจากฮ่องกงในปี พ.ศ. 2561 และเป็นประเทศลำดับที่หนึ่งที่นักท่องเที่ยวชาวจีนทำธุรกรรมผ่านอาลีเพย์มากที่สุด ในปี พ.ศ. 2560 ดังนั้น การขยายฐานการให้บริการนักท่องเที่ยวในต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยของบริษัทอาลีบาบาไม่เพียงแต่อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวชาวจีนเพียงอย่างเดียว แต่ในขณะเดียวกัน การชำระเงินออนไลน์ยังเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มผู้ประกอบการเงินรุ่นใหม่ที่เข้ามาลงทุนทำการค้าในด้านต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวจีนด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการด้านที่พัก ร้านอาหาร บริษัทให้คำปรึกษาด้านการตลาดจีน การขายสินค้าออนไลน์ บริษัทนำเที่ยว ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

ลำดับ	สัญชาติ	จำนวน (ราย)
1.	จีน	706
2.	อเมริกัน	272
3.	อังกฤษ	233
4.	ญี่ปุ่น	152
5.	เกาหลีใต้	127
6.	ฝรั่งเศส	111
7.	ออสเตรเลีย	109
8.	แคนาดา	67
9.	ดัตช์	63
10.	อินเดีย	55

ตารางที่ 3: แสดงข้อมูลการลงทุนตามสัญชาติในจังหวัดเชียงใหม่
Source: Department of Business Development (Retrieved December 1, 2018)

ดังตารางที่ 3 ข้อมูลแสดงการลงทุนตามสัญชาติในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเก็บข้อมูลจากบริษัทที่จดทะเบียนนิติบุคคลในกลุ่มธุรกิจ 11 กลุ่ม โดยเรียงจากลำดับกลุ่มธุรกิจที่มีการลงทุนมากที่สุดไปถึ้น้อยที่สุด ดังต่อไปนี้ 1. การขายส่งและการขายปลีก การซ่อมยานยนต์และจักรยายนยนต์ 2. กิจกรรมเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ 3. ที่พักแรมและบริการด้านอาหาร 4. การผลิต 5. กิจกรรมการบริหารและสนับสนุน 6. กิจกรรมวิชาชีพวิทยาศาสตร์และกิจกรรมทางวิชาการ 7. การขนส่งและสถานที่เก็บสินค้า 8. การก่อสร้าง 9. การศึกษา 10. เกษตรกรรมการป่าไม้และการประมง และ 11. ข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร ข้อมูลดังกล่าวสามารถยืนยันได้ว่านักลงทุนสัญชาติจีนถือว่าเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดที่มาลงทุนในจังหวัดเชียงใหม่ ในบรรดากลุ่มนักลงทุนต่างชาติทั้งหมด

ผู้ค้าเงินรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่

งานศึกษาของ Aranya (2013, pp.79-109) ได้ศึกษาการอพยพของคณเงินรุ่นใหม่ผ่านการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของผู้ค้าเงินรายย่อยในลาวตอนเหนือและพบว่า กลุ่มคณเงินรุ่นใหม่หลังทศวรรษ 1990 มีความหลากหลายซับซ้อนมากขึ้น อีกทั้งยังมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากการอพยพของชาวจีนในอดีตที่ผ่านมาหรือที่เรียกว่า “จีนโพ้นทะเล” ซึ่งหมายความว่า คณเงินรุ่นใหม่ที่มาเป็นผู้อ้ค้าเงินยังไม่คิดจะลงหลักปักฐานในลาวอย่างถาวร ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระหว่างการเริ่มต้นทดลองทำการค้า อีกทั้งยังมองหาโอกาสในที่แห่งใหม่ และยังสามารถเดินทางไปมาระหว่างบ้านเกิดกับที่ทำงานแห่งใหม่ได้

ส่วนในกรณีผู้ค้าเงินรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ Aranya (2017) ได้อธิบายว่า ผู้ประกอบการเงินรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคณหนุ่มสาวอายุประมาณ 25-40 ปี บางส่วนเคยเดินทางมาท่องเที่ยว บางส่วนเคยศึกษาหรือกำลังศึกษาต่อในประเทศไทย แล้วเห็นช่องทางและโอกาสเลยผันตัวเองมาทำธุรกิจ กลุ่มผู้ประกอบการเงินเหล่านี้มีการพัฒนาวิธีการค้าใน 4 รูปแบบด้วยกันคือ แบบที่หนึ่ง การสร้างความหลากหลายทางการค้าและการลงทุนทั้งในประเทศจีนและที่อื่น คือการลงทุนในกิจการอื่น ๆ ทั้งในประเทศจีนและต่างประเทศในธุรกิจที่คล้ายคลึงกับประสบการณ์เดิม เช่น ทำธุรกิจโรงแรม เกสต์เฮ้าส์ ร้านอาหาร เป็นต้น แบบที่สอง สร้างระบบการจัดการแบบมีอาชีพมากขึ้น เช่น มีการวางแผน จัดระเบียบองค์กร และใช้ภาษาอังกฤษในการติดต่อสื่อสาร แบบที่สาม เป็นผู้ใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อขยายและเพิ่มประสิทธิภาพการทำธุรกิจ เช่น การใช้แอปพลิเคชัน จองที่พักและการชำระเงินผ่านระบบออนไลน์ และแบบที่สี่ ผู้ประกอบการเงินเหล่านี้มีความสามารถในการขยายตลาดหรือทำธุรกิจผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นช่องทางหลัก เช่น ความสามารถในการโปรโมตสินค้า การขยายตลาดและการกำหนดกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Yeung (as cited in Yos,2014, p. 125) ที่ได้ธิบายว่า “ทุนนิยมจีน” (Chinese capitalism) กำลังปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นทุนนิยมพันธุ์ผสม (hybrid capitalism) อันเนื่องมาจากอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ต่อระบบเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค และระดับโลก ส่งผลให้ทุนนิยมจีนไม่ได้ยึดโยงอยู่กับลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมจีนแต่เพียงอย่างเดียว เช่น

ลัทธิขงจื้อ และระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (กวนซี) แต่มันเป็นการผสมผสานเข้าด้วยกันกับการเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลไปมาของทุน ผู้คน เทคโนโลยี และความรู้ระดับโลก

ดังนั้นผู้เขียนสามารถสรุปได้ว่า “ผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่” ในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนจิ้นโพ้นทะเลยุคเก่าที่มาพร้อมกับ “เสื่อผืนหมอนใบ” กลุ่มผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่เหล่านี้กำลังสะท้อนลักษณะของ “ทุนนิยมพันธุ์ผสม” เป็นคนจิ้นรุ่นใหม่ วัยหนุ่มสาวที่มีประสบการณ์การท่องเที่ยว เคยศึกษาหรือกำลังศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการธุรกิจที่มีความยืดหยุ่นและสามารถผสมผสานการใช้เทคโนโลยีและสื่ออิเล็กทรอนิกส์มาเป็นเครื่องมือทางการค้าที่มีความหลากหลายและน่าเชื่อถือมากขึ้น ทั้งนี้ผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่เหล่านี้จะมีรูปแบบทางการค้าอย่างไรบ้าง ดังจะกล่าวดังต่อไปนี้

รูปแบบการค้ารายย่อยของผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่

ผู้เขียนได้แบ่งรูปแบบการค้าของกลุ่มผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่ที่ทำธุรกิจการค้าผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซออกเป็น 3 รูปแบบ ซึ่งพิจารณาจากรูปแบบการค้าและการบริหารจัดการที่แตกต่างกันไป ดังนี้

รูปแบบที่หนึ่ง กลุ่มผู้ค้าจิ้นรายย่อยที่มีร้านค้าหลายสาขาและมีผู้ค้าชาวไทย ผู้ค้าจิ้นกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีหุ้นส่วนเป็นชาวไทย หรือที่เรียกกันว่า partner ซึ่งหมายรวมถึง การเริ่มก่อตั้งร้านค้าด้วยกัน หรือการเข้ามาขอร่วมหุ้นภายหลังของผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่ หรือการเข้ามาชักชวนให้ขยายกิจการก็ได้ การค้ารูปแบบนี้จะมีการบริหารจัดการที่มีการแบ่งงานกันทำ โดยส่วนใหญ่หุ้นส่วนชาวจิ้นจะทำหน้าที่ตอบคำถามแก่ลูกค้าชาวจิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราคาสินค้า คุณภาพสินค้า การต่อรองราคา การรับใบสั่งซื้อสินค้า การติดต่อสื่อสารกับลูกค้าชาวจิ้นที่อาศัยอยู่ในเมืองจิ้น โดยติดต่อสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับของชาวจิ้น ยกตัวอย่างเช่น WeChat, Taobao และ Tmall นอกจากนั้นแล้ว หุ้นส่วนชาวจิ้นยังมีหน้าที่เป็นล่ามแปลภาษา เช่น การทำป้ายโฆษณาหน้าร้านที่เป็นภาษาจิ้น และป้ายบรรยายสรรพคุณสินค้าภายในร้าน เพื่อดึงดูดลูกค้าชาวจิ้นที่เข้ามาเลือกซื้อสินค้าหน้าร้าน ส่วนหน้าที่หลักของหุ้นส่วนชาวจิ้นนั้น มีหน้าที่ในการตรวจสอบราคาตลาด การบรรจุสินค้า ตลอดจนการจัดส่งสินค้าผ่านระบบโลจิสติกส์ เป็นต้น

“ร้านนี้ตอนแรกเจ้าของเป็นคนไทย พอคนจิ้นมาเห็นเขาก็เลยมาขอเป็นหุ้นส่วน เจ้าของร้านเลยขยายสาขาและให้คนจิ้นช่วยดูแล ส่วนใหญ่หุ้นส่วนคนจิ้นจะเอาวิธีของลูกค้าไปทำโฆษณาใน WeChat แล้วเขาก็จะเข้าไปดูในเว็บไซต์ของคนจิ้นว่าสินค้าตัวไหนขายดีหรือขายไม่ดี ถ้าสินค้าตัวไหนขายดีเขาก็จะเอาสินค้าตัวนั้นมาจัดขายในร้าน ตอนนี้ร้านนี้มีอยู่ประมาณ 5 สาขา สาขาที่ขายดีที่สุดคือสาขาประตูท่าแพ ที่นั่นพนักงานต้องแพ็คของทุกวัน”

บทสัมภาษณ์ของ Pai (นามสมมติ) อายุ 25 ปี พนักงานขายที่ร้านค้าแห่งหนึ่งย่านถนนนิมมานเหมินท์ ชี้ให้เห็นว่าหุ้นส่วนชาวจิ้นมีบทบาทอย่างมากต่อการขยายฐานลูกค้าและทำหน้าที่การตลาด โดยเฉพาะบนแพลตฟอร์มออนไลน์ในกลุ่มลูกค้าชาวจิ้น

รูปแบบที่สอง กลุ่มผู้ค้าจีนรายย่อยที่มีหน้าร้านและทำหน้าที่บริหารจัดการร้านค้าด้วยตนเอง

ผู้ค้าจีนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนจีนหนุ่มสาวที่ทำการเช่าอาคารพาณิชย์ต่อจากเจ้าของร้านชาวไทย แล้วมาดัดแปลงเป็นหน้าร้านหรือคลังสินค้าของตัวเอง ผู้ค้าจีนกลุ่มนี้จะแตกต่างจากกลุ่มแรกคือ พวกเขาไม่มีหุ้นส่วนชาวไทย และพวกเขาจะทำหน้าที่บริหารจัดการร้านค้าด้วยตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการหาแหล่งสินค้า การรับซื้อสินค้า ล่วงหน้า การทำสื่อโฆษณาบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ การบรรจุสินค้า ตลอดจนทำหน้าที่ส่งสินค้าผ่านระบบโลจิสติกส์ เช่น กรณีของ Jin (นามสมมติ) อายุ 31 ปี เคยเป็นครูสอนภาษาอยู่ที่กรุงเทพฯ เธอเล่าว่า คนจีนส่วนมากนิยมสินค้าจากประเทศไทย มากกว่าสินค้าจากประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี เนื่องจากสินค้าจากประเทศไทยมีความเป็นธรรมชาติและราคาถูกกว่า ปัจจุบัน Jin มีร้านค้าอยู่ 2 ร้าน เป็นลักษณะของคลังเก็บสินค้า โดยจ่ายค่าเช่าเป็นรายเดือน ประมาณเดือนละ 30,000 บาท ขณะที่รายรับเฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 100,000 บาท ซึ่ง Jin มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ว่า

"ระบบ Internet Platform มีความสำคัญกับชาวจีนมาก ไม่ใช่เฉพาะชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย แต่มีความสำคัญกับชาวจีนที่อาศัยอยู่ทั่วโลก เพราะมันเป็นเครื่องมือสื่อสารสำคัญ สำหรับการขายของจากต่างประเทศทั่วโลกเข้าสู่ประเทศจีน"

นอกจากนั้นแล้ว Jin ยังอธิบายอีกว่า ระบบอินเทอร์เน็ตแพลตฟอร์มในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะ Wechat เท่านั้น แต่เธอยังหมายรวมถึง แอปพลิเคชันอื่น ๆ ที่สามารถเป็นเครื่องมือสื่อสารสำหรับการค้าอีคอมเมิร์ซได้ ยกตัวอย่างเช่น Higo และ Mogu ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า แอปพลิเคชันแต่ละแบบจะมีฟังก์ชันที่แตกต่างกันไป เช่น Wechat จะเป็นเครื่องมือสื่อสารสำหรับผู้ค้าชาวจีนกับกลุ่มลูกค้าชาวจีนด้วยกัน ส่วน Higo เป็นแอปพลิเคชันสำหรับการขายสินค้าทั่วโลก และ Mogu จะเน้นการขายสินค้าแฟชั่นให้กับกลุ่มลูกค้าวัยรุ่นเป็นหลัก

อีกกรณีหนึ่งคือ Long (นามสมมติ) อายุ 40 ปี ประกอบธุรกิจส่งออกสินค้าจากประเทศไทยสู่ประเทศจีน ปัจจุบันเขาอาศัยอยู่ตึกเช่า 2 ชั้น กับภรรยาและลูกสาว ซึ่งก่อนหน้านี้เขาได้ประกอบกิจการการนำเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ แต่ต่อมาได้เปลี่ยนกิจการจากการทำบริษัทนำเที่ยวมาเป็นการขายสินค้าออนไลน์ให้กับชาวจีนในประเทศจีน โดยเขาให้เหตุผลว่า

"การขายอาหาร ผลไม้สด ผลไม้อบแห้ง และสินค้าอื่น ๆ สามารถขายได้ตลอด ไม่เหมือนกับการทำบริษัททัวร์ เพราะความนิยมในการท่องเที่ยวมันเป็นแค่ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ แล้วระยะหลัง รัฐบาลจีนมีความเข้มงวดในเรื่องการจ่ายเงินมัดจำ ค่าภาษี และกฎระเบียบต่าง ๆ ทำให้การทำธุรกิจทัวร์กลายเป็นเรื่องยุ่งยาก และต้องใช้เวลา"

สำหรับการขายสินค้าออนไลน์ Long ใช้ Wechat เป็นเครื่องมือหลักในการติดต่อสื่อสารกับลูกค้า โดยเขาให้เหตุผลว่า การโฆษณาสินค้าผ่านช่องทาง Wechat ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เมื่อเทียบกับการขายสินค้าบนสื่อออนไลน์ประเภทอื่น ๆ ดังเช่น Taobao ที่เขาต้องจ่ายค่าเช่าพื้นที่ในการโฆษณา

สินค้าถึง 200,000 บาท ซึ่งถือว่าต้องลงทุนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นวิธีการขายสินค้าผ่าน Wechat จึงเป็นวิธีที่ง่าย สะดวก โดยที่เขาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการโฆษณาสินค้าแต่อย่างใด

รูปแบบที่สาม กลุ่มนักเรียนและนักศึกษา ซึ่งถือว่ามีความถี่ค่อนข้างมากในกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ ย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้ค้าจากรุ่นนี้ใช้เวลาว่างจากการเรียนหนังสือมาขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ ส่วนใหญ่จะใช้ WeChat เป็นช่องทางหลักในการสื่อสาร เพราะมีความสะดวก รวดเร็ว และเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวจีน ผู้ค้าจากรุ่นนี้ไม่มีหน้าร้าน ไม่มีคลังสินค้า แต่พวกเขาจะใช้ยุทธวิธีในการขายสินค้าโดยการโพสต์รูปสินค้าที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับบน WeChat หรือที่เรียกกันว่า WeChat Moment อย่างกรณีของ Hong (นามสมมติ) อายุ 25 ปี กำลังศึกษาในระดับปริญญาโทชั้นปีที่ 3 ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เธอได้เล่าว่า ในปี พ.ศ. 2556 เธอได้มีโอกาสมาใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยในฐานะนักศึกษาแลกเปลี่ยนและได้อาศัยอยู่ที่จังหวัดนครปฐมเป็นระยะเวลาประมาณ 10 เดือน ช่วงนั้นเป็นช่วงที่สินค้าจากเมืองไทยเริ่มมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางยี่ห้อ snail white, ele และ มิสทีน เธอได้แนะนำสินค้าเหล่านี้ให้เพื่อนที่เมืองจีนใช้และได้เริ่มรับการสั่งซื้อสินค้าล่วงหน้า (pre-order) เพื่อขายให้กับเพื่อนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน หลังจากที่กลับไปศึกษาต่อที่ประเทศจีนจนสำเร็จการศึกษาระดับชั้นปริญญาตรีที่ยุนนาน เธอจึงตัดสินใจกลับมาศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิต ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่และเธอได้เริ่มต้นทำธุรกิจขายสินค้าออนไลน์ โดยเริ่มจากการขายสินค้าประเภทเครื่องสำอางก่อน เมื่อจำนวนฐานลูกค้าเพิ่มขึ้นจึงได้ขยายไปขายสินค้าประเภทแบรนด์ชั้นนำบนห้างสรรพสินค้าสินค้า เช่น เสื้อผ้าแฟชั่น กระเป๋า รองเท้า ตลอดจนการขายผลไม้สด และการทำธุรกิจส่งออกกุ้ง

การซื้อขายสินค้าของผู้ค้าจากรุ่นใหม่ทั้ง 3 รูปแบบจะเป็นในลักษณะของการสั่งซื้อสินค้าล่วงหน้า (pre-order) แต่ในกรณีของรูปแบบที่ 3 ในกลุ่มนักเรียนและนักศึกษา รูปแบบการค้ำจะแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบแรก เมื่อได้รับการสั่งซื้อล่วงหน้า ผู้ค้าจากรุ่นนี้จะทำหน้าที่บริหารจัดการเองทั้งไปซื้อสินค้าและจัดส่งสินค้าเอง ส่วนรูปแบบที่สอง เมื่อรับรายการสั่งซื้อสินค้าจากลูกค้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พวกเขาจะทำการสั่งซื้อสินค้าจากร้านค้าของเพื่อน หรือร้านขายส่งขนาดใหญ่อีกทอดหนึ่ง และให้ร้านค้าเหล่านั้นจัดส่งสินค้าไปยังลูกค้าที่อยู่เมืองจีนโดยตรง ในรูปแบบที่สองนี้ สามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ผู้ค้าจากรุ่นใหม่กลุ่มนี้ทำหน้าที่เสมือน “นายหน้า” ในการจัดซื้อสินค้าซึ่งพวกเขาจะได้กำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ จากการรับคำสั่งซื้อสินค้าจากลูกค้าอย่างเช่น Hong ได้เล่าว่า

“สินค้าบางอย่างเมื่อรับออเดอร์มาแล้ว หนูไม่ต้องไปซื้อเอง แคบอกเพื่อน เพราะว่าเพื่อนมีร้านอยู่ที่เชียงใหม่ หนูแคบอกเพื่อนว่าวันนี้หนูต้องการสินค้าอะไร จำนวนเท่าไร เขาก็แพ็คแล้วก็ไปส่งให้เรา เราไม่ต้องไปซื้อ ไม่ต้องทำอะไรเลย แครับ order อย่างเดียว แล้วก็ส่งให้เพื่อน เพื่อนหนูเขาไม่รู้ว่ามีราคาขายเท่าไร แต่ว่าเขามีราคาหนึ่งให้หนู แล้วหนูก็ไปขายต่อ สมมติว่าสินค้าชิ้นนี้ราคา 10 บาท หนูเอาไปขายต่อ 20 บาท หนูก็ได้กำไร 10 บาท โดยที่หนูไม่ต้องทำอะไรเลย ซึ่งรูปแบบนี้คนจีนทำเยอะที่สุด และเป็นวิธีที่ง่ายที่สุด”

ประเภทของสินค้า การสั่งซื้อสินค้า และระบบการชำระเงินออนไลน์

ประเภทของสินค้า สินค้าส่วนใหญ่ที่ขายหรือรับสั่งซื้อล่วงหน้า (pre-order) ของกลุ่มผู้ค้าจากรุ่นใหม่ จะพบว่ามีความหลากหลายมาก ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่ผลิตในประเทศไทยที่เป็นที่นิยมในเมืองจีน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ สินค้าอุปโภค สินค้าบริโภค และสินค้าแฟชั่น ประเภทแรก สินค้าอุปโภค เช่น หมอนยางพารา ที่นอนยางพารา เทียนหอม งานไม้แกะสลัก เป็นต้น ประเภทที่สอง สินค้าบริโภค สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อาหาร เช่น ขนมขบเคี้ยว ปลาเส้น ปลาทอดกรอบ สาหร่ายทอด ผลไม้สด ผลไม้อบแห้ง เป็นต้น และผลิตภัณฑ์ยา เช่น ยาสมุนไพร ยาต้ม ยาหมอม ยานวดคลายกล้ามเนื้อ เป็นต้น และประเภทที่สาม สินค้าแฟชั่น เช่น เครื่องสำอาง ส่วนใหญ่นิยมซื้อยี่ห้อ snail white มีสกิน ele RAY เป็นต้น และสินค้าแบรนด์ชั้นนำ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า เป็นต้น ซึ่งแหล่งที่มาของสินค้าประเภทอุปโภคและสินค้าประเภทบริโภคส่วนใหญ่ ผู้ค้าจากรุ่นใหม่จะสั่งซื้อโดยตรงจากโรงงานขนาดใหญ่ในจังหวัดกรุงเทพฯ หรือสั่งซื้อจากกลุ่มผู้ค้าด้วยกันในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนสินค้าประเภทแฟชั่นพวกเขาสามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าและห้างสรรพสินค้าชั้นนำทั่วไปในจังหวัดเชียงใหม่

การสั่งซื้อสินค้า กลุ่มลูกค้าหลักของผู้ค้าจากรุ่นใหม่คือนักท่องเที่ยวชาวจีนที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่และชาวจีนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน โดยลูกค้ากลุ่มแรกนั้นสามารถเลือกซื้อสินค้าจากหน้าร้านได้โดยตรง บางรายมีการเปรียบเทียบราคาจากหลาย ๆ ร้าน เมื่อเจอร้านค้าที่พึงพอใจจึงจะตัดสินใจซื้อสินค้า และอาจมีการขอช่องทางการติดต่อเมื่อกรณีที่พวกเขากลับประเทศและอยากจะสั่งซื้อสินค้าอื่น ๆ อีกครั้ง ส่วนกรณีลูกค้าที่อยู่ในประเทศจีน ลูกค้ากลุ่มนี้อาจเป็นกลุ่มที่รู้จักผลิตภัณฑ์จากเมืองไทยอยู่ก่อนแล้ว อาจเป็นลูกค้ากลุ่มใหม่หรืออาจเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยมาเที่ยวเมืองไทยและอยากสั่งซื้อสินค้าเพิ่มอีก ลูกค้ากลุ่มนี้จะต้องทำการสั่งซื้อสินค้าล่วงหน้า (pre-order) ผ่านช่องทางออนไลน์ ซึ่งส่วนใหญ่ทั้งผู้ค้าและผู้บริโภคชาวจีนมักนิยมสื่อสารกันผ่านช่องทางแอปพลิเคชัน WeChat เพราะถือว่าสะดวกและรวดเร็วที่สุด

การสั่งซื้อสินค้าบางรายการจะมีความแตกต่างกับการสั่งซื้อสินค้าชนิดอื่น ๆ เช่น การสั่งซื้อผลไม้สดจะต้องมีแบบฟอร์มการสั่งซื้อ ซึ่งผู้ค้าจากรุ่นใหม่จะมีการกำหนดตัวเลือกให้แก่ลูกค้าไว้ก่อน เช่น กรณีของ Hong เล่าว่า

“สำหรับการสั่งซื้อผลไม้สด สมมติว่าลูกค้าจะสั่งซื้อทุเรียน เราจะมีแบบฟอร์มอยู่ เช่น ตัวเลือกที่ 1 ชื่อ 1-2 กิโลกรัม ตัวเลือกที่ 2 ชื่อ 2-4 กิโลกรัม ตัวเลือกที่ 3 ชื่อ 4-7 กิโลกรัม อย่างนี้เป็นต้น แต่ถ้าลูกค้าจะสั่งสับปรดของหนูจะมีแค่ตัวเลือกเดียวคือ 5 กิโลกรัม ไม่ใช่ให้ลูกค้าสั่งว่าจะเอา 8 กิโลกรัมหรือกี่กิโลกรัมก็ได้ มันก็มีแบบฟอร์มอยู่”

ระบบการชำระเงินออนไลน์ ในกรณีที่มีการซื้อขายสินค้าผ่านช่องทาง WeChat ลูกค้าต้องโอนเงินค่าสินค้าให้ผู้ค้าก่อน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะทำการชำระเงินผ่านแอปพลิเคชันอาลีเพย์ แต่ในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้น เช่น ผู้ค้าไม่ส่งของตามที่ลูกค้าสั่ง สินค้ามีตำหนิ หรือ ในกรณีที่ผลไม้สดเกิดการเน่าเสีย ผู้ค้าจากรุ่นใหม่มีวิธีการรับผิดชอบหลากหลายวิธี อย่างกรณีของ Long ได้เล่าว่า ในกรณีที่สินค้าประเภทผลไม้สด

บางครั้งเมื่อส่งถึงมือลูกค้าแล้วเกิดการเนาเสีย เขาจะมีวิธีการต่อรองกับลูกค้าของเขา ก่อนคือ จะมีการตกลงกับลูกค้าว่าจะเปลี่ยนสินค้าชิ้นใหม่ให้ หรือบางกรณีก็คืนเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ลูกค้าไป

รูปแบบการขนส่งสินค้าจากไทยสู่จีน

การขนส่งสินค้ามีหลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับประเภทสินค้า อย่างกรณีสินค้าประเภทเครื่องสำอางหรือสินค้าแฟชั่น ผู้ค้าเงินส่วนใหญ่มักจะเลือกส่งสินค้าเหล่านี้ผ่านเส้นทางบกด้วยระบบโลจิสติกส์ บางรายไม่ได้ส่งสินค้าถึงผู้บริโภคโดยตรง แต่จะมีการแบ่งการส่งสินค้าออกเป็น 2 ช่วง เช่น กรณีของ Hong เธอเล่าว่า เธอเลือกที่จะแบ่งส่งสินค้าออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นการส่งสินค้าจากประเทศไทยด้วยระบบโลจิสติกส์ผ่านเส้นทาง R3A ไปให้น้องสาวที่อาศัยอยู่คุณหมิง จากนั้นน้องสาวของเธอจะทำหน้าที่กระจายสินค้าไปให้ลูกค้าที่อยู่ในมณฑลต่าง ๆ ของประเทศจีนต่อเป็นช่วงที่สอง การแบ่งส่งสินค้าออกเป็น 2 ช่วง Hong ให้เหตุผลว่าการส่งสินค้าไปให้ลูกค้าแต่ละรายจากเมืองไทยจะมีค่าใช้จ่ายที่แพงกว่า เธอจึงเลือกวิธีการรวบรวมสินค้าและส่งไปให้น้องสาวกระจายสินค้าต่ออีกช่วงหนึ่งเพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนและค่าใช้จ่าย กรณีสินค้าประเภทผลไม้สดส่วนใหญ่จะใช้บริการการขนส่งด้วยเครื่องบิน ใช้เวลาประมาณ 3-7 วัน สินค้าจะส่งถึงมือลูกค้า ส่วนสินค้าประเภทอื่น ๆ จะใช้เวลาในการขนส่งประมาณ 10-20 วัน แล้วแต่กรณี ส่วนค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้า ผู้ค้าเงินจะเรียกเก็บจากลูกค้าตามน้ำหนักของสินค้าคือ สินค้า 1 กิโลกรัมต่อค่าจัดส่งจำนวน 100 บาท

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าในประเทศไทย

ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้ค้าเงินรายย่อยที่ทำการค้าผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซในจังหวัดเชียงใหม่เป็นระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ (informal relations) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล บางกรณีเป็นระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ อาศัยความสัมพันธ์แบบครอบครัว ญาติ พี่น้อง เพื่อน หรือเป็นเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจ เป็นต้น ยกตัวอย่างกรณีของ Jin และ Hong ที่ใช้ระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการกับเครือข่ายทางธุรกิจในประเทศไทย โดยพวกเขาเล่าว่าในกลุ่มทางธุรกิจอีคอมเมิร์ซ จะใช้เครือข่ายความสัมพันธ์แบบเพื่อนในการปรึกษาด้านธุรกิจและการสั่งซื้อสินค้า ซึ่งเป็นเครือข่ายเพื่อนชาวจีนที่รู้จักกัน ส่วนใหญ่จะมีร้านขายส่งขนาดใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ นอกจากนั้นแล้วเครือข่ายของกลุ่มผู้ค้าเงินเหล่านี้จะมีข้อตกลงร่วมมือกันในการทำโฆษณาสินค้าแต่ละประเภทไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ลูกค้าชาวจีนมีความเข้าใจต่อผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทในทิศทางเดียวกัน เช่น การสร้างรูปภาพที่ใช้ในการโฆษณา การสร้างภาพลักษณ์ของสินค้า และการสื่อ “คำ” โฆษณาที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกซื้อสินค้า เป็นต้น

สรุปและอภิปรายผล

การค้าอีคอมเมิร์ซของประเทศจีนได้เติบโตแบบก้าวกระโดด อันเนื่องมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ในระดับที่ล้ำสมัย ประกอบกับยุคปัจจุบันเป็นยุคที่ประชาชนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ง่ายและรวดเร็ว พร้อมกับการส่งเสริมและผลักดันจากภาครัฐทั้งการออกนโยบายและกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อควบคุมเศรษฐกิจดิจิทัล ส่งผลให้อีคอมเมิร์ซของจีนแผ่ขยายไปทั่วโลก การประสบความสำเร็จของบริษัทยักษ์ใหญ่ อย่างเช่น Alibaba, Baidu และ Tencent ได้กลายมาเป็นตัวช่วยสนับสนุนและเป็นแรงบันดาลใจแก่กลุ่มคนหนุ่มสาวในประเทศจีนต่อการเริ่มต้นทำธุรกิจ startup ประกอบกับในปี ค.ศ. 2014 การค้าอีคอมเมิร์ซได้เกิดการพัฒนาระบบการชำระเงินข้ามพรมแดน (cross-border payment) ระบบการขนส่งสินค้า (logistics system) และการบริการประเภทอื่นๆ ส่งผลให้การค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดนของผู้ค้าจีนโพ้นทะเลรายย่อยมีความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก และส่งผลให้การค้าปลีกข้ามพรมแดนกลายเป็นโมเดลใหม่ของการเปิดตลาดการค้าของคนจีนโพ้นทะเลรุ่นใหม่

การขยายอิทธิพลทางการค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดนของผู้ค้าจีนรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ เกิดจากกระแสการเข้ามาของนักท่องเที่ยวชาวจีนที่มีแนวโน้มเติบโตเพิ่มขึ้นทุกปี จากปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ธุรกิจภาคการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ได้ถูกกระตุ้นให้เกิดการเติบโตเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผู้ค้าจีนรายย่อยที่เล็งเห็นช่องทางในการค้าและการลงทุน ผู้ค้าจีนรุ่นใหม่มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีและมียุทธวิธีที่หลากหลายในการบริหารจัดการธุรกิจ ซึ่งส่งผลให้พวกเขามีความได้เปรียบกว่าผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศที่ตนได้พำนักอาศัย

ภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ (globalization) ของผู้ค้าจีนรุ่นใหม่กับการค้าอีคอมเมิร์ซข้ามพรมแดน ในที่นี้ได้เน้นย้ำถึงกระแสของการไหลของข้อมูลข่าวสารและการเคลื่อนย้ายไปมาของผู้คน สินค้าและเงินตรา ที่ถูกเรียกร้อยเข้าด้วยกันผ่านตัวกลางสำคัญต่าง ๆ อาทิ อินเทอร์เน็ต สื่อออนไลน์ และดิจิทัลแพลตฟอร์มต่างๆ

Naruephon (n.d.) ได้อธิบาย การข้ามพรมแดนรัฐชาติ (transnationalism) ว่าหมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่กลุ่มคนต่างๆสามารถติดต่อเชื่อมโยงผ่านความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาเป็นตัวช่วยในการติดต่อสื่อสาร ที่ไม่ได้จำกัดอยู่ในดินแดนของรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่ง แต่เป็นการติดต่อเชื่อมโยงผ่านรัฐชาติสมัยใหม่ เป็นการหลังไหล ส่งต่อผู้คน ภาพลักษณ์ วัตถุ ข้ามพรมแดน ซึ่งในทางมานุษยวิทยาอาจเรียกว่า “ลักษณะการข้ามพรมแดนรัฐชาติ” ซึ่งงานศึกษาของ Appadurai (1949) ได้อธิบาย การข้ามพรมแดนว่ามีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่หนึ่ง การข้ามพรมแดนชาติพันธุ์ (Ethnoscapes) หมายถึง การเคลื่อนย้ายของกลุ่มผู้คน เช่น นักท่องเที่ยว คนอพยพ คนย้ายถิ่น แรงงานอพยพในต่างแดน เป็นต้น **ลักษณะที่สอง การข้ามพรมแดนสื่อ (Mediascapes)** หมายถึง การไหลในมิติของสื่อ การถูกเผยแพร่ของภาพลักษณ์ ความจริง ผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อออนไลน์บนอินเทอร์เน็ต เป็นต้น **ลักษณะที่สาม การข้ามพรมแดนเทคโนโลยี (Techoscapes)** หมายถึง การไหลในมิติของเทคโนโลยีที่มีการหลังไหล

ของข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว **ลักษณะที่สี่ การข้ามพรมแดนการเงิน (Financescapes)** หมายถึง การเคลื่อนไหลในมิติของเงินตรา การค้าการลงทุน ตลาดสินค้าในระดับโลก **ลักษณะที่ห้า การข้ามพรมแดนความคิด (Ideoscapes)** หมายถึง การเคลื่อนไหลในมิติของอุดมการณ์ทางความคิด ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องความเจริญก้าวหน้า สิทธิเสรีภาพ ความเป็นเอกราช และการสร้างภาพแทน เป็นต้น

การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของผู้ค้าจากรุ่นใหม่ภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์ โดยผ่านแว่นแนวคิดการข้ามพรมแดน 5 ลักษณะ ของ Appadurai จะพบว่า กระแสการเข้ามาของนักท่องเที่ยวจีนได้สะท้อนลักษณะการข้ามพรมแดนชาติพันธุ์ (ethnoscapes) ที่มีการเคลื่อนย้ายในลักษณะของการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวชาวจีนบางส่วนได้ผันตัวเองเป็นผู้ประกอบการ ลงทุนทำธุรกิจในจังหวัดเชียงใหม่ กลายเป็นคนจีนอพยพรุ่นใหม่ที่ตั้งถิ่นฐานช่องทางทำมาหากินในที่แห่งใหม่ ที่แตกต่างจากคนจีนอพยพรุ่นเก่า (เสื้อผืนหมอนใบ) เนื่องจากผู้ค้าจากรุ่นใหม่เป็นกลุ่มที่มีความทันสมัย สะท้อนลักษณะของความเป็น “ทุนนิยมพันธุ์ผสม” (hybrid capitalism) ที่มีการผสมผสานลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมจีน (เช่น ลัทธิขงจื้อ และระบบเครือข่ายความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง) และการเคลื่อนไหลไปมาของทุน ผู้คน เทคโนโลยี และความรู้ระดับโลก

ผู้ค้าจากรุ่นใหม่มีการเลือกใช้เทคโนโลยี (techoscapes) เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารทางการค้าข้ามพรมแดน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า ผู้ค้าจากรุ่นใหม่ส่วนใหญ่มีการติดต่อสื่อสารทางการค้าผ่านสมาร์ทโฟนและแล็ปท็อปทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการชำระเงินออนไลน์ข้ามพรมแดน (cross border e-payment) ผ่านแอปพลิเคชันอาลีเพย์ ซึ่งถือว่าเป็นการเคลื่อนไหลของระบบเงินตราข้ามพรมแดน (financescapes) ในรูปแบบใหม่ที่ง่าย สะดวก และรวดเร็วมากที่สุด นอกจากนั้นแล้วผู้ค้าจากรุ่นใหม่เหล่านี้ยังมีความสามารถในการใช้พรมแดนสื่อ (mediascapes) เช่น Wechat, Tmall และ Taobao ในการสร้างภาพลักษณ์และความจริงของสินค้าระดับท้องถิ่นของประเทศไทยให้กลายเป็นสินค้าระดับโลก ส่งผลให้สินค้าในประเทศไทยกลายเป็นสินค้ายอดนิยมในกลุ่มชาวจีน ทั้งที่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวและกลุ่มชาวจีนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน จะเห็นได้ว่าการค้าข้ามพรมแดนผ่านช่องทางอีคอมเมิร์ซของผู้ค้าจากรุ่นใหม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหลของทุน ผู้คน สินค้า และเงินตราอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยตัวกลางสำคัญ ๆ ต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้การปฏิสัมพันธ์ของผู้คนไม่ได้จำกัดเฉพาะอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่ง แต่เป็นการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนผ่านการเชื่อมโยงโดยเทคโนโลยีตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปสู่ระดับโลก

แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์การข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้ค้าจากรุ่นใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ได้กลายมาเป็นประเด็นท้าทายต่อการดำเนินงานของหน่วยงานทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เนื่องจากผู้ค้าจากรุ่นใหม่เหล่านี้มีความเป็น “ทุนนิยมพันธุ์ผสม” กล่าวคือ พวกเขาไม่เพียงแต่มีความทะเยอทะยาน มีแรงสนับสนุนจากรัฐบาลจีน มีเครือข่ายทางการค้า มีความสามารถในการบริหารจัดการร้านค้าอย่างเป็นระบบ และมีกลยุทธ์ในการค้าขายที่หลากหลาย ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ในงานศึกษาของ Aranya (2019) ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รัฐบาลจีนมีบทบาทที่สำคัญอย่างมากต่อการผลักดันทั้งเชิงนโยบายและการสร้างกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการค้าถิ่นฐานและการลงทุนของชาวจีนรุ่นใหม่ในต่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกันการตอบสนองเชิงนโยบายของ

รัฐบาลไทยยังคงค่อนข้างแคบและล่าช้าสำหรับการรองรับนักลงทุนกลุ่มนี้ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการไทยในภาคธุรกิจการท่องเที่ยวที่ไม่สามารถแข่งขันในเชิงเศรษฐกิจได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Wasana (2019) ที่ได้ศึกษาปรากฏการณ์ของผู้ค้าจิ้นรายย่อยในเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ประเทศลาว และได้เสนอว่าการอพยพเข้ามาทำการค้าของผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่ในเมืองปากเซได้สร้างความกังวลต่อการประกอบธุรกิจในระยะยาวของผู้ประกอบการท้องถิ่น เนื่องจากเกิดการแข่งขันเรื่องราคาสินค้าที่จำหน่ายในราคาที่ถูกลงกว่า อีกทั้งพวกเขายังมีความสามารถในการจ่ายค่าเช่าที่สูงกว่าผู้ประกอบการในท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้ร้านค้าบางรายต้องปิดตัวหรือปล่อยให้ผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่ซื้อต่อกิจการ

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบในบทความชิ้นนี้ ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมในการศึกษาครั้งต่อไป ในประเด็นด้านผลกระทบต่อ การเข้ามาทำการค้าของผู้ค้าจิ้นรุ่นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ จากกรณีศึกษาผู้ค้าจิ้นในจังหวัดเชียงใหม่พบว่า ผู้ค้าจิ้นส่วนใหญ่มีกลยุทธ์ในการจัดการที่หลากหลาย มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเป็นตัวกลางในการทำธุรกิจ อีกทั้งยังเป็นหุ้นส่วนในธุรกิจอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ข้อสังเกตดังกล่าวนี้ ควรศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นด้านผลกระทบอย่างรอบด้าน อาทิ กลยุทธ์การปรับตัวของผู้ประกอบการชาวไทย ระบบการจัดเก็บภาษีในกลุ่มผู้ค้าจิ้นออนไลน์ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการรองรับผู้ค้ารายย่อยสำหรับชาวต่างชาติ เพื่อนำไปสู่การจัดการเชิงนโยบายด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Siriphon, A. (2013). *Chinese Entrepreneurs in Mekong River Border: Migration of New Chinese to Mekong River Boder*. [In Thai]. Chiang Mai: Wanida Press.
- _____. (2017). New Chinese Entrepreneurs and “Stability” on Tourism Industry in Northern Thailand. [In Thai]. Retrieved April 26, 2018 from <https://www.prachachat.net/facebook-instant-article/news-90607>
- _____. (2018). Mobility of Chinese and Chinese State Roles in 21st Century. [In Thai]. *Social Life on the Move*. Bangkok: Parbpim., Ltd. Part.
- _____. (2019). Developing Entrepreneurship Under the Rise of China: Chinese Migrant Entrepreneurs in Tourism-Related Businesses in Chiang Mai. *The Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia*.
- Appadurai, Arjun. (1949). Modernity at large: cultural dimensions of globalization. The University of Minneapolis.
- Baanjomyut. (n.d.). The Evolution of E-commerce. [In Thai]. Retrieved August 2, 2018 from https://www.baanjomyut.com/library_3/extension-2/ict/05_1.html

- Chiang Mai Provincial Office of Tourism and Sport. (2018). Statistics of Tourist in Chiang Mai. Retrieved May 5, 2018 from <http://cm-mots.com/download/view/1417593562.html>
- Department of Business Development. (2018). Business Data Warehouse. Retrieved December 1, 2018 from <http://datawarehouse.dbd.go.th/bdw/home/login.html>
- Electronic Transactions Development Agency. (2014). Value of e-Commerce Survey in Thailand 2014. [In Thai]. Bangkok: Department of Electronic Transactions Development Agency.
- _____. (2015). Value of e-Commerce Survey in Thailand 2015. [In Thai]. Bangkok: Department of Electronic Transactions Development Agency.
- _____. (2016). Value of e-Commerce Survey in Thailand 2016. [In Thai]. Bangkok: Department of Electronic Transactions Development Agency.
- _____. (2017). Value of e-Commerce Survey in Thailand 2017. [In Thai]. Bangkok: Department of Electronic Transactions Development Agency.
- Hong (alias). Interviewed on May 3, 2018 and September 11, 2018.
- Hongfei, Yue. 2017. National report on e-commerce development in China. United Nations industrial Development organization. Retrieved May 6, 2018 from https://www.unido.org/sites/default/files/2017-10/WP_17_2017.pdf.
- Jetsada Suktid. (2017). What is Fintech [In Thai]. Retrieved July 19, 2018 from <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/640829>
- Jin (alias). Interviewed on June 20, 2016 and July 8, 2016.
- Long (alias). Interviewed on June 17, 2016.
- Kawsaard, M. (2017). The Flows of Chinese – From Tourist to the Investor. [In Thai]. Retrieved April 26, 2018 from <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/641292>
- Naruephon Duangwiset. (n.d.). Transnationalism. Retrieved November 30, 2018. from <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/153>
- Pai (alias). Interviewed on August 12, 2018.
- Saiyarod, P. (2016). *Report on the Study of Development of Digital Society in China: A Case Study of Alipay Digital Wallet*. [In Thai]. Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, 30(1), 103-135.
- _____. (2018). Alipay Digital Wallet: China's Fintech Development and Transition towards a Cashless Society. [In Thai]. *Social Sciences Journal, Chiang Mai University*.
- Thailand ranked the 2 nd most overseas Alipay spending. (2018). [In Thai]. Retrieved December 1, 2018 from <http://www.adslthailand.com/post/4806>

- La-orngplew, W. (2019). Chinese Migrant Traders in Pakse, Champasak Province, Laos: Trajectories and Business future. *The Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia*.
- What is Start UP? Why have start-ups become so popular in recent years? (2016). [In Thai] Retrieved July 19, 2018 from <https://moneyhub.in.th/article/what-exactly-is-a-startup/>
- Santasombat, Y. (2014). *Variiegated Dragon: Territorialization and Civilizing Mission in Southeast Asia*. Chiang Mai: Wanida Press.

กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

เอมอร แสนภูวา^๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ พบว่า ตลาดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าและตลาดจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม มีสภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยที่เหมือนกัน คือ 1) พื้นที่ตลาด 2) ผู้ค้ารายย่อย 3) ลูกค้า และปัญหาที่แตกต่างกัน คือ สินค้าที่จำหน่าย ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยเหมือนกัน คือ 1) ให้องค์กรเข้ามาจัดระเบียบและให้เป็นพื้นที่ตลาดถาวร 2) ให้จัดระบบโครงสร้างพื้นฐานและบริหารต่อเนื่อง ความต้องการที่แตกต่างของผู้ค้ารายย่อย คือ 1) กระตุ้นให้ลูกค้าชาวไทยซื้อสินค้ามากขึ้น 2) พื้นที่ไม่เพิ่มค่าเช่า 3) มีผู้ดูแลตลาดชัดเจนและมีความปลอดภัยของสินค้า 4) เจ้าหน้าที่ไทยยึดหยุ่นในการใช้ระเบียบกฎหมาย 5) เจ้าหน้าที่กัมพูชาเก็บภาษีให้เป็นระบบมีมาตรฐาน ข้อจำกัดของผู้ค้ารายย่อยมีความแตกต่างกันของสองพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า คือ 1) ผู้ค้ารายย่อยมีเงินลงทุนน้อย 2) ตลาดเป็นพื้นที่มีปัญหาขับเคลื่อนไม่เต็มศักยภาพ 3) ตลาดห่างจากจุดผ่านแดนถาวรมาก 4) ตลาดมีการกำหนดวันค้าขาย 5) พื้นที่ตลาดฝั่งกัมพูชาเป็นพื้นที่ของนายทุนมีค่าเช่าขึ้นทุกปี จุดผ่านแดนช่องจอม คือ นโยบายภาครัฐควบคุมสินค้าลิขสิทธิ์และ อย. ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า คือ 1) ติดต่อบริการภาษาไทยและเขมรได้ดี 2) การค้าขายวันที่กำหนดไม่เสียค่าใช้จ่ายในการเข้าออก ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม คือ 1) ผู้ค้ารายย่อยมีเงินลงทุนสูง 2) ลูกค้าชาวกัมพูชาและชาวไทยเชื่อมั่นในคุณภาพสินค้าที่ผลิตในไทย และ 3) มีการค้าขายทุกวัน กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า มี 6 กลยุทธ์ คือ 1) ส่งเสริมให้ผู้ค้ารายย่อยมีการสื่อสารภาษาเขมรและไทยเพื่อค้าขาย 2) สร้างความสัมพันธ์ระดับจังหวัดทั้งสองประเทศให้เป็นเมืองคู่ค้าต่อเนื่อง 3) เชื่อมโยงการคมนาคมให้คล่องตัว 4) จัดพื้นที่ค้าขายใกล้กับจุดผ่านแดน 5) ให้องค์กรท้องถิ่นเข้ามาบริหารจัดการตลาด 6) ส่งเสริมให้สินค้ามีความหลากหลาย และ 7) สนับสนุนผู้ค้ารายย่อยระดับท้องถิ่นให้มีศักยภาพ กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม มี 3 กลยุทธ์ คือ 1) ส่งเสริมให้ผู้ค้ารายย่อยศึกษาระเบียบกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ 2) จัดผังโครงสร้างตลาดให้เป็นระบบ และ 3) กำหนดควบคุมระบบการชำระเงินให้ชัดเจน ข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อย มีความแตกต่างกัน จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า คือ 1) ส่งเสริมหน่วยงานท้องถิ่นบริหารจัดการพื้นที่มีมาตรฐาน 2) ส่งเสริมให้เกิดกลไกบูรณาการทำงานชายแดนเป็นรูปธรรม 3) เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับท้องถิ่น

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ Email: emonsskru@hotmail.com
วันที่รับบทความ: 18 เมษายน 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 2 กันยายน 2562 และวันตอบรับบทความ: 17 กันยายน 2562

ตามแนวชายแดน และ 4) ส่งเสริมศักยภาพผู้ค้ารายย่อยระดับท้องถิ่นเพื่อให้สามารถแข่งขันได้ และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม คือ 1) ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ตลาดการค้าชายแดนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ 2) ส่งเสริมผู้ค้ารายย่อยเรียนรู้ภาษาเขมรและภาษาไทยมากขึ้น และ 3) ส่งเสริมความสัมพันธ์ไทยกัมพูชา ทั้งหน่วยงานภาครัฐหรือชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

คำสำคัญ กลยุทธ์ การพัฒนา ผู้ค้ารายย่อย จุดผ่านแดนถาวร

Developing Strategies for the Retailers along Thailand-Cambodia Border Crossing Points

Amon Senphuwa ^a

Abstract

This research found that the same problems of the retailers at Chong Sa-Ngam and Chong Chom permanent border crossing point markets were: 1) market areas, 2) retailers and 3) customers, while the different problem was the products. The same needs of retailers were: 1) allowing agencies to organize to be permanent market space and 2) arranging systematic infrastructure and continuous management. On the other hand, the different needs of retailers were: 1) encouraging Thai customers to buy more products, 2) not increasing rental space fees, 3) providing responsible persons for markets clearly and product safety, 4) being flexible in law enforcement of Thai officials and 5) collecting taxes of Cambodian officials systematically with standard. Moreover, the limitations of retailers were different in two areas. The limitations at Chong Sa-Ngam permanent border crossing point were: 1) retailers had low investment budget, 2) market areas couldn't be driven full potential, 3) markets were very far from the permanent border crossing point, 4) trading days were specified and 5) rental fee of market areas at Cambodian side was increased every year due to belonging to capitalists. Next, the limitation at Chong Chom permanent border crossing point was a government policy that controlled copyright products and the FDA. The potentials of retailers at Chong Sa - Ngam permanent border crossing point were: 1) retailers communicated well in both Thai and Khmer languages and 2) there was no entry fee on specified trading days. Besides, the potentials of retailers at Chong Chom permanent border crossing point were: 1) retailers had high investment budget, 2) Cambodian and Thai customers trusted in products quality of Thailand and 3) there was trading every day. Furthermore, the seven developing strategies for retailers at Chong Sa - Ngam permanent border crossing point are: 1) to promote retailers to communicate in Khmer and Thai languages for trading, 2) to create relationships at provincial

^a Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Science, Sisaket Rajabhat University, Email: emonsskru@hotmail.com
Received: 18 April 2019, Revised: 2 September 2019, Accepted: 17 September 2019

level of both countries as continuous trading partner cities, 3) to link up transportations to be flexible, 4) to provide trading areas near the border crossing points, 5) to allow local authorities to manage the market, 6) to promote product diversity and 7) to support local potential of retailers. The three developing strategies for retailers at Chong Chom permanent border crossing point are: 1) to encourage retailers to study international trade regulations and laws, 2) to establish market structure systematically and 3) to control over payment system clearly. However, the policy proposals for relevant agencies on the development retailers are differences. The policy proposals for Chong Sa - Ngam permanent border crossing point are: 1) to promote local agencies with standard area management, 2) to promote concrete border integration mechanisms, 3) to strengthen international relationships at local level along the borders and 4) to promote local retailers to be competitive. On the other hand, the policy proposals for Chong Chom permanent border crossing point are: 1) to promote public relations of border trading market to boost up economy, 2) to encourage retailers to learn Khmer and Thai languages more and 3) to promote better Thai - Cambodian relationships in both government agencies and local communities.

Keyword: Strategy, Development, Retailers, Permanent Border Crossing Point

บทนำ

ประเทศไทยมีจังหวัดที่ติดกับพื้นที่ชายแดน 38 จังหวัด เป็นชายแดนทางบกทั้งสิ้นมีระยะทางถึง 4,863 กิโลเมตร ติดต่อกับ 4 ประเทศ คือ กัมพูชา ลาว พม่า และมาเลเซีย และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในมิติต่าง ๆ ทั้งความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจการค้าและการท่องเที่ยว และระบบอื่น ๆ อีกมากมาย โดยได้ดำเนินการผ่านจุดผ่านแดนถาวร จุดผ่านแดนชั่วคราว และจุดผ่อนปรนเป็นหลัก (Klinsrisuk, 2002, pp.1) ประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนหรืออาณาเขตติดต่อกัน คือ กัมพูชา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับประเทศไทยมายาวนาน พรมแดนทางบกติดต่อกันประมาณ 640 กิโลเมตร ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกันมาก จึงทำให้สองชาติมีความสัมพันธ์กันแบบ “บ้านพี่เมืองน้อง” (Siriphong, 1994, pp.207-209) หากพิจารณาอาณาเขตที่ติดต่อกันเมื่อในอดีตอยู่ห่างไกลอำนาจรัฐส่วนกลางทั้งทางไทยและกัมพูชา ทำให้ไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้อย่างทั่วถึงจึงเกิดปรากฏการณ์การข้ามไปมาหาสู่กันซึ่งเรียกว่า “ลอดรัฐ” และ “สภาวะไร้พรมแดน” (Khamphet, 2003, pp.1) ในความคิดร่วมของคนในพื้นที่ชายแดนทั้งสองฝั่งเป็นระยะเวลาช้านาน แม้ว่าส่วนกลางของรัฐไทยและรัฐกัมพูชา จะมีความพยายามในการเข้าไปควบคุมพื้นที่หรือจัดระเบียบชายแดนมาตลอดก็ตาม และในปี พ.ศ. 2558 การเกิดประชาคมอาเซียน ประเทศไทยจะต้องเปิดประตูกว้างขึ้นในทุกมิติและในพื้นที่ชายแดนจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นประตูเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จำนวน 2 แห่ง โดยมีวัตถุประสงค์ในการเปิดเพื่อการค้าและการท่องเที่ยว ซึ่งอยู่ใน 2 จังหวัด คือ จังหวัดศรีสะเกษ คือ จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ติดกับช่องจอม ในอำเภออัลลอลองเวง จังหวัดอุดรธานี กัมพูชา และจังหวัดสุรินทร์ จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ติดกับจุดผ่านแดนช่องโอเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี และจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชาทั้งสองแห่งมีการค้าขายระหว่างกันไปมา ซึ่งถือว่าการค้าขายชายแดน ซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชนหรือผู้ประกอบการค้าที่มีภูมิสำเนาหรือพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านได้ทำการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน โดยมีมูลค่าครั้งละไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าจำเป็นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สินค้าอุปโภค สินค้าเกษตร สินค้าที่หาได้จากธรรมชาติ เป็นต้น การค้าขายแดนมีวิธีที่ไม่ยุ่งยาก เน้นความสะดวกรวดเร็ว ซึ่งมีทั้งการค้าที่ถูกกฎหมาย (ผ่านด่านศุลกากร) และที่ผิดกฎหมาย (ลักลอบค้า) การที่ไทยมีพรมแดนติดต่อกับกัมพูชา มีด่านถาวรที่สามารถส่งออกและนำเข้าสินค้าได้จำนวน 6 แห่ง ทำให้การค้าชายแดนมีบทบาทสูง โดยมีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 50 ของมูลค่าการค้ารวมระหว่างประเทศทั้งสอง และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยทั่วไปการค้าชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่หนึ่ง มีลักษณะในรูปแบบการค้าชายแดนที่แท้จริง คือ เป็นการค้าขายระหว่างคนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่บริเวณจังหวัดชายแดน หรือที่เรียกว่า ผู้ค้ารายย่อยนั่นเอง ลักษณะที่สอง มีรูปแบบคล้ายกับการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งไม่ได้มีการทำการค้าขายเฉพาะกลุ่มผู้ค้าภายในพื้นที่บริเวณจังหวัดชายแดนเท่านั้น แต่ประกอบด้วยผู้ค้าจากส่วนกลาง และที่อื่น ๆ เข้ามาดำเนินการค้าขายผ่านชายแดน

การค้าชายแดนไทยกัมพูชามีการค้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยสินค้าส่งออกที่สำคัญที่ไทยค้าขายกับกัมพูชา ได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง สินค้าอุตสาหกรรมเกษตร ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ สินค้า สินค้าอุปโภคบริโภค สิ่งทอ เป็นต้น มีมูลค่ามากกว่ามูลค่าของสินค้านำเข้าจากกัมพูชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรกรรม เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง สิ่งทอ เศษเหล็ก หนังโค-กระบือ สินค้าประมง และปศุสัตว์ เป็นต้น ทั้งนี้ เนื่องจากสินค้าของไทยนั้นเป็นที่นิยมและยอมรับของประชาชนชาวกัมพูชาเป็นอย่างยิ่ง และพบว่าจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอมมีการค้าขายทั้งที่เป็นรายใหญ่ รายย่อยเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมากทั้งคนไทยและกัมพูชา ซึ่งได้สร้างเศรษฐกิจที่ดีให้กับประชาชนทั้งสองพื้นที่รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะจุดผ่านแดนถาวรทั้งสองแห่งมีการค้าขายและนักท่องเที่ยวเข้าออกตลอดเวลา ในด้านสถิติการค้าชายแดนบริเวณด้านถาวรทั้ง 2 แห่งพบว่า จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษมีแนวโน้มจะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยกเว้นในปีที่มีภาวะความไม่สงบตามแนวชายแดน สถิติการค้าจะลดลงบ้าง ซึ่งปรากฏ จากสถิติข้อมูลการค้าชายแดนจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ในปี พ.ศ. 2555 มูลค่าส่งออก 642.89 ล้านบาท มูลค่านำเข้า 34.36 ล้านบาท มูลค่ารวม 677.25 ล้านบาท (Chong Chom Customs House Annual Report, 2012) และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอมมีการนำเข้าและส่งออกในปี 2555 มูลค่าส่งออก 715.00 ล้านบาท มูลค่านำเข้า 173.00 ล้านบาท มูลค่ารวม 888.00 ล้านบาท (Chong Chom Customs House Annual Report, 2016) ในปี พ.ศ. 2558 การเป็นประชาคมอาเซียนกลุ่มผู้ค้ารายย่อยในท้องถิ่นตามแนวชายแดนจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชาอาจจะได้รับผลกระทบจากระบบการค้าทุนขนาดใหญ่ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ค้ารายย่อย

ดังนั้น เพื่อให้ผู้ค้ารายย่อยซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นทั้งไทยกัมพูชา สามารถดำรงอยู่ได้และสร้างเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งโดยเกิดจากคนในท้องถิ่นตามแนวชายแดนจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา และเสริมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนเพื่อเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์โดยให้ผู้ค้ารายย่อยเป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ ซึ่งจะเกิดความยั่งยืนในพื้นที่ชายแดนทั้ง 2 ประเทศ จึงศึกษากลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชาในสภาพปัจจุบันภายหลังการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัดและศักยภาพของผู้ค้ารายย่อย และร่วมกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัดและศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา
3. เพื่อศึกษากลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา
4. เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

วิธีดำเนินการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย

คือ จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ - จังหวัดอุดรรัมย์และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ - จังหวัดอุดรรัมย์

ระยะเวลาในการวิจัย

ตั้งแต่ เดือน ตุลาคม 2558 – กันยายน 2559 จำนวน 12 เดือน

กลุ่มเป้าหมาย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดกลุ่มเป้าหมายโดยเลือกแบบเจาะจง ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย โดยเลือกแบบเจาะจง แบ่งเป็น กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการสัมภาษณ์ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการสนทนา รายละเอียดดังนี้

1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ จำนวนทั้งสิ้น 280 คน ประกอบด้วย ผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ ประเทศไทยและผู้ค้ารายย่อย จังหวัดอุดรรัมย์ ประเทศไทย กัมพูชา จำนวน 140 คน และผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทยและผู้ค้ารายย่อย จังหวัดอุดรรัมย์ ประเทศไทยกัมพูชา จำนวน 140 คน

1.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการสนทนากลุ่ม โดยกำหนด 2 พื้นที่ ได้แก่ จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าและจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม ประกอบด้วย 1) จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า พื้นที่ละ 30 คน 2 พื้นที่ รวมจำนวน 60 คน และ 2) จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม พื้นที่ละ 30 คน 2 พื้นที่ รวมจำนวน 60 คน

2. ในส่วนผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอยู่ในประเทศกัมพูชาใน 2 พื้นที่ เป็นตัวแทนผู้ค้ารายย่อยทั้งหมด ซึ่งเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ ฝั่งประเทศกัมพูชามีกระบวนการที่ยากลำบากในการเชิญและขออนุญาตมากมายหลายขั้นตอน ดังนั้นในการสนทนากลุ่มครั้งนี้ผู้วิจัยจะไม่ได้เชิญมาร่วมในการสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดไทยกัมพูชา และข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบริบท จุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา และข้อมูลอื่น ๆ ได้แก่ หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ บทความ รายงานทางวิชาการ และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องที่

สามารถนำมาสนับสนุนงานวิจัยได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา คือ จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าและจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม

2. การศึกษาภาคสนาม

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในการเก็บข้อมูลบริบทจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับสภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา โดยแบ่งเป็น 2 พื้นที่ คือ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในพื้นที่การวิจัย จุดผ่านแดนไทยกัมพูชา จำนวนทั้งสิ้น 280 คน แบ่งเป็นพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า 140 คน แบ่งเป็นผู้ค้ารายย่อยชาวไทย 70 คน และผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา 70 คน และพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม 140 คน แบ่งเป็นผู้ค้ารายย่อยไทย 70 คน และผู้ค้ารายย่อยกัมพูชา 70 คน

2.3 การสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 120 คน โดยแบ่งการสนทนากลุ่มออกเป็น 2 พื้นที่ ประกอบด้วย

2.3.1 จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า รวมจำนวน 60 คน พื้นที่ละ 30 คน 2 พื้นที่ ประกอบด้วย 1) ประเทศไทย จำนวน 30 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 15 คน ได้แก่ กลุ่มที่ 1 จำนวน 15 คน ได้แก่ ตัวแทนผู้ค้ารายย่อย 15 คน กลุ่มที่ 2 จำนวน 15 คน ประกอบด้วยตัวแทนผู้ค้ารายย่อย 7 คน ตัวแทนด่านตรวจคนเข้าเมืองในพื้นที่ 2 คน ตัวแทนด่านศุลกากรในพื้นที่ 2 คน ตัวแทนหน่วยงานองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 2 คน ตัวแทนสำนักงานพาณิชย์ 1 คน และตัวแทนหอการค้า 1 คน และ 2) ประเทศกัมพูชา จำนวน 30 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 15 คน ได้แก่ ตัวแทนผู้ค้ารายย่อยทั้งหมด

2.3.2 จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม รวมจำนวน 60 คน พื้นที่ละ 30 คน 2 พื้นที่ ประกอบด้วย 1) ประเทศไทย จำนวน 30 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 15 คน ได้แก่ กลุ่มที่ 1 จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ตัวแทนผู้ค้ารายย่อย 15 คน กลุ่มที่ 2 จำนวน 15 คน ประกอบด้วยตัวแทนผู้ค้ารายย่อย 7 คน ตัวแทนด่านตรวจคนเข้าเมืองในพื้นที่ 2 คน ตัวแทนด่านศุลกากรในพื้นที่ 2 คน ตัวแทนหน่วยงานองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 2 คน ตัวแทนสำนักงานพาณิชย์ 1 คน และตัวแทนหอการค้า 1 คน และ 2) ประเทศกัมพูชา จำนวน 30 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ๆ ละ 15 คน ได้แก่ ตัวแทนผู้ค้ารายย่อยทั้งหมด เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชาและข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

3. การบูรณาการความรู้ พร้อมตรวจสอบความถูกต้องโดยการคืนข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในพื้นที่วิจัยและเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่ม มีการตรวจสอบข้อมูลโดยเทคนิคสามเส้า เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากบุคคล เวลา และสถานที่ ทำการเชื่อมโยงความสอดคล้องของเนื้อหาอีตรรกะเทียบเคียงกับแนวคิด ทฤษฎีควบคู่กับบริบท และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจาก

การทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารต่าง ๆ และนำมารวบรวมวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามประเด็นที่ศึกษาพร้อม ๆ กับการตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ได้ผลการศึกษาตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

ผลการศึกษา

1. บริบทจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

บริบทจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ มีอาณาเขตติดกับประเทศกัมพูชา ระยะทางประมาณ 127 กิโลเมตร มีอำเภอที่ติดชายแดน ได้แก่ อำเภอกันทรลักษ์ ผามออีแดง เขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร มีอาณาเขตติดกับอำเภोजอมกระสาน จังหวัดพระวิหาร อำเภอขุนหาญ มีอาณาเขตติดกับ อำเภอตรอยเปียงประสาท จังหวัดอุดรธานี และอำเภอภูสิงห์ ที่ตั้งจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่ามีอาณาเขตติดกับ อำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรธานี มีช่องทางที่สามารถสัญจรไปมาระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา 16 ช่องทาง คือ ช่องโพน ช่องตาเกียรติ ช่องกุ่มะตีก ช่องคำผกา ช่องกระบือ ช่องตาซืม ช่องกำเป็รียบ ช่องจักแจร์จั้ง ช่องกกเนย์ ช่องเชิงพระพุทธ ช่องโดนตวล ช่องแปดหลัก ช่องตาเผ่า ช่องพระพะลัย ช่องบันโคหัก (ผามออีแดง) และช่องสะง่า ซึ่งมีช่องทางที่ประกาศเป็นจุดผ่านแดนและจุดผ่อนปรน 2 ช่องทาง คือ 1) จุดผ่อนปรนเขาพระวิหาร ชายแดนอำเภอกันทรลักษ์ และ 2) จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ชายแดนอำเภอภูสิงห์

บริบทจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ มีที่ตั้งและอาณาเขต อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ จุดผ่านแดนช่องจอม เป็นจุดผ่านแดนหนึ่งที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ประเทศไทย และจังหวัดอุดรธานี ซึ่งจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดอุดรธานีมีชายแดนติดต่อกันประมาณ 90 กิโลเมตร โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเขตกั้นพรมแดน ประกอบด้วย ช่องผ่านขึ้นลงระหว่างไทยกับกัมพูชา จำนวน 36 ช่อง แต่จุดที่มีการติดต่อกันตั้งแต่อดีตของไทยและกัมพูชาร่วมมือกันยกระดับจุดผ่านแดนถาวรมีเพียงจุดเดียว คือ ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ประมาณ 69 กิโลเมตร สภาพทางภูมิศาสตร์ จุดผ่านแดนถาวรช่องจอมเป็นแนวช่องเขาของเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทย - กัมพูชา ที่สามารถเดินทางข้ามแดนติดต่อกับบ้านโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชาและเดินทางต่อไปยังเมืองเสียมราฐของกัมพูชาได้ จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม เวลาในการเปิด - ปิด 06.00 - 22.00 น. ของทุกวัน ตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2557 เพื่อรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจที่จะเติบโตขึ้นในอนาคต รวมถึงการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ขณะเดียวกันเชื่อว่าการขยายเวลาดังกล่าว จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อภาพรวมของระบบเศรษฐกิจทั้ง 2 ประเทศ รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศกัมพูชาให้มีความสัมพันธ์ที่มากยิ่งขึ้น

2. สภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัดและศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทย-กัมพูชา

พบว่า ปัญหาความต้องการ ข้อจำกัด และศักยภาพของทั้ง 2 พื้นที่ในการศึกษา มีความแตกต่างกันและความเหมือนกันในบางประเด็น รายละเอียดดังนี้

2.1 สภาพปัญหาของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ 1) สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวไทย แบ่งเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาดชายแดนเมืองใหม่ช่องสะงำ ประกอบด้วย ไม่มีการจัดการพื้นที่ค้าขายที่เป็นระบบ พื้นที่ค้าขายในปัจจุบันซึ่งอยู่ที่ตลาดชายแดนเมืองใหม่ช่องสะงำอยู่ห่างจากด่านช่องสะงำซึ่งมีระยะทางห่างจากด่าน 2 กิโลเมตร ตลาดชายแดนเมืองใหม่ช่องสะงำไม่มีการประชาสัมพันธ์ใด ๆ ไม่มีระบบการดูแลผู้ค้าขายที่ชัดเจนของผู้จัดการตลาด ปัญหาที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ตลาด ได้แก่ ห้องน้ำส้วกปรก น้ำที่ใสสะอาดและขาดแคลน ไม่มีไฟฟ้าใช้ในตลาด ที่ค้าขายไม่มีหลังคา การคมนาคมและพื้นที่ในการจราจรคับแคบ ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อมีน้ำขังเมื่อฝนตก ไม่มีการบริหารจัดการขยะและกฎระเบียบในการค้าขายไม่มี (2) ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ประกอบด้วย มีการค้าขายสินค้าที่เหมือนกันทำให้เกิดการแข่งขันสูง ผู้ค้ารายย่อยที่มาค้าขายมีเงินลงทุนหมุนเวียนน้อย ตลาดเมืองใหม่ช่องสะงำจะเปิดค้าขายทุกวันพฤหัสบดี และวันอาทิตย์ (3) ปัญหาที่เกี่ยวกับลูกค้า ประกอบด้วย ลูกค้าที่เป็นชาวกัมพูชาซื้อสินค้ายากขอต่อรองราคา และขโมยสินค้า ผู้ค้ารายย่อยคนไทยไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาเขมรได้ ลูกค้าส่วนใหญ่ที่เป็นชาวกัมพูชาไม่มีกำลังซื้อสินค้า รถมอเตอร์ไซด์หรือรถยนต์ที่ข้ามฝั่งมาจากทางกัมพูชามีการขับขีเร็วเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ 2) **สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา** มี 4 ประเด็น ได้แก่ (1) ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาด ประกอบด้วย ค้าขายในพื้นที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนพื้นที่ร้านค้าบ่อย ร้านค้าที่ทำการค้าขายเป็นพื้นที่ชั้นในมีการขึ้นราคาในทุกๆ ปี พื้นที่ในการค้าขายไม่ค่อยสะอาดสิ่งแวดล้อมไม่ดี พื้นที่ในการค้าขายฝั่งกัมพูชาไม่มีความปลอดภัย สินค้าที่ขายหายบ่อยมีการลักขโมย (2) ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ประกอบด้วย การค้าขายมีการแข่งขันกันสูง การค้าขายที่เป็นเงินบาทไทยมีอัตราการแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินเรียลของกัมพูชาและเงินดอลลาร์สหรัฐฯไม่คงที่ซึ่งกระทบกับการค้าขาย ผู้ค้ารายย่อยกัมพูชาบางคนไม่รู้ภาษาไทยทำให้เกิดปัญหาในการสื่อสาร ไม่มีหน่วยงานหลักที่อำนวยความสะดวกในพื้นที่ตลาด (3) ปัญหาที่เกี่ยวกับลูกค้า ประกอบด้วย ผู้ซื้อสินค้ามีน้อยส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่เดินทางมาเที่ยวบ่อน คาสิโนหรือใช้เป็นทางผ่าน ผู้ซื้อที่เป็นชาวไทยและชาวกัมพูชามีกำลังซื้อน้อยเพราะสินค้าไม่มีความหลากหลาย และ (4) ปัญหาที่เกี่ยวกับสินค้าที่จำหน่าย ประกอบด้วย สินค้าที่นำมาจำหน่ายมีทั้งสินค้าท้องถิ่นสินค้าจากเมืองใหญ่ๆ ในประเทศ ฝั่งกัมพูชาสินค้าที่นำมาค้าขายในพื้นที่ซึ่งมาจากไทยซึ่งทำให้เสียภาษีมาก

ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ 1) ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวไทย มี 14 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ต้องการให้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับตลาดเข้ามาจัดระเบียบและควบคุมการค้าขายภายในตลาด (2) ต้องการให้จัดพื้นที่ค้าขายในตลาดเป็นแบบถาวร

(3) ต้องการให้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับตลาดเพื่อกระตุ้นให้เกิดการค้าขายให้มาก (4) ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้งระบบไฟฟ้าเพื่อใช้ในพื้นที่ตลาด (5) ต้องการให้ในตลาดมีถนนที่ดีการจราจรสะดวก (6) ต้องการให้เกิดชุมชนในตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าและมีการบริหารจัดการโดยชุมชนในพื้นที่ (7) ต้องการให้มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่า (8) ต้องการให้มีการบริหารจัดการตลาดเหมือนตลาดช่องจอม (9) ต้องการให้มีการจัดตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าเพื่อให้ผู้ค้ารายย่อยได้ขายสินค้าในทุก ๆ วัน (10) ต้องการให้มีจุดแลกเงินที่เป็นของหน่วยงานรัฐ (11) ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบความปลอดภัย (12) ต้องการให้มีการลงทะเบียนจัดสรรพื้นที่ในตลาดเพื่อให้เป็นพื้นที่ขายประจำ และ (13) ต้องการให้พื้นที่ในตลาดเป็นพื้นที่ปูน และ (14) ต้องการให้ด่านเปิดทางให้ลูกค้าที่เป็นชาวเขมรเดินทางมาอย่างสะดวก 2) **ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา** มี 5 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ต้องการให้มีการกระตุ้นการค้าให้ชาวไทยมาซื้อสินค้าทางตลาดฝั่งกัมพูชา (2) ต้องการให้เจ้าของพื้นที่ไม่เพิ่มค่าเช่าที่ดินและค่าเช่าร้านค้า (3) ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลรับผิดชอบความปลอดภัยสินค้าเพื่อไม่ให้ถูกขโมย (4) ต้องการให้เจ้าหน้าที่ไทยประจำด่านมีความยืดหยุ่นไม่ใช้ระเบียบจนเกินไป (5) ต้องการให้เจ้าหน้าที่กัมพูชาที่อยู่ประจำด่าน เก็บภาษีไม่แพง และจัดเก็บให้เป็นระบบเป็นมาตรฐานเหมือนทางฝั่งไทย และ (6) ต้องการให้ร้านค้าที่จำหน่ายสินค้านำบ่อนคาสิโนมีหลังคา

ข้อจำกัดของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ผู้ค้ารายย่อยทั้งชาวไทยและกัมพูชา มองว่ามีข้อจำกัดที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย 1) ผู้ค้ารายย่อยชาวไทยและชาวกัมพูชามิมีงบประมาณ 2) พื้นที่ตลาดยังเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาในการบริหารจัดการไม่สามารถขับเคลื่อนการค้าขายได้เต็มศักยภาพ 3) การจัดสรรพื้นที่ตลาดไม่มีความชัดเจน 4) การประชาสัมพันธ์เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจยังมีน้อยและไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบชัดเจน 5) พื้นที่ตลาดห่างจากจุดผ่านแดนถาวรมาก ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการเดินทางในการซื้อสินค้าของชาวกัมพูชา 6) จุดผ่านแดนช่องสะง่ามีระเบียบกำหนดเวลาเข้าออกเพราะเป็นพื้นที่ความมั่นคง 7) ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่ามีข้อจำกัดในการค้าขาย โดยกำหนดวันในการค้าขายคือ วันพฤหัสบดี และวันอาทิตย์ และ 8) พื้นที่ตลาดฝั่งกัมพูชา เป็นพื้นที่เช่าจากนายทุนบ่อนคาสิโน

ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ประกอบด้วย 1) ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่ามีผู้ค้ารายย่อยที่ขายปลีกและขายส่งที่ค้าขายกันตลอดเวลา 2) ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่ทั้งชาวไทยและชาวกัมพูชาสามารถติดต่อสื่อสารด้านภาษาเข้าใจกันเป็นอย่างดี และ 3) ในช่วงวันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์ สามารถที่จะเข้าออกได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด เพราะเป็นข้อตกลงระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ ประเทศไทยกับจังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชา ส่วนศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาที่แตกต่างจากผู้ค้ารายย่อยชาวไทย คือ 1) มีการค้าขายในทุก ๆ วันและเป็นพื้นที่ใกล้กับจุดผ่านแดน 2) นโยบายของฝั่งกัมพูชาเอื้อต่อการนำสินค้าทุกชนิดมาขาย 3) สินค้าส่วนใหญ่เป็นพืชผักและอาหารป่า

2.2 สภาพปัญหาของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม 1) **สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวไทย** มี 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ตลาดช่องจอม ประกอบด้วย ท่าเลที่ตั้งของร้านค้าไม่มีความเหมาะสม ลูกค้าเดินเข้ามาไม่ถึง การจราจรที่เกิดจากผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าที่เป็นชาวกัมพูชา

ซบทรถไม่เป็นระเบียบไม่รู้กฎระเบียบการจราจรไทยซึ่งทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อย การประชาสัมพันธ์ภายในตลาดช่องจอมมีน้อย การขโมยสินค้า ค่าเช่าร้านมีราคาแพงขึ้นทุกปี ถนนภายในตลาดไม่ดีเป็นหลุมเป็นบ่อ สิ่งแวดล้อมภายในตลาดไม่เอื้ออำนวยความสะดวก เช่น ถังขยะไม่เพียงพอ ค่าเช่าห้องน้ำมีราคาแพง และที่จอดรถไม่เพียงพอกับลูกค้าในวันเสาร์และวันอาทิตย์ และ (2) ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ประกอบด้วย ความสะอาดที่เกิดจากทั้งผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าที่ไม่ช่วยกันรักษาความสะอาด ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่ไม่ทราบเกี่ยวกับกฎระเบียบของการจำหน่ายสินค้าภายในตลาด เกิดการแข่งขันกันในการค้าขายโดยเฉพาะกับผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาที่จำหน่ายสินค้าเหมือนกัน ทำเลร้านค้าที่ไม่เหมาะสม ร้านค้าของผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา มักมีการวางสินค้าเกินหน้าร้านทำให้ทางเดินมีน้อย และสินค้าลิขสิทธิ์ผู้ค้ารายย่อยได้จ่ายค่าลิขสิทธิ์ในเดือน 500 บาท และเมื่อสิ้นปีต้องจ่ายเพิ่มอีก 5,000 บาท

2) สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา มี 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ปัญหาเกี่ยวกับตลาดช่องจอม ประกอบด้วย ค่าเช่าร้านค้ามีราคาแพงและแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นทุกปี และร้านค้าที่อยู่ในตลาดมีอากาศร้อนมาก (2) ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้า ประกอบด้วย กฎระเบียบของหน่วยงานในพื้นที่เคร่งครัด ผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาไม่ทราบเกี่ยวกับกฎระเบียบของการจำหน่ายสินค้าหรือกฎระเบียบภายในตลาด นโยบายทางภาครัฐในการตรวจบัตรคนต่างด้าว ภาษีนำเข้าแพงทั้งกัมพูชาและไทย และการเก็บภาษีของด่านศุลกากรและขาดกฎหมายเกี่ยวกับสินค้าผ่านแดนในประเทศกัมพูชา (3) ปัญหาที่เกี่ยวกับสินค้า ประกอบด้วย การห้ามนำสินค้าผิดกฎหมายมาจำหน่าย และค่าเงินแลกเปลี่ยนในแต่ละวันไม่คงที่ทำให้ผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาเกิดปัญหาในการแลกเปลี่ยน

ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม 1) **ความต้องการผู้ค้ารายย่อยชาวไทย** มี 2 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ต้องการให้ผู้จัดการตลาดประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับสินค้าให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อจูงใจให้ลูกค้ามาซื้อสินค้าในตลาดเพิ่มขึ้นและเชื่อมั่นในสินค้าที่ขาย และ (2) ต้องการให้พัฒนาตลาดให้มีระบบระเบียบให้มากกว่าเดิม เช่น ถนน ไฟฟ้า ให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

2) **ความต้องการผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา** มี 8 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ต้องการเข้ามาค้าขายอย่างถูกต้อง (2) ต้องการให้ผู้จัดการตลาดได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้ตลาดคึกคัก ต้องการให้เกิดความสบายให้มากที่สุด มีความสัมพันธ์อยู่ร่วมกันให้มากที่สุด (3) ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกระตุ้นให้การค้าขายในพื้นที่ตลาดชายแดนดีขึ้นเพราะเงียบเหงามาก อำนาจความสะดวกในการค้าขาย (4) ต้องการให้ด่านตรวจสินค้าของกัมพูชาลดภาษีให้ผู้ให้นำสินค้ามาขายในตลาดช่องจอม (5) ต้องการให้รัฐบาลไทยและกัมพูชาทำงานร่วมกันในการทำงานหรือกิจกรรมโครงการต่าง ๆ (6) ต้องการให้ลดราคาพื้นที่เช่าตลาด (7) ต้องการความชัดเจนของระบบกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับพิธีการศุลกากรของประเทศกัมพูชา และ (8) ต้องการให้ช่วยเหลือผู้ค้ารายย่อย เรื่องของที่พักอาศัยและพื้นที่ในร้านค้าเพื่อค้าขาย

ข้อจำกัดของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา ซึ่งเป็นข้อจำกัดของทั้ง 2 พื้นที่ ประกอบด้วย 1) นโยบายของทางภาครัฐที่เกี่ยวกับสินค้าลิขสิทธิ์ เช่น กระเป๋า เสื้อผ้า รองเท้า เป็นต้น ทำให้ลูกค้าที่เป็นชาวไทยมาซื้อสินค้าน้อยมาก เพราะมีการตรวจจับ รวมถึงผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาที่ขาย

สินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ได้ปิดร้านค้าและขนส่งสินค้ากลับไปฝั่งช่องโสมัด และ 2) พื้นที่ของการค้าขายมีจำกัดจนทำให้ร้านค้าบางร้านที่เป็นชาวกัมพูชา ตั้งสินค้าออกมานอกพื้นที่ ทำให้เกิดปัญหากับร้านค้าอื่น ๆ

ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา เป็นศักยภาพของทั้ง 2 พื้นที่ประกอบด้วย 1) ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่เป็นชาวกัมพูชาที่มาค้าขายในตลาดช่องจอมมีเงินลงทุนสูง 2) ลูกค้าชาวกัมพูชาและชาวไทยเชื่อมั่นในคุณภาพของสินค้าที่ผลิตหรือส่งจากประเทศไทยมีคุณภาพมากกว่าที่นำเข้ามาจากประเทศจีนและกัมพูชา และ 3) การเข้าออกพื้นที่ช่องผ่านแดนทำได้ง่ายระยะทางจากช่องจอมมายังตลาดช่องจอมมีระยะทางใกล้กันมากประมาณ 2 กิโลเมตร

3. กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

3.1 กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จุดแข็ง ตลาดมี

สินค้าที่หลากหลายเพื่อจำหน่ายรองรับความต้องการของลูกค้า การค้าขายในพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าส่วนใหญ่เป็นสกุลเงินบาทไทย ผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าเป็นกันเองสื่อสารพูดคุยกันเข้าใจ นโยบายในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดเสียมราฐที่เป็นเมืองคู่มิตร การคมนาคมที่สะดวกสบายโดยผ่านจุดผ่านแดนถาวรเป็นการเปิดเส้นทางสู่จังหวัดเสียมราฐ **จุดอ่อน** ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าไกลจากพื้นที่ด่านช่องสะง่า การค้าขายส่วนใหญ่เฉพาะวันหยุดสุดสัปดาห์และวันอาทิตย์ ระบบสาธารณสุขในเขตเมืองใหม่ช่องสะง่าไม่สะดวก ผู้ค้ารายย่อยที่ค้าขายในพื้นที่ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าไม่มีพื้นที่ค้าขายที่แน่นอนหรือพื้นที่ประจำ ผู้ซื้อกัมพูชาบางคนชอบขโมยสินค้าและตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางผ่านไปยังจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า **โอกาส** รัฐมีนโยบายส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านกัมพูชา ส่งผลให้การดำเนินการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างจังหวัดของไทยกับจังหวัดในกัมพูชา และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้เป็นการเปิดตลาดเศรษฐกิจทั้งในปัจจุบันและอนาคต รวมถึงการเป็นเมืองเศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษซึ่งจะส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดและการเคลื่อนย้ายแรงงาน และ **อุปสรรค** การแพร่ระบาดของยาเสพติดและเป็นเส้นทางลำเลียงสู่พื้นที่อื่น ๆ ซึ่งนำเข้ามาตามรอยต่อตามแนวชายแดน และความมั่นคงตามแนวชายแดนและแนวเส้นเขตแดนไม่ชัดเจนซึ่งอาจกระทบกับการค้าขายในพื้นที่ และกลยุทธ์ 6 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ 1 ส่งเสริมให้ผู้ค้ารายย่อยมีการสื่อสารด้านภาษาทั้งเขมรและไทยให้คล่องเพื่อใช้ในการค้าขายในพื้นที่ กลยุทธ์ 2 สร้างความสัมพันธ์อันดีระดับจังหวัดของทั้งสองประเทศเพื่อให้เป็นเมืองคู่ค้า กลยุทธ์ 3 เชื่อมโยงการคมนาคมเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการเป็นเส้นทางการค้าสู่ตลาด กลยุทธ์ 4 จัดพื้นที่ตลาดให้ใกล้กับจุดผ่านแดนช่องสะง่าเพื่อให้ผู้ค้าของชาวกัมพูชาเข้าถึง กลยุทธ์ 5 สนับสนุนให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาบริหารจัดการตลาดแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้มีผู้รับผิดชอบโดยตรงและเกิดความต่อเนื่อง กลยุทธ์ 6 ส่งเสริมผู้ค้ารายย่อยนำสินค้ามาจำหน่ายในตลาดให้มีความหลากหลายเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคและสนับสนุนผู้ค้ารายย่อยระดับท้องถิ่นให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น

3.2 กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม จุดแข็ง ผู้ค้ารายย่อย

ที่เป็นชาวไทยมีบริการที่ดีทำให้ลูกค้าประทับใจ และผู้ค้ารายย่อยชาวไทยในพื้นที่ตลาดช่องจอมสามารถ

พูดภาษาเขมรและภาษาไทยได้ การซื้อขายในตลาดชายแดนจุดผ่านแดนถาวรใช้สกุลเงินบาทไทยเป็นหลัก กฎระเบียบข้อปฏิบัติของประเทศไทยเคร่งครัดทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการค้าขาย ลูกค้าชาวกัมพูชาเชื่อมั่นนิยมในคุณภาพของสินค้าไทยมาก พื้นที่ทำเลที่ตั้งของตลาดชองจอมอยู่ใกล้ประเทศกัมพูชา สินค้าที่ขายในตลาดชองจอมมีราคาถูก ตลาดชองจอมเป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้า ทั้งอุปโภคบริโภคไปยังพื้นที่ภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน และเส้นทางการคมนาคมที่สะดวก **จุดอ่อน** ตลาดมีสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์และสินค้าไม่มี อย. การลักลอบทำการค้าบริเวณชายแดนทำให้สินค้ามีราคาถูกกว่าสินค้าราคาปกติในท้องตลาด และผู้ซื้อนิยมซื้อสินค้าแบบผิดกฎหมาย และตลาดมีการจัดการด้านความสะอาดไม่ดีพอ ไม่มีการจัดหมวดหมู่สินค้าเพื่ออำนวยความสะดวกซื้อสินค้า **โอกาส** หน่วยงานทางภาครัฐสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ของตลาดชายแดน การเปิดเสรีทางการค้า การส่งเสริมการลงทุน การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการ เอื้อต่อการส่งเสริมเศรษฐกิจของตลาดชายแดน การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจบริเวณแนวชายแดนไทยกัมพูชา เพื่อส่งเสริมการค้าขายตามแนวชายแดนระหว่างกัน สินค้าแบรนด์ไทยเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้ค้าและลูกค้ากัมพูชา ตลาดชองจอมอยู่ใกล้กับชายแดนประเทศกัมพูชาทำให้การติดต่อค้าขายระหว่างประเทศสะดวก รัฐบาลมีนโยบายที่สนับสนุนให้มีการค้าขายกับต่างชาติ การเปิดเสรีทางการค้าทำให้ได้รับประโยชน์ในด้านภาษี รวมถึงรัฐบาลสนับสนุนการพัฒนาจังหวัดมีความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ASEAN และ **อุปสรรค** การแข่งขันสินค้าจากประเทศจีนและเวียดนาม ระบบการชำระเงินโดยเฉพาะสกุลเงินเรียลที่มีค่าไม่คงที่และระบบการชำระเงินที่ทั้งสองประเทศใช้เงินต่างสกุลกันในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ความไม่แน่นอนทางการเมืองของประเทศกัมพูชาและประเทศไทย หรือความขัดแย้งระหว่างประเทศอาจนำไปสู่การปิดจุดผ่านแดนบ่อยครั้งรวมถึงการทำให้ประเทศกัมพูชาเกิดความตึงเครียดในด้านการค้ากับไทย การผลิตสินค้าลอกเลียนแบบหรือสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ และขั้นตอนกฎระเบียบการส่งออกสินค้าของไทยและกัมพูชามีระเบียบที่ยุ่ยากซับซ้อนมีเอกสารประกอบมากทำให้เสียเวลาและมีค่าใช้จ่ายสูง และกำหนด **กลยุทธ์** 3 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ 1 กำกับควบคุมติดตามผู้ค้ารายย่อยให้เรียนรู้ศึกษาเรื่องระเบียบกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ สินค้าลิขสิทธิ์ และ อย. กลยุทธ์ 2 จัดผังโครงสร้างตลาดให้เป็นหมวดหมู่เป็นระบบง่ายต่อการควบคุมดูแลและการเข้าซื้อของผู้บริโภค และกลยุทธ์ 3 กำหนดควบคุมระบบการชำระเงินให้ใช้ระบบเงินที่ชัดเจน

4. ข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรชองจอง มี 5 ประเด็น ประกอบด้วย 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำปัญหาเขตแดนที่ไม่ชัดเจนซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสองประเทศส่งผลกระทบต่อการลงทุนกลับมาคุยกันและแก้ปัญหาให้ถาวรเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้ค้าและลูกค้าในพื้นที่ตลาดชายแดน 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาจัดระเบียบบริหารจัดการพื้นที่ ส่งเสริมกิจกรรมในพื้นที่อย่างเป็นระบบ ได้มาตรฐาน รวมถึงระบบการอำนวยความสะดวกในการข้ามแดนของประชาชน 3) ส่งเสริมให้มีกลไกบูรณาการการทำงานเรื่องชายแดนรวมถึงการบริหารจัดการตลาดชายแดน 4) เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับท้องถิ่นพื้นที่ชายแดน รวมถึงส่งเสริมศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยระดับท้องถิ่นให้สามารถแข่งขันได้

และ 5) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนการค้าและการขนส่งระดับท้องถิ่นในพื้นที่ชายแดนให้ได้มาตรฐาน และ ข้อเสนอเชิงนโยบายให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม มี 4 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ตลาดค้าชายแดนในทุกมิติทุกรูปแบบเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในตลาดชายแดน 2) ผู้ค้ารายย่อยในตลาดชายแดนสามารถสื่อสารภาษาเขมรและภาษาไทยได้ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบอีกอย่างหนึ่ง เพราะจะช่วยให้สามารถสื่อสารติดต่อซื้อขายกับลูกค้าชาวกัมพูชาได้ ทำให้เพิ่มความเชื่อใจและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ค้าขายได้สะดวกขึ้น ดังนั้นหน่วยงานรัฐจึงควรส่งเสริมผู้ค้ารายย่อยหันมาให้ความสนใจและเรียนรู้ภาษาเขมรและภาษาไทยให้มากขึ้น 3) ภาครัฐส่งเสริมความสัมพันธ์ไทยกัมพูชาทั้งส่วนที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ หรือชุมชนท้องถิ่นไทยกัมพูชาที่มีพื้นที่ใกล้เคียงให้ดีขึ้นโดยผ่านการค้าการลงทุนหรือด้านสังคมวัฒนธรรม เพื่อช่วยลดความขัดแย้งระหว่างประเทศในอดีตที่ผ่านมาหรือในอนาคตข้างหน้าอาจเป็นความร่วมมือระดับหน่วยงานหรือการให้ความช่วยเหลือกัมพูชาเท่าที่ทำได้ เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่นักศึกษากัมพูชาของสถาบัน การจัดหาตักสินธุ์ ฟ้าผ่า หรือจัดงานเทศกาลของจังหวัดที่มีชายแดนติดกัน หรือกิจกรรมโครงการอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดี และ 4) ส่งเสริมผู้ค้ารายย่อยทั้งชาวไทยและชาวกัมพูชานำสินค้าที่ดีมีคุณภาพ และไม่ผิดกฎระเบียบที่หน่วยงานภาครัฐกำหนด เพื่อดึงดูดลูกค้าทั้งชาวไทยและชาวกัมพูชาให้เกิดความเชื่อมั่นในสินค้าที่จำหน่ายในตลาดพื้นที่ชายแดน

อภิปรายผล

1. สภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัดและศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

แยกประเด็นเป็น 2 พื้นที่ ประกอบด้วย จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า และจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ปัญหา มี 3 ประการ ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาด ไม่พบระบบการบริหารจัดการพื้นที่ค้าขายซึ่งเป็นพื้นที่ที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้จัดการ รวมถึงตลาดตั้งระยะห่างจากจุดผ่านแดนถาวร 2 กิโลเมตรทำให้ลูกค้าส่วนใหญ่ของตลาดที่เป็นชาวกัมพูชาเดินทางข้ามแดนมาซื้อเข้ามาลำบาก ตลาดขาดการประชาสัมพันธ์จึงทำให้มีลูกค้ามาซื้อสินค้าน้อยมาก ระบบโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคที่จะอำนวยความสะดวกไม่พร้อมและเพียงพอ ความสะอาดของพื้นที่ ขาดการใส่ใจในการบริหารจัดการที่ดีพอ รวมทั้งยังพบว่ากฎระเบียบในการค้าขายไม่มีทำให้การค้าขายในตลาดไม่เป็นระเบียบ ซึ่งสอดคล้องกับ (Wongwittayaphanit, Rojprasertkul, & Soisordsri, 2011) ได้ศึกษาการพัฒนาตลาดการค้าชายแดนไทย กรณีศึกษาตลาดโรงเกลือ จังหวัดสระแก้ว ว่า สิ่งที่สำคัญของตลาดการค้าชายแดน คือ โครงสร้างพื้นฐานในการจัดการต้องดีรวมถึงความสะอาดการจัดเก็บขยะ ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาต้องจัดหางบประมาณเพิ่มเติมจากแหล่งทุนอื่นและให้หน่วยงานในพื้นที่เข้ามาบริหารจัดการซึ่งจะทำให้การเข้าถึง แก้ปัญหาได้อย่างดี ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ผู้ค้าเกิดการแข่งขันกันสูงในสินค้าประเภทเดียวกัน มีพฤติกรรมการค้าขายตัดราคาสินค้า และปัญหาที่เกี่ยวกับลูกค้า ประกอบด้วย ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวกัมพูชา มีพฤติกรรมซื้อสินค้ายากชอบต่อรองราคาและขโมยสินค้าเมื่อผู้ค้าเผลอ ผู้ค้าบางคนไม่สามารถสื่อสารภาษาเขมรได้ ลูกค้าส่วนใหญ่มี

กำลังซื้อน้อย การขับซีรอมอเตอร์ไซด์หรือรถยนต์ที่ข้ามด่านมาจากทางกัมพูชาขับซีเร็วเกิดความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุซึ่งเกิดบ่อยครั้ง เพราะระเบียบการขับซีของกัมพูชาและไทยไม่เหมือนกัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องกำกับผู้ที่นำรถเข้ามาขับซีในพื้นที่และกำกับให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา มี 4 ประการ ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาดชายแดน ผู้ค้าเปลี่ยนพื้นที่ร้านค้าบ่อยโดยเจ้าของพื้นที่เป็นผู้จัดให้ มีการขโมยสินค้าบ่อยผู้ค้าต้องดูแลตัวเอง เจ้าหน้าที่กัมพูชาไม่สามารถช่วยเหลือได้ซึ่งไม่เหมือนประเทศไทยที่มีผู้ดูแลความปลอดภัยอย่างใกล้ชิด และกฎหมายเด็ดขาด ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ผู้ค้ามีการแข่งขันสูงต้องมีการปรับตัวค้าขายตลอดเวลา ผู้ค้าที่ค้าขายเป็นเงินบาทไทยพบว่าอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินเรียลของกัมพูชาและเงินดอลลาร์สหรัฐฯไม่คงที่ซึ่งกระทบกับการค้าขายอย่างมาก ปัญหาที่เกี่ยวกับลูกค้า ผู้ซื้อสินค้ามีจำนวนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยที่เดินทางมาเที่ยวบ่อนคาสิโนหรือใช้เป็นทางผ่านเพื่อไปท่องเที่ยวในแหล่งต่าง ๆ ในกัมพูชา ผู้ซื้อชาวไทยและชาวกัมพูชามีกำลังในการซื้อน้อย และปัญหาที่เกี่ยวกับสินค้าที่จำหน่าย สินค้าที่นำมาจำหน่ายมีทั้งสินค้าในท้องถิ่นสินค้าจากเมืองใหญ่ ๆ ในประเทศ ส่วนสินค้าที่นำไปค้าขายในกัมพูชาขนมาจากประเทศไทยมีการเสียหายมาก และสินค้าที่จำหน่ายไม่หลากหลาย และ**จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม** สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวไทยที่ค้าขายในตลาดช่องจอม มี 2 ประการ ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาดการค้าชายแดน ที่ตั้งร้านค้าบางพื้นที่ทำเลไม่เหมาะสมลูกค้าเดินไปไม่ถึงดังนั้นทำเลจึงมีความสำคัญในการค้าขายมาก การจราจรผู้ค้าและลูกค้าชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ขับซีรถโดยไม่รู้จักกฎระเบียบ การจราจรของไทยทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง การประชาสัมพันธ์ภายในตลาดมีน้อย มีการขโมยสินค้าในร้านค้าซึ่งส่วนใหญ่จับไม่ได้ ค่าเช่าร้านมีราคาแพงขึ้นเกือบทุกปี ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้ารายย่อย ความสะอาดของพื้นที่ผู้ค้าและลูกค้าไม่ช่วยกันรักษาความสะอาดภายในตลาด อีกทั้งไม่มีกฎระเบียบควบคุมการทิ้งขยะซึ่งผู้ดูแลตลาดต้องกำหนดมาตรการอย่างเคร่งครัดเพื่อให้สภาพแวดล้อมในตลาดสะอาดผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่รู้จักกฎระเบียบของการจำหน่ายสินค้าภายในตลาด เกิดการค้าขายที่แข่งขันกัน โดยเฉพาะผู้ค้ากัมพูชาที่มีสินค้าเหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับตลาดการค้าชายแดนเมืองใหม่ช่องสะงำบางร้านค้าทำเลที่ไม่เหมาะสมลูกค้าเดินไม่ถึง ร้านค้ามักมีการวางสินค้าเกินหน้าร้านทำให้ช่องทางเดินมีน้อย รวมถึงเกิดบดบังร้านค้าอื่นที่อยู่ข้าง ๆ สถานการณ์ปัจจุบันของตลาดไม่คึกคักเกิดจากการละเมิดสินค้าลิขสิทธิ์และสินค้า ออ. มาก **สภาพปัญหาผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาที่ค้าขายในตลาดช่องจอม** แบ่งเป็น 3 ประการ ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวกับพื้นที่ตลาดการค้าชายแดน ค่าเช่าร้านมีราคาแพงและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุก ๆ ปี ปัญหาที่เกี่ยวกับผู้ค้า กฎระเบียบไทยเคร่งครัดมาก ผู้ค้าชาวกัมพูชาไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบของการจำหน่ายสินค้าหรือภายในตลาด นโยบายทางภาครัฐในการตรวจบัตรคนต่างด้าวที่ผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชากลัวมากและอยากของให้ทางฝั่งไทยยึดหยุ่น ปัญหาที่เกี่ยวกับสินค้า การห้ามนำสินค้าผิดกฎหมายมาจำหน่าย สินค้าแบรนด์เนมทุกชนิดส่วนใหญ่เป็นสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์แทบทั้งสิ้น เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ ตรวจสินค้าลิขสิทธิ์ และ สินค้า ออ. อย่างเคร่งตามนโยบายของทางภาครัฐ จึงทำให้มีผู้ซื้อสินค้าที่เดินทางมาซื้อสินค้าจำนวนน้อยมาก และค่าเงินแลกเปลี่ยนในแต่ละวันไม่คงที่ทำให้ผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาเกิดปัญหาในการแลกเปลี่ยน สอดคล้องกับการศึกษาแนวทางการพัฒนา

เศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทย - กัมพูชา ปัญหาอุปสรรคที่พบในการค้าชายแดนไทยกัมพูชามากที่สุด คือ การละเมิดลิขสิทธิ์สินค้า และปัญหาด้านการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่เอื้อต่อการค้าชายในพื้นที่ชายแดน (Samaikul, 2014)

ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า

ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวไทย ต้องการให้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาจัดระเบียบภายในตลาดหรือควบคุมการค้าชาย ต้องการให้จัดพื้นที่ค้าขายเป็นแบบถาวรจะได้มีพื้นที่ค้าขายอย่างมั่นคง ต้องการให้มีการประชาสัมพันธ์ตลาดเพื่อกระตุ้นให้เกิดการค้าขายให้มากขึ้น ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้งระบบไฟฟ้าเพื่อใช้ในตลาดเพื่อให้เกิดแสงสว่างและความปลอดภัย ต้องการให้เกิดชุมชนตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าและมีการบริหารจัดการโดยชุมชนในพื้นที่เพราะชุมชนจะแก้ปัญหาให้กับผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าได้อย่างทั่วถึงเหมือนตลาดการค้าชายแดนช่องจอม ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา ต้องการให้มีการกระตุ้นการค้าขายโดยให้ชาวไทยมาซื้อสินค้าทางตลาดฝั่งกัมพูชา ปัจจุบันนี้มีน้อยมากและส่วนใหญ่เดินมาถึงร้านค้าหน้าบ่อนคาสินเท่านั้น ต้องการให้เจ้าของพื้นที่ไม่เพิ่มค่าเช่าที่ดินและค่าเช่าร้านค้า ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลรับผิดชอบความปลอดภัยเพราะสินค้าถูกขโมยบ่อย ซึ่งสอดคล้องกับ (Wongwittayaphanit, Rojprasertkul, & Soisordsri, 2011) ศึกษาเรื่องการพัฒนาตลาดการค้าชายแดนไทย กรณีศึกษาตลาดโรงเกลือ จังหวัดสระแก้ว ว่า ตลาดการค้าชายแดนควรมีการพัฒนามาตรฐานความปลอดภัยของตลาดให้มากยิ่งขึ้น และให้มีการพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงรวมถึงการสนับสนุนสิ่งปลูกสร้างใหม่ ๆ ในพื้นที่ตลาดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ขยาย ต้องการให้เจ้าหน้าที่ไทยประจำด่านมีความยืดหยุ่นไม่ใช้ระเบียบจนเกินไปกับผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าชาวกัมพูชา ต้องการให้เจ้าหน้าที่กัมพูชาที่อยู่ประจำด่านเก็บภาษีไม่แพง และจัดเก็บให้เป็นระบบเป็นมาตรฐานเหมือนทางฝั่งไทย และต้องการให้ร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าเป็นแผงหน้าบ่อนคาสินมีหลังคาเพื่อป้องกันแดดและฝน ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนช่องจอม ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวไทย ต้องการให้ผู้จัดการตลาดประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับสินค้าหรือมีกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดความคึกคัก และต้องการให้พัฒนาตลาดให้มีระเบียบ สอดคล้องกับ (Samaikul, 2014) ว่าตลาดการค้าชายแดนช่องจอมควรมีการพัฒนาด้านการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่เอื้อต่อการค้าชายชายแดน ความต้องการของผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชา ต้องการเข้ามาค้าขายอย่างถูกต้องอยากให้มีระเบียบลดหย่อนลงมาจากเดิม ต้องการให้ผู้จัดการตลาดได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้ตลาดคึกคัก ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกระตุ้นให้การค้าขายในพื้นที่ตลาดชายแดนดีขึ้น ต้องการให้ด่านตรวจสินค้าของกัมพูชาลดภาษีให้ผู้ให้นำสินค้ามาขายในตลาดช่องจอม ต้องการให้รัฐบาลไทยและกัมพูชาทำงานร่วมกันในการทำงานหรือกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ต้องการให้ลดราคาพื้นที่เช่าตลาด ต้องการความชัดเจนของกฎหมายกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับพิธีการศุลกากรของประเทศกัมพูชา และต้องการให้ช่วยเหลือผู้ค้ารายย่อย เรื่องของที่พักอาศัยและพื้นที่ในร้านค้าเพื่อค้าขาย

ข้อจำกัดของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ผู้ค้ารายย่อยชาวไทยและชาวกัมพูชาในพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชามิถึงบลงทุนน้อย พื้นที่ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่ายังเป็นพื้นที่มีปัญหาในการบริหารจัดการไม่สามารถขับเคลื่อนการค้าขายได้เต็มศักยภาพ ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่าห่างจากจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการเดินทางในการซื้อสินค้าของชาวกัมพูชา จุดผ่านแดนช่องสะง่า มีระเบียบกำหนดเวลาเข้าออกเพราะเป็นพื้นที่ความมั่นคง ตลาดเมืองช่องสะง่ามีข้อจำกัดในการค้าขาย โดยกำหนดวันในการค้าขาย คือ วันพฤหัสบดี และวันอาทิตย์ และพื้นที่ตลาดฝั่งกัมพูชา เป็นพื้นที่เช่าจากนายทุนบ่อนคาสีโน **ข้อจำกัดของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนช่องจอม** นโยบายของทางภาครัฐที่เกี่ยวกับสินค้าลิขสิทธิ์ ทำให้ลูกค้าที่เป็นชาวไทยมาซื้อสินค้าน้อยมาก เพราะมีการตรวจจับ รวมถึงผู้ค้ารายย่อยชาวกัมพูชาที่ขายสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ได้ปิดร้านค้าและขนสินค้ากลับไปฝั่งช่องโสมัด และพื้นที่ของการค้าขายมีจำกัด

ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ตลาดเมืองใหม่ช่องสะง่ามีผู้ค้ารายย่อยที่ขายปลี๊กและขายส่ง ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่ชาวไทยและชาวกัมพูชาสามารถติดต่อสื่อสารเข้าใจกัน และ**ศักยภาพของผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม** ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่เป็นชาวกัมพูชาที่มาค้าขายในตลาดช่องจอมมีเงินลงทุนสูง ลูกค้าชาวกัมพูชาและชาวไทยเชื่อมั่นในคุณภาพของสินค้าที่ผลิตหรือส่งจากประเทศไทย มีคุณภาพมากกว่าที่นำเข้ามาจากประเทศจีนและกัมพูชา สอดคล้องกับ (Samaikul, 2014) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทย - กัมพูชา พบว่าการค้าชายแดนไทยกัมพูชา มีสินค้าที่มีความหลากหลาย ทั้งสินค้าใหม่และสินค้ามือสอง ซึ่งเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ หลายระดับราคาขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้า สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้เป็นอย่างดี พื้นที่ที่ค้าขายนั้นมีความเหมาะสม การเดินทาง การคมนาคมขนส่งมีความสะดวก ส่วนผู้ประกอบการส่วนมากเป็นชาวกัมพูชาที่เดินทางมาค้าขายในประเทศไทย โดยไปเช้า เย็นกลับ และการเข้าออกพื้นที่ช่องผ่านแดนทำได้ง่ายระยะทางจากช่องจอมมายังตลาดช่องจอมมีระยะทางใกล้กันมากประมาณ 2 กิโลเมตร

2. กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า จุดแข็ง ตลาดมีสินค้าที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า ผู้ค้าขายและลูกค้าสื่อสารพูดคุยกันเข้าใจ นโยบายในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดเสียมเรียบรัฐที่เป็นเมืองคูมิตร์ การคมนาคมที่สะดวกสบายโดยผ่านจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าเป็นการเปิดเส้นทางสู่จังหวัดเสียมรัฐ สอดคล้องกับศึกษาการบูรณาการและการเปลี่ยนมือของที่ดินตลาดชายแดนช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ว่าการเปิดจุดผ่านแดนส่งผลทำให้เศรษฐกิจของชุมชนที่อยู่บริเวณช่องจอมและพื้นที่ใกล้เคียงเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น แต่หลังจากที่มีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องจอมได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานของบุคลากรด้านการศึกษาความมั่นคงตามแนวชายแดนไทยกัมพูชาของเจ้าหน้าที่รวมทั้งการที่ประเทศกัมพูชามีการเปิดบ่อนคาสีโนขึ้นในบริเวณพื้นที่ติดชายแดน ยิ่งส่งผลทำให้เกิดปัญหา

ด้านความมั่นคงเพิ่มมากขึ้น เจ้าหน้าที่ภาครัฐบางรายที่มีหน้าที่รับผิดชอบการข้ามแดนของประชาชนทั้งสองประเทศมีความบกพร่องในหน้าที่จึงทำให้การเปิดจุดผ่านแดนถาวรเป็นช่องทางหลักที่สำคัญ ในการแก้ปัญหาด้านความมั่นคงตามแนวชายแดนระหว่างทั้งสองประเทศ (Srikham et al. , 2014) จุดอ่อนตลาดเมืองใหม่ช่องสง่างาไกลจากพื้นที่ด่านช่องสง่างา การค้าขายเฉพาะวันพุธที่สิบดีและวันอาทิตย์ ระบบสาธารณูปโภคภายในตลาดไม่สะดวก ผู้ค้ารายย่อยที่ค้าขายในพื้นที่ตลาดเมืองใหม่ช่องสง่างาไม่มีพื้นที่ค้าขายที่แน่นอน สอดคล้องกับ (Samaikul, 2014) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทย - กัมพูชา ว่า ตลาดการค้าชายแดนมีการสื่อสารภาษาต่างประเทศของผู้ค้าชายชาวไทยมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ค้าชายชาวกัมพูชาที่มีการฝึกการพูดเพื่อใช้ในการสื่อสารกับลูกค้าคนไทย โอกาส รัฐมีนโยบายส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน กัมพูชาส่งผลให้การดำเนินการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างจังหวัดของไทยกับจังหวัดในกัมพูชา และการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้เป็นการเปิดตลาดเศรษฐกิจทั้งในปัจจุบันและในอนาคต รวมถึงการเป็นเมืองเศรษฐกิจของจังหวัดศรีสะเกษส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดและการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างยิ่ง การแพร่ระบาดของยาเสพติดและเป็นเส้นทางลำเลียงสุ่มพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งนำเข้ามาตามรอยต่อตามแนวชายแดน และความมั่นคงตามแนวชายแดนและแนวเส้นเขตแดนไม่ชัดเจน สอดคล้องกับการศึกษาความร่วมมือทางการค้า ไทย - กัมพูชา กรณีศึกษา ทราย - เกาะกงความร่วมมือทางการค้าที่ได้รับการส่งเสริมภายใต้กรอบความร่วมมือของ ACMECS และนโยบายเมืองคู่มิตรนั้นก่อให้เกิดผลกระทบ (Khuannej & Aorachun, 2013) กล่าวคือ ด้านการเมือง การค้าระหว่างประเทศการค้าข้ามพรมแดนไปมาทำให้เกิดปัญหาความมั่นคง ได้แก่ การลักลอบค้ายาเสพติด แรงงานข้ามชาติ การลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย การโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ และกลยุทธ์ 6 กลยุทธ์ ประกอบด้วย กลยุทธ์ 1 ส่งเสริมให้ผู้ค้ารายย่อยมีการสื่อสารด้านภาษาทั้งเขมรและไทยให้คล่องเพื่อใช้ในการค้าขายในพื้นที่ กลยุทธ์ 2 สร้างความสัมพันธ์อันดีระดับจังหวัดของทั้งสองประเทศเพื่อให้เป็นเมืองคู่ค้า กลยุทธ์ 3 เชื่อมโยงการคมนาคมเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการเป็นเส้นทางการค้าสู่ตลาด กลยุทธ์ 4 จัดพื้นที่ตลาดให้ใกล้กับจุดผ่านแดนช่องสง่างาเพื่อให้ผู้ค้าของชาวกัมพูชาเข้าถึง กลยุทธ์ 5 สนับสนุนให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาบริหารจัดการตลาดแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้มีผู้รับผิดชอบโดยตรงและเกิดความต่อเนื่อง และกลยุทธ์ 6 ส่งเสริมผู้ค้ารายย่อยนำสินค้ามาจำหน่ายในตลาดให้มีความหลากหลายเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และสนับสนุนผู้ค้ารายย่อยระดับท้องถิ่นให้มีศักยภาพมากขึ้น

กลยุทธ์การพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม

จุดแข็ง สินค้าที่จำหน่ายมีความหลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า สอดคล้องกับศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทย - กัมพูชา สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกของการค้าชายแดนไทย - กัมพูชาภายใต้ ประชาคมอาเซียน (Samaikul, 2014) ว่า ตลาดการค้าชายแดนมีจุดแข็งด้านทำเลที่ตั้ง ความหลากหลายของสินค้า ความเข้มแข็งของผู้ค้าขาย รวมทั้งมีศักยภาพในการแข่งขันสูง ผู้ค้ารายย่อยที่เป็นชาวไทยบริการดีทำให้ลูกค้าประทับใจ และผู้ค้ารายย่อยชาวไทยในพื้นที่ตลาดช่องจอมสามารถพูดภาษาเขมรและภาษาไทยได้

การซื้อขายในตลาดชายแดนจุดผ่านแดนถาวรช่องจอมใช้สกุลเงินบาทไทยเป็นหลัก กฎระเบียบข้อปฏิบัติของประเทศไทยเคร่งครัดทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการค้าขาย ลูกค้าชาวกัมพูชาเชื่อมั่นนิยมในคุณภาพของสินค้าไทยมาก พื้นที่ทำเลที่ตั้งของตลาดช่องจอมอยู่ใกล้ประเทศกัมพูชา สินค้าที่ขายในตลาดช่องจอมมีราคาถูก และสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาตลาดการค้าชายแดนไทย - กัมพูชา กรณีศึกษาตลาดการค้าชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ เหตุผลหลักที่ลูกค้าเดินทางมายังตลาดการค้าชายแดนช่องจอม คือ สินค้ามีราคาถูก และทำเลที่ตั้งไม่ห่างไกลจากจังหวัดใกล้เคียงรวมถึงตลาดการค้าชายแดนช่องจอมมีจุดแข็ง คือ การมีทำเลที่ตั้งติดกับประเทศกัมพูชาซึ่งทำให้มีประชาชนชาวไทยเดินทางมาซื้อสินค้าในตลาดได้ง่าย (Khanrak, 2015) และสอดคล้องกับศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ว่า ตลาดการค้าชายแดนสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปมากที่สุด คือ สินค้ามีราคาถูกส่วนใหญ่เป็นเฟอร์นิเจอร์ไม้ เครื่องหยาชนิดต่าง ๆ ปลากรอบ กุ้งแห้ง และสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ที่ใช้ในครัวเรือน (Kongthong, 1997) ยังพบว่าตลาดช่องจอมเป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าทั้งอุปโภคบริโภคไปยังพื้นที่ภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน และเส้นทางการคมนาคมที่สะดวก จุดอ่อน ตลาดมีสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์และสินค้าไม่มี อย. การลักลอบทำการค้าบริเวณชายแดนทำให้สินค้ามีราคาถูกกว่าสินค้าราคาปกติในท้องตลาด และผู้ซื้อนิยมซื้อสินค้าแบบผิดกฎหมาย และตลาดมีการจัดการด้านความสะอาดไม่ดีพอไม่มีการจัดหมวดหมู่สินค้าเพื่ออำนวยความสะดวกเลือกซื้อสินค้า โอกาส หน่วยงานทางภาครัฐสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ของตลาดชายแดน การเปิดเสรีทางการค้า การส่งเสริมการลงทุน การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการเอื้อต่อการส่งเสริมเศรษฐกิจของตลาดชายแดน การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจบริเวณแนวชายแดนไทยกัมพูชาเพื่อส่งเสริมการค้าชายแดนระหว่างกัน สอดคล้องกับศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทย - กัมพูชา ด้านโอกาส ตลาดมิตรภาพชายแดนไทยกัมพูชา มีโอกาสในการพัฒนาเป็นจุดกระจายสินค้า สู่อินโดจีนและตลาดโลก และมีโอกาสในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชายแดน (Samaikul, 2014) โดยผู้ประกอบการสามารถใช้เทคโนโลยีเข้ามาเพิ่มศักยภาพทางการค้าได้ สอดคล้องกับการศึกษายุทธศาสตร์การค้าชายแดนไทย - กัมพูชา: กรณีศึกษา จังหวัดสระแก้ว การค้าชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชามีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่องและฝ่ายไทยเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลการค้ามาโดยตลอด สินค้าส่งออกของไทยส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรม ในขณะที่สินค้านำเข้าของไทยส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรกรรม และสินค้าแบรนด์ไทยเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้ค้าและลูกค้ากัมพูชา (Nongku, 2007) ตลาดช่องจอมอยู่ใกล้กับชายแดนประเทศกัมพูชาทำให้การติดต่อค้าขาย ระหว่างประเทศสะดวก รัฐบาลมีนโยบายที่สนับสนุนให้มีการค้าขายกับต่างชาติ การเปิดเสรีการค้าทำให้ได้รับประโยชน์ในด้านภาษี รวมถึงรัฐบาลสนับสนุนการพัฒนาจังหวัด ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ASEAN สอดคล้องกับศึกษาการพัฒนาตลาดการค้าชายแดนไทย - กัมพูชา กรณีศึกษาตลาดการค้าชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ โอกาสคือ ตลาดการค้าชายแดนช่องจอมอยู่ใกล้กับชายแดนประเทศกัมพูชาทำให้การติดต่อค้าขายระหว่างประเทศสะดวกมากขึ้น รัฐบาลมีนโยบายที่สนับสนุนให้มีการค้าขายกับต่างชาติ (Khanrak, 2015) การเปิดเสรีการค้าทำให้ได้รับประโยชน์ในด้านภาษี รัฐบาลสนับสนุนการพัฒนาจังหวัด ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ASEAN อุปสรรค การแข่งขันสินค้าจาก

ประเทศจีนและเวียดนาม ระบบการชำระเงินโดยเฉพาะสกุลเงินเรียลมีค่าเงินไม่คงที่และระบบการชำระเงินที่ทั้งสองประเทศใช้เงินต่างสกุลกันในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ความไม่แน่นอนทางการเมืองของประเทศกัมพูชาและประเทศไทย หรือความขัดแย้งระหว่างประเทศอาจนำไปสู่การปิดจุดผ่านแดนบ่อยครั้งรวมถึงการทำให้ประเทศกัมพูชากีดกันในด้านการค้ากับไทย การผลิตสินค้าลอกเลียนแบบหรือสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ สอดคล้องกับศึกษาความร่วมมือทางการค้า ไทย - กัมพูชา กรณีศึกษา ทรายาด - เกะกง ว่า การลักลอบทำการค้าบริเวณชายแดนทำให้สินค้ามีราคาถูกกว่าสินค้าราคาปกติในท้องตลาด (Khuannej & Aorachun, 2013) ยังพบว่าผู้ซื้อนิยมซื้อสินค้าแบบผิดกฎหมาย ชุมชนไม่สามารถปรับตัวได้อย่างเท่าทัน และขั้นตอนและกฎระเบียบการส่งออกสินค้าของไทยและกัมพูชามีระเบียบที่ยู่ยาก ซับซ้อนมีเอกสารประกอบมากทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูง สอดคล้องกับศึกษาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน กรณีศึกษา ตลาดมิตรภาพชายแดนไทยกัมพูชาด้านอุปสรรค ว่า มีอุปสรรคทางด้านของกฎหมาย ระเบียบ วิธีปฏิบัติของการนำเข้า - ส่งออกผ่านชายแดนของทั้งสองประเทศ เนื่องจากมีขั้นตอนมากและมีความไม่แน่นอน ในวิธีการปฏิบัติของประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ผู้ค้าชายและผู้ซื้อสินค้าต้องปรับตัวตลอดเวลา (Samaikul, 2014) สอดคล้องกับการศึกษายุทธศาสตร์การค้าชายแดนไทยกัมพูชา: กรณีศึกษาจังหวัดสระแก้ว สินค้าไทยมีศักยภาพในการแข่งขันค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของมูลค่าการส่งออกตามแนวชายแดน ความสามารถในการแข่งขันของสินค้าไทยนี้เป็นผลมาจากสินค้าสามารถขนส่งได้อย่างรวดเร็ว ความนิยมสินค้าไทยของคนกัมพูชาประโยชน์ที่เกิดจากการที่จังหวัดสระแก้วมีตลาดการค้าชายแดนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งเป็นแหล่งกระจายสินค้าที่นำเข้ามาจากประเทศกัมพูชาไปยังภาคต่าง ๆ ตลอดจนนโยบายส่งเสริมกิจกรรมการค้าของทั้งสองประเทศ แต่ก็ยังพบว่าการค้าชายแดนยังมีปัญหาอุปสรรคบางประการ ได้แก่ ปัญหาด้านการค่านอกระบบ ปัญหาด้านระเบียบพิธีการด้านศุลกากร ปัญหาการปักปันเขตแดน (Nongku, 2007) ยังพบว่าอุปสรรคอีกประการเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศในทุก ๆ ครั้งทำให้ประเทศกัมพูชากีดกันการค้ากับไทย ระบบการชำระเงินที่ทั้งสองประเทศใช้เงินต่างสกุลกันในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ซึ่งมีความไม่แน่นอนทางการเมืองของทั้งสองประเทศส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจตามแนวชายแดนอย่างยิ่ง และกลยุทธ์ 3 กลยุทธ์ ประกอบด้วย กลยุทธ์ 1 กำกับควบคุมติดตามผู้ค้ารายย่อยให้เรียนรู้ศึกษาเรื่องระเบียบกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ สินค้าลิขสิทธิ์และ อย. กลยุทธ์ 2 จัดผังโครงสร้างตลาดให้เป็นหมวดหมู่เป็นระบบง่ายต่อการควบคุมดูแลและการเข้าซื้อของผู้บริโภค และกลยุทธ์ 3 กำหนดควบคุมระบบการชำระเงินให้ใช้ระบบเงินที่ชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการพัฒนาผู้ค้ารายย่อยจุดผ่านแดนถาวรไทยกัมพูชา

1.1 ควรเคร่งครัดในการใช้ระเบียบการเข้าออกอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ปัจจุบันพบว่ามีการลักลอบเข้าเมืองอย่างไม่ถูกต้องตามช่องทาง

1.2 ควรเคร่งครัดการตรวจจับสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์และสินค้าไม่มี อย. ที่นำมาจำหน่ายในพื้นที่ตลาดการค้าชายแดนช่องจอมพบว่าถูกส่งต่อมาจากประเทศจีน ประเทศเวียดนาม

1.3 ส่งเสริมกิจกรรมโครงการเพื่อสร้างความมั่นใจในการค้าชายและการท่องเที่ยวในตลาดการค้าชายแดนเพราะลูกค้าชาวกัมพูชาเชื่อมั่นในคุณภาพของสินค้าที่ผลิตหรือส่งจากประเทศไทยมากกว่าสินค้านำเข้ามาจากประเทศจีนและประเทศกัมพูชา และประเทศจีน

1.4 ควรมีการกระตุ้นประชาสัมพันธ์ในรูปแบบที่หลากหลายเพื่อให้ลูกค้าหรือประชาชนเดินทางมาท่องเที่ยวตลาดการค้าชายแดนช่องจอมและช่องสะง่า

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาผู้ค้ารายย่อยเชิงลึกในพื้นที่ตลาดการค้าชายแดนอื่น ๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพและแสวงหาแนวทางในการพัฒนาของผู้ค้ารายย่อยในอนาคต

2.2 ควรศึกษาผู้ซื้อเชิงลึกถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงของพฤติกรรมผู้บริโภคของชาวไทยและชาวกัมพูชา เพื่อเป็นข้อมูลพัฒนาตลาดการค้าชายแดน รวมถึงกระตุ้นเศรษฐกิจของการค้าชายแดน

2.3 ควรศึกษาผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตลาด รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อยกระดับการพัฒนาตลาด รวมถึงการค้าชายแดนให้มีมาตรฐาน

2.4 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาตลาดการค้าชายแดนในทุกมิติรวมถึงโครงสร้างพื้นฐานของตลาดการค้าชายแดน เพื่อขับเคลื่อนการค้าชายแดนหลังการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนภายในการค้าชาย

เอกสารอ้างอิง

Chong Chom Customs House 2016. **2016 Annual Report**. Surin Province.

Chong Chom Customs House 2012. **2012 Annual Report**. Surin Province.

Khamphet, J. 2003. **Cultural relationship on Thai – Laos border**. Ubon ratchathani: Ubon ratchathani University.

Khanrak, M. 2015. **The development of market on the border trade of Thai – Cambodian the case study of Chong Chom Checkpoint**. Bachelor of Business Administration, Faculty of Business Administration, Khon Kaen University; Nongkhai campus.

- Khuannej, J. & Aorachun, C. (2013) **Trade cooperation between Thai – Cambodia the case study of Trat – Koh Kong Island**. Bachelor of Political Science Program, Faculty of Humanities and Social Sciences Rambhai Barni Rajabhat University.
- Klinsrisuk, K. (2002) **The research report on potential and possibility of trading along the border in northeast provinces**. Nakon Rachasrima: Suranaree university of technology.
- Kongthong, J. (1997). **Influence Factors for a tourist who travel to Chong Chom Checkpoint, Kap Choeng district, Surin Province**. Master’ s degree thesis department of geography, Graduate school Mahasarakham University.
- Matien, N. (2006). **Trade history of Thai – Cambodia border Srakaew province (1975 - 2003)**. Master of Education department of history Srinakharinwirot University.
- Nongku, A. (2007). **The Trade strategy of border trade Thai – Cambodia: The case study of Srakaew province**. Faculty of Economics Sripatum University Bangkok campus.
- Sali, B. (2010). **Adaptation of Khmer people along Thai – Cambodia border and the implicit of land administration of Thai government case study: Chong Chom border Checkpoint, Surin province**. Bangkok: The Thailand research fund.
- Samaikul, M. (2014). **The development of economics on border trade: the case study of Midtrapharb market at Thai – Cambodia border**. Master of Education in Development Education Silpakorn University.
- Sangsok, S. (2013). **Casinos in Chong Sa-ngam – Chong Jogjuam, Al longwang District, Udon Mechai province, Cambodia and influences on gambling habit of local people**. Department of gambling research. Thai Health Promotion Foundation (THPF.).
- Siriphong, S. (1994). **The study of development on planning along borders: the case study of Thai – Laos border in Loei province**. Master’s degree thesis, Chulalongkorn university.
- Srikham, W. et al. (2014). **Invasion and changing landholder in Chong Chom market, Karbcheng district, Surin province**. Department of Social sciences Faculty of Liberal Arts, Ubon ratchatani University.
- Sukphan, S. (1994). **Border trade and the sustainability of the country: case study of Prajeanburee province**. Master’ s degree thesis Faculty of political sciences graduate school Chulalongkorn University.

Wongwittayaphanit, S. Rojprasertkul, J. and Soisordsri, S. (2011). **The development of border trade: The case study of Rongkluea market, Srakaew province.** Thai Health Promotion Foundation.

ตัวแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์

ปริศนา กาญจนกันทร^๑ สุพรรณิ ไชยอำพร^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงการทำหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจการตัดสินใจของครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์ และ 2) เพื่อศึกษาตัวแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในชุมชนเมืองและต่างจังหวัดรวม 27 ครอบครัว ผลการวิจัยพบว่า การทำหน้าที่สากลของครอบครัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจการตัดสินใจ คือ จากเดิมที่บิดามีอำนาจตัดสินใจ เปลี่ยนมาเป็นการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว โดยบุตรมีอำนาจต่อรองในครอบครัวสูง และมีการเปิดพื้นที่พูดคุยโดยใช้เหตุผลแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ในครอบครัว การอบรมขัดเกลาบุตร และการใช้เหตุผลในการสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว

คำสำคัญ การทำหน้าที่ของครอบครัว ความสัมพันธ์เชิงอำนาจการตัดสินใจ การขัดเกลาทางสังคม

^๑ นักศึกษาปริญญาเอก คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ Email: air-prisana@hotmail.com

^๒ รองศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

วันที่รับบทความ: 12 ธันวาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 7 มกราคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 14 มกราคม 2562

Thai Family Relation Models in the Globalization Era

Prisana Kanjanakuntorn^a Supanee Chaiumporn^b

Abstract

The objectives of this research are; 1) to study the change of functional relationship and decision power relationship in Thai family during the globalization era; and 2) to study Thai family model during the globalization period. The qualitative research was utilized through collecting data from 27 successful families living in big urban and rural areas. The study found that there was a little change in performing universal family role, but there was a change in family that were from father domination to joint decision, showing child/ children to have higher bargaining power, and more using of rationale for making a decision in a family. It is necessary to recognize family functions, socialization process and rational communications of family members.

Keyword: Functions of a Family, Power Relations in Decision-making, Socialization Process

^a Ph.D. Student, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, Email: air-prisana@hotmail.com

^b Associate Professor, School of Social Development and Environment, National Institute of Development Administration
Received: 12 ธันวาคม 2018, Revised: 7 มกราคม 2019, Accepted: 14 January 2019

บทนำ

ครอบครัวและเครือญาติเป็นสถาบันทางสังคมอันดับแรกที่มีมนุษย์แต่ละคนมีประสบการณ์ตรง ตั้งแต่เริ่มต้นของชีวิตจนกระทั่งสิ้นลมหายใจ ในยุคโลกาภิวัตน์สถาบันครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเจริญเติบโตทางด้านเทคโนโลยีที่แพร่กระจายไปทั่วโลก ก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมเนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นระหว่างชาติต่าง ๆ อย่างค่อนข้างอิสระ อิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรม ค่านิยม และวิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนไปจากเดิม รวมทั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและเกิดวิกฤตทางวัฒนธรรมเนื่องจากการขาดการคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ที่เป็นวัยอยากรู้อยากเห็นอาจรับเอาวัฒนธรรมรอง (Subculture) ในด้านลบ ที่มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพครอบครัว อาทิ ขนาดของครอบครัว อำนาจการตัดสินใจ และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่เปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ปรากฏชัดทั้งในเมืองศูนย์กลางและเมืองหน้าด่านของการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทางครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสมาชิกในครอบครัวไม่มีสัมพันธภาพที่ดี อาจมองข้ามการขัดเกลาและการสนับสนุนทางสังคมที่ถูกต้อง จนก่อให้เกิดปัญหาหลากหลายจากสังคมเล็กไปสู่สังคมขนาดใหญ่ในระดับประเทศได้

ความสัมพันธ์ในครอบครัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์มีรูปแบบที่หลากหลาย แต่รูปแบบใดน่าจะเหมาะสมสำหรับเป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ที่สามารถก่อให้เกิดการทำหน้าที่ของครอบครัวได้สมบูรณ์แบบและสอดคล้องกับระบบอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างมีดุลยภาพ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยต้องการศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตัวแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวไทย ซึ่งน่าจะสร้างความตระหนักและก่อให้เกิดการป้องกันและแก้ไขปัญหาความสัมพันธ์ของครอบครัว ตลอดจนการปรับกระบวนการที่เกี่ยวกับครอบครัวเพื่อให้เกิดการบูรณาการในการสร้างความสัมพันธ์และการทำหน้าที่ของครอบครัวไทย เพื่อช่วยลดผลกระทบจากปัญหาสังคมต่อไปในอนาคต

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงการทำหน้าที่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจการตัดสินใจของครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์ 2) เพื่อศึกษาตัวแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวไทย ตลอดจนการขัดเกลาทางสังคมในครอบครัว

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว

Snit Smuckam. (2011:4-7) แบ่งประเภทของครอบครัวตามนักมานุษยวิทยา ซึ่งตรงกับแนวคิดของ Boonlue Wantayond. (1979:20), The Committee for National Women Promotion. (1994:41-42) ดังนี้

ครอบครัวเนื้อแท้หรือครอบครัวพื้นฐาน (Nuclear or Elementary Family) ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ๆ ที่ยังไม่แต่งงาน และอาจมีญาติทางฝ่ายสามีหรือภรรยาอาศัยอยู่ด้วย แต่ยังรักษาความเป็นครอบครัวเนื้อแท้เพราะอำนาจสิทธิขาดของหัวหน้าครอบครัวมีอยู่อย่างสมบูรณ์

ครอบครัวขยายหรือครอบครัวร่วม (Extended or Joint Family) ประกอบด้วย ครอบครัว เนื้อแท้ตั้งแต่ 2 ครอบครัวขึ้นไปอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ปกติครอบครัวขยายประกอบด้วยคนสามรุ่น ได้แก่ ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ และลูก ผู้มีอำนาจในครอบครัว คือ ญาติผู้ใหญ่ที่อาวุโส

ครอบครัวซ้อน (Composite or Compound Family) พบเห็นได้ในสังคมที่อนุญาตให้ชายหรือหญิงมีภรรยาหรือสามีได้มากกว่าหนึ่งคนในเวลาเดียวกัน ซึ่งอำนาจสิทธิขาดจะอยู่ที่ชายหรือหญิงที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ครอบครัวซ้อนจะปรากฏแพร่หลายในสังคมแถบเอเชีย และอาจสลายได้ง่ายเมื่อสิ้นสภาพของหัวหน้าครอบครัว

ครอบครัวสาระ (Essential Family) ครอบครัวประเภทนี้ภรรยาจะเป็นหลักของครอบครัว เนื่องจากต้องรับผิดชอบความเป็นอยู่ของลูก ๆ สามีมีอำนาจเพียงในนามและรับผิดชอบเรื่องในบ้านเพียงเล็กน้อยเนื่องจากต้องทำงานนอกบ้านที่ห่างไกลและสงเสียค่าใช้จ่าย ครอบครัวประเภทนี้จะปรากฏอยู่ในเผ่าพันธุ์ที่ยากจนในบริติชอินเดียน และเริ่มมีให้เห็นมากขึ้นในชนบททางภาคอีสานของไทย

Talcott Parsons (1959 : 72) กล่าวว่าระบบครอบครัวจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่นนั้น จะต้องมีการแบ่งงานกันทำระหว่างผู้ชายและผู้หญิง เขาจำแนกบทบาทของสมาชิกในครอบครัวออกเป็น 2 แบบ คือ 1) **บทบาทเชิงเครื่องมือ (Instrumental Role)** หมายถึง บทบาทที่จำเป็นต้องกระทำ อาทิ การทำงานเลี้ยงครอบครัว การจัดการเพื่อสนองความต้องการของสมาชิก การเป็นผู้นำครอบครัว การออกกฎระเบียบในครอบครัว ตลอดจนอำนาจในการตัดสินใจปัญหาสำคัญๆ ในครอบครัว และ 2) **บทบาทเชิงแสดงออก (Expressive Role)** หมายถึง บทบาทที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และจิตใจ การอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก การแสดงพฤติกรรมที่สนับสนุน/ให้กำลังใจและยอมรับ การให้กำลังใจมีความสุข และให้ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว

นักสังคมวิทยาได้จำแนกหน้าที่ของครอบครัวออกเป็น 2 ด้าน (Davis, 1966:394-396, Bierstedt, 1970:394-403; Boonlue Wantayond. (1979:46-52) คือ

หน้าที่พื้นฐานและเป็นสากล (Basic and Universal Function) ประกอบด้วย 1) หน้าที่ทางชีววิทยา (Biological Function) ได้แก่ การสร้างสมาชิกใหม่ให้สังคม และการที่หัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่หาปัจจัยเพื่อการดำรงชีพให้แก่สมาชิกในครอบครัวตามอัตภาพ และ 2) หน้าที่ทางจิตวิทยา (Psychological Function) ได้แก่ การให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิก การสร้างความพึงพอใจด้านความต้องการทางเพศ (Satisfaction of Sexual Needs) สอนให้สมาชิกรู้จักควบคุมกฎเกณฑ์และสิ่งเร้าทางเพศ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่เบื้องต้นของครอบครัว และการปกป้องให้เด็กปลอดภัย ถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญมาก

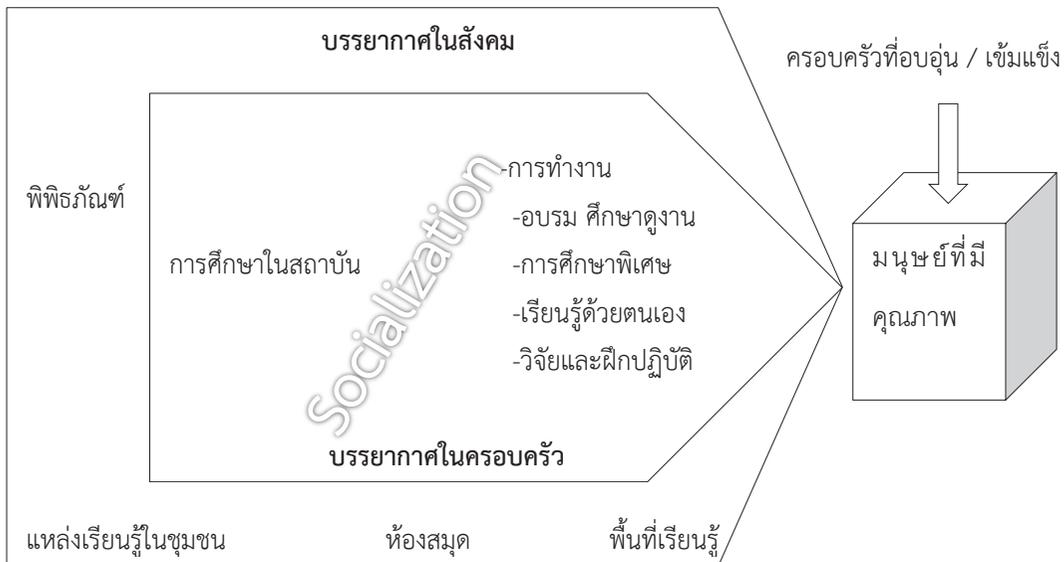
หน้าที่ตามประเพณี (Traditional Function) ประกอบด้วย 1) หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Function) เช่น การแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว การหารายได้มาจุนเจือครอบครัว การจัดการดูแลเรื่องทรัพย์สินสมบัติของครอบครัว 2) หน้าที่ทางสังคม (Social Function) เช่น การสร้างฐานะของแต่ละบุคคลในครอบครัว การอยู่ร่วมกันผู้อื่นในสังคมอย่างปกติสุข การมีปทัสถานและแนวการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามระเบียบของสังคม การรวบรวมและถ่ายทอดมรดกทางสังคม การช่วยสมาชิกใน

ครอบครัวในการเลือกคู่ครอง 3) หน้าที่ทางศาสนา (Religious Function) โดยหัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่อบรมสั่งสอนให้สมาชิกได้เข้าใจและปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างถูกต้อง 4) หน้าที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Function) โดยหัวหน้าครอบครัวสอนให้สมาชิกรู้จักวางตัว และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และ 5) หน้าที่สันทนาการ (Recreational Function) ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก โดยมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ

ถึงแม้ว่าบทบาทหน้าที่ของครอบครัวจะแตกต่างกันไปตามสภาพของสังคม แต่ก็มีลักษณะบางประการที่คล้ายกัน คือ หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคม หน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัว และหน้าที่อบรมขัดเกลาสมาชิกในครอบครัว

โดยทั่วไปสถาบันทางสังคมทำหน้าที่ที่อบรมขัดเกลาสมาชิกเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติ จุดมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคม (Broom & Selnick, 1995: 84-87; Palanee Dhitivatana (2010:18-19) คือ การถ่ายทอดหรือการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม โดยการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม ซึ่งมีความมุ่งหมายหลัก 4 ประการ คือ การปลูกฝังระเบียบวินัย การสร้างแรงบันดาลใจหรือความมุ่งหวัง การสอนให้รู้จักบทบาททางสังคมและทัศนคติ และการสอนให้เกิดทักษะหรือความเชี่ยวชาญ โดยผ่านตัวแทนของการขัดเกลา ได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษา เพื่อน ศาสนา และสื่อมวลชน เป็นต้น

การขัดเกลาทางสังคมเกิดขึ้นตั้งแต่ในวัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยเด็ก ถ้าได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว เด็กจะเติบโตมาเป็นคนที่มีบุคลิกภาพตามที่สังคมต้องการ รวมถึงเตรียมความพร้อมและมีภูมิคุ้มกันจากผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งเสริมสร้างสังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มต้นที่ครอบครัวก่อนในการทำหน้าที่ปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีให้กับสมาชิก เพื่อนำไปสู่การสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม (แผนภาพที่ 1)

แผนภาพที่ 1 แสดงการขัดเกลาในช่วงชีวิตของการทำหน้าที่ในครอบครัว

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจการตัดสินใจในครอบครัว

อำนาจตามความหมายของ Max Weber (1978, cited from Somsak Samukkethum. (2011:5) หมายถึง ความเป็นไปได้ที่ผู้กระทำภายในความสัมพันธ์ทางสังคม จะอยู่ในตำแหน่งที่สามารถทำตามเจตนารมณ์ของตนให้บรรลุผล ถึงแม้ว่าจะมีการต่อต้านก็ตาม

ในกรณีโครงสร้างอำนาจของครอบครัว มีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง 2 แนวคิด คือ 1) แนวคิดแบบตะวันออก ซึ่งพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมที่ทำให้คู่สมรสมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เรียกว่า สมชีวะธรรม 4 ประการ คือ 1.1) สมศรัทธา คือการมีศรัทธาสมกัน เคารพนับถือในศาสนา มีหลักการและความสนใจอย่างเดียวกัน มีความหนักแน่นเสมอกัน สามารถปรับตัวเข้าหากันได้ 1.2) สมศีลา คือการมีศีลเสมอกัน มีความประพฤติ ศีลธรรมจรรยา มารยาท และการอบรมที่พอเหมาะสอดคล้องกัน 1.3) สมจาคา คือการมีจาคะเสมอกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ใจกว้าง ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ไม่ขัดแย้งกัน และ 1.4) สมปัญญา คือมีปัญญาสมกัน รู้เหตุผลเข้าใจกัน และ 2) แนวคิดแบบตะวันตก (Phimolpunch Vayachuta. (1993: 18-19) สรุปได้ดังนี้ 2.1) อำนาจของสามีสัมพันธ์ทางบวกกับสถานภาพของสามี ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการศึกษา 2) ภรรยาที่ประกอบอาชีพจะมีอำนาจในครอบครัวมากกว่าภรรยาที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ 2.3) ในครอบครัวที่ภรรยารับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัวร่วมกับสามีนั้น พบว่าสามีจะรับผิดชอบในกิจกรรมของครอบครัวมากขึ้น 2.4) ภรรยาซึ่งประกอบอาชีพจะมีอำนาจตัดสินใจในการวางแผนครอบครัว และ 2.5) อำนาจระหว่างคู่สมรสเกิดจากการเปรียบเทียบระหว่างสถานภาพทางการศึกษาระหว่างสองฝ่าย รวมทั้งการเปรียบเทียบด้านรายได้ อาชีพ และการมีส่วนร่วมในองค์กรทางสังคม

วิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นครอบครัวตัวอย่างที่ดูแลบุตรจนประสบความสำเร็จ โดย 12 ครอบครัวอาศัยอยู่ในชุมชนต่างจังหวัดชานเมือง (ปราจีนบุรี) ซึ่งกำลังกลายเป็นเมือง อีกทั้งยังเป็นเมืองหน้าด่านของการเปลี่ยนแปลงจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการเคลื่อนย้าย/อพยพของประชากร แต่ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมเป็นหนึ่งเดียว สภาพทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปค่อนข้างดี และมีอัตราการหย่าร้างต่ำ และอีก 15 ครอบครัวอยู่ในชุมชนกรุงเทพมหานคร ที่มีความคล้ายคลึงกันในด้านความเจริญทางกายภาพและความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้ได้รับรางวัลแม่ดีเด่น หรือครอบครัวที่บุตรมีผลการเรียนดี หรือทำประโยชน์ให้กับสังคม และเป็นครอบครัวที่พึงปรารถนา โดยครอบครัวที่ถูกเลือกเป็นตัวอย่างจะต้องมีช่วงระยะเวลาในการสมรสตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป และมีบุตร 1 คนขึ้นไป

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวประเด็นคำถาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ในครอบครัวและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการตัดสินใจ เพื่อให้ได้รูปแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ โดยเน้นพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา บิดากับบุตร และมารดากับบุตร นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับแบบแผนการกระทำ การใช้อำนาจและการทำหน้าที่ในครอบครัว ตลอดจนสภาพที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมของครอบครัว รวมถึงการขัดเถลา

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ และตามตรรกะเทียบเคียงแนวคิดทฤษฎี และใช้หลัก Successive Approximation ในการวิเคราะห์และสรุป

วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงการทำหน้าที่ในครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่าครอบครัวมีการทำหน้าที่ 3 ด้าน คือ 1) หน้าที่ในการหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นของทั้งสามีและภรรยา โดยสามีรับผิดชอบหลักในเรื่องค่าใช้จ่ายภายในบ้าน ค่าเลี้ยงดูบุตร การศึกษาของบุตร และค่าใช้จ่ายพิเศษอื่น ๆ 2) หน้าที่หลักของภรรยา ได้แก่ การจัดเตรียมอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ซักรีดเสื้อผ้า ซ่อมแซมบ้าน และ 3) หน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับบุตร ในช่วงแรกเกิดโดยทั่วไปเป็นหน้าที่ของภรรยา อาทิ เรื่องโภชนาการ สุขอนามัย ดูแลยามเจ็บป่วย ส่วนสามีจะเข้ามาช่วยรับภาระมากขึ้นเมื่อบุตรเริ่มเข้าโรงเรียน เช่น การเลือกสถานศึกษา จัดสภาพแวดล้อมให้บุตรให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการเรียน และการเลือกคบเพื่อน

ความแตกต่างระหว่างครอบครัวในชุมชนเมืองใหญ่กับชุมชนต่างจังหวัด พบว่าในชุมชนเมืองใหญ่หน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัวเป็นของทั้งสามีและภรรยา ส่วนชุมชนต่างจังหวัดแม้ภรรยาจะมีรายได้จากการขายต้นไม้หรือทำสวนอยู่บ้าง แต่หน้าที่หลักในการหาเลี้ยงครอบครัวยังเป็นของสามี เนื่องจากทั้งสองชุมชนแตกต่างกันในเรื่องของระดับการศึกษา ส่งผลให้ผู้หญิงชุมชนเมืองมีโอกาสออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านมากกว่า ส่วนหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานบ้านและดูแลบุตรพบว่าเป็นของภรรยาทั้งสองชุมชน แม้ว่าภรรยาในชุมชนเมืองใหญ่จะต้องทำงานนอกบ้านก็ตาม แต่ยังคงรับภาระเรื่องอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ซักรีด ดูแลบ้าน การดูแลเมื่อเจ็บป่วย และการศึกษาของบุตร

ผลการศึกษาพบว่า การทำหน้าที่ต่างๆ ของครอบครัวในเมืองใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือ มีสถาบันต่างๆ เข้ามาช่วยทำหน้าที่ อาทิ สถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน ร้านซักอบรีด หรือแม้แต่ร้านสะดวกซื้อ หรือบริการจัดส่งอาหารถึงบ้านที่มีอยู่แพร่หลายเพียงแค่ online ถึงกัน แต่ในชุมชนต่างจังหวัด พบว่าการทำหน้าที่ต่างๆ ภายในครอบครัวเปลี่ยนไปไม่มาก ภรรยาจะมีเวลาในการเลี้ยงลูกและทำงานบ้านด้วยตนเองเป็นหลัก และพึ่งพาระบบโซเชียลเน็ตเวิร์กน้อยกว่า เนื่องจากเป็นแม่บ้านหรือการประกอบอาชีพในบ้านจึงมีเวลามากพอที่จะทำทุกอย่างได้ด้วยตนเอง โดยทั้งสองชุมชนพบว่าสามีจะเข้ามามีส่วนช่วยรับภาระดังกล่าวในเวลาว่างจากการทำงานหรือวันหยุด

ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ระหว่างมารดากับบุตร พบว่ามารดาที่ออกไปทำงานนอกบ้านจะมีหน้าที่ในการหาเงินเพื่อช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร ส่วนหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร เช่น เตรียมอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ของบุตร มารดาจะเป็นผู้จัดหา และหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หน้าที่ในการอบรมขัดเกลาบุตร

ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ระหว่างบิดากับบุตร พบว่าบิดามีบทบาทในการหาเงิน และการอบรมสั่งสอนบุตรเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต การสร้างแรงบันดาลใจและความมุ่งมั่น โดยสนับสนุนให้บุตรทำ

กิจกรรมที่สนใจนอกเหนือจากการเรียน ส่วนเรื่องของกฎเกณฑ์ทางสังคม คือการสอนให้รู้จักบทบาททางสังคมและทัศนคติ โดยการจัดสิ่งแวดล้อมให้บุตรเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจตัดสินใจระหว่างสามีกับภรรยา พบว่าสามีจะมีอำนาจการตัดสินใจเรื่องนอกบ้าน โดยปล่อยให้อำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องในบ้านและบุตรเป็นของภรรยา โดยสามีจะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำและเป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจในเรื่องใหญ่ ๆ หรือในภาวะคับขัน ส่วนการตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของบุตรเป็นความรับผิดชอบที่ทั้งสองฝ่ายมักปรึกษาร่วมกัน อย่างไรก็ตามในภาพรวมพบว่าสามีในชุมชนต่างจังหวัดจะมีอำนาจตัดสินใจมากกว่าภรรยา เนื่องจากสามีมีบทบาทในการหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว จึงส่งผลต่ออำนาจตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญๆ มากกว่า

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจตัดสินใจระหว่างมารดากับบุตร พบว่าเรื่องสำคัญเกี่ยวกับบุตร (การเลือกสถานศึกษา คณะที่ศึกษา และการเลือกประกอบอาชีพ) มารดาจะให้บุตรเป็นผู้เลือกเองตามความสนใจ และจะเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่บุตรร่วมกับบิดา นอกจากนี้มารดาจะให้อิสระแก่บุตรในการเลือกคู่ครอง เลือกคบเพื่อน การแต่งกาย ตลอดจนการใช้เวลาว่าง โดยจะมารดาทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาและคอยให้คำชี้แนะแก่บุตร ดังนั้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมารดากับบุตรจึงมีลักษณะของการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือและร่วมตัดสินใจ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจตัดสินใจระหว่างบิดากับบุตร พบว่าบิดากับบุตรมีความเสมอภาคค่อนข้างสูง ดังจะเห็นได้จากการร่วมปรึกษาร่วมตัดสินใจ โดยบิดาจะช่วยบุตรตัดสินใจเลือกสถานศึกษาและคณะที่ต้องการเรียน โดยทั่วไปบิดาให้อิสระแก่บุตรอย่างสูงในการตัดสินใจเกี่ยวกับอาชีพและการเลือกคู่ครอง แต่จะคอยให้คำปรึกษา/แนะนำในเรื่องต่าง ๆ แก่บุตร ซึ่งบิดาในครอบครัวเมืองใหญ่จะให้ความสนใจในเรื่องการเลือกสถานศึกษาและคณะที่บุตรเข้าศึกษามากกว่าในต่างจังหวัด

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์

การที่สังคมไทยเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ได้ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกแทรกซึมเข้าสู่สถาบันครอบครัว อันส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงหน้าที่และอำนาจการตัดสินใจของสมาชิกในครอบครัวอย่างสูง เมื่อเทียบกับในอดีตที่อำนาจการตัดสินใจเป็นของบิดา แต่ครอบครัวในยุคปัจจุบันนี้พบว่าจำนวนไม่น้อยที่ทั้งบิดา-มารดาร่วมกันนำ ร่วมกันหารายได้เลี้ยงครอบครัว และมีการปรึกษาร่วมกัน รวมถึงใช้อำนาจการตัดสินใจร่วมกัน นอกจากนี้บุตรยังสามารถตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับตนเองได้อย่างสูง โดยบิดามารดาคอยให้คำปรึกษา ข้อสังเกตคือ ไม่เพียงแต่มีบทบาทในการหารายได้เลี้ยงครอบครัวเท่านั้นที่ส่งผลต่ออำนาจตัดสินใจภายในครอบครัว หากอำนาจการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับบทบาทภายนอกครอบครัวอีกด้วย เช่น การที่ภรรยาเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งทำให้ได้รับการยอมรับจากสมาชิกของชุมชน ส่งผลให้ภรรยามีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัวที่เด่นชัดมากขึ้นตามไปด้วย

ครอบครัวยุคปัจจุบันพบว่าทั้งสามีและภรรยาต่างทำงานนอกบ้าน รวมถึงช่วยกันดูแลบุตร หน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนอำนาจตัดสินใจระหว่างสามีกับภรรยา บิดากับบุตร รวมถึงมารดากับบุตร ไม่ได้ถูกแบ่งแยกด้วยความคิดเดิม ๆ ตามเพศสภาพและช่วงวัยอีกต่อไป กระบวนการเหตุผลนิยม

(rationalism) ที่เป็นผลพวงมาจากสภาวะความทันสมัยที่ยืนยันถึงความคิดและความรู้ที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผล ตลอดจนการยึดถือความจริงที่สามารถอธิบายความเป็นเหตุเป็นผลด้วยปัญญา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของครอบครัวจากบิดาเป็นใหญ่ มาสู่การนำาร่วมกันของทั้งบิดา - มารดา ทั้งการร่วมปรึกษาหารือและการต่อรองร่วมกัน สมาชิกในครอบครัวมีอิสระในการแสวงหาความรู้ และมีแนวโน้มที่แต่ละฝ่ายจะให้การยอมรับในความเป็นตัวตนของกันและกันภายใต้บรรทัดฐานของสังคม รวมทั้งการให้ความสำคัญกับเยาวชน/คนรุ่นใหม่ อันส่งผลให้เส้นแบ่งระหว่างเพศและวัยลดความสำคัญลง

การที่บิดาและมารดาหันมาให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในครอบครัว และให้ลูกได้ใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ส่งผลให้ลูกสามารถใช้อำนาจในการตัดสินใจเลือกเกี่ยวกับตนเอง เช่น การแต่งกาย การใช้เวลาว่าง การเลือกคู่ครอง/การคบเพื่อน และการศึกษา ซึ่งวิธีการใช้อำนาจของบุตรมี 4 วิธี ได้แก่ 1) การใช้เหตุผลเพื่อสนับสนุนความชอบธรรม/เหมาะสมในการตัดสินใจ 2) ใช้การต่อรอง 3) การหาแนวร่วมสำหรับอ้างอิง หรือนำมาเป็นพวกเพื่อเพิ่มน้ำหนักในการกดดัน เช่น ใช้มารดา ญาติผู้ใหญ่ หรือบุคคลที่บิดาเชื่อถือ/เกรงใจ ให้ช่วยเจรจาเพื่อผลักดันให้บิดาทำตามสิ่งที่ตนเองต้องการ และ 4) การสร้างสถานการณ์ เช่น บุตรแกล้งป่วยเพื่อจะได้หยุดเรียน เป็นต้น

สำหรับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม พบรูปแบบที่น่าสนใจดังนี้ 1) การอบรมด้วยวาจา ซึ่งใช้สอนเรื่องคุณธรรม ความซื่อสัตย์ รับผิดชอบหน้าที่ ตั้งใจเรียน ช่วยเหลืองานบ้าน เชื่อฟังบิดามารดา ขยันอดทน รวมถึงสอนเรื่องการคบเพื่อน การให้เกียรติผู้อื่น สอนเรื่องเพศและการป้องกันตนเอง และการมีจิตสาธารณะ 2) การทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง อาทิ การมีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสกว่า การปฏิบัติธรรม การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม มีการแสดงความรัก (เช่น พุดคุยกันบ่อย ๆ ปรึกษา รับประทานอาหาร เล่นกีฬา หรือท่องเที่ยวด้วยกัน) การใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและประหยัด การตรงต่อเวลา ไม่พรั้งเพื้อ 3) การสร้างข้อตกลงร่วมกัน เช่น ข้อตกลงเกี่ยวกับการทานอาหารเย็นพร้อมกัน การทำการบ้าน ห้ามเล่นการพนัน รวมถึงการพุดคุยและตกลงกันในเรื่องของการใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อมิให้ส่งผลเชิงลบ 4) การเสริมแรง อาทิ การกล่าวคำชมเมื่อบุตรทำความดี การสัมผัสทางกายด้วยการโอบกอด การหอมแก้มเพื่อแสดงความรัก อันจะส่งผลให้บุตรมีกำลังใจและเป็นคนอ่อนโยน จิตใจดี การให้รางวัลด้วยการพาไปเที่ยว ซื้อของให้ 5) การลงโทษเมื่อบุตรทำผิด โดยตักเตือนด้วยวาจาจากก่อน แต่ถ้าบุตรยังไม่เชื่อฟังก็จะใช้วิธีการตีไปพร้อมกับบอกเหตุผลที่ทำให้โทษ หรือการแสดงออกด้วยท่าทางเพื่อให้บุตรทราบ เช่น การนั่งเฉยและมองด้วยสายตา

ตัวแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์

รูปแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1.สมาชิกในครอบครัวมีอำนาจตัดสินใจร่วมกัน (Participate-style Family) เป็นรูปแบบที่พึงปรารถนาสำหรับครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์ โดยทั้งสามีและภรรยาทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ร่วมกันทำงานบ้าน ร่วมกันดูแลบุตร รวมถึงการอบรมขัดเกลาบุตร ทั้งสามีและภรรยาต่างสนับสนุนให้

บุตรแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ของครอบครัว เช่น ร่วมออกกฎระเบียบภายในบ้าน และปรึกษาหารือร่วมกันในเรื่องเกี่ยวกับตัวบุตร เป็นต้น

2. บิดาเป็นผู้นำครอบครัว (Dad-led Family) พบได้ในครอบครัวของชุมชนต่างจังหวัดที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะครอบครัวที่ภรรยาไม่ได้มีบทบาทในองค์กรทางสังคม สามีจะเป็นผู้หาเลี้ยง และเป็นผู้นำครอบครัว มีอำนาจการตัดสินใจทั้งภายนอกและภายในบ้าน โดยมอบอำนาจการออกกฎระเบียบภายในบ้านผ่านทางภรรยา สามีจะใช้อำนาจในเรื่องที่สำคัญๆภายในครอบครัว เช่น การตัดสินใจเมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย เป็นต้น ส่วนภร่ายังคงมีบทบาทหลักในการทำงานบ้าน ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกภายในบ้าน รวมถึงการอบรมขัดเกลาบุตร

3. บิดาและมารดาเป็นผู้นำครอบครัว (Parent-led Family) พบได้ในครอบครัวของชุมชนต่างจังหวัด โดยเฉพาะครอบครัวที่ภรรยามีบทบาทในองค์กรทางสังคม ซึ่งรูปแบบนี้ทั้งสามีและภรรยาจะทำหน้าที่ในการหารายได้ และมีอำนาจตัดสินใจร่วมกันทั้งภายนอกและภายในบ้าน รวมถึงทำหน้าที่ในการอบรมขัดเกลาและให้คำปรึกษาแก่บุตรร่วมกัน อย่างไรก็ตามภร่ายังต้องทำหน้าที่ทั้งหมดในการดูแลบ้านและดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวนอกเหนือจากการออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ดูแลเรื่องอาหารการกิน ทำความสะอาดบ้าน ซักรีดเสื้อผ้า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม รูปแบบของความสัมพันธ์ในครอบครัวทั้ง 3 รูปแบบ พบว่าโดยทั่วไปสมาชิกรุ่นเยาว์มีบทบาทและอำนาจตัดสินใจร่วมเพิ่มขึ้น บุตรจะใช้อำนาจในการรักษาสิทธิของตนเกี่ยวกับการเรียน การแต่งกาย การคบเพื่อน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการใช้เวลาว่าง เป็นต้น

การสร้างคุณลักษณะและลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์

เด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้มีรูปแบบการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปจากอดีตอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีพื้นที่ส่วนตัวโดยเฉพาะสื่อออนไลน์ที่เข้าถึงได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ อันส่งผลให้เด็กมีความคิดเป็นปัจเจกชนนิยมมากยิ่งขึ้น ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของอำนาจภายในครอบครัวที่มีความเสมอภาคสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยสามีและภรรยามักสนับสนุนให้บุตรแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ของครอบครัวมากขึ้น อันส่งผลให้พื้นที่ในการพูดคุย/แลกเปลี่ยนโดยใช้เหตุผลมีลักษณะกว้างขึ้น อันเป็นการเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์แก่เยาวชนรุ่นใหม่ในการฝึกฝนการใช้ความคิดที่เป็นระบบ นอกจากนี้การที่บิดา-มารดาจับพังกเหตุผลของเด็กทำให้เด็กสามารถพัฒนาทักษะของการสื่อสารที่ดี การใช้อำนาจในรูปแบบของการอ้างอิงเหตุผลเป็นการส่งเสริมให้บรรยายกาศภายในบ้านให้มีความเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งส่งเสริมให้มีการติดตามสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้มีความรอบรู้และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ในยุคโลกาภิวัตน์ อำนาจการตัดสินใจตลอดจนหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างสามีกับภรรยาบิดากับบุตร รวมถึงมารดากับบุตร ไม่ได้ถูกแบ่งแยกด้วยความคิดเดิมๆตามเพศสภาพและช่วงวัยอีกต่อไป กระบวนการเหตุผลนิยม (rationalism) ที่เป็นผลพวงมาจากสภาวะความทันสมัย (Modernization) ที่ยืนยันถึงความคิดและความรู้ที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผล การกระทำต่างๆที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล

ตลอดจนการยึดถือความจริงที่สามารถอธิบายความเป็นเหตุเป็นผลด้วยปัญญา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในครอบครัวจากประเพณีนิยมดั้งเดิม คือบิดาเป็นใหญ่ เข้าสู่ในยุคของการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ และต่อรอง ระหว่างสมาชิกในครอบครัว การควบคุมความคิดของสมาชิกในครอบครัวไม่ได้อยู่ที่ผู้หาเลี้ยงที่มีสถานภาพเป็นผู้นำอีกต่อไป สมาชิกในครอบครัวต่างมีอิสระในการแสวงหาความรู้หรือความพึงพอใจ และมีแนวโน้มที่จะยอมรับความเป็นตัวตนของกันและกันภายใต้บรรทัดฐานของสังคม อีกทั้งในปัจจุบันสังคมยอมรับในบทบาทของผู้หญิงมากขึ้นทั้งในด้านการทำงานและ ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ภาระหน้าที่งานภายในบ้านและนอกบ้านจึงมีการตกลงร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวอย่างเข้าใจ รวมถึงการให้ความสำคัญกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ บุตรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆมากขึ้นอันเนื่องมาจากครอบครัวส่วนใหญ่มีรูปแบบการตัดสินใจร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง เช่น การเลือกสถานที่ศึกษา การมีห้องนอนส่วนตัว การใช้อุปกรณ์ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ และ โทรศัพท์มือถือ ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้เส้นแบ่งระหว่างเพศและช่องว่างระหว่างวัยลดลง รวมถึงระบบโซเซียลมีเดียกลายมาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการขัดเกลาของครอบครัวตัวแบบ

ปัญหาและอุปสรรคด้านครอบครัว พบว่า เด็กไทยใช้เวลาว่างไปกับการใช้สื่อออนไลน์มากเกินไป โดยผู้ปกครองจำนวนไม่น้อยที่ละเลยในการควบคุมการใช้สื่อของเด็ก รวมถึงเด็กมีพฤติกรรมเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกในเรื่องของการแต่งกาย การรับประทานอาหาร การใช้ภาษา ฯลฯ

ข้อเสนอแนะต่อบุคคลในครอบครัว คือผู้ปกครองควรชี้แนะให้บุตรเห็นถึงโทษของการใช้สื่ออย่างผิด ๆ มีกำหนดเวลาการใช้สื่อหรือเล่นเกมส้อย่างเหมาะสม ควรดูแลบุตรอย่างใกล้ชิด และสอนถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทย

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐ พบว่า ควรใช้มาตรการส่งเสริมให้ชุมชนมีการณรงค์ให้เด็กเข้าถึงประเพณีวัฒนธรรมของไทย และการปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้เป็นระบบเชื่อมโยงเชิงเหตุผลและเท่าทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งหน่วยงานภาครัฐต้องให้การส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมาตรการควบคุม เช่น ร้านอินเทอร์เน็ตในชุมชนให้เปิดปิดในเวลาที่เหมาะสม ไม่ควรกระทบช่วงเวลาเรียน และคำนึงถึงสุขภาพของเยาวชนที่มาใช้บริการ ตลอดจนให้สถานศึกษามีส่วนร่วมในการแนะนำการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ที่มีประโยชน์ต่อการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ในความเป็นจริงแล้ว มีครอบครัวไทยจำนวนมากในเขตต่างจังหวัดที่มีรายได้ค่อนข้างต่ำและไม่มั่นคง สามีหรือภรรยามีการศึกษาต่ำ (ต่ำกว่าปริญญาตรี) ซึ่งอาจมีจำนวนมากกว่าครอบครัวไทยในเมือง ยกตัวอย่างเช่น ครอบครัวชาวนาซึ่งเคยมีจำนวนมากที่สุดในสมัยก่อน ได้ลดจำนวนลงอย่างมากหรือครอบครัวชาวสวนยางที่เคยพบได้มากในทางตอนใต้แต่ปัจจุบันกระจายตัวไปยังทุกส่วนของประเทศไทย นอกจากนี้ยังมี ครอบครัวชาวประมง ครอบครัวชาวสวนผลไม้ ครอบครัวลูกจ้างแรงงาน ที่มี

ลักษณะของรายได้ที่ไม่มั่นคง และการศึกษาค่อนข้างต่ำแบบเดียวกัน หากได้มีการศึกษาครอบครัวเหล่านี้ อย่างเป็นระบบเช่นเดียวกับที่ได้ศึกษาไปในงานวิจัยชิ้นนี้ จะทำให้สามารถเข้าใจการปรับตัวของครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์ได้ดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะให้มีการศึกษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์ และนำผลที่ได้รับมาพิจารณาพร้อมกับผลการวิจัยที่มีอยู่เดิม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจการขัดเกลาทางสังคมและการใช้อำนาจในครอบครัวไทยได้อย่างแม่นยำมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Broom, Leonard and Seiznick, Philip. (1995). *Sociology: A Text with Adapted Readings*. 4th ed. New York: Harper & Row.
- Dhitivatana, P. (2010). *Socialization in Human and Social*. 9th ed. Bangkok: Kasetsart University.
- Kingsley, D. (1966). *Human Society*. The Macmillan Co. New York.
- Robert, B. (1970). *The Social Order*. 3rd International student edition. McGraw -Kogakusha. Ltd.
- Samukkethum, S. (2011). *Establish of the powerless*. Bangkok. 1 ed. Bangkok: Machalongkum CSB Ltd.
- Smuckam, S. (2011). *Money is the younger brother, Thai family and kinship system*. Academic Document Promotion Program. National Institute of Development Administration.
- Talcott, P. (1959). *Family Structure and The Socialization of Child in Family, Socialization and Interaction Process*. Edited by T. Parson and R.F, Bales New York: Free Press.
- The Committee for National Women Promotion. (1994). *Family*. Prime Minister's Office. Bangkok.
- Vayachuta, P. (1993). *Thai women's role and status and changes affecting family relation*. Thesis. Faculty of Social Development National Institute of Development Administration.
- Wantayond, B. (1979). *Family and family*. Bangkok. Ramkhamhaeng University.

ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ ในชนบทไทย

सानิตย์ หนูนิล^๑ กนกวรา พวงประยงค์^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคลที่อยู่ในรุ่นประชากรวัย หรือเจนเอเรชันวาย (อายุตั้งแต่ 18 ถึง 37 ปี ณ พ.ศ. 2561) ที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทของประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่การปฏิบัติงานอาสาสมัครของนักศึกษาบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ 49 จำนวน 393 ราย สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐานการวิจัย คือ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบนำตัวแปรเข้าทั้งหมด ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ประกอบด้วย ปัจจัยด้านประชากร ได้แก่ ช่วงอายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษาสูงสุด ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ความเพียงพอของรายได้ ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน การได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ และการได้รับผลกระทบจากแนวคิดการพัฒนาสมัยใหม่ ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ โดยตัวแปรดังกล่าวร่วมกันพยากรณ์รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทยได้ร้อยละ 31.5 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

คำสำคัญ รูปแบบการดำเนินชีวิต คนรุ่นใหม่ ชนบทไทย

^๑ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ E-mail: sanit_tu45@hotmail.com

^๒ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ E-mail: pkanokwara@yahoo.co.th

วันที่รับบทความ: 14 มกราคม 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 7 เมษายน 2562 และวันตอบรับบทความ: 16 พฤษภาคม 2562

Factors Affecting Lifestyle of Young Generation in Thai Rural Society

Sanit Noonin^a Kanokwara Phuangprayong^b

Abstract

The purpose of this research aims to study the factors affecting the lifestyle of young generation in Thai rural society. This research is a quantitative study. Data were collected by questionnaires from 393 samples who are the young generation or Generation Y (18 to 37 years old in 2018) and lived in rural areas of Thailand, that were the communities in field- study areas of graduate volunteer students, batch#49, Thammasat University. The use of statistic to test the hypothesis was the multiple regression analysis (Enter Method). The results showed that the factors affecting the lifestyle of young generation in Thai rural society consisted of population factors including age, marital status and education level. Economic factors include income adequacy. Social and political factors include the membership of a group or organization in the community, affected by state policy and the impact of modern development. Information Factors include the use of social media. These variables could predict the lifestyle of young generation in Thai rural society at 31.5% at the .05 level of significance.

Keyword: Lifestyle, Young Generation, Thai Rural Society

^a Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, E-mail: sanit_tu45@hotmail.com

^b Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University, E-mail: pkanokwara@yahoo.co.th

Received: 14 January 2019, Revised: 7 April 2019, Accepted: 16 May 2019

บทนำ

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในมิติต่าง ๆ ที่กระทบทั้งในระดับสังคม ชุมชน ไปจนถึงระบบการผลิต การบริโภค ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของสังคมชนบทไทย ที่กล่าวได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดทั้งในด้านระบบสาธารณสุขโรค และโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับความเป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น รวมไปถึงความสามารถในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก เทคโนโลยี และปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของบุคคล ทำให้นิยามของชนบทไทยในปัจจุบันได้รับการอธิบายเพิ่มเติมผ่านความทันสมัย เช่น การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ การเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ต การใช้คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล การมีเครื่องทำน้ำอุ่น และมีโทรทัศน์ติดสัญญาณดาวเทียม ตลอดจนการมีโอกาสและทางเลือกที่มากขึ้นในการเข้าถึงแหล่งอาชีพอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการทำไร่ทำนา เกิดการแปรเปลี่ยนของระบบการผลิตแบบพอยังชีพไปเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์ เกิดการทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรพันธสัญญา การแปรรูปและการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และการก้าวไปสู่การเป็นสังคมผู้ประกอบการ เป็นต้น ทำให้โฉมหน้าชนบทไทยในยุคปัจจุบันเป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) และการเป็นสังคมแบบดั้งเดิม (Traditional Society) ซึ่งยังคงไว้ในบางมิติที่แตกต่างกับสังคมเมืองชนบทไทยสมัยใหม่จึงไม่ได้มีลักษณะเป็นปฏิภาคย์กับสังคมเมืองอย่างสิ้นเชิงเหมือนดังวาทกรรมในอดีตอีกต่อไป (Sattayanurak, 2013; Ativanichayapong, 2014; Ativanichayapong, Raluk, and Sea-Jang, 2014; Podhisita, 2012)

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตและให้ความสนใจกับ “รูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle)” ของ “คนรุ่นใหม่” หรือคนรุ่นเจนเอเรชั่นวัยที่อาศัยอยู่ในชนบทไทยซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ว่ามีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนดังกล่าว ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นว่า คนรุ่นเจนเอเรชั่นวัยมีรูปแบบการดำเนินชีวิตแตกต่างไปจากคนรุ่นพ่อแม่ ทั้งแนวคิด ค่านิยม และพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกับคนรุ่นก่อน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการดำเนินชีวิต การบริโภค การเลือกอาชีพ การเลือกสถานที่ทำงาน การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น เนื่องจากคนกลุ่มนี้เติบโตมาในยุคที่เต็มไปด้วยความคิดสร้างสรรค์ พรั่งพร้อมด้วยความทันสมัยของเทคโนโลยีและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และเป็นยุคที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟู (Meier, Austin, and Corcker, 2010; Sigman, 2009; Terjesen, Vinnicombe, and Freeman, 2006) นอกจากนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิต พบว่า ยังมีปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคล ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง และปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะค้นหาและยืนยันว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย โดยเลือกใช้พื้นที่การปฏิบัติงานอาสาสมัครของบัณฑิตอาสาสมัคร

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ 49 ครอบคลุมทั้ง 4 ภูมิภาคของประเทศไทยเป็นแหล่งข้อมูลและกรณีศึกษาเพื่อแสวงหาคำถามรู้ในเรื่องดังกล่าว

ผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการในการสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย โดยเฉพาะประเด็นด้านปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทยได้อย่างถูกต้องบนพื้นฐานของการศึกษาเชิงประจักษ์ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในเชิงนโยบายต่อการนำผลการวิจัยไปศึกษาต่อยอดหรือประยุกต์ใช้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เช่น การศึกษาด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประชากรศาสตร์ และการพัฒนาชุมชนร่วมสมัยอีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย

การทบทวนวรรณกรรม สมมติฐาน และกรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิต

คำว่า “รูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle)” มีหลายคำที่ให้ความหมายใกล้เคียงหรืออาจใช้แทนกันได้ เช่น วิถีชีวิต วิธีการดำเนินชีวิต การดำรงชีวิต หรือแบบแผนการใช้ชีวิต เป็นต้น ซึ่งมีนักวิชาการได้อธิบายความหมายของรูปแบบการดำเนินชีวิตไว้ค่อนข้างหลากหลาย โดยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

Evans, Jamal and Foxall (2009) อธิบายว่า รูปแบบการดำเนินชีวิต คือ สิ่งที่สะท้อนมาจากรูปแบบของกิจกรรม (Activities) ความสนใจ (Interests) และความคิดเห็น (Opinions) โดยรูปแบบการดำเนินชีวิตมีความสำคัญในการสะท้อนความคิด และพฤติกรรมความเป็นตัวตนของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ Hoyer and MacInnin (2010) ที่กล่าวว่า รูปแบบการดำเนินชีวิต คือ การแสดงออกของพฤติกรรมที่เป็นจริงของบุคคล ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของการทำกิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็น เช่นเดียวกับ Hawkins and Mothersbaugh (2013) และ Schiffman and Wisenblit (2015) ที่ให้คำนิยามไว้อย่างใกล้เคียงกันว่า รูปแบบการดำเนินชีวิต คือ การแสดงให้เห็นว่าบุคคลใช้ชีวิตอย่างไร โดยจะแสดงออกมาในรูปแบบของการใช้เวลาในการทำกิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็น ส่วน Solomon (2015) อธิบายว่า รูปแบบการดำเนินชีวิต หมายถึง รูปแบบที่สะท้อนได้จากการใช้เวลา และการใช้จ่ายของแต่ละบุคคล

จากความหมายต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้อธิบายถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตดังที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิต หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกผ่านการใช้เวลาในการทำกิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็น ซึ่งในแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคนจะมีรายละเอียดของรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ตามแต่บริบทของสภาพแวดล้อมที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นอาศัยอยู่

สำหรับวิธีการวัดรูปแบบการดำเนินชีวิตที่นิยมใช้กันมาก คือ การวัดรูปแบบการดำเนินชีวิตโดยใช้วิธีวัดแบบ AIOs ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ลักษณะทางจิตวิทยา (Psychographics Analysis) ผ่านการใช้เวลาในการทำกิจกรรม (Activities) ต่าง ๆ ของบุคคล การให้ความสนใจ (Interests) กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวของบุคคล และความคิดเห็น (Opinions) ที่มีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อมรอบข้างของบุคคล ซึ่ง Plummer (1974) ได้แบ่งมิติของรูปแบบการดำเนินชีวิตตามลักษณะของ AIOs โดยมีรายละเอียดดัง ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 มิติของรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวคิด AIOs

กิจกรรม (Activities)	ความสนใจ (Interests)	ความคิดเห็น (Opinions)
งาน หรือ การทำงาน	ครอบครัว	เกี่ยวกับตนเอง
งานอดิเรก	บ้าน	ประเด็นทางสังคม
เหตุการณ์ หรือ กิจกรรมทางสังคม	งาน หรือ อาชีพ	การเมือง
การพักผ่อน	ชุมชน	อาชีพ หรือ ธุรกิจ
ความบันเทิง	การพักผ่อน หรือ นันทนาการ	เศรษฐกิจ
การเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือ ชมรม	แฟชั่น หรือ การตามกระแสนิยม	การศึกษา
การเข้าร่วมกับชุมชน	อาหาร และ สุขภาพ	การบริโภค และ ผลิตภัณฑ์
การจับจ่ายใช้สอย	สื่อ	อนาคต
การเล่นกีฬา	การประสบความสำเร็จ	วัฒนธรรม

ที่มา: ปรับจาก Plummer (1974)

แนวคิดเกี่ยวกับรุ่นประชากรวาย หรือ เจเนอเรชันวาย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดประชากรในการศึกษา คือ คนรุ่นใหม่ โดยเลือกศึกษาจากรุ่นประชากรวาย หรือเจเนอเรชันวาย (Generation Y) ซึ่งประชากรรุ่นดังกล่าวเป็นบุตรโดยตรงของประชากรรุ่นเบบี้-บูมเมอร์ และเป็นผู้ที่เกิดตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ถึง พ.ศ. 2543 (ค.ศ.1981 - 2000) (Lynn-Nelson, 2007; Van Meter, Grisaffe, Chonko, and Roberts, 2012) ซึ่งเป็นยุคสมัยแห่งความคิดสร้างสรรค์ ความเป็นอิสระ และความทันสมัยของเทคโนโลยี โดยพัฒนาสืบเนื่องมาจากยุคเจเนอเรชันเอกซ์ คนรุ่นวัยนี้มักเกิดอยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่มีรายได้และเติบโตมาในยุคที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟู มีความพร้อมทางด้านร่างกายและความมั่นคงของชีวิต เนื่องจากมีพ่อแม่คอยช่วยเหลือสนับสนุนอยู่ตลอดเวลาทั้งทางด้านการเงิน การศึกษา หรือทุกเรื่องที่ต้องการ จึงทำให้เจเนอเรชันวาย มีความคาดหวัง และเชื่อมั่นสูงในด้านความสามารถของตนเองที่จะประสบความสำเร็จ คนในรุ่นวัยนี้จึงมีแนวคิด ค่านิยม และพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากคนรุ่นก่อน ทั้งในด้านลักษณะในการดำเนินชีวิต การบริโภค การเลือกอาชีพ การเลือกสถานที่ทำงาน การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การตัดสินใจมีครอบครัวหรือมีบุตร รวมไปถึงการมีลักษณะของความเป็นปัจเจกสูง มีอิสระในการดำเนินชีวิต ต้องการงานที่มีความยืดหยุ่นในเรื่องของเวลา และต้องการมีเวลาให้กับกิจกรรมหรือสิ่งที่ตนเอง

สนใจ มีความสุขจากการได้ใช้ชีวิตแบบสมดุล (Work-life Balance) และชอบทำงานเป็นหมู่คณะแม้จะเป็นหมู่คณะที่มีความแตกต่าง (Meier, Austin, and Corcker, 2010; Sigman, A., 2009; Terjesen, Vinnicombe, and Freeman, 2006)

จากลักษณะเฉพาะของรุ่นประชากรเจนเอเรชั่นวายดังที่กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับทฤษฎีของ Himmel (2008) ที่กล่าวว่า ประชากรรุ่นเจนเอเรชั่นวายทั้งที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลาย หรือวัยทำงานตอนต้น มักให้ความสนใจและหมกมุ่นอยู่กับตนเอง คำนึงถึงภาพลักษณ์อยู่ตลอดเวลา รักอิสระ และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Dickey and Sullivan (2007) ที่กล่าวว่า เจเนอเรชั่นวายสนใจการติดต่อสื่อสาร และต้องการเข้าไปอยู่ในเครือข่ายทางสังคม ชอบที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่มีจิตใจเปิดกว้างยอมรับความเปลี่ยนแปลง มองโลกในแง่ดี มีแรงกระตุ้นที่มุ่งสู่ความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป การเติบโตมาในแต่ละช่วงเวลาและยุคสมัยที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ในแต่ละเจนเอเรชั่นมีลักษณะนิสัยที่ไม่เหมือนกัน เช่น ประชากรรุ่นเบบี้บูมเมอร์ ที่เกิดมาในยุคที่สงครามโลกเพิ่งจบสิ้นลง สังคมอยู่ในยุคก่อร่างสร้างตัว คนในรุ่นวัยนี้จึงมีนิสัยสู้งาน อดทน ทุ่มเทกับการทำงาน ซึ่งแตกต่างกับประชากรรุ่นเจนเอเรชั่นเอกซ์ และเจนเอเรชั่นวายที่เกิดมาในยุคที่เศรษฐกิจกลับมารุ่งเรืองแล้ว จึงรักความสบาย และให้ความสำคัญกับการทำงานในมิติที่หลากหลายและท้าทายมากขึ้น เช่น การได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ หรือการทำงานที่มีอิสระ อยากเป็นเจ้านายตนเอง และมีทัศนคติต่อความสำเร็จในชีวิตว่า คือ การได้ทำตามอุดมคติที่ตนเองต้องการ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้มีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสังคมในด้านต่าง ๆ อีกทั้งยังส่งผลต่อผลิตภาพและความสามารถในการแข่งขันของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับชนบทไทย

“ชนบท (Rural)” หมายถึง พื้นที่ที่อยู่นอกเขตตัวเมืองหรือพ้นจากเมืองหลวงออกไป มีประชากรที่เลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม การปศุสัตว์ หรือการประมง เป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน ชาวชนบทมีวิถีในการดำเนินชีวิตที่พึ่งพิงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผูกพันกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โขกลาง หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมถึงมีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและมีการพึ่งพาวาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ชนบทแต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันไปตามบริบทสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้น ๆ

อย่างไรก็ดีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสู่ความทันสมัย ทำให้การนิยามความหมายของสังคมชนบทไทยในยุคปัจจุบันเป็นที่เห็นพ้องต้องกันของทั้งนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยว่าเป็นเรื่องยากต่อการให้คำจำกัดความ (Ativanichayapong, et al., 2014) และจะต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งมากกว่าเขตการปกครองและสภาพทางภูมิศาสตร์หรือความจำกัดของโอกาสในการประกอบอาชีพเพราะสังคมชนบทไทยในปัจจุบันได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมชนบทยุคใหม่ที่รับเอาความทันสมัยของระบบการผลิต ตลาด การค้า การบริโภค เทคโนโลยีการสื่อสาร แนวคิดการพัฒนาและนโยบายจากภาครัฐเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต จนกล่าวได้ว่า การใช้ชีวิตในสังคมชนบทไทยสมัยใหม่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับสังคมเมือง แต่อาจมีเพียงบางประเด็น เช่น วัฒนธรรม หรือประเพณีต่าง ๆ ที่ยังรักษาไว้ให้คงเดิมภายใต้บริบทความเป็นสมัยใหม่นั้น

ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต

รูปแบบการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ของบุคคลย่อมได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยที่แตกต่างกันตามแต่สถานะและลักษณะของประชากร รวมไปถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ โดย Smithikrai (2010) กล่าวว่ารูปแบบการดำเนินชีวิตนั้นได้รับอิทธิพลจากทั้งปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น แรงจูงใจ บุคลิกภาพ ค่านิยม การเรียนรู้ และปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ครอบครัว และลำดับชั้นทางสังคม สอดคล้องกับ Blackwell, Miniard and Engel (2012) ที่กล่าวว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้นได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคลที่หลากหลาย สภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ค่านิยม รวมถึงบุคลิกภาพส่วนบุคคล ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Hawkins and Mothersbaugh (2013) ที่สรุปถึงปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตว่า เกิดจากหลากหลายปัจจัย เช่น ลักษณะทางประชากร วัฒนธรรมย่อย ลำดับชั้นทางสังคม แรงจูงใจ บุคลิกภาพ เป็นต้น เช่นเดียวกับ Solomon (2015) ที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ว่าประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ชนชั้นทางสังคมฐานะทางสังคม และขนาดของครอบครัว เป็นต้น

นอกจากนี้ จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลรูปแบบการดำเนินชีวิต มีข้อค้นพบดังนี้ Chalermmeeprasert (2007) ทำการศึกษาอิทธิพลของสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่ทำให้ประชาชนตำบลท่าขอนยางเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิม: อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า สื่อวิทยุโทรทัศน์ส่งผลให้ประชาชนตำบลท่าขอนยางเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมในการแต่งกาย ซึ่งพบว่าปัจจุบันชาวผู้มีการแต่งกายตามแฟชั่นทั่วไป คือ สวมเสื้อและกางเกงที่ทันสมัยแทนการนุ่งผ้าซิ่นหรือผ้าถุงเหมือนในอดีต โดยลอกเลียนแบบมาจากดารานักร้องที่มีชื่อเสียง นอกจากนี้ ยังพบว่าอิทธิพลของสื่อวิทยุโทรทัศน์เข้ามามีบทบาทในชุมชนเป็นอย่างมาก โดยผู้นำชุมชนได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในชุมชน เช่น การเผยแพร่ข่าวสารทางสื่อวิทยุ โทรศัพท์มือถือและคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและวัยทำงาน

เมื่อพิจารณาวิถีการดำเนินชีวิตของคนชนบทสมัยใหม่ในมิติของวัฒนธรรมการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไร่บ้านปากำ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านของ Ratanavilaisakul and Maliphan (2008) ชี้ให้เห็นว่า ชาวไร่บ้านปากำเป็นกลุ่มชนที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่นกลุ่มหนึ่งในจังหวัดน่าน โดยมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติ เนื่องจากมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเองด้วยการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ปัจจุบันชาวไร่บ้านปากำยังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม โดยวิถีชีวิตที่ยังคงดำรงอยู่ ได้แก่ ลักษณะบ้านเรือน ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน การสืบทอดสายตระกูลข้างแม่ ส่วนวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ลักษณะการแต่งกาย การบริโภค และเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวไร่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต คือ การปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้นรวมถึงนโยบายของภาครัฐด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตในกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาข้างต้นเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทยเผ่ากะเหรี่ยงบ้านตุงลอย ตำบลอ่อมก้อย อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดเชียงใหม่ของ Kantha (2008) ที่พบว่า วิถีชีวิต

ของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยมีผลมาจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความต้องการเป็นคนไทย ลักษณะทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับคนไทย ความต้องการด้านวัตถุของชุมชน และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การพัฒนาของรัฐ การพัฒนาจากบุคคลหรือองค์กรอิสระ ส่วนกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตนั้นเกิดจากสมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมหรือเกิดการยอมรับ การปฏิบัติเกี่ยวกับด้านการขัดเกลาทางสังคม การลอกเลียนแบบ การมีค่านิยมแบบใหม่ และการหยิบยืมวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันของตน สอดคล้องกับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อวิถีชีวิตชนเผ่าละว้าหมู่ที่ 11 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนของ Sumungkalo (2017) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อวิถีชีวิตของชนเผ่าละว้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลอย่างมากมาจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ลักษณะครอบครัวและที่อยู่อาศัย ความต้องการทางด้านวัตถุ การยอมรับประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ ๆ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การพัฒนาของภาครัฐ การจัดการศึกษา เศรษฐกิจ และความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากภายนอก

นอกจากนี้ Masae and Phaophoo (n.d.) ยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทของนโยบายการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนและวิถีชาวชนบทไทย ผ่านการศึกษาเรื่องนโยบายสาธารณะกับการพัฒนาชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยพบว่า นโยบายที่ผ่านมาตั้งแต่แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ให้ความสำคัญกับการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่การพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชนบทไม่ได้รับการใส่ใจเท่าที่ควร ส่งผลให้ชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติอ่อนแอลงและพึ่งตนเองได้น้อย แต่ในช่วงหลังจากนั้นได้มีการเน้นเรื่องการพัฒนาชนบทและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น มีการบูรณาการกิจกรรมการดำรงชีพกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหมาะสม และเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ผนวกกับชุมชนชนบทมีการปรับตัวตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่คำนึงถึงความพอดีและการพึ่งตนเองก่อน ส่งผลให้ชุมชนชนบทไทยได้รับการพัฒนาที่สอดคล้องไปกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นมากขึ้น

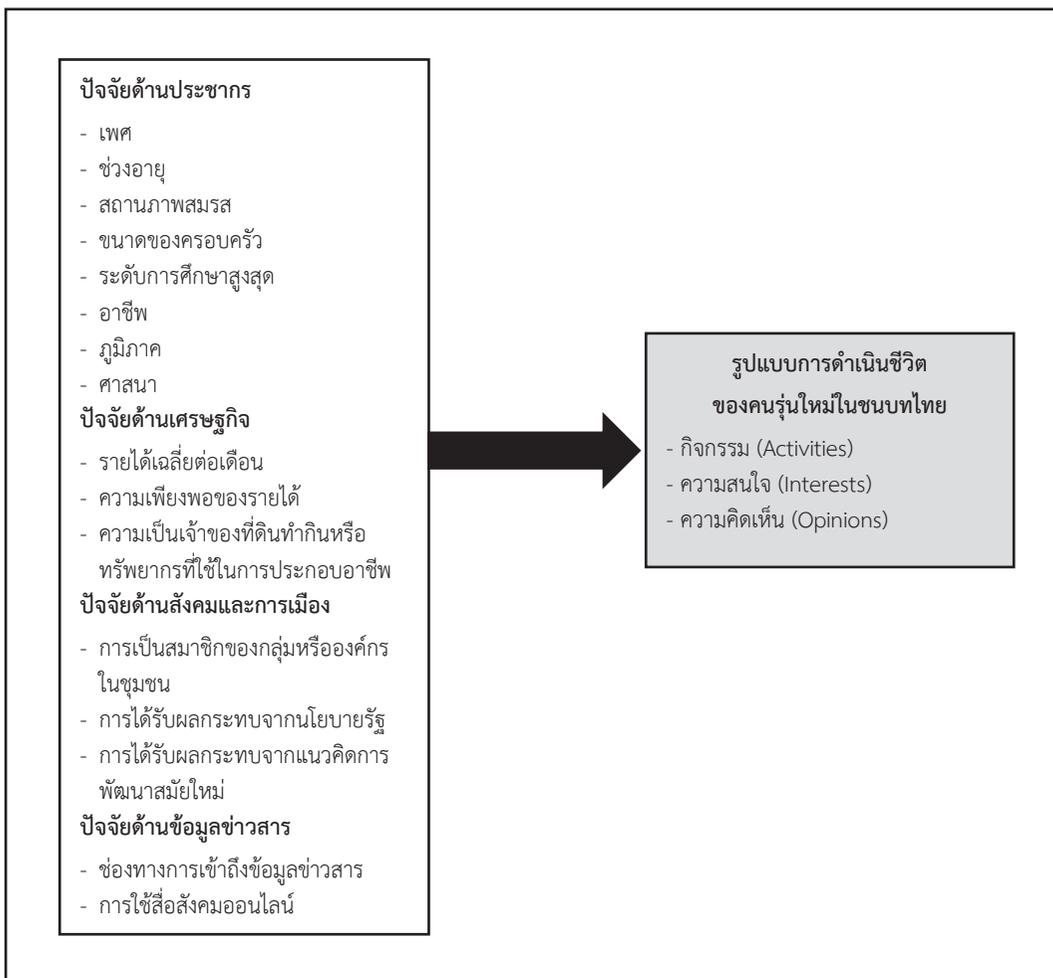
ส่วนการศึกษาเรื่องผู้หญิงในสังคมชนบท: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์บริเวณคาบสมุทรมุทสทิงพระ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2504 - 2550 ของ Saksoong (2014) แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงในสังคมชนบทในอดีตมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและอยู่ภายใต้จารีตประเพณีที่เป็นบรรทัดฐานสังคมอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ ผู้หญิงต้องอยู่ในฐานะเมีย แม่ และลูกสาวที่ดี มีบทบาทในครัวเรือนเป็นหลัก ต่อมาเนื่องจากสังคมชนบทได้รับผลกระทบจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการเข้ามาของวัฒนธรรมเชิงวัตถุจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติของรัฐ ทำให้ฐานะของผู้หญิงได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทหลายด้าน ได้แก่ บทบาทในครอบครัว กิจกรรมทางสังคม รวมทั้งบทบาททางเศรษฐกิจ กล่าวคือ จากเดิมที่ผู้หญิงมีบทบาทหลักในครัวเรือนก็ได้เริ่มมีบทบาททางสังคมภายนอกมากขึ้น เช่น การปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วยกิจกรรมทางการค้า

จากกรณีวิเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าว พบว่า มีปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต โดยผู้วิจัยได้สรุปปัจจัยสำคัญเพื่อกำหนดเป็นตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ปัจจัยด้าน

ประชากร (เพศ ช่วงอายุ สถานภาพสมรส ขนาดของครอบครัว ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ ภูมิภาค และศาสนา) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ความเพียงพอของรายได้ และความเป็นเจ้าของที่ดินทำกินหรือทรัพยากรที่ใช้ในการประกอบอาชีพ) ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง (การเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน การได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ และการได้รับผลกระทบจากแนวคิดการพัฒนาสมัยใหม่) และปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร (ช่องทางการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการใช้สื่อสังคมออนไลน์)

ดังนั้น จึงได้กำหนดเป็นสมมติฐานหลักในการวิจัย คือ **ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง และปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสารมีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย** และสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคคลที่อยู่ในรุ่นประชากรวัย หรือ เจเนอเรชันวัย ณ พ.ศ. 2561 โดยมีอายุตั้งแต่ 18 ถึง 37 ปี และอาศัยอยู่ในเขตชนบทของประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่การปฏิบัติงานอาสาสมัครของนักศึกษาบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่นที่ 49 ใช้การเลือกตัวอย่างพื้นที่ การศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งพิจารณาจากความเหมาะสมของพื้นที่และความสมบูรณ์ของข้อมูลขนาดประชากรในการศึกษาวิจัย โดยได้พื้นที่การศึกษาระดับตำบล จำนวนทั้งสิ้น 8 ตำบล จาก 8 จังหวัด จากนั้นจึงคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบทราบจำนวนประชากร โดยใช้สูตรของ Yamane (1967) และหลังจากทราบขนาดกลุ่มตัวอย่างแล้วผู้วิจัยจึงได้ทำการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญเพื่อให้ได้ตัวอย่างครบตามที่คำนวณไว้ ทั้ง 8 พื้นที่ โดยมีรายละเอียดการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยแบ่งตามพื้นที่ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่	จำนวนประชากร อายุ 18 ถึง 37 ปี ณ พ.ศ. 2561 (ราย)	ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (ราย)
ตำบลแม่ต๋อน อำเภอสี จังหัดลำพูน	2,018	36
ตำบลทุ่งช้าง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน	1,103	19
ตำบลท่าผาป้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	1,287	23
ตำบลทุ่งควายกิน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง	3,099	55
ตำบลเชียงเพ็ง อำเภอป่าต้ว จังหวัดยโสธร	1,005	18
ตำบลหนองยายทิพย์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์	1,304	23
ตำบลอู่จัน อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร	3,396	60
ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช	9,048	159
		22,260
รวม	N = 22,260	$1 + 22,260(0.05)^2$ n = 393

เครื่องมือและการทดสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม มี 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านประชากร และ ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิต โดยข้อคำถามเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด AIOs มาเป็นแนวทางในการกำหนดข้อคำถามการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ด้านกิจกรรม (Activities) ด้านความสนใจ (Interests) และด้านความคิดเห็น (Opinions) (Plummer, 1974) มีขั้นตอนในการทดสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

1) การทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ กรอบแนวคิดการวิจัย ตลอดจนเจตนาเฉพาะของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย พบว่า ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามมีค่าอยู่ระหว่าง .60-1.00 ซึ่งมีค่ามากกว่า .50 ถือเป็นค่าที่ยอมรับได้ (Rovinelli and Hambleton, 1976) และ 2) การตรวจสอบความเชื่อมั่น โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach, 1970) พบว่า ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ .867 ซึ่งมีค่ามากกว่า .70 ถือเป็นค่าที่ยอมรับได้ (Hair, Black, Babin and Anderson 2006)

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ประกอบด้วย สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับสถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐานการวิจัย คือ การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ แบบนำตัวแปรเข้าทั้งหมด

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย จำนวน 153 คน (ร้อยละ 38.90) และเพศหญิง จำนวน 240 คน (ร้อยละ 61.10) ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 18-22 ปี (ร้อยละ 39.20) และมีสถานภาพโสด (ร้อยละ 64.60) มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวโดยเฉลี่ย 5 คน ต่อครอบครัว ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้ (ร้อยละ 48.10) รองลงมา คือ ภาคเหนือ (ร้อยละ 19.30) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 19.10) และภาคกลาง (ร้อยละ 13.50) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 61.60) รองลงมา คือ ศาสนาอิสลาม (ร้อยละ 30.50) และศาสนาคริสต์ (ร้อยละ 7.40) ส่วนใหญ่มีการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 32.80) และรองลงมาในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับ ปวช. (ร้อยละ 31.80) ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียนนักศึกษา (ร้อยละ 27.70) รองลงมา คือ รับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 18.30) และประกอบธุรกิจส่วนตัว (ร้อยละ 13.50) ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,001-10,000 บาท (ร้อยละ 37.70) รองลงมา มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ต่ำกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 30.50)

รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรูปแบบการดำเนินชีวิตทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกิจกรรม ด้านความสนใจ และด้านความคิดเห็นแตกต่างกัน โดยรูปแบบการดำเนินชีวิตในแต่ละด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 5 อันดับแรก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ด้านกิจกรรม ได้แก่ 1) ใช้เวลาว่างอยู่กับครอบครัวหรือญาติพี่น้อง ($\bar{X} = 3.96$, S.D.= 1.03) 2) เข้าร่วมกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา ($\bar{X} = 3.95$, S.D.= 1.05) 3) เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับงานประเพณีและวันสำคัญทางศาสนา ($\bar{X} = 3.95$, S.D.= 1.05) 4) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก

ไลน์ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม เป็นต้น ($\bar{X} = 3.93$, S.D.= 1.25) และ 5) พักผ่อนอยู่บ้านในวันหยุด ($\bar{X} = 3.88$, S.D.= 1.11)

ด้านความสนใจ ได้แก่ 1) ให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นอันดับแรก ($\bar{X} = 4.61$, S.D.= .70) 2) สนใจการใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายและพอเพียง ($\bar{X} = 4.40$, S.D.= .83) 3) ชื่นชอบบรรยากาศของบ้านที่มีความเป็นธรรมชาติ ($\bar{X} = 4.29$, S.D.= .93) 4) เลือกว่าจะปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับครอบครัวเป็นอันดับแรก ($\bar{X} = 4.26$, S.D.= .93) และ 5) ตั้งใจเรียนหรือทำงานไม่กัลังงานหนัก ($\bar{X} = 4.26$, S.D.= .94)

ด้านความคิดเห็น ได้แก่ 1) คิดว่าการดูแลบุพการีด้วยการตอบแทนด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นหน้าที่ของลูกที่ดี ($\bar{X} = 4.55$, S.D.= .81) 2) คิดว่าครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุด ($\bar{X} = 4.52$, S.D.= .74) 3) คิดว่าเราควรเคารพความแตกต่างทางด้าน เชื้อชาติ ศาสนา และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ($\bar{X} = 4.49$, S.D.= .79) 4) คิดว่ามีความสุขและพอใจกับชีวิตที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ ($\bar{X} = 4.46$, S.D.= .81) และ 5) คิดว่าการเคารพกฎระเบียบ

บของสังคมเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำ ($\bar{X} = 4.38$, S.D.= .74)

ผลการทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

จากการศึกษา พบว่า ค่าสัมบูรณ์ของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรทั้งหมดมีค่า ระหว่าง .001 ถึง .499 ซึ่งมีค่าน้อยกว่า .90 ดังนั้น ผลลัพธ์จากการทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษามีค่าไม่สูงเกินปกติ (Hair, Black, Babin and Anderson 2006) สามารถยืนยันได้ว่าการศึกษาคั้งนี้จะไม่เกิดปัญหาภาวะร่วมเส้นตรงพหุและสามารถใช้ในการทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณได้ มีรายละเอียดการวิเคราะห์ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปร	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
Y	1	-.105	-.113	-.001	.016	-.139	-.243	.257	-.085	.11	-.144	.154	.209	.304	.071	.21	.326
X ₁		1	.015	.062	.012	.166	.164	-.018	.115	-.002	.11	-.041	-.152	-.148	.068	.033	.049
X ₂			1	.611	-.001	-.109	.011	-.054	.148	.387	.251	.136	.132	.088	.046	-.008	-.354
X ₃				1	.042	-.038	.041	-.163	-.05	.216	.152	.161	.125	.055	.076	-.123	-.322
X ₄					1	-.066	.156	-.032	-.008	.011	.01	.014	.114	.046	-.011	-.006	-.026
X ₅						1	.26	-.127	-.01	.088	-.043	.006	-.159	-.094	-.071	-.099	.017
X ₆							1	-.246	.004	-.11	.078	-.092	-.003	-.108	-.14	-.222	-.236
X ₇								1	.091	.254	-.099	.056	.015	.049	-.033	.155	.346
X ₈									1	.153	.074	-.173	-.128	.005	.061	.091	.067
X ₉										1	-.042	.263	.203	.07	-.002	.087	-.008
X ₁₀											1	-.093	-.037	.172	-.022	-.033	-.139
X ₁₁												1	.215	.022	-.108	-.055	-.049
X ₁₂													1	.171	-.006	.031	-.017
X ₁₃														1	.06	.139	.056
X ₁₄															1	.144	.058
X ₁₅																1	.499
X ₁₆																	1

ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ประกอบด้วย **ปัจจัยด้านประชากร** ได้แก่ ช่วงอายุ ($\beta = -.153, p\text{-value} < .05$) สถานภาพสมรส ($\beta = .152, p\text{-value} < .05$) และระดับการศึกษาสูงสุด ($\beta = .122, p\text{-value} < .05$) **ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ** ได้แก่ ความเพียงพอของรายได้ ($\beta = -.095, p\text{-value} < .05$) **ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง** ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ($\beta = .104, p\text{-value} < .05$) การได้รับผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ (Beta = .236, p-value < .001) และการได้รับผลกระทบจากแนวคิดการพัฒนาสมัยใหม่ ($\beta = .105, p\text{-value} < .05$) **ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร** ได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ ($\beta = .221, p\text{-value} < .001$) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจพหุคูณ (R^2) เท่ากับ .315 หมายถึง ตัวแปรดังกล่าวร่วมกันพยากรณ์รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทยได้ ร้อยละ 31.5 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 มีรายละเอียดการวิเคราะห์ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย

ตัวแปร	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	β		
ค่าคงที่ (Constant)	3.116	.172		18.065	.000
ปัจจัยด้านประชากร					
เพศ	-.018	.044	-.019	-.409	.683
ช่วงอายุ (ปี)	-.061	.025	-.153*	-2.399	.017
สถานภาพสมรส	.133	.050	.152*	2.679	.008
ขนาดของครอบครัว	-.029	.036	-.036	-.823	.411
ภูมิภาค	-.034	.024	-.067	-1.399	.163
ศาสนา	-.036	.025	-.070	-1.443	.150
ระดับการศึกษาสูงสุด	.040	.016	.122*	2.487	.013
อาชีพหลัก	-.009	.008	-.051	-1.097	.274
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ					
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน (บาท)	.015	.021	.037	.709	.479
ความเพียงพอของรายได้	-.055	.027	-.095*	-2.051	.041

ตัวแปร	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	Coefficients		Coefficients		
	B	Std. Error	β		
ความเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน หรือทรัพยากรที่ใช้ในการ ประกอบอาชีพ	.068	.036	.089	1.905	.058
ปัจจัยด้านสังคมและ					
การเมือง					
การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือ องค์กรในชุมชน	.108	.049	.104*	2.211	.028
การได้รับผลกระทบจาก นโยบายภาครัฐ	.225	.045	.236**	5.040	.000
การได้รับผลกระทบจาก แนวคิดการพัฒนาศูนย์ใหม่	.103	.046	.105*	2.232	.026
ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร					
ช่องทางการเข้าถึงสื่อ	.008	.018	.024	.467	.641
การใช้สื่อสังคมออนไลน์	.056	.015	.221**	3.825	.000
R = .561 R ² = .315 F = 10.785					

* $p < .05$ ** $p < .001$

นอกจากนี้ จากตารางที่ 4 หากพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย พบว่า ตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทยเรียงลำดับจากไปมากหาน้อย ได้แก่ 1) การได้รับผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ 2) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ 3) ช่วงอายุ 4) สถานภาพสมรส 5) ระดับการศึกษาสูงสุด 6) การได้รับผลกระทบจากแนวคิดการพัฒนาศูนย์ใหม่ 7) การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน และ 8) ความเพียงพอของรายได้

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกิจกรรม ด้านความสนใจ และด้านความคิด สรุปได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ “เน้นความเรียบง่าย พอเพียง ให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นอันดับแรก สนใจการเข้าร่วมกิจกรรมงานประเพณีและวันสำคัญทางศาสนาของชุมชน และมีทัศนคติในเชิงบวกต่อตนเองและสังคม รวมถึงมีความทันสมัย และนิยมใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการติดต่อสื่อสาร”

ทั้งนี้เมื่อทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าว พบว่า **ปัจจัยด้านประชากร** ปรากฏตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ได้แก่ ช่วงอายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษาสูงสุด สอดคล้องกับแนวคิดและผลการศึกษาของนักวิชาการในอดีตที่อธิบายว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้นได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคลที่หลากหลาย เช่น อายุ ระดับการศึกษา ช่วงชีวิต เป็นต้น (Plummer, 1974; Blackwell, Miniard and Engel, 2012)

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปรากฏตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ได้แก่ ความเพียงพอของรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและการศึกษาของนักวิชาการในอดีต ที่พบว่า ปัจจัยด้านฐานะทางเศรษฐกิจ หรือชนชั้นทางสังคมมีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคล (Smithikrai, 2010; Hawkins and Mothersbaugh, 2013; Solomon, 2015) นอกจากนี้ เช่นเดียวกับการศึกษาของ Sumungkalo (2017) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อวิถีชีวิตชนเผ่าละว้าหมู่ที่ 11 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่พบว่า ปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีผลต่อวิถีชีวิตชนเผ่าละว้าเนื่องจากการเข้ามาของระบบเงินตราและนายทุนทำให้ครอบครัวมีรายจ่ายสูงเพราะต้องส่งลูกหลานเล่าเรียนและเกิดการต่อสู้ดิ้นรนมากยิ่งขึ้น เพราะครอบครัวต้องมีรายได้ประจำและปรับตัวกับสภาพทางเศรษฐกิจที่มีความแปรปรวนขึ้นลงตลอดเวลา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Saksoong (2014) เรื่อง ผู้หญิงในสังคมชนบท: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์บริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2504 - 2550 ที่พบว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการเข้ามาของวัฒนธรรมเชิงวัตถุทำให้บทบาทฐานะและวิถีชีวิตของผู้หญิงได้รับผลกระทบในหลายด้าน

ปัจจัยด้านสังคมและการเมือง ปรากฏตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน การได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ และการได้รับผลกระทบจากแนวคิดการพัฒนามัยใหม่ ผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษา ของ Ratanavilaisakul and Maliphan (2008) เรื่อง การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไร่บ้านปากำ อำเภอป่องเกลือ จังหวัดน่าน ที่พบว่า ปัจจัยด้านนโยบายของภาครัฐด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตในกลุ่มชาติพันธุ์ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวไร่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เช่นเดียวกับการศึกษาของ Kantha (2008) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทยเผ่ากะเหรี่ยงบ้านตุ่งลอย ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ปัจจัยด้านการพัฒนาของรัฐ รวมทั้งการพัฒนาจากบุคคลหรือองค์กรอิสระส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาของ Sumungkalo (2017) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มาจากพัฒนาของภาครัฐมีผลต่อวิถีชีวิตของชนเผ่าละว้า นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษา ของ Masae and Phaophoo (n.d.) เรื่องนโยบายสาธารณะกับการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของนโยบายการพัฒนาประเทศทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีผลต่อการพัฒนาชุมชนและวิถีชาวชนบทไทย เช่นเดียวกับการศึกษาของ Saksoong (2014) เรื่อง ผู้หญิงในสังคมชนบท: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์บริเวณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2504 - 2550 ที่พบว่า ผลพวงจากการใช้แผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของภาครัฐทำให้บทบาทของผู้หญิงได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทในหลายด้าน ได้แก่ บทบาทในครอบครัว กิจกรรมทางสังคม รวมทั้งบทบาททางเศรษฐกิจ กล่าวคือ จากเดิมที่ผู้หญิงมีบทบาทหลักในครัวเรือนก็ได้เริ่มมีบทบาททางสังคมภายนอกมากขึ้น

ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร ปรากฏตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ ผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาของ Chalermmeeprasert (2007) ที่ทำการศึกษานิเวศวิทยาของสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่ทำให้ประชาชนตำบลท่าขอนยางเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิม: อาทิเอากันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่พบว่า ชุมชนได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้มากขึ้น เช่น การเผยแพร่ข่าวสารทางสื่อวิทยุ โทรศัพท์ มือถือและคอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและวัยทำงาน ซึ่งการเข้าถึงสื่อดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนตำบลท่าขอนยางเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมในการแต่งกาย ซึ่งพบว่าปัจจุบันชาวผู้มีการแต่งกายตามแฟชั่นทั่วไป คือ สวมเสื้อและกางเกงที่ทันสมัย แทนการนุ่งผ้าซิ่นหรือผ้าถุงเหมือนในอดีต โดยลอกเลียนแบบมาจากดารานักร้องที่มีชื่อเสียงผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Sumungkalo (2017) ที่พบว่า ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากภายนอกมีผลทำให้วิถีชีวิตของชนเผ่าละว้าเปลี่ยนแปลงจากความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายไปสู่ความเป็นอยู่ที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำไปประยุกต์ใช้

หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ตลอดจนหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปประกอบการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายที่สอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ รวมทั้งพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนดังกล่าว ซึ่งจะสะท้อนถึงหน้าต่างแห่งโอกาส (Windows of Opportunity) ที่สังคมชนบทจะได้รับประโยชน์จากคนรุ่นใหม่ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ เนื่องจากชนบทมีทุนทางทรัพยากรและภูมิปัญญา ขณะที่คนรุ่นใหม่มีพลังความคิดสร้างสรรค์และความรู้ที่น่าจะก่อให้เกิดคุณค่าบางประการแก่ท้องถิ่น และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศได้ เช่น

1. ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งในด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพให้กับคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย โดยสนับสนุนการจัดการศึกษาและให้โอกาสทางการศึกษาแก่เยาวชนอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งจัดสรรอาชีพที่เหมาะสมและสร้างสภาพแวดล้อมที่ทันสมัยภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อรองรับและดึงดูดให้คนรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพได้ทำงานในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณภาพประชากรคนรุ่นใหม่ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีองค์ความรู้เพียงพอในการสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง สามารถดูแลครอบครัว และเป็นพลังหนุนเสริมความเจริญให้กับเศรษฐกิจของชุมชน

2. ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนและส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ในชนบทไทยได้มีบทบาทในการเข้าร่วมเป็นผู้นำหรือสมาชิก และได้ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน อาทิ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มอาชีพ ชมรมต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มอาสาสมัครทั้งที่เป็นทางการและ

ไม่เป็นทางการในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมและเป็นการดึงศักยภาพ พลังความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนความรู้ความสามารถของคนรุ่นใหม่ในการช่วยพัฒนาหมู่บ้านหรือองค์กรในชุมชน ให้เจริญก้าวหน้าซึ่งกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนเหล่านี้ถือเป็นทุนที่สำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างยั่งยืน

3. ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมแนวคิดการพัฒนาสมัยใหม่ผ่านนโยบายของภาครัฐ อาทิ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ โดยมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ในการนำไปประยุกต์ใช้ของคนรุ่นใหม่บนพื้นฐานอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ทั้งในด้านการใช้ชีวิตประจำวันและการทำงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ในชนบทไทยได้ตื่นตัวต่อการพัฒนาของกระแสโลกและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความสลับซับซ้อนได้

4. ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนการใช้สื่อสร้างสรรค์ผ่านสังคมออนไลน์ อาทิ สื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสารของท้องถิ่น รวมถึงการใช้สื่อโซเชียลมีเดียต่าง ๆ เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม ฯลฯ ในการเป็นช่องทางสร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างชุมชนกับชุมชนไปจนถึงชุมชนกับสังคมโลก สามารถสร้างองค์ความรู้และเป็นช่องทางสร้างสรรค์ในการสร้างรายได้ให้แก่คนรุ่นใหม่ ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ

5. ควรมีการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในเชิงการบริหารจัดการ เช่น ด้านการตลาด ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตและปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ในชนบทไทย ซึ่งจะนำไปสู่การผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งการออกแบบวิธีการส่งเสริมการตลาด และช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าและบริการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในพื้นที่ชนบท ซึ่งสอดคล้องกับ Solomon (2015) ที่อธิบายว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับการใช้จ่ายของแต่ละบุคคล

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นคนรุ่นใหม่ในเขตชนบทของประเทศไทย ดังนั้น ในอนาคตจึงควรมีการศึกษาเปรียบเทียบถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ระหว่างกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทกับเขตเมือง รวมทั้งควรมีการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในช่วงวัยต่าง ๆ ว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ ควรทำการศึกษาโดยวิธีการเชิงคุณภาพในการค้นหาคำตอบเชิงลึกเพื่อยืนยันและทำความเข้าใจถึงผลการวิจัยเชิงปริมาณจากการศึกษาในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- Ativanichayapong, N. (2014). Livelihood of People in Rural Isan: changes over the past decade. [in Thai]. *Journal of Sociology and Anthropology*. 33(2), 103-127
- Ativanichayapong, N., Raluk, K. and Sea-Jang, K. (2014). *Rural Communities in Thailand from the Perspectives of Graduate Volunteers, Thammasat University*. [in Thai]. Retrieved from <http://www.psd.s.tu.ac.th/paper/a1.pdf>.

- Blackwell, R. D. Miniard, P. W. and Engel, J. F. (2012). *Customer behavior: Marketing research*. 12th ed. Singapore: Cengage Learning.
- Chalermmeerasert, P. (2007). *A Study of the Influence of Radio and Television Media on Thon Khon Yang People's Lifestyle Changed from Traditional: Kantharawichai district. Maha Sarakham province*. [in Thai]. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Cronbach, L. J. (1970). *Essential of Psychological Testing*. 3rd ed. New York: Harper Row.
- Dickey, J. and Sullivan, J. (2007). Generation shift in media habits. *Media Week*. 17(7): 10.
- Evans, M., Jamal, A. and Foxall, G. (2009). *Customer behavior*. 2nd ed. Chichester: John Wiley & Sons.
- Hair, F. J., Black, C., W., Babin, J. B. and Anderson, E. R. (2006). *Multivariate data analysis*. 6th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hawkins, D. I. and Mothersbaugh, D. L. (2013). *Customer behavior: building marketing strategy*. 12th ed. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Himmel, B. (2008). Different strokes for different generations. *Rental Product News*. 30(7): 42-46.
- Hoyer, W. D. and MacInnin, D., J. (2010). *Customer behavior*. 5th ed. Manson, Ohio: South-Western Cengage Learning.
- Kantha, W. (2008). *A Study of The Change in Karen's Way of Life at Ban Tungloy, 4th Region, Om-Koi Sub-District, Om-Koi District, Chiang Mai Province*. [in Thai]. Nakornpathom: Mahamakut Buddhist University.
- Lynn-Nelson, G. (2007). The next generation of learners. *American Association of Law Libraries Spectrum*. 11: 8.
- Masae, A. and Phaophoo, N. (n.d.). *Public Policy and Community Development and Natural Resources Management in Rural Society*. [in Thai] Retrieved from <http://www.cse.nida.ac.th/main/images/PublicPolicy.pdf>.
- Meier, J. Austin, S. and Corcker, M. (2010). Generation Y in the workforce: managerial challenges. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*. 6(1), 68-78.
- Plummer, J. T. (1974). The Concept and Application of Life Style Segmentation. *Journal of marketing*. 38(1): 33-37.
- Podhisita, C. (2012). Rural Thai villages in capitalism. [in Thai]. *The Journal of the Royal Institute of Thailand*. 37(4), 163-185.

- Ratanavilaisakul, R. and Maliphan, S. (2008). Maintenance and Converting of Life of Lua People Pakhum Village, Boklua District, Nan Province. [in Thai]. *Veridian E – Journal, Silpakorn University*. 1(1), 48-55.
- Rovinelli, R. and Hambleton, R. K. (1976). *On the use of content specialists in the assessment of criterion-referenced test item validity*. Paper presented at the meeting of AERA, San Francisco.
- Saksoong, A. (2014). Women in Rural Society: A Historical study on Sathing Phra Peninsula in Songkhla Province, 1961-2007 A.D. [in Thai]. *Journal of Humanities and Social Sciences, Thaksin University*. 9(1), 1-19.
- Sattayanurak, A. (2013). *Changes in Thai Rural Society: Democracy on the move*. [in Thai]. Bangkok: The Thai Research Fund.
- Schiffman, L. G. and Wisenblit, J. (2015). *Customer behavior: Motivation research (Marketing)*. New York: Pearson.
- Sigman, A. (2009). Well Connected?. *The Biological Implications of Social Networking Biologist*, 56(1), 15.
- Smithikrai, S. (2010). *Customer Behavior*. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Solomon, M. R. (2015). *Customer behavior: Market survey*. 11th ed. Boston: Pearson.
- Sumungkalo, P. (2017). Social Change Affecting The Way of Life of Lawa Ethnic Group, Moo 11, Papae Sub-District, Maesariang District, Maehongson Province. [in Thai]. *Journal of Buddhist Studies*. 8(2), 57-68.
- Terjesen, S. Vinnicombe, S. and Freeman, C. (2006). Attractive generation Y graduates: organizational attributes, likelihood to apply and sex differences. *Career Development International*. 12(6), 504-522.
- Van Meter, R. A., Grisaffe, D. B. G., Chonko, L. B. and Roberts, J. A. (2012). Generation Y's ethical ideology and its potential workplace implications. *Journal of Business Ethics*. 117(1), 93-109.
- Yamane, Taro. (1967). *Statistics, An Introductory Analysis*. 2nd Ed. New York: Harper and Row.

องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล

นิชาภา เชยะสิทธิ์^a วัชระ คำเขียว^b พงษ์ศักดิ์ เพชรสถิตย์^c

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล 2) ศึกษาสภาพปัญหาในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล และ 3) เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลให้กับกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ซึ่งเป็นกรวิจัยแบบผสมผสาน ตามลำดับขั้นการอธิบาย ที่เริ่มจากการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 313 คน โดยสถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน แล้วตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน ประกอบกับการใช้เอกสารและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ก่อนนำผลการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาทำการตีความร่วมกัน ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ประกอบด้วย 11 องค์ประกอบ จำนวน 42 ตัวแปร ได้แก่ 1) หลักเปิดเผย/โปร่งใสจำนวน 4 ตัวแปร 2) หลักประสิทธิภาพจำนวน 4 ตัวแปร 3) หลักคุณธรรม/จริยธรรมจำนวน 4 ตัวแปร 4) หลักประสิทธิภาพจำนวน 5 ตัวแปร 5) หลักการตอบสนองจำนวน 4 ตัวแปร 6) หลักการรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้จำนวน 3 ตัวแปร 7) หลักนิติธรรมจำนวน 3 ตัวแปร 8) หลักการกระจายอำนาจจำนวน 3 ตัวแปร 9) หลักความเสมอภาคจำนวน 4 ตัวแปร 10) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทมติจำนวน 3 ตัวแปร และ 11) หลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารจำนวน 5 ตัวแปร ตามลำดับ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้สามารถใช้ในการแก้ไขสภาพปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ 1) ความเป็นระบบราชการสูง 2) การใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหาร 3) การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารบ่อย และ 4) ข้อมูลสารสนเทศมีการกระจุกกระจาย อันเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล โดยสภาพปัญหาเหล่านี้ ควรแก้ไขด้วยการนำแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่มาประยุกต์ใช้ ประกอบกับการยึดหลักธรรมาภิบาลทั้ง 11 องค์ประกอบ ในการบริหารองค์การ

คำสำคัญ การบริหาร ธรรมาภิบาล กรมทรัพยากรน้ำบาดาล

^a นักศึกษา หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
Email: nichapha.che@gmail.com

^{b, c} อาจารย์ประจำ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
วันที่รับบทความ: 31 สิงหาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 30 พฤศจิกายน 2561 และวันที่ตีพิมพ์บทความ: 17 ธันวาคม 2561

The Components of Administration in Accordance with Good Governance of the Department of Groundwater Resources

Nichapha Cheyasit^a Watchara Kamkiew^b Pongsak Phetsatit^c

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the components of administration in accordance with good governance of the Department of Groundwater Resources, 2) to study the problems of good governance of the Department of Groundwater Resources and 3) to propose a guidance for solving problems or obstacles of the administration in accordance with good governance of the Department of Groundwater Resources. This research was a mixed methods research, as explanatory sequential. The quantitative data collection was done by the use of questionnaire with 313 samples. The statistics were frequency, percentage, mean, standard deviation and confirmatory factor analysis. Followed by qualitative research by in-depth interviews with 20 key informants, together with documentary and participant observations. The results of quantitative and qualitative research were then to be interpretation together afterwards. The results of this research illustrated that the components of administration in accordance with good governance of the Department of Groundwater Resources were composed of 11 components, and 42 variables: 1) transparency of 4 variables as follows 2) effectiveness of 4 variables; 3) morality/ethics of 4 variables; 4) efficiency of 5 variables; 5) responsiveness of 4 variables; 6) accountability of 3 variables; 7) rule of law of 3 variables; 8) decentralization of 3 variables; 9) equity of 4 variables; 10) participation/consensus oriented of 3 variables; and 11) information and communication technology of 5 variables respective. These found components could solve the problems as follows; 1) high bureaucracy; 2) the use of the patronage system in administration; 3) the frequent change of the director position; and 4) scattered information. These were great obstacles to the administration of the Department of Groundwater Resources. The condition of these problems should be modified by applying the new public management in the organization, together with good governance all of 11 components into the organizational administration.

Keyword: Administration, Good Governance, Department of Groundwater Resources

^a M.P.A. in Public and Private Management Candidate, North Bangkok University, Email: nichapha.che@gmail.com

^{b, c} Lecturer, Master of Public Administration, Public and Private Management Candidate, North Bangkok University

Received: 31 August 2018, **Revised:** 30 November 2018, **Accepted:** 17 December 2018

บทนำ

น้ำถือได้ว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่สำคัญอย่างมากต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต อีกทั้ง ยังมีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ น้ำจึงเป็นทรัพยากรอันทรงคุณค่า ที่ควรธำรงรักษาไว้ให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้ให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการน้ำมาโดยตลอด อันสังเกตได้จากการจัดตั้งองค์การและการแต่งตั้งคณะกรรมการด้านการบริหารจัดการน้ำของชาติ การออกกฎหมายและมาตรการในการป้องกันและปราบปราม การกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ รวมถึงการอนุมัติงบประมาณอย่างเร่งด่วน เพื่อใช้ในการบริหารจัดการน้ำและ การป้องกันหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น อุทกภัย ภัยแล้ง อันเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ของประชาชน

กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ในฐานะที่เป็นองค์การด้านการบริหารจัดการน้ำ จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการนำนโยบายของรัฐบาลไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้การบริหารจัดการน้ำเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาประเทศ โดยปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายในการส่งเสริมให้มีการใช้น้ำบาดาลเพิ่มมากขึ้น ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ เพื่อรองรับความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มสูงขึ้น จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศอันเป็นไปตามแนวทางในการปฏิรูปประเทศ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่ต้องการให้มีระบบบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และยั่งยืน โดยคำนึงถึงความต้องการใช้น้ำในทุกมิติ ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้านการรองรับการมีแหล่งน้ำสะอาดและการบริหารจัดการน้ำที่ยั่งยืนสำหรับทุกคน (United Nations, 2017) และตามคติพจน์ประจำชาติ ที่ต้องการให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

การกำหนดทิศทางในการบริหารจัดการน้ำบาดาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เพื่อรองรับต่อนโยบายของรัฐบาลและทำให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต จำเป็นต้องอาศัยธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ ทั้งด้านการบริหารภายในองค์การและการบริการสาธารณะ เพื่อให้เกิดระบบการบริหารที่ดีและเป็นธรรม แต่ในปัจจุบันกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ยังไม่มีองค์ประกอบของธรรมาภิบาลเป็นขององค์การเอง ยังคงเป็นการใช้จากแหล่งแนวคิดอื่น ตามความรู้ความเข้าใจส่วนบุคคล กอปรกับองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่สอดคล้องหรือเหมาะสมกับบริบทขององค์การภาครัฐ ในปัจจุบันมีอยู่หลายแนวคิด จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลขาดอัตลักษณ์ ความชัดเจน และไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันนำมาสู่การตั้งคำถามการวิจัยว่า อะไรเป็นองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล อะไรเป็นสภาพปัญหาในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล และอะไรเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

ให้กับกรมทรัพยากรน้ำบาดาล

สมมติฐานการวิจัย

องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ประกอบด้วย 1) หลักประสิทธิภาพ 2) หลักประสิทธิผล 3) หลักการตอบสนอง 4) หลักการรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ 5) หลักเปิดเผย/โปร่งใส 6) หลักนิติธรรม 7) หลักความเสมอภาค 8) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ 9) หลักการกระจายอำนาจ และ 10) หลักคุณธรรม/จริยธรรม

ธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล (Good governance) เป็นแนวคิดที่เริ่มมีการใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรก ตามรายงานของธนาคารโลก เรื่อง Sub-saharan africa: from crisis to sustainable growth ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีธรรมาภิบาลและการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ซึ่งต่อมากองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ได้กล่าวถึงความสำคัญของแนวคิดดังกล่าว ผ่านผลการวิเคราะห์ประสบการณ์ในการให้กู้เงิน เพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจให้แก่ประเทศต่าง ๆ ว่ากฎเกณฑ์สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของประเทศที่ได้รับความช่วยเหลือทางการเงิน คือ การมีธรรมาภิบาลและการดำเนินการตามนโยบายที่ได้ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด อันทำให้ประเทศเหล่านั้นสามารถพัฒนากลับสู่เสถียรภาพได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้ง ยังเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน (Thailand Development Research Institute, 1998)

สำหรับประเทศไทยเริ่มมีการใช้ธรรมาภิบาลอย่างเป็นทางการครั้งแรก ภายหลังจากที่ประเทศเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (ต้มยำกุ้ง) ในปี พ.ศ. 2540 อันมีสาเหตุมาจากการขาดระบบในการบริหารจัดการภาครัฐที่ดี พบปัญหาการทุจริตประพฤติมิชอบ การบริหารราชการที่ขาดประสิทธิภาพ ตลอดจนความล้มเหลวในการบริหารธุรกิจของภาคเอกชน จากการฉ้อโกงซึ่งกัน โดยภายหลังจากที่รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้ตัดสินใจ หาทางออกด้วยการขอความช่วยเหลือทางการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศจำนวนเงิน 17.2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐอเมริกา เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทางกองทุนการเงินระหว่างประเทศได้มีการกำหนดเงื่อนไขให้รัฐบาลไทยมีการปฏิรูประบบราชการ อันเป็นแนวทางในการวางรากฐานของการสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในสังคมไทย (Yuvaboon, 2000; Thailand Development Research Institute, 1998)

ทั้งนี้ จากการทบทวนความหมายของธรรมาภิบาล สรุปได้ว่า ธรรมาภิบาล คือ การปกครอง การบริหาร หรือ การกำกับดูแลที่ดี ที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ผ่านกลไกที่มีความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม การมีระบบกฎหมายที่ชอบธรรม การเคารพในความเสมอภาค การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การจัดสรรทรัพยากร ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคม ตลอดจนการส่งเสริมระบบคุณธรรม เพื่อให้ทุกคนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

โดยการนำธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในสังคมหรือองค์การใด จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่สอดคล้องหรือเหมาะสมกับบริบทของสังคมหรือองค์การนั้น มาเป็นหลักการหรือแนวทางในการปกครอง การบริหาร หรือการกำกับดูแล ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทที่แตกต่างกัน

เช่น บริบททางการปกครอง การบริหารองค์การ การบริหารการศึกษา โดยในบทความนี้ ผู้วิจัยได้เลือกนำเสนอเฉพาะแนวคิดที่มีความสำคัญต่อการบริหารองค์การภาครัฐจำนวน 5 แนวคิด ดังนี้

1. สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme, 1997) จำนวน 9 ประการ ได้แก่ 1) หลักการมีส่วนร่วม 2) หลักนิติธรรม 3) หลักความโปร่งใส 4) หลักการตอบสนอง 5) หลัก การมุ่งเน้นฉันทามติ 6) หลักความเสมอภาค 7) หลักประสิทธิผลและประสิทธิภาพ 8) หลักความรับผิดชอบ และ 9) หลักวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์

2. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 จำนวน 6 ประการ ได้แก่ 1) หลักนิติธรรม 2) หลักคุณธรรม 3) หลักความโปร่งใส 4) หลักความมีส่วนร่วม 5) หลักความรับผิดชอบ และ 6) หลักความคุ้มค่า

3. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 จำนวน 7 ประการ ได้แก่ 1) เกิดประโยชน์สุขของประชาชน 2) เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ 3) มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ 4) ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น 5) มีการปรับปรุงภารกิจของส่วนราชการให้ทันต่อสถานการณ์ 6) ประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ และ 7) มีการประเมินผลการปฏิบัติราชการอย่างสม่ำเสมอ

4. สถาบันพระปกเกล้า (King Prajadhipok's Institute, 2006) จำนวน 10 ประการ ได้แก่ 1) หลักนิติธรรม 2) หลักคุณธรรม 3) หลักความโปร่งใส 4) หลักการมีส่วนร่วม 5) หลักสำนึกรับผิดชอบ 6) หลักความคุ้มค่า 7) หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 8) หลักการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ 9) หลักการบริหารจัดการ และ 10) หลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

5. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (Office of the Public Sector Development Commission, 2012) จำนวน 10 ประการ ได้แก่ 1) หลักประสิทธิภาพ 2) หลักประสิทธิผล 3) หลักการตอบสนอง 4) หลักการรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ 5) หลักเปิดเผย/โปร่งใส 6) หลักนิติธรรม 7) หลักความเสมอภาค 8) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ 9) หลักการกระจายอำนาจ และ 10) หลักคุณธรรม/จริยธรรม

ทั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบเบื้องต้นว่า ธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดไม่ใช่ทฤษฎี เนื่องจากธรรมาภิบาลเป็นเพียงหลักการหรือแนวทางที่ดี จึงไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวในการกำหนดหลักการหรือแนวทาง(องค์ประกอบ) อีกทั้ง ยังเป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมหรือองค์การหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา ทำให้องค์ประกอบของธรรมาภิบาลถูกนำเสนอออกมาในมุมมองที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละแนวคิด ไม่ว่าจะในเชิงปริมาณ (จำนวนองค์ประกอบ) และเชิงคุณภาพ (การกำหนดหลักการหรือแนวทาง) ซึ่งความแตกต่างกันขององค์ประกอบในแต่ละแนวคิดนั้นทำให้เกิดช่องว่างในการพิสูจน์หรือทดสอบได้อย่างชัดเจนว่า ธรรมาภิบาลที่แท้จริงประกอบด้วยองค์ประกอบใดบ้าง หากแนวคิดใดกล่าวถึงองค์ประกอบของธรรมาภิบาลไม่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญตามแนวคิดอื่นจะทำให้แนวคิดนั้นมียุทธศาสตร์ของธรรมาภิบาลที่ไม่สมบูรณ์ หรือหากมีการกล่าวถึงองค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่แตกต่างจากแนวคิดอื่นจะหมายความว่าองค์ประกอบนั้นไม่ใช่ธรรมาภิบาล เพราะธรรมาภิบาลเป็นเพียงหลักการหรือแนวทางที่ดี จึงไม่มีสิ่งที่ระบุได้ว่า ความคิดใดถูกความคิดใดผิด

ด้วยเหตุนี้ ธรรมชาติของจริงไม่ใช่ทฤษฎี เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์หรือทดสอบได้ อีกทั้งองค์ประกอบของธรรมชาติยังเป็นสิ่งที่สามารถหักล้างได้ง่าย ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีที่ยากต่อการหักล้าง เพราะเป็นสิ่งที่ผ่านการพิสูจน์หรือทดสอบมาหลายครั้ง จนสามารถอธิบายข้อเท็จจริงโดยทั่วไปได้ ดังนั้น ธรรมชาติในความเห็นของผู้วิจัย จึงควรมีลักษณะเป็นหลักการหรือแนวทางที่สามารถส่งเสริมให้เกิดการปกครอง การบริหาร หรือการกำกับดูแลที่ดีและเป็นธรรม อีกทั้ง ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหา ผ่านการนำเสนอองค์ประกอบออกมาในรูปแบบของแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นในสังคมหรือองค์กรนั้น เช่น ปัญหาการทุจริต ควรแก้ไขด้วยการสร้างความโปร่งใส ปัญหาการใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ ควรแก้ไขด้วยการยึดหลักนิติธรรม ซึ่งองค์ประกอบของธรรมชาติต้องสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้การปกครอง การบริหาร หรือการกำกับดูแลสังคมหรือองค์กรใด ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methods research) ที่มีวัตถุประสงค์ของการใช้วิธีแบบผสมผสาน เพื่อเป็นการเสริมหรือเติมเต็มความสมบูรณ์ (Complementarily) ให้กับผลการวิจัย โดยใช้การออกแบบการวิจัยแบบลำดับขั้นการอธิบาย (Explanatory sequential design) ที่จะใช้การวิจัยเชิงปริมาณนำ แล้วตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Creswell, 2014) ดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยมีประชากร คือ ข้าราชการ ลูกจ้างประจำ พนักงานราชการ พนักงานกองทุนพัฒนาน้ำบาดาล และลูกจ้างชั่วคราวรายเดือนจำนวน 1,684 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 มีนาคม 2561) (Department of Groundwater Resources, 2018) ซึ่งกำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 313 คน จากการคำนวณตามสมการของเครจซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซนต์ จากนั้น จึงทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิตามรูปแบบโครงสร้างของกรมทรัพยากร น้ำบาดาลจำนวน 30 ชั้นภูมิ ก่อนทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายด้วยการจับฉลาก เพื่อกำหนดตัวแทนของกลุ่มตัวอย่าง ในแต่ละชั้นภูมิ สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการจำนวน 1 คน ผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน ได้แก่ 1) ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ในสถาบันการศึกษา 2) ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ในองค์การภาครัฐ 3) ด้านหลักธรรมาภิบาล 4) ด้านกรมทรัพยากรน้ำบาดาล และ 5) ด้านสถิติ โดยได้ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) เท่ากับ 0.93 (> 0.50) และผ่านการตรวจสอบความเชื่อมั่นจากการนำไปทดลองใช้ ที่กรมทรัพยากรธรณีจำนวน 30 ชุด โดยได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha) เท่ากับ .98 (> .70) เมื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยสถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่

(Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis: CFA)

ทั้งนี้ เมื่อได้ผลการวิจัยเชิงปริมาณเรียบร้อยแล้ว จึงเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อในเชิงคุณภาพ เพื่อนำผลการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้เป็นข้อมูลสนับสนุน เสริม หรือเติมเต็มความถูกต้อง สมบูรณ์ ให้กับผลการวิจัยเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่กรมทรัพยากรน้ำบาดาลเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) คือ ข้าราชการ และลูกจ้างชั่วคราวรายเดือน (ผู้มีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์) จำนวน 20 คน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบโควตาด้วยการแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 กลุ่ม ๆ ละ 4 คน ตามแนวคิดการออกแบบระบบขององค์การของมินท์เบิร์ก (Mintzberg, 1983) ได้แก่ 1) นักบริหารระดับสูง 2) นักบริหารระดับกลาง 3) ฝ่ายปฏิบัติงานหลัก 4) ฝ่ายอำนวยการ และ 5) ฝ่ายสนับสนุน ก่อนทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เพื่อกำหนดตัวแทนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละกลุ่ม สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ที่ผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน (ผู้เชี่ยวชาญท่านเดิม) และผ่านการตรวจสอบความเชื่อมั่นจาก การนำไปทดลองใช้ที่กรมทรัพยากรธรณี จากนั้น จึงทำการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงตามประเด็นที่ได้จากผลการวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบกับการใช้เอกสาร (Document) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เมื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จึงทำการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ด้วยวิธีการกลั่นกรองข้อมูล การแสดงผลข้อมูล และการหาข้อสรุปและตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัย

จากนั้น จึงนำผลการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาทำการตีความร่วมกัน ในลักษณะการเขียนที่ผสมผสานข้อมูลเข้าด้วยกันไปทีละประเด็น ซึ่งจะใช้ผลการวิจัยเชิงปริมาณเป็นข้อมูลหลักและเชิงคุณภาพเป็นข้อมูลสนับสนุน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอพิทักษ์สิทธิให้กับกลุ่มตัวอย่างทุกคนทั้งในการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งจะไม่มีการกล่าวนามเพื่ออ้างอิงถึงประโยชน์ที่ได้รับข้อมูล อันมีความเสี่ยงต่อการทำลายชื่อเสียงหรือความน่าเชื่อถือของบุคคลนั้น และในทุกครั้งที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจะต้องได้รับความยินยอมพร้อมใจจากกลุ่มตัวอย่างทุกคน โดยข้อมูลที่ได้รับจะเป็นข้อมูลเฉพาะบุคคลที่ผู้วิจัยจะทำการปกปิดไว้เป็นความลับ และกลุ่มตัวอย่างทุกคนสามารถยุติการให้ข้อมูลหรือขอข้อมูลคืนได้ทุกเมื่อ อีกทั้ง เมื่อสิ้นสุดการวิจัย ผู้วิจัยจะทำการทำลายเอกสารและไฟล์เสียงที่ทำการบันทึกไว้ เพื่อไม่ให้เกิดการรั่วไหลของข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

โดยใช้วิธีการหาค่าความถี่แล้วสรุปมาเป็นค่าร้อยละผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน 177 คน คิดเป็นร้อยละ 56.55 มีอายุระหว่าง 21-30 ปี จำนวน

111 คน คิดเป็นร้อยละ 35.46 จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 67.73 เป็นข้าราชการจำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 31.31 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 15,000-20,000 บาท จำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 50.48 และมีประสบการณ์ทำงานระหว่าง 1-5 ปี จำนวน 107 คน คิดเป็นร้อยละ 34.19

ผลการวิเคราะห์ระดับองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

โดยใช้วิธีการหาค่าเฉลี่ย (X) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ พบว่า องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59 (S.D. = 0.64) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบ พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ หลักความเสมอภาค มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 (S.D. = 0.75) รองลงมา คือ หลักเปิดเผย/โปร่งใส มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.64 (S.D. = 0.73) หลักคุณธรรม/จริยธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.63 (S.D. = 0.88) หลักการตอบสนอง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 (S.D. = 0.68) หลักการกระจายอำนาจ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 (S.D. = 0.71) หลักนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.58 (S.D. = 0.69) หลักประสิทธิภาพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 (S.D. = 0.69) หลักการรับฟังข้อคิดเห็น/สามารถตรวจสอบได้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.54 (S.D. = 0.67) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.53 (S.D. = 0.76) และน้อยที่สุด คือ หลักประสิทธิภาพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.49 (S.D. = 0.65) ตามลำดับ ซึ่งอยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบ

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

ในลำดับแรก ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis: EFA) ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ เพื่อลดจำนวนตัวแปร (ข้อคำถามจำนวน 63 ข้อ) และตรวจสอบว่าตัวแปรสังเกตได้ในแต่ละโมเดลการวัดเป็นเรื่องเดียวกันหรือสามารถอยู่ในกลุ่มเดียวกันได้หรือไม่ โดยพิจารณาจากค่าความแปรปรวนของตัวแปร (Eigenvalue) และค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Factor loading) ของตัวแปรแต่ละตัวแปรในองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีค่ามากกว่า 0.50 ขึ้นไป โดยใช้การบรรยายด้วยตัวแปรตั้งแต่ 3 ตัวแปรขึ้นไป ตามวิธีของไกเซอร์ (Kaiser) พบว่า มีองค์ประกอบ ที่สกัดได้จำนวน 10 องค์ประกอบ และตัวแปรที่อธิบายองค์ประกอบได้ทั้งหมด 33 ตัวแปร ได้แก่ 1) หลักประสิทธิภาพจำนวน 3 ตัวแปร 2) หลักประสิทธิผลจำนวน 3 ตัวแปร 3) หลักการตอบสนองจำนวน 4 ตัวแปร 4) หลักการรับฟังข้อคิดเห็น/สามารถตรวจสอบได้จำนวน 3 ตัวแปร 5) หลักเปิดเผย/โปร่งใสจำนวน 4 ตัวแปร 6) หลักนิติธรรม จำนวน 3 ตัวแปร 7) หลักความเสมอภาคจำนวน 4 ตัวแปร 8) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติจำนวน 3 ตัวแปร 9) หลัก การกระจายอำนาจจำนวน 3 ตัวแปร และ 10) หลักคุณธรรม/จริยธรรมจำนวน 3 ตัวแปร โดยมีค่าความแปรปรวนของตัวแปรอยู่ระหว่าง 1.10-34.79 (> 1.00) มีค่าร้อยละของความแปรปรวนอยู่ระหว่าง 1.25-55.23 (> 0.50) และมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบอยู่ระหว่าง 0.51-0.74 (> 0.50)

ในลำดับสอง จึงทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับแรก (First confirmatory factor analysis) เพื่อตรวจสอบว่าตัวแปรสังเกตได้ (ข้อคำถามจำนวน 33 ข้อ) เป็นตัวแปรที่ดีของทั้ง 10 องค์ประกอบหรือไม่ โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ เพื่อพิจารณาถึง ค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน (Standardize factor loading) ของตัวแปรสังเกตได้ ซึ่ง

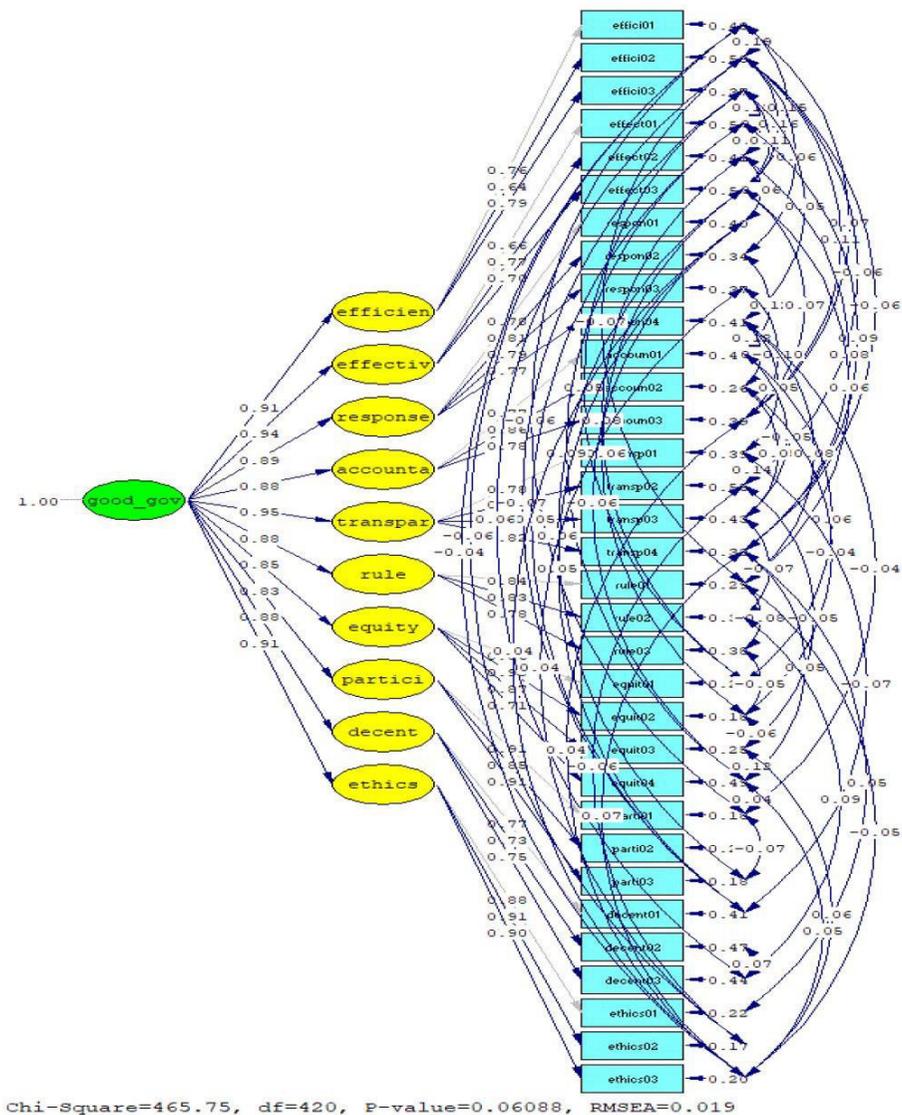
โมเดลที่มีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ควรมีค่าไม่น้อยกว่า 0.50 หากตัวแปรใดมีค่าน้อยกว่าจะทำการตัดตัวแปรนั้นออกและจะไม่มีนำมารวมเป็นคะแนน เพื่อสร้างเป็นตัวแปรสังเกตได้ที่แท้จริงขององค์ประกอบทั้ง 10 องค์ประกอบ ในเบื้องต้น จะทำการวิเคราะห์ห่องค์ประกอบเชิงยืนยันตามโมเดลสมมติฐาน โดยการตรวจสอบความกลมกลืนของตัวแปรแฝงภายนอกกับข้อมูลเชิงประจักษ์ จากค่าไค-สแควร์สัมพัทธ์ (χ^2/df) ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value) ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนเปรียบเทียบ (CFI) ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแล้ว (AGFI) ค่ารากกำลังสองเฉลี่ยของค่าความแตกต่างโดยประมาณ (RMSEA) ดัชนีรากมาตรฐานของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนเหลือ (SRMR) และค่าขนาดตัวอย่างวิกฤต (CN) พบว่า ทั้ง 10 องค์ประกอบ มีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่า $\chi^2/df < 2$ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value > 0.05) ค่า CFI > 0.90 ค่า GFI > 0.90 ค่า AGFI > 0.90 ค่า RMSEA < 0.05 ค่า SRMR < 0.05 และค่า CN > 200 ซึ่งผ่านตามเกณฑ์การตรวจสอบในทุกค่า <ตารางที่ 1> อีกทั้ง ยังมีค่าน้ำหนักขององค์ประกอบมาตรฐาน (λ) ของตัวแปรสังเกตได้ อยู่ระหว่าง 0.65-1.00 (> 0.50) จึงสามารถยอมรับโมเดลองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ในการวิเคราะห์ห่องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับแรกตามที่กำหนดได้ นอกจากนี้ ยังสามารถ นำตัวแปรสังเกตได้ทุกตัวแปรมารวมเป็นคะแนน เพื่อสร้างเป็นตัวแปรสังเกตได้ที่แท้จริง

ตารางที่ 1 แสดงค่าดัชนีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ในการวิเคราะห์ห่องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับแรก

องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล	χ^2/df	p-value	CFI	GFI	AGFI	RMESA	SRMR	CN
1. หลักประสิทธิภาพ	1.46	0.23	1.00	1.00	1.00	0.04	0.02	912.38
2. หลักประสิทธิผล	0.47	0.62	1.00	1.00	0.99	0.00	0.01	911.33
3. หลักการตอบสนอง	1.60	0.17	1.00	0.99	0.97	0.04	0.02	562.92
4. หลักภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้	1.28	0.28	1.00	0.99	0.98	0.03	0.02	1217.86
5. หลักเปิดเผย/โปร่งใส	0.47	0.63	1.00	0.99	0.98	0.00	0.01	1119.04
6. หลักนิติธรรม	0.80	0.45	1.00	1.00	0.99	0.00	0.01	1802.54
7. หลักความเสมอภาค	1.31	0.27	1.00	1.00	0.98	0.03	0.01	1129.46
8. หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ	0.52	0.67	1.00	1.00	0.99	0.00	0.01	240.44

องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล	χ^2/df	p-value	CFI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR	CN
9. หลักการกระจายอำนาจ	1.17	0.32	1.00	0.99	0.99	0.02	0.01	1112.36
10. หลักคุณธรรม/จริยธรรม	1.53	0.22	1.00	1.00	0.98	0.04	0.01	418.95

ในลำดับสุดท้าย จึงทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับสอง (Second confirmatory factor analysis) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มารวมเป็นคะแนน ในการสร้างเป็นตัวแปรสังเกตได้ที่แท้จริง โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ตามขั้นตอนเดียวกันกับการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับแรก พร้อมทั้งใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อนำข้อเท็จจริงที่ได้มาใช้เป็นข้อมูลสนับสนุน เสริม หรือเติมเต็มความถูกต้อง สมบูรณ์ให้กับผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ทั้ง 10 องค์ประกอบ มีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่า $\chi^2/df = 1.11 (< 2)$ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value = 0.06 (> 0.05)) ค่า CFI = 1.00 (> 0.90) ค่า GFI = 0.91 (> 0.90) ค่า AGFI = 0.92 (> 0.90) ค่า RMSEA = 0.02 (< 0.05) ค่า SRMR = 0.03 (< 0.05) และค่า CN = 333.12 (> 200) ซึ่งผ่านตามเกณฑ์การตรวจสอบในทุกค่า อีกทั้ง ยังมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ อยู่ระหว่าง 0.64-0.91 (> 0.50) เมื่อพิจารณาค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (S.E.) และค่า t พบว่าแตกต่างจาก 0 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($t \geq 2.58$) และมีค่าสหสัมพันธ์พหุคูณยกกำลังสอง (R^2) อยู่ระหว่าง 0.41-0.83 นอกจากนี้ ยังมีค่าความเที่ยงของตัวแปรแฝง (CR) อยู่ระหว่าง 0.75-0.92 (≥ 0.60) และค่าเฉลี่ยความแปรปรวนที่ถูกสกัดได้ (AVE) อยู่ระหว่าง 0.51-0.80 (≥ 0.50) จึงสามารถยอมรับโมเดลองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล <ภาพที่ 1> ในการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับสองตามที่กำหนดได้ ดังนั้น ตัวแปรสังเกตได้ในองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จึงมีความสัมพันธ์กันทุกตัวแปร ซึ่งความสัมพันธ์ที่ได้นี้เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความแปรปรวนและความแปรปรวนร่วมของตัวแปรที่ปรับให้เป็นค่ามาตรฐานแล้ว อันกล่าวได้ว่า โมเดลการวัดองค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับสอง ในองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล มีความเหมาะสมและกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จาก กลุ่มตัวอย่าง มีความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง และความน่าเชื่อถือในระดับที่ยอมรับได้

ภาพที่ 1 โมเดลองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล

จากภาพที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ที่มีความสำคัญเป็นอันดับ 1 คือ หลักเปิดเผย/โปร่งใส (transpar) มีค่า $\lambda = 0.95$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 4 ตัวแปร คือ 1) การกำหนดนโยบายด้านความโปร่งใสไว้อย่างชัดเจน (transp04) มีค่า $\lambda = 0.82$ 2) การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและเชื่อถือได้อย่างสม่ำเสมอ (transp01) มีค่า $\lambda = 0.78$ 3) การปฏิบัติงานของบุคลากรภายในองค์กร เป็นไปโดยไม่มีข้อร้องเรียน ข้อทักท้วงที่เกี่ยวข้องกับการทุจริต หรือความไม่โปร่งใสในการปฏิบัติหน้าที่ (transp03) มีค่า $\lambda = 0.76$ และ 4) มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารในแหล่งที่

สามารถเข้าถึงง่าย เช่น เฟซบุ๊ก เว็บไซต์ (transp02) มีค่า $\lambda = 0.67$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักเปิดเผย/โปร่งใส

อันดับ 2 คือ หลักประสิทธิผล (effectiv) มีค่า $\lambda = 0.94$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การกำหนดยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และนำไปสู่เป้าหมายความสำเร็จขององค์การได้ (effecti02) มีค่า $\lambda = 0.77$ 2) การวางแผนอัตรากำลังที่สอดคล้องกับภารกิจหรืองานที่ต้องดำเนินการ (effecti03) มีค่า $\lambda = 0.70$ และ 3) การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ และเป้าหมายขององค์การไว้อย่างชัดเจน (effecti01) มีค่า $\lambda = 0.66$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักประสิทธิผล ทั้งนี้ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ยังได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า มีอีก 1 ตัวแปรสำคัญ คือ การมีระบบในการจัดการความรู้ภายในองค์การ เนื่องจากความรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนองค์การให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามภารกิจขององค์การ อีกทั้ง ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนามาตรฐานการให้บริการแก่ประชาชน ซึ่งที่ผ่านมารกรมทรัพยากรน้ำบาดาลได้มีการส่งเสริมงานวิชาการและการสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างสม่ำเสมอ แต่ยังมีขาดระบบในการจัดการความรู้ภายในองค์การ ทำให้องค์ความรู้อันเป็นประโยชน์จำนวนมากสูญหายไปจากองค์การ

อันดับ 3 คือ หลักคุณธรรม/จริยธรรม (ethics) มีค่า $\lambda = 0.91$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การกำหนดหรือจัดให้มีมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมขององค์การ (ethics02) มีค่า $\lambda = 0.83$ 2) การมีระบบในการบริหาร/การปฏิบัติงานที่ยึดถือในผลประโยชน์ของชาติเหนือกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว (ethics03) มีค่า $\lambda = 0.81$ และ 3) การรณรงค์ในการสร้างจิตสำนึกต่อการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปอย่างมีศีลธรรมและคุณธรรม (ethics01) มีค่า $\lambda = 0.77$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักคุณธรรม/จริยธรรม ทั้งนี้ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ยังได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า มีอีก 1 ตัวแปรสำคัญ คือ การใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารทรัพยากรบุคคลขององค์การ เนื่องจากบุคลากรเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนองค์การในทุกมิติ การรับรู้ได้ถึงความยุติธรรมบนพื้นฐานของการใช้ระบบคุณธรรมมากกว่าระบบอุปถัมภ์ จะส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมในการทำงานของบุคลากร เพราะเป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจให้บุคลากรเกิดความรักในงานและรักในองค์การ อันเป็นการกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานที่มากขึ้น ปัญหาการทำงานแบบเช้าชามเย็นชาม ขาดประสิทธิภาพ ขาดธรรมาภิบาลก็จะลดน้อยลง

หลักประสิทธิภาพ (efficien) มีค่า $\lambda = 0.91$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การกำหนดมาตรฐานและจัดทำคู่มือในการปฏิบัติงาน (effici03) มีค่า $\lambda = 0.79$ 2) การลดขั้นตอนหรือระยะเวลาในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัว (effici01) มีค่า $\lambda = 0.76$ และ 3) การยกเลิกภารกิจที่ซ้ำซ้อน ล้าสมัย หรือที่เกินความจำเป็น (effici02) มีค่า $\lambda = 0.64$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ยังได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า

มีอีก 2 ตัวแปรสำคัญ คือ 1) การส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ่มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม และ 2) การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตและผลลัพธ์ขององค์กร เนื่องจากความคุ้มค่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร ในการบริหารองค์กรจึงจำเป็นต้องมีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ่มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม แม้ว่าตัวแปรนี้จะถูกตัดออกในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ แต่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ตัวแปรนี้ยังมีความสำคัญต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลด้านหลักประสิทธิภาพอยู่ นอกจากนี้ การมีประสิทธิภาพยังรวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อให้ได้ผลการปฏิบัติราชการที่เป็นไปตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ของรัฐบาล ที่ต้องการให้มีการทำน้อยแต่ได้มาก โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตและผลลัพธ์ขององค์กร

อันดับ 5 คือ หลักการตอบสนอง (response) มีค่า $\lambda = 0.89$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 4 ตัวแปร คือ 1) การมีช่องทางในการรับฟังความคิดเห็นของผู้รับบริการที่หลากหลายและสามารถเข้าถึงได้ (respon02) มีค่า $\lambda = 0.81$ 2) การให้บริการที่มุ่งเน้นการตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชนเป็นหลัก (respon03) มีค่า $\lambda = 0.79$ 3) การดำเนินงานที่มุ่งเน้นในหลักการให้บริการด้วยความรวดเร็ว (respon01) มีค่า $\lambda = 0.78$ และ 4) การมีระบบในการจัดการข้อร้องเรียนได้อย่างทันท่วงที (respon04) มีค่า $\lambda = 0.77$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่าทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักการตอบสนอง

อันดับ 6 คือ หลักการรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ (accounta) มีค่า $\lambda = 0.88$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อตอบคำถามหรือชี้แจงเมื่อมีข้อสงสัยเกิดขึ้น (accoun02) มีค่า $\lambda = 0.86$ 2) การมีระบบในการรายงานผลการปฏิบัติงานต่อสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ (accoun03) มีค่า $\lambda = 0.78$ และ 3) การกำหนดช่องทางในการรับเรื่องร้องเรียน/ร้องทุกข์ที่หลากหลายและเข้าถึงง่าย (accoun01) มีค่า $\lambda = 0.77$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักการรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้

หลักนิติธรรม (rule) มีค่า $\lambda = 0.88$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การประชาสัมพันธ์สื่อสารให้ประชาชนได้รับทราบถึงกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน ผ่านช่องทางที่หลากหลาย (rule01) มีค่า $\lambda = 0.84$ 2) การปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ให้มีความทันสมัยอย่างสม่ำเสมอ (rule02) มีค่า $\lambda = 0.83$ และ 3) การมีระบบหรือกระบวนการในการพิจารณาความผิด ทางวินัยและการกำหนดโทษในฐานความผิดนั้น ๆ (rule03) มีค่า $\lambda = 0.78$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักนิติธรรม

หลักการกระจายอำนาจ (decent) มีค่า $\lambda = 0.88$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การถ่ายโอนภารกิจบางส่วนให้องค์กรอื่นเข้ามาดำเนินการ เช่น งานบริการเจาะน้ำบาดาล งานจัดเก็บค่าใช้/ค่าอนุรักษ์น้ำบาดาล (decent01) มีค่า $\lambda = 0.77$ 2) การกำหนดแนวทางในการบริหารที่มุ่งสู่การเป็นผู้กำกับควบคุม (Regulator) มากกว่าการเป็นผู้ปฏิบัติการ (Operator) (decent03) มีค่า $\lambda = 0.75$ และ 3) การถ่ายโอนภารกิจบางส่วนลงสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งานตรวจสอบบ่อน้ำบาดาล งานออกไปอนุญาตเจาะ/

อนุญาตใช้น้ำบาดาล (decent02) มีค่า $\lambda = 0.73$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เป็นไปตามหลักการกระจายอำนาจ

อันดับ 9 คือ หลักความเสมอภาค (equity) มีค่า $\lambda = 0.85$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 4 ตัวแปร คือ 1) การดำเนินงานที่มุ่งเน้นในหลักการให้บริการอย่างทั่วถึง (equit02) มีค่า $\lambda = 0.90$ 2) การดำเนินงานที่มุ่งเน้นการให้บริการแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน (equit01) มีค่า $\lambda = 0.87$ 3) การให้บริการที่ไม่เลือกปฏิบัติกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (equit03) มีค่า $\lambda = 0.87$ และ 4) การให้บริการที่ไม่แบ่งแยกเพศ เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะ ความพิการ หรืออื่นใด (equit04) มีค่า $\lambda = 0.71$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักความเสมอภาค

อันดับ 10 คือ หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ (partici) มีค่า $\lambda = 0.83$ ประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 3 ตัวแปร คือ 1) การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ รับทราบในภารกิจขององค์การ (parti01) มีค่า $\lambda = 0.91$ 2) การมีระบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือองค์กรภายนอก ร่วมหาแนวทาง ร่วมตัดสินใจในการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ใน การปฏิบัติภารกิจขององค์การ (parti03) มีค่า $\lambda = 0.91$ และ 3) การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล เสนอแนะ หรือ แสดงทัศนะ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติภารกิจขององค์การ (parti02) มีค่า $\lambda = 0.85$ ตามลำดับ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ยืนยันตรงกันว่า ทุกตัวแปรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ

นอกจากนี้ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ยังได้ข้อค้นพบเพิ่มเติมว่า มีอีก 1 องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล คือ หลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรสำคัญ 5 ตัวแปร คือ 1) การจัดทำฐานข้อมูลขนาดใหญ่ภายในองค์กร 2) การสร้างระบบเครือข่ายสารสนเทศที่เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก 3) การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชน 4) การพัฒนาทักษะของบุคลากรภายในองค์กร ด้านการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง และ 5) การใช้ภาษาในการสื่อสารได้อย่างเหมาะสมและเข้าใจง่าย เนื่องจากปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการบริหารองค์การ กอปรกับนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ของรัฐบาล ที่เข้ามามีบทบาทต่อการปฏิรูปองค์การให้ก้าวสู่ความเป็นองค์กรดิจิทัล โดยการขับเคลื่อนองค์การด้วยนวัตกรรมที่ทันสมัย อันมีส่วนช่วยให้การบริหารราชการ เป็นไปด้วยความสะดวกและรวดเร็ว สามารถก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกในยุคโลกาภิวัตน์ การสร้างธรรมาภิบาลบนพื้นฐานขององค์ประกอบนี้ จำเป็นต้องมีการจัดทำฐานข้อมูลขนาดใหญ่และระบบเครือข่ายสารสนเทศที่เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการจัดการข้อมูลสารสนเทศขององค์การ พร้อมทั้งพัฒนาระบบการใช้งานภายในองค์กรและระบบการให้บริการประชาชน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ใช้งานโดยเฉพาะประชาชน บุคลากรภายในองค์กรจึงจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ในฐานะที่เป็นผู้ให้บริการประชาชน นอกจากนี้ การสื่อสารก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กร เพราะการสื่อสารที่ดีจะมีส่วนช่วยให้ผู้รับสาร

สามารถเข้าใจถึงจุดประสงค์ของผู้สื่อสารได้อย่างตรงประเด็น อันเป็นการลดความคลาดเคลื่อนที่อาจเกิดขึ้นจากการสื่อสาร การสื่อสารจึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการรับรู้ถึงธรรมาภิบาลขององค์การ โดยต้องอาศัยการสื่อสารที่สามารถทำให้บุคลากรและประชาชนเข้าใจถึงภารกิจและการดำเนินงานขององค์การในเชิงประจักษ์ ด้วยการเลือกใช้ภาษาในการสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมและเข้าใจง่าย ผ่านช่องทางที่บุคคลเหล่านั้นสามารถเข้าถึงได้ง่ายและสะดวก

ดังนั้น องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จึงประกอบด้วย 11 องค์ประกอบ จำนวน 42 ตัวแปร ได้แก่ 1) หลักเปิดเผยโปร่งใสจำนวน 4 ตัวแปร 2) หลักประสิทธิผลจำนวน 4 ตัวแปร 3) หลักคุณธรรม/จริยธรรมจำนวน 4 ตัวแปร 4) หลักประสิทธิภาพจำนวน 5 ตัวแปร 5) หลักการตอบสนองจำนวน 4 ตัวแปร 6) หลักการรับผิชอบ/สามารถตรวจสอบได้จำนวน 3 ตัวแปร 7) หลักนิติธรรมจำนวน 3 ตัวแปร 8) หลักการกระจายอำนาจจำนวน 3 ตัวแปร 9) หลักความเสมอภาคจำนวน 4 ตัวแปร 10) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติจำนวน 3 ตัวแปร และ 11) หลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารจำนวน 5 ตัวแปร ตามลำดับ โดยเมื่อพิจารณาจากความแปรปรวนร่วมของตัวแปร ได้ข้อค้นพบเบื้องต้นว่า ทุกตัวแปรมีความสัมพันธ์ร่วมกัน ซึ่งทำให้ทุกองค์ประกอบมีความเชื่อมโยงกัน ในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จึงต้องอาศัยความสัมพันธ์ร่วมกันของทุกตัวแปร เพราะการมีหรือขาดธรรมาภิบาลในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นตามมาได้ เช่น การบริหารที่มุ่งเน้นในการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ ส่งผลให้องค์การสามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชนได้อีกทั้ง ยังส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ การบริหารที่ขาดคุณธรรม/จริยธรรม อาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ขององค์การด้านความโปร่งใส อีกทั้ง ยังอาจส่งผลกระทบต่อภาวะรับผิชอบ/สามารถตรวจสอบได้ หลักนิติธรรม และหลักความเสมอภาคได้ องค์ประกอบของธรรมาภิบาลในทุกองค์ประกอบจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นอิสระต่อกันอย่างแท้จริง เพราะยังมีความเชื่อมโยงกันที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างองค์ประกอบ ทั้งนี้ ทุกตัวแปรที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถที่จะพัฒนาต่อยอดสู่การกำหนดเป็นตัวชี้วัดด้านธรรมาภิบาลที่สามารถวัดผลได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หรือการจัดทำเป็นแบบประเมินผลการปฏิบัติราชการตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การ เพื่อนำผลการประเมินที่ได้มาใช้ในการปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติราชการขององค์การให้ดียิ่งขึ้น

ผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาในการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า

1. มีความเป็นระบบราชการสูง เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เนื่องจากความเป็นระบบราชการเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความล่าช้า ไม่ยืดหยุ่น ไม่คล่องตัว ไม่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีสาเหตุมาจากการให้ความสำคัญกับความถูกต้องของระเบียบที่กำหนดไว้มากกว่าการให้ความสำคัญกับผลสัมฤทธิ์ของงาน การแบ่งแยกหน้าที่กันทำอย่างชัดเจน ขาดการประสานความร่วมมือในการทำงานร่วมกันขององค์กรต่าง ๆ ภายในองค์การ ขาดประสิทธิภาพและวินัยในการบริหารเวลา ความซ้ำซ้อนของภารกิจระหว่างองค์กรภายในองค์การ รวมถึงการกระจายอำนาจให้กับองค์กรอื่น และการมอบอำนาจให้กับองค์กรและบุคลากรภายในองค์การ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ

อย่างมากต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารองค์การ การอำนวยความสะดวกและการตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชน อันขัดแย้งกับการมีธรรมาภิบาลที่ต้องการให้เกิด การบริหารที่ประสิทธิภาพและประสิทธิผล เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น มีการอำนวยความสะดวกและการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ตลอดจน การมุ่งเน้นให้เกิดระบบของการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ

2. มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหาร เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เนื่องจากระบบอุปถัมภ์เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะผู้มีส่วนได้และส่วนเสีย จากการใช้ระบบพรรคพวกหรือพวกพ้องในการเอื้อประโยชน์ต่อกัน เมื่อผู้ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์รับรู้ได้ถึงความไม่เสมอภาคจากการใช้ระบบอุปถัมภ์ อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งขึ้นได้ อีกทั้ง ยังเป็นสิ่งที่บั่นทอนขวัญและกำลังใจในการทำงานของบุคลากร ซึ่งจะทำให้บุคลากรมีการทำงานด้วยศักยภาพที่ลดลง อันส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารองค์การ นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชน เพราะการใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นการกระทำที่ผิดต่อประมวลจริยธรรม ที่ทำให้ประชาชนรับรู้ได้ถึงความไม่เสมอภาค ขาดคุณธรรม/จริยธรรม ความไม่โปร่งใส ที่อาจส่งผลกระทบต่อปฏิบัตินิติราชการที่ขาดความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ ขาดการยึดหลักนิติธรรม และอาจไม่เกิดการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติอย่างแท้จริง การใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารองค์การ จึงเป็นสิ่งที่อาจทำให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การก้าวสู่สภาวะที่ถดถอย

3. มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารบ่อย เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เนื่องจากการเปลี่ยนผู้บริหารเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การปฏิบัติตามนโยบายขาดความต่อเนื่อง เพราะการเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ ที่ทำให้ระบบหรือกระบวนการในการทำงานถูกเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้บุคลากรเกิดความสับสนในเป้าหมายหรือทิศทางขององค์การ อันส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารองค์การ นอกจากนี้ การเปลี่ยนผู้บริหารบ่อยยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาในการบริหารองค์การ ซึ่งหนึ่งในนั้นรวมถึงปัญหาด้านการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การ เพราะโดยปกติรัฐบาล จะเข้ามาแทรกแซงการบริหารขององค์การใด เมื่อองค์การนั้นเผชิญอยู่กับสภาพปัญหาในการบริหารภายในองค์การที่ผู้บริหารองค์การไม่สามารถแก้ไขได้ จนต้องมีการสับเปลี่ยนผู้บริหารท่านอื่นให้เข้ามาแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนี้แทน อันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการขาดเสถียรภาพทางการบริหารภายในองค์การ เมื่อองค์การขาดเสถียรภาพความมีธรรมาภิบาลและความเชื่อมั่นของประชาชนก็จะลดน้อยลง

4. ข้อมูลสารสนเทศมีการกระจายระงับ เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล เนื่องจากข้อมูลสารสนเทศเป็นสิ่งสำคัญต่อการปฏิบัติตามภารกิจขององค์การ การที่ข้อมูลสารสนเทศมีการกระจายระงับทำให้ยากต่อการตรวจสอบและการสืบค้นข้อมูล แสดงให้เห็นถึง การบริหารที่ขาดหลักเปิดเผย/โปร่งใส หลักการะรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ และหลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ทั้งนี้ พิทยา บวรวัฒนา (Bawonwattana, 2015) ได้กล่าวว่าระบบราชการมีแนวโน้มที่จะปกปิดข้อมูลในความลับซับซ้อนของกลไกหรือระบบ เพื่อไม่ให้บุคคลภายนอกได้รับทราบ เพราะข้อมูลเป็นอำนาจอย่างหนึ่งที่อยู่ในมือของผู้ครอบครอง จึงมักถูกจัดเก็บ

ไว้อย่างหวงแหนเสมือนว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลลับ และเมื่อผู้ครอบครองข้อมูลเกษียณอายุ ลาออก หรือ โอนย้าย ข้อมูลนั้นก็สูญหายไปกับผู้ครอบครอง ทำให้องค์กรขาดข้อมูลอันเป็นประโยชน์ที่จะนำมาใช้ในการบริหารองค์การ เพื่อประโยชน์ในการให้บริการที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ซึ่งข้อมูลสารสนเทศนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างมากต่อการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ การที่ข้อมูลสารสนเทศมีการกระจายตัว ทำให้องค์การไม่สามารถเพิ่มศักยภาพในการบริหารองค์การ และการบริการประชาชนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ยังพบกับปัญหาความซ้ำซ้อนของข้อมูลประเภทเดียวกัน ที่มีค่าทางสถิติต่างกัน ที่สะท้อนให้เห็นถึง การบริหารที่ขาดการประสานความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน ขององค์กรต่าง ๆ ภายในองค์กร อันเป็นสิ่งที่ทำให้ข้อมูลนั้นขาดความน่าเชื่อถือ

ผลการวิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า

1. ควรนำแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New public management: NPM) มาประยุกต์ใช้ในการบริหารราชการขององค์การ เพื่อลดปัญหาการขาดประสิทธิภาพ ไม่ยืดหยุ่น ไม่คล่องตัว ไม่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ให้เป็นองค์การที่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐเป็นสำคัญ ด้วยการนำเครื่องมือการจัดการสมัยใหม่ (Modern management) เช่น แนวคิดการบริหารความเสี่ยง แนวคิดการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) แนวคิดการตลาดสำหรับภาครัฐ แนวคิดระบบราชการ 4.0 เข้ามาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์การ อันเป็นการเสริมสร้างระบบในการบริหารและการบริการประชาชนอย่างมีธรรมาภิบาล

2. รัฐบาลและผู้บริหารระดับสูงไม่ควรเข้ามาแทรกแซงการบริหาร แต่งตั้ง หรือโยกย้ายบุคลากรของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ควรปล่อยให้ไปไปตามกลไกทางการบริหารขององค์การ เพื่อลดความเสี่ยงจากการใช้ระบบอุปถัมภ์ในการสรรหาหรือแต่งตั้งบุคลากร การสรรหาหรือแต่งตั้งบุคลากรของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จึงควรเป็นไปตามระบบคุณธรรมมากกว่าการใช้ระบบอุปถัมภ์ ด้วยการพิจารณาจากหลักฐานเชิงประจักษ์ และยึดมั่นในหลักความเสมอภาค หลักความสามารถ หลักความมั่นคง และหลักความเป็นกลางทางการเมือง เพื่อลดช่องทางการใช้ระบบอุปถัมภ์ภายในองค์การ พร้อมทั้งมีการกำหนดบทให้คุณให้โทษ อันเป็นการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานให้กับบุคลากรและเป็นการป้องปรามไม่ให้บุคลากรกล้าที่จะกระทำผิด โดยต้องอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรม อันเป็นการสร้างการรับรู้ถึงความเสมอภาคให้กับบุคลากร ซึ่งจะทำให้บุคลากรมีการทำงานอย่างเต็มความรู้ความสามารถ ด้วยความรักในงานและรักในองค์การ เพื่อให้องค์การสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้อย่างเต็มศักยภาพสูงสุด

3. รัฐบาลและผู้บริหารระดับสูงไม่ควรเปลี่ยนผู้บริหารของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลบ่อย โดยเฉพาะผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดี ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการรักษาเสถียรภาพทางการบริหารขององค์การ การกำหนดวาระในการดำรงตำแหน่งของผู้บริหารองค์การ ควรปล่อยให้ไปตามระเบียบหรือกลไกของทางราชการ เพื่อให้การบริหารราชการตามนโยบายขององค์การเกิดความต่อเนื่อง ในลักษณะของการเจริญเติบโตแบบขั้นบันได ทั้งนี้ ตามความในมาตรา 58 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติว่า “ข้าราชการพลเรือนสามัญผู้ดำรงตำแหน่งประเภทบริหาร

ผู้ใดปฏิบัติหน้าที่เดียวกันติดต่อกันเป็นเวลาครบสี่ปี ให้ผู้บังคับบัญชาซึ่งมีอำนาจ สั่งบรรจุตามมาตรา 57 ดำเนินการให้มีการสับเปลี่ยนหน้าที่ ย้าย หรือโอนไปปฏิบัติหน้าที่อื่น...” นั้นหมายความว่า ระเบียบได้สร้างกลไกในการดำรงตำแหน่งอธิบดีไว้ ไม่แตกต่างจากการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อให้การบริหารองค์การเกิดความต่อเนื่องตามนโยบาย แต่ก็จำเป็นที่จะต้องมีการสับเปลี่ยนผู้บริหารตามระยะเวลาอันสมควร เพื่อให้การบริหารองค์การเกิดการเปลี่ยนแปลงและไม่ยึดติดอยู่กับแนวทางเดิมมากเกินไป

4. ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ในการจัดการข้อมูลขององค์การ และจัดให้มีหน่วยงานหรือระบบสารสนเทศที่เป็นฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big data) เพียงแหล่งเดียวภายในองค์การ ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและพร้อมให้บริการหรืออำนวยความสะดวกกับผู้ที่เข้ามาขอใช้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี โดยต้องมีการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระเบียบสามารถตรวจสอบหรือสืบค้นได้ง่าย และมีข้อมูลที่ไม่ซ้ำซ้อนกัน ทั้งนี้ เมื่อมีระบบในการจัดการข้อมูลขององค์การแล้ว ควรมีการพัฒนาองค์การให้มุ่งสู่การเป็นองค์การดิจิทัลที่พร้อมก้าวเข้าสู่ยุคไทยแลนด์ 4.0 ตามนโยบายของรัฐบาล ด้วยการนำข้อมูลที่เป็นคลังสมบัติอันมีค่าขององค์การมาพัฒนาต่อยอดเป็นนวัตกรรมทางการบริหารให้กับองค์การ และนำแนวคิดการจัดการความรู้เข้ามาบูรณาการร่วมกับคลังความรู้ที่มีอยู่ขององค์การ อันเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์การให้มุ่งสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังสามารถพัฒนาสู่การเป็นคลังข้อมูลขนาดใหญ่ของประเทศ ที่พร้อมให้บริการความรู้ด้านน้ำบาดาลแก่ประชาชนหรือผู้ที่สนใจในการเข้ามาศึกษาหาความรู้จากองค์การได้

สรุปและอภิปรายผล

จากสมมติฐานที่ว่าองค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ประกอบด้วย 1) ประสิทธิภาพ 2) ประสิทธิผล 3) การตอบสนอง 4) ภาวะรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ 5) เปิดเผย/โปร่งใส 6) นิติธรรม 7) ความเสมอภาค 8) การมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ 9) การกระจายอำนาจ และ 10) คุณธรรม/จริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ประกอบด้วย 1) หลักเปิดเผย/โปร่งใส 2) หลักประสิทธิผล 3) หลักคุณธรรม/จริยธรรม 4) หลักประสิทธิภาพ 5) หลัก การตอบสนอง 6) หลักภาวะรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ 7) หลักนิติธรรม 8) หลักการกระจายอำนาจ 9) หลักความเสมอภาค 10) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ และ 11) หลักเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ สิ่งที่ทำให้ทั้ง 11 องค์ประกอบนี้ มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น คือ ตัวแปรสำคัญ ทั้งหมด 42 ตัวแปร ที่ได้จากผลการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเพียงกรอบแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติที่ยังไม่สามารถชี้วัดได้อย่างแท้จริง จำเป็นต้องนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การกำหนดเป็นตัวชี้วัดด้านธรรมาภิบาลเพื่อกำหนดระดับของเกณฑ์การพิจารณาต่อไป โดยตัวแปรที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของธรรมาภิบาลตามแนวคิดของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ แนวคิดของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 แนวคิดของพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 แนวคิดของสถาบันพระปกเกล้า และแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การภาครัฐ นอกจากนี้ ยังมีความ

เชื่อมโยงกับนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ของรัฐบาล ที่ต้องการให้เกิดการทำน้อยแต่ได้มาก ด้วยนวัตกรรมและการสร้างมูลค่าเพิ่ม และแนวคิดระบบราชการ 4.0 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ที่ต้องการปฏิรูปการดำเนินงานของภาครัฐ โดยยึดหลักธรรมาภิบาลเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ในการขับเคลื่อนองค์การด้วยการประสานความร่วมมือ สร้างนวัตกรรม และปรับสู่ความเป็นดิจิทัล (Office of the Public Sector Development Commission, 2018) แต่ในการบริหารองค์การยังคงพบกับปัญหาความเป็นระบบราชการสูง การใช้ระบบอุปถัมภ์ ในการบริหาร การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารบ่อย และข้อมูลสารสนเทศมีการกระจายที่เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ซึ่งควรแก้ไขด้วยการนำแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่มาประยุกต์ใช้ ประกอบกับการยึดหลักธรรมาภิบาลทั้ง 11 องค์ประกอบ ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ในการบริหารองค์การ อันจะทำให้การบริหารราชการมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ของงาน ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ควรนำแนวคิดการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (NPM) มาประยุกต์ใช้ในการบริหารราชการขององค์การ โดยการพัฒนาระบบบริหารและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว ยืดหยุ่น คล่องตัว และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานของการสร้างวินัยและความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ เพื่อเพิ่มขีดสมรรถนะสูงและทันสมัยให้กับการบริหารองค์การและการบริการประชาชน
2. ควรส่งเสริมการใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารทรัพยากรบุคคลขององค์การ โดยการปรับทัศนคติและพฤติกรรมของผู้บริหารและบุคลากรในทุกระดับขององค์การ ให้ยึดมั่นในหลักความเสมอภาค หลักความสามัคคี หลักความมั่นคง และหลักความเป็นกลางทางการเมือง เพื่อเสริมสร้างให้บุคลากรเกิดความรักในงานและรักในองค์การ อันมีส่วนช่วยในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารองค์การ ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชนได้
3. ควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานขององค์การสู่การเป็นองค์การดิจิทัล โดยการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ในการทำงานและการให้บริการประชาชน การจัดการฐานข้อมูลและการเชื่อมโยงเครือข่ายสารสนเทศกับองค์การภายนอก ตลอดจนการสร้างนวัตกรรมทางการบริหารขององค์การ เพื่ออำนวยความสะดวกและการตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชน
4. ควรปรับเปลี่ยนบทบาทองค์การจากการเป็นผู้ปฏิบัติการ (Operator) มาเป็นผู้กำกับควบคุม (Regulator) โดยการส่งเสริมให้องค์การภายนอกและภาคส่วนอื่นเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานขององค์การมากขึ้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะของการประสานความร่วมมือกัน (Collaboration) ระหว่างพันธมิตรหรือเครือข่าย อันเป็นการวางรากฐานในการบริหารราชการแบบประชารัฐ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรเพิ่มกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการกำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในกลุ่มของประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือภาคส่วนอื่น เพื่อให้ได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่สะท้อนถึงมุมมองของบุคคลภายนอก อันเป็นการส่งเสริมระบบการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่นให้กับองค์การที่ทำการวิจัย

2. ควรเพิ่มเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยเทคนิคการสนทนากลุ่มหรืออาจนำแนวทางการทำประชาพิจารณ์มาประยุกต์ใช้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกิดจากการโต้แย้งหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งควรมีทั้งบุคคลภายในและภายนอก อันเป็นการส่งเสริมกลไกภาครัฐให้กับองค์การที่ทำการวิจัย

3. ควรนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การกำหนดเป็นตัวชี้วัดหรือแบบประเมินผลการบริหารราชการตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การ อันเป็นการเสริมสร้างมาตรฐานและระบบธรรมาภิบาลที่เข้มแข็งให้กับองค์การ

เอกสารอ้างอิง

- Bawonwattana, P. (2015). Public Administration Theory and Education (1887-1970) [In Thai]. 19th ed. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. 4th ed. Los Angeles: SAGE.
- Department of Groundwater Resources. (2018). Personnel Information [In Thai].
- King Prajadhipok's Institute. (2006). 10 Ethical Principles: Indicators for Good Governance [In Thai]. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. Educational and Psychological Measurement, 30(3), 607-610.
- Mintzberg, H. (1983). Structure in Fives: Designing Effective Organizations. New Jersey: Prentice-Hall.
- Office of the Public Sector Development Commission. (2012). Good Governance [In Thai]. Bangkok: Office of the Public Sector Development Commission.
- Office of the Public Sector Development Commission. (2018). Government 4.0 Better Governance, Happier Citizens [In Thai]. Retrieved May 15, 2018, from https://www.opdc.go.th/uploads/files/2560/ThaiGov4.0_3.pdf.
- Thailand Development Research Institute. (1998). TDRI Report No. 20 on Social Stability and Good Governance [In Thai]. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- United Nations Development Programme (1997). Governance for Sustainable Human Development. Retrieved November 15, 2017, from <http://pogar.org/LocalUser/pogarp/other/undp/governance/To-AdeV5-ChapterOne.htm>.
- United Nations. (2017). The Sustainable Development Goals Report 2017. New York: United Nations.
- Yuvaboon, C. (2000). Good Governance in the Thai Bureaucracy, Good Governance [In Thai]. Bangkok: Public Administration Association of Thailand.

วิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้ง ทางการเมือง พ.ศ. 2549 – 2557

ชยุตม์ พันธุ์สุวรรณ^๑ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม^๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. 2549 – 2557 ทั้งในด้านประเด็นการเคลื่อนไหว องค์กรของขบวนการ วิธีการ และพื้นที่ในการเคลื่อนไหว ตลอดจนบริบททางสังคมอันเป็นเงื่อนไขของการปรับบทบาทนั้น โดยใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาไทยมีการปรับตัวเกิดจาก (1) การปรับภูมิทัศน์ทางการเมืองของภาคประชาชนในห้วงความขัดแย้งทางการเมือง (2) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร (3) อิทธิพลทางความคิดของนักวิชาการปัญญาชนที่มีต่อขบวนการนักศึกษา และ (4) การเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ซึ่งได้ทำให้องค์กรนักศึกษาที่เป็นทางการมีบทบาทลดลง ส่วนกลุ่มอิสระและเครือข่ายไม่เป็นทางการมีบทบาทเพิ่มขึ้น ประเด็นการเคลื่อนไหวมีความหลากหลายและให้ความสำคัญกับประเด็นเชิงอัตลักษณ์มากขึ้น นอกจากนี้ รูปแบบการระดมทรัพยากรยังเปลี่ยนมาเน้นการระดมทรัพยากรบุคคลในเชิงคุณภาพและระดมทุนจากสาธารณชน ส่วนด้านยุทธวิธีจะเป็นการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการคัดเลือกประเด็น และความคิดสร้างสรรค์ในการสื่อความหมายเพื่อจุดประเด็นให้สังคมนำไปต่อยอดทางความคิดต่อไป

คำสำคัญ ขบวนการนักศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ความขัดแย้งทางการเมือง

^๑ นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ Email: new.ppmoi@gmail.com

^๒ รองศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

วันที่รับบทความ: 18 ตุลาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 17 มกราคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 24 มกราคม 2562

Analyzing Thai Student Movements in the Period of Political Turmoil 2006 - 2014

Chayut Pansuwan^a Somsak Samukkethum^b

Abstract

This research aims to study conditions, forms, methods, issues and areas of student movements from B.E. 2006 to 2014. The study used methods of documentary research and in-depth interviews for collecting data. The study finds that the important factors leading to adaptations of the Thai student movement are: (1) the change of political landscape in people's politics in the period of political turmoil (2) the advancement of information technology and the upcoming of new medias (3) the ideological influence of academics on the student movements and (4) the transformation of public universities into regulated universities. These conditions lead to a change in the structure of the student movements by decreasing the role of formal student organizations and increasing the role of independent and informal student movements, diversifying issues of the movements, and much more focusing on identity-based politics. Moreover, these conditions also remodel methods of the student movements' mobilization into much more qualitative-based method. Likewise, the funding has changed into using a crowd funding method. The strategic movements are focused on expressing their agendas in a much more complex symbolic action and apply their creative thinking to introduce their agendas to the general public for further moving.

Keyword: Student Movement, Social Movement, Political Turmoil, Politics

^a Master's Student, School of Social and Environmental Development, National Institution of Development Administration, E-mail: new.ppmoi@gmail.com

^b Associate Professor, School of Social and Environmental Development, National Institution of Development Administration

Received: 16 October 2018, *Revised:* 17 มกราคม 2019, *Accepted:* 24 January 2019

บทนำ

“...ในเช้าวันเสาร์ที่ฝนพรำกลางปี 2011 นักศึกษายังจัดตั้งเป็นองค์กรอยู่เรื่อยๆ ต่างก็มีส่วนร่วมในการประท้วงต่างๆ ผ่านวิธีการที่แตกต่างออกไป และมีเป้าหมายที่หลากหลายมากขึ้น แต่กระนั้นการแพร่กระจายของการประท้วงกลับลดลง (Weiland, Guzman, & O’Meara, 2013)”

ข้อความข้างต้นจากงานศึกษาขบวนการนักศึกษาในประเทศอังกฤษ ดูเหมือนจะสร้างสมมติฐานให้กับการมองภาพขบวนการนักศึกษาในปัจจุบันได้อยู่ไม่น้อย ไม่ใช่แค่เพียงในโลกตะวันตกเท่านั้น หากแต่สามารถมองเห็นลักษณะร่วมกันอีกหลายทวีป กล่าวคือ ขบวนการนักศึกษาได้แสดงบทบาทนำในการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกในช่วงทศวรรษ 1960 จนอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของขบวนการนักศึกษา แต่หลังจากนั้นจนถึงปัจจุบันพลังของนักศึกษาในการเคลื่อนไหวก็ค่อย ๆ ถดถอยลงอย่างเห็นได้ชัด

เช่นเดียวกับในประเทศไทย จากยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน (พ.ศ. 2516 - 2519) ซึ่งถือเป็นยุคทองของขบวนการนักศึกษาไทย จนกระทั่งการปราบปรามนักศึกษาครั้งใหญ่ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และหลังจากนั้น ก็ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาไทยต้องปรับลดบทบาทและถูกลดความสำคัญลงมาเรื่อย ๆ (Chomsinsubmun, 2011) และแม้ในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 นักศึกษาก็มิได้เป็นหัวหอกนำการเคลื่อนไหวดังที่เคย หากแต่ถูกจัดวางเป็นเพียงพันธมิตรหนึ่งในภาคีเครือข่ายของขบวนการภาคประชาชนเท่านั้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2549 - 2557 ซึ่งเป็นช่วงของความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสี่เสียงเรียกร้องของขบวนการประชาชนทั้งสองขั้ว แม้ว่าส่วนหนึ่งจะไม่ได้สนใจต่อการมีอยู่ของขบวนการนักศึกษา แต่ก็ยังคงมีอีกส่วนที่เพียรพยายามและตั้งคำถามถึงการดำรงอยู่และการวางตัวของนักศึกษาท่ามกลางความขัดแย้งเหล่านั้น จนเป็นข้อถกเถียงทั้งในทางวิชาการและทางสังคมเช่นกันว่า “ขบวนการนักศึกษาหายไปไหน?”

คำอธิบายทางวิชาการต่อการปรับบทบาทดังกล่าวมีมุมมองที่แตกต่างกัน โดยในแง่ประวัติศาสตร์ งานวิทยานิพนธ์ชิ้นสำคัญเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาไทยของ วีระพงษ์ อธิปัญญาวงศ์ ได้ศึกษาการปรับบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2527 - 2540 โดยขบวนการนักศึกษาไทยยังคงมีองค์กรกลางของขบวนการนักศึกษาเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก นั่นคือสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (คอบทส.) โดยมีบทบาทหลักในการเป็นฝ่ายค้านนอกสภาฯ และเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตย (Atipayawong, 2008) ในขณะที่วิทยานิพนธ์ของอุเชนทร์ เชียงแสน ยังคงให้ความสำคัญกับการอธิบายบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยในการสนับสนุนองค์กรภาคประชาชน ภายใต้มุมมองขององค์กรกลางอย่าง สนนท. เช่นกัน โดยยุทธวิธีหลักในขณะนั้น เป็นการแย่งชิงสร้างพื้นที่ข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์ สื่อมวลชน เพื่อเสนอประเด็นและความเห็นต่อสาธารณะ เป็นเงื่อนไขในการผลักดันข้อเรียกร้องของตนในเรื่องต่าง ๆ (Cheangsan, 2013)

อย่างไรก็ตาม จากภาพข่าวในช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 กลับพบว่า ขบวนการนักศึกษาไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการรัฐประหารในช่วงดังกล่าว ไม่ได้มีลักษณะเป็นขบวนการที่มีขนาดใหญ่ หรือมีองค์กรนำอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด หากแต่เป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะเครือข่ายของกลุ่มกิจกรรมนักศึกษาเล็ก ๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวพร้อม ๆ กันอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยเน้นบทบาทไปที่การเรียกร้องประชาธิปไตยและเสรีภาพทางการเมือง จนเป็นข้อสังเกตว่า ในช่วงระหว่างความขัดแย้งทางการเมืองในทวิง พ.ศ. 2549 - 2557 ที่ผ่านมา ก่อนการรัฐประหารนั้น ขบวนการนักศึกษาเหล่านี้หายไปไหน มีลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไร และมีการปรับบทบาทของขบวนการไปอย่างไรในห้วงความขัดแย้งทางการเมืองนี้

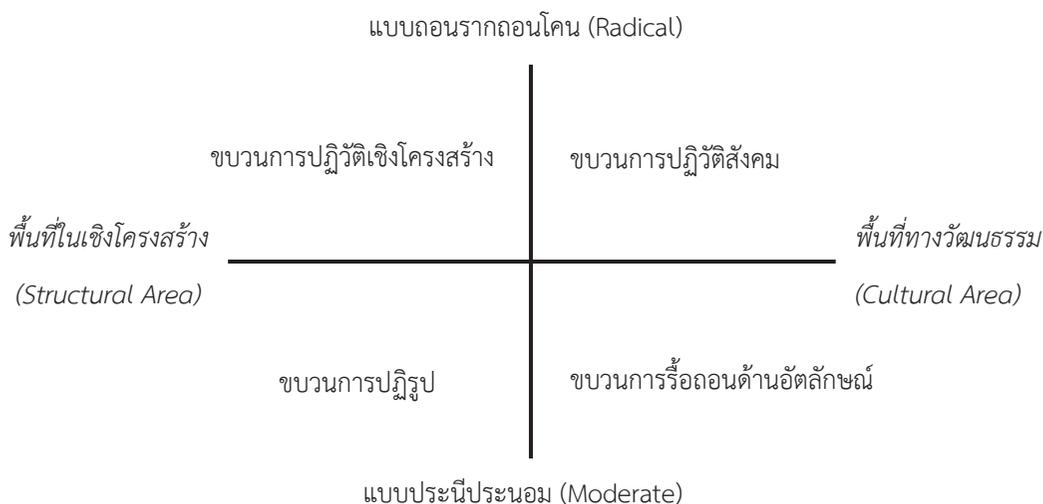
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของขบวนการนักศึกษาไทย ทั้งเงื่อนไขภายในและภายนอกขบวนการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในช่วงปี พ.ศ. 2549 - 2557
2. เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ วิธีการ ประเด็น และพื้นที่ในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย อันนำไปสู่การอธิบายสถานะของขบวนการนักศึกษาในสังคมไทย

ทฤษฎีสำคัญที่เกี่ยวข้อง

1. กรอบวิเคราะห์เปรียบเทียบขบวนการนักศึกษา (A Comparative Framework for the analysis of International Student Movement)

Gill และ DeFronzo (Gill & DeFronzo, 2009) ได้ศึกษาเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษาจากทั่วโลก และพยายามทำความเข้าใจผ่านการจัดจำแนกขบวนการ โดยสร้างเกณฑ์จำแนกที่มีพื้นฐานจากคือ มิติของการเคลื่อนไหว (Dimension) และ เป้าหมายของขบวนการ (Level of Goal) ซึ่งแบ่งประเภทของขบวนการนักศึกษาได้ดังนี้

ภาพที่ 1 : กรอบวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษา (แปลมาจาก Gill และ DeFronzo. 2009)

1) *ขบวนการนักศึกษาแนวปฏิรูป (Reform Movements)* เป็นขบวนการที่ต้องการมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวทั้งเชิงสถาบันและเชิงคุณค่า ตั้งแต่ผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบาย เปลี่ยนแปลงตัวบุคคล หรือร่วมตีความในบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในสังคม ขบวนการเช่นนี้ พัฒนาขึ้นจากการที่ปัญหาเกิดขึ้นจากผลของนโยบาย ทั้งในส่วนของสถาบันการศึกษา ไปจนถึงระดับรัฐบาล หรือแม้กระทั่งสถาบันทางสังคมและเศรษฐกิจ อาจเกิดขึ้นเพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อนักศึกษาโดยตรง และนโยบายที่กระทบต่อหลักการและคุณธรรมในสังคม ขบวนการประเภทนี้มักปรากฏในประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย และมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่ประสบความสำเร็จในอดีตเป็นตัวอย่งให้เห็น

2) *ขบวนการนักศึกษาแนวปฏิวัติเชิงโครงสร้าง (Structural Revolutionary Student Movement)* ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคม ทั้งในระบบเศรษฐกิจและระบบการเมือง อาจสะท้อนถึงคุณค่าเชิงวัฒนธรรมบางประการของนักกิจกรรมที่รู้สึกว่าคุณทฤษฎีโดยสถาบันทางการเมืองในขณะนั้น เช่น สถาบันการเมืองที่หักหลังต่อคุณค่าของประชาธิปไตย แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณค่าก็ไม่ใช่เป้าหมายหลัก ขบวนการประเภทนี้พัฒนาขึ้นจากเงื่อนไขของการกีดกัน (Deprivation) ทั้งทางด้านสิทธิมนุษยชนในระบบการเมือง หรือการกีดกันที่สร้างความเหลื่อมล้ำในระบบเศรษฐกิจ การก่อร่างของขบวนการมักมาจากการที่นักศึกษามองเห็นทางเลือกใหม่ที่ดีกว่าในระบบเดิม อันส่งผลให้ระบบเก่าขาดความชอบธรรมโดยทั่วไปเกิดสาเหตุที่ระบบการเมืองไม่สามารถปรับตัวตามสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น ขบวนการประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ ขบวนการประชาธิปไตยในยุโรปตะวันออก เป็นต้น

3) *ขบวนการศึกษารื้อถอนด้านอัตลักษณ์ (Identity Radicalism Student Movement)* เป็นขบวนการที่ต้องการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม ให้ความสำคัญอย่างมากกับการรื้อถอนด้านอัตลักษณ์ (Identities) ระบบความคิด (Way of thinking) คุณค่า (Values) และภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Discursive practice) เป็นการเผชิญหน้ากับประเด็นที่ไม่ใช่แค่เกี่ยวข้องกับตัวนักศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงชุดความคิดต่างๆ ที่ครอบงำสังคมอยู่ ขบวนการประเภทนี้พัฒนาขึ้นจากเงื่อนไขของระบบแห่งการเลือกปฏิบัติอันมีรากฐานมาจากวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมภายในสังคมและวัฒนธรรมการกดขี่ที่มาจากภายนอก (เช่น สืบทอดจากยุคอาณานิคม) ประเด็นทางอัตลักษณ์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ เพศ สัญชาติ และลักษณะเฉพาะบุคคล อันนำไปสู่การเรียกร้องเกี่ยวกับเสรีภาพและการปลดปล่อย เพื่อให้หลุดพ้นจากการกดขี่เหล่านั้น

4) *ขบวนการนักศึกษาแนวปฏิวัติสังคม (Social Revolutionary Student Movement)* ซึ่งมีได้เพียงแค่เปลี่ยนแปลงทางการเมืองเท่านั้น หากแต่ต้องการรื้อถอนทั้งโครงสร้างและวัฒนธรรม ขบวนการประเภทนี้จึงพัฒนามาจากทั้งปัญหาการกีดกันเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งอาจรวมถึงประเด็นเรื่องชาตินิยมที่พยายามปลดปล่อยรัฐและสังคมจากจักรวรรดินิยมต่างชาติ เช่น ขบวนการนักศึกษามาร์กซิสต์ในจีน ขบวนการนักศึกษาอิหร่าน เป็นต้น

ความสำคัญของการศึกษาขึ้นนี้ ซึ่งนอกจากได้แบ่งประเภทของขบวนการนักศึกษาได้อย่างน่าสนใจแล้ว ยังสามารถอธิบายการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงขบวนการนักศึกษาจากประเภทหนึ่งไปสู่อีกประเภท

หนึ่ง อันอาจเกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางสังคมที่สอดคล้องตามทฤษฎี แต่กระนั้นงานชิ้นนี้ก็ยังมิจุดอ่อนตรงที่การจัดประเภทที่ชัดเจนเกินไป ทำให้การมองเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเป็นเรื่องที่หยุดนิ่ง ทั้งที่ขบวนการนักศึกษาเหล่านั้นอาจจัดอยู่ในหลายประเภทที่ซับซ้อนท่ามกลางเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นแนวโน้มมากกว่าที่จะสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง

2. ขบวนการนักศึกษาในการต่อต้านบริษัทมหาวิทยาลัย (Facing the Corporate University: The new wave of Student Movements in Europe)

งานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งของ Joseba Fernandez ได้ศึกษาขบวนการนักศึกษาที่แวดล้อมด้วยบริบทของการเปลี่ยนผ่านจากมหาวิทยาลัยมวลชน (Mass University) ไปสู่บริษัทมหาวิทยาลัย (Corporate University) ที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างบริการและเตรียมแรงงานเข้าสู่โครงสร้างการผลิตแบบหลังฟอर्ड (Post-Fordism) อันกระตุ้นให้เกิดคลื่นลูกใหม่ของการประท้วงโดยนักศึกษา (Fernández, 2014)

โครงสร้างการผลิตแบบหลังฟอर्ड คือ ระบบเศรษฐกิจที่เน้นผลิตสินค้าจำนวนมากแต่มีความแตกต่างหลากหลายสำหรับตลาดเฉพาะกลุ่ม ระบบแรงงานสัมพันธ์มีความยืดหยุ่น และการใช้แรงงานมีความเข้มข้นสูง ในขณะที่คนงานไร้ความมั่นคงในงานยิ่งกว่าเดิม เมื่อทุนนิยมพัฒนาความก้าวหน้าโดยอาศัยฐานของศาสตร์ความรู้ การผลิตความรู้จึงมีบทบาทในฐานะแกนกลางของการสะสมทุน และมหาวิทยาลัยก็เป็นกุญแจทางยุทธศาสตร์ที่กำหนดการเพิ่มผลผลิตที่สำคัญให้กับตลาดโลก มหาวิทยาลัยจึงต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจในระบบดังกล่าว

ภายหลังคลื่นการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาทั่วโลกในปี 1968 ทุนนิยมรูปแบบใหม่ก็กำลังเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้น มหาวิทยาลัยมวลชนซึ่งเคยมีบทบาทต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา กำลังพัฒนาไปสู่บริษัทมหาวิทยาลัยด้วยปัจจัยเร่ง คือ การผลิตบัณฑิตที่ถูกครอบงำด้วยความต้องการแรงงานด้านปัญญาประดิษฐ์ (Intellectual Work) การเพิ่มขึ้นของความร่วมมือด้านการวิจัยนานาชาติ ความต้องการแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้มหาวิทยาลัยกลายเป็นโรงงานผลิตความรู้ที่มีความไม่มั่นคง ดังนั้น เมื่อการศึกษากลายเป็นสินค้าหนึ่งที่ต้องบริโภค ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจึงเป็นนักศึกษาที่ต้องคำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจ (หนี้สิน) ในปัจจุบันและการงานของตัวเองในอนาคต ความกดดันดังกล่าวอาจกระตุ้นให้เกิดขบวนการนักศึกษาฝ่ายซ้ายขึ้นเพื่อต่อต้านผลกระทบจากค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา และต่อต้านความเป็นบริษัทมหาวิทยาลัยไปพร้อม ๆ กัน

มหาวิทยาลัยมวลชนดังกล่าวถือว่ามียุทธศาสตร์ที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ในแง่ของยุทธศาสตร์ที่จับต้องไม่ได้ มหาวิทยาลัยและคณะเอื้อให้เกิดความเป็นอัตลักษณ์หรือผลประโยชน์ร่วมกันของนักศึกษา และเป็นพื้นที่ที่นักศึกษาจะสามารถสะสมทุนทางสังคมได้ ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่จับต้องได้เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของนักศึกษา โดยเฉพาะเวลาและการใช้ชีวิต (Life-time) ที่เอื้อต่อการเกิดองค์การนักศึกษาเพื่อทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของนักศึกษาเอง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่เชิงกายภาพในมหาวิทยาลัย ที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนสร้างความสัมพันธ์ภายในขบวนการนักศึกษาและพัฒนาเครือข่ายของนักกิจกรรมด้วย

การเปลี่ยนผ่านไปสู่บรรษัทมหาวิทยาลัยส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ดังกล่าวของนักศึกษา เพราะมันได้เว่นคืนชีวิตนักศึกษาและพื้นที่การทำกิจกรรม ด้วยภาพชีวิตการทำงานในอนาคตที่มีดมัวและไม่มั่นคง ความกดดันที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยนี้ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาในระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่บรรษัทมหาวิทยาลัย มีลักษณะของความเป็นสถาบันต่ำและไม่เป็นทางการ เนื่องจากเป็นขบวนการนักศึกษาที่พัฒนาขึ้นจากความแตกต่างหลากหลาย ยืดหยุ่น ไม่แน่นอน รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่นักศึกษาได้รับมีมุมมองที่ต่างกัน อันส่งผลให้นักศึกษาแต่ละกลุ่มมีการตีความบริบททางสังคมและการเมืองที่ต่างกัน แต่กระนั้นก็ยังคงมีเป้าหมายในการเคลื่อนไหวร่วมกัน คือ (1) ต่อต้านการเรียนแบบหลักสูตรวิชาชีพที่รวบรัดเพื่อผลิตแรงงานตอบสนองต่อตลาดโดยตรง และ (2) การปกป้องพื้นที่ของความรู้และสัญลักษณ์ทางวิชาการของมหาวิทยาลัย ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ รวมเป็นการต่อต้านการแปรรูปมหาวิทยาลัยไปสู่ระบบตลาดนั่นเอง

หากขบวนการนักศึกษาที่มีบทบาทเข้มข้นในช่วงปี 1968 เกิดขึ้นในฐานะตัวเร่งปฏิริยาของสังคมภายใต้ความแตกต่างด้านประชากรและสถานการณ์ทางการเมืองในยุคนั้น นักศึกษาในปัจจุบัน ก็อาจเป็นตัวเร่งปฏิริยาที่สำคัญด้วยเช่นกัน เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่ อันได้แก่ การฝึกทักษะแรงงาน และความสามารถในการใช้สื่อดิจิทัลเสมือนจริงจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network) ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดรูปแบบการระดมทรัพยากรเพื่อการเคลื่อนไหวแบบใหม่ อันเป็นข้อได้เปรียบของนักศึกษายุคใหม่ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพวกเขา

แนวคิดทั้งสองที่กล่าวมา เป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปใช้เป็นการกรอบในการวิเคราะห์ถึงบทบาทของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2549 – 2557) ซึ่งพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เมื่อเทียบกับขบวนการนักศึกษาในช่วงทศวรรษก่อนหน้านี

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2549 – 2557 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือพิมพ์ และสื่อสังคมออนไลน์ อาทิ แฟนเพจของกลุ่มกิจกรรมนักศึกษา อีกส่วนหนึ่ง คือการสัมภาษณ์เชิงลึกแก่นักศึกษากลุ่มต่าง ๆ กว่า 20 คน โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-informants) จากเทคนิคแบบลูกโซ่ (Snowball Technique) ซึ่งเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ตามข้อมูลที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์ก่อนหน้า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ประกอบด้วยนักเคลื่อนไหวจากสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) กลุ่มกิจกรรมนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเครือข่ายนักศึกษาที่รวมกลุ่มเคลื่อนไหวเฉพาะประเด็น อาทิ กลุ่ม Anti-SOTUS เป็นต้น

ผลการวิจัย

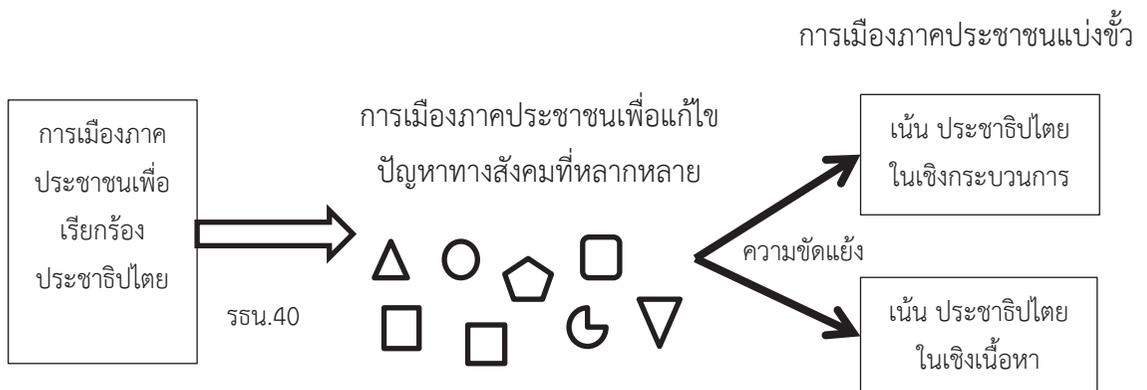
1. เจื่อนใจและบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของขบวนการนักศึกษาไทย

การศึกษาครั้งนี้พบว่า เจื่อนใจและบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของขบวนการนักศึกษาไทย ในช่วง พ.ศ. 2549 - 2557 ประกอบด้วย 4 ประเด็น ดังจะได้วิเคราะห์ตามลำดับ

1.1 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองของภาคประชาชนและโครงสร้างพันธมิตรภายในภาคประชาชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลต่อการโครงสร้างพันธมิตรและการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทย ดังนี้

1) ช่วงการสถาปนาการเมืองภาคประชาชน ระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2549 ซึ่งทำให้ความสนใจที่หลากหลายของขบวนการนักศึกษาในกลุ่มต่าง ๆ ถูกตอบสนอง ผ่านการกระจายตัวเข้าไปร่วมเคลื่อนไหวหนุนเสริมขบวนการภาคประชาชน และองค์กรภาคประชาสังคม (NGOs) เพื่อเรียกร้องในการแก้ไขปัญหาทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยยังมีองค์กรนำของขบวนการ คือ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) (Cheangsan, 2013) ซึ่งขบวนการนักศึกษาในห้วงดังกล่าว ให้ความสนใจการต่อสู้ในประเด็นเล็ก ๆ มากกว่าประเด็นเชิงโครงสร้างขนาดใหญ่ เนื่องจากกติกาดำเนินการตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ได้ทำหน้าที่เป็นหลักประกันของโครงสร้างทางการเมืองแบบประชาธิปไตยไว้แล้ว และถือเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการสถาปนาการเมืองภาคประชาชน หรือประชาธิปไตยเชิงเนื้อหา เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของกลุ่มต่าง ๆ อย่างทั่วถึง

2) ช่วงความขัดแย้งทางการเมือง ระหว่างปี พ.ศ. 2549 - 2553 ทำให้ขบวนการนักศึกษาในฐานะส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคมอื่น ๆ ปรับบทบาทและทิศทางการเคลื่อนไหว หันกลับไปให้ความสนใจการเมืองเชิงโครงสร้าง และปัญหาประชาธิปไตยอีกครั้ง โดยขบวนการนักศึกษาและขบวนการภาคประชาชนมิได้เป็นกลุ่มก้อนเดียวกันอีกต่อไป เนื่องจากความซับซ้อนของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การเมืองภาคประชาชนจึงปรับภูมิทัศน์เปลี่ยนรูปแบบกลายเป็นชั่วคราวระหว่างสี่เสื่อภายใต้ปัญหาว่าด้วยระบอบประชาธิปไตยในห้วงของความขัดแย้ง อันได้แก่ กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยเชิงกระบวนการเป็นหลัก (การเลือกตั้งและกระบวนการได้มาซึ่งรัฐบาลแบบประชาธิปไตย) เช่น กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยแห่งชาติ (นปช.) เป็นต้น กับกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยเชิงเนื้อหา (กระบวนการตรวจสอบและการมีส่วนร่วมทางการเมือง) จนบางครั้งเลือกที่จะละเลยกระบวนการได้มาซึ่งรัฐบาลแบบประชาธิปไตย เช่น เครือข่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น (Tamada, 2008) ดังที่ได้นำเสนอในรูปของแผนภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 2 : การปรับภูมิทัศน์ของการเมืองภาคประชาชน ระหว่างปี พ.ศ. 2549 - 2553

3) ช่วงการปฏิวัติทางเมือง ระหว่างปี พ.ศ. 2553 - 2557 หรือหลังเหตุการณ์ พฤษภาคม 2553 โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองของภาคประชาชนไทยอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ (1) ภาวะซังกันและหยุดการเคลื่อนไหวทางการเมืองชั่วคราวของขบวนการทางการเมืองแบบแบ่งขั้ว (พันธมิตรฯ - นปช.) (2) การเมืองภาคประชาชนแบบแบ่งขั้ว ลดระดับความเข้มข้นของการชุมนุม (3) ขบวนการภาคประชาชนกระจายไปให้ความสนใจกับประเด็นความเดือดร้อนอื่น ๆ ของประชาชนอีกครั้ง และ (4) ขบวนการภาคประชาชนบางส่วน หันไปให้ความสนใจกับประเด็นการเมืองเชิงอัตลักษณ์ และการเมืองของคนชายขอบมากขึ้น ซึ่งโดยภาพรวม คือการปรับประเด็นการเคลื่อนไหวไปสู่ประเด็นความเดือดร้อนเฉพาะกลุ่ม ดังเช่นในช่วงก่อน พ.ศ. 2549

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนส่วนที่ เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาไทยอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ 1) ขบวนการนักศึกษามีการเคลื่อนไหวทางการเมืองแปรผันตรงกับระดับความเข้มข้นของสถานการณ์ทางการเมือง กล่าวคือ ขบวนการนักศึกษาจะเคลื่อนไหวแสดงท่าทีตอบโต้ต่อเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นหลัก โดยเมื่อตัวละครทางการเมืองอย่างรัฐบาลหรือขบวนการภาคประชาชนมีการเคลื่อนไหว ขบวนการนักศึกษาก็จะมีท่าทีหรือการแสดงออกตามมาด้วย พิจารณาได้จากความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยในปี พ.ศ. 2551 และ 2553 ซึ่งตรงกับเหตุการณ์ชุมนุมใหญ่ทางการเมือง

2) โครงสร้างพันธมิตรระหว่างขบวนการนักศึกษา กับ NGOs มีการจัดรูปใหม่ตามขั้วทางการเมืองและการวิเคราะห์ปัญหาว่าด้วยประชาธิปไตยไทยข้างต้น ดังเช่นกรณี เครือข่ายเยาวชนกัญชาติ (Young PAD.) ร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มพันธมิตรฯ ในปี พ.ศ. 2551 - 2552 หรือ สนท. ไปร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่ม นปช. ในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม 2553 หรือมีเช่นนั้นก็อาจเป็นประเภทที่สวอนท่าที่ไม่เลือกเคลื่อนไหวกับขั้วใดขั้วหนึ่ง

นอกจากนี้ โครงสร้างความขัดแย้งทางการเมืองยังส่งผลกระทบต่อขบวนการนักศึกษาที่เข้าไปร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว โดยมีข้อสังเกตอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ (1) ขบวนการภาคประชาชนตกอยู่ในสภาพแตกแยก ถูกวิพากษ์วิจารณ์ความชอบธรรมในการเคลื่อนไหว และไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหว ภายใต้บริบทดังกล่าวส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาที่เข้าไปร่วมเคลื่อนไหวประสบปัญหาตกต่ำตามไปด้วย (2) ขบวนการนักศึกษาที่เข้าไปร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการภาคประชาชนในการเมืองแบบแบ่งขั้วมีลักษณะกระจัดกระจาย ไร้พลัง และไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญแต่ประการใด นอกจากทำหน้าที่สนับสนุนด้านความชอบธรรมของแต่ละขั้วเท่านั้น และ (3) องค์กรกลางนักศึกษา อย่าง สนท. องค์กรนักศึกษา และสถานศึกษา มักมีความอ่อนไหวต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบแบ่งขั้วมากกว่ากลุ่มอิสระหรือเครือข่ายเฉพาะกิจ เนื่องจากองค์กรกลางเหล่านี้เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และภาพความเป็นตัวแทนของขบวนการนักศึกษาทั้งประเทศ

1.2 ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและสื่อใหม่ อาจเรียกได้ว่าเติบโตมาพร้อมกับขบวนการนักศึกษาสมัยใหม่ ตั้งแต่การปฏิวัติเว็บไซต์ ด้วยแนวคิด Web 2.0 (พ.ศ. 2545) มาจนถึง Facebook (พ.ศ. 2547) Youtube (พ.ศ. 2548) และ Twitter (พ.ศ. 2549) โดยขบวนการนักศึกษามีข้อได้เปรียบมากกว่าขบวนการอื่น ๆ ตรงที่ความเป็นคนรุ่นใหม่ที่กำลังทันเทคโนโลยีก่อน และพยายาม

แสวงหาประโยชน์สูงสุดจากการติดตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง ในฐานะทรัพยากรหนึ่งของการขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมตามทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) และการมีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความชำนาญเฉพาะด้านเข้ามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กร (Tactic knowledge) ตั้งแต่การใช้เพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ ไปจนถึงการเคลื่อนไหวแบบกลุ่มออนไลน์ (Online Group Movement) (Shirky, 2009) และถือเป็นทรัพยากรสำคัญที่ทำให้รูปแบบการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก

1.3 อิทธิพลทางความคิดระหว่างนักวิชาการปัญญาชนที่มีต่อขบวนการนักศึกษา ซึ่งเกิดจาก

(1) ภาวะไร้ที่พึ่งทางความคิดและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา จากภูมิทัศน์ทางการเมืองของการเมืองภาคประชาชนที่เปลี่ยนไป (2) ภาวะไร้ที่พึ่งทางอุดมการณ์ของขบวนการนักศึกษา และ (3) การก้าวเข้าไปมีบทบาทชี้นำสังคมของบรรดานักวิชาการปัญญาชนในช่วงวิกฤติการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีความน่าเชื่อถือและมีบทบาทที่เชื่อมโยงกับนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย จึงทำให้นักกิจกรรมนักศึกษาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากบรรดานักวิชาการในมหาวิทยาลัยอย่างมาก เช่น กลุ่มนิติราษฎร์ กลุ่มสยามประชาภิวัฒน์ เป็นต้น จนกระทั่งกลายเป็นการเคลื่อนไหวร่วมกันในนามของเครือข่ายนักวิชาการ-นักศึกษา-ปัญญาชน ซึ่งผนวกเอาเครือข่ายภาคประชาชน นักวิชาการอิสระ และสื่อมวลชนเข้าไปด้วย โดยขบวนการนักศึกษาทำหน้าที่เป็นหน่วยปฏิบัติการในเครือข่าย อาทิ ในคณะกรรมการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญา ม.112 (ครก. 112) (พ.ศ. 2555) และสมัชชาปกป้องประชาธิปไตย (สปป.) (พ.ศ. 2557) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เครือข่ายที่เกิดขึ้นได้กลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของการส่งไม้ต่อสู่การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในการต่อต้านการรัฐประหาร 22 พฤษภาคม 2557 ในเวลาต่อมา

1.4 มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ (มหาวิทยาลัยนอกระบบ) เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้นักกิจกรรมนักศึกษาหันมาให้ความสนใจกับประเด็นที่เป็นผลกระทบต่อพวกเขาโดยตรงมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่การออกนอกระบบในเชิงกฎหมาย หรือการพิจารณา ร่าง พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ในรัฐสภาเท่านั้น แต่รวมไปถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงมหาวิทยาลัยไปสู่ความเป็นเอกชนหรือบรรษัทมหาวิทยาลัย (Corporate University) (Fernández, 2014) มากขึ้น เช่น การปรับขึ้นค่าหน่วยกิต การปรับหลักสูตรตามความต้องการของตลาด การแปรรูปสาธารณูปโภคภายในมหาวิทยาลัย เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงระยะแรก คือ ขบวนการนักศึกษาได้สร้างเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้านการออกนอกระบบอย่างจริงจัง โดยดำเนินการคัดค้านทั้งในเชิงกฎหมาย หรือกระบวนการเสนอร่างกฎหมายมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงภายในมหาวิทยาลัยที่มีความเป็นเอกชนมากขึ้น

แต่กระนั้น แนวโน้มระยะยาวก็เริ่มเห็นผลลัพธ์ที่ไม่ตรงกับการคาดคะเนของ Fernández กล่าวคือ แทนที่การเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นบรรษัทมหาวิทยาลัย (Corporate University) จะกระตุ้นให้ขบวนการนักศึกษาออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านอย่างแข็งขัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในระยะยาวเมื่อการเปลี่ยนผ่านเริ่มเข้าสู่รูปเข้ารอยกลับส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาอ่อนกำลังลงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ นักศึกษาโดยทั่วไปให้ความสนใจทำกิจกรรมทางการเมืองน้อยลง เนื่องจากนักศึกษามีต้นทุนที่ต้องใช้ในการยับ

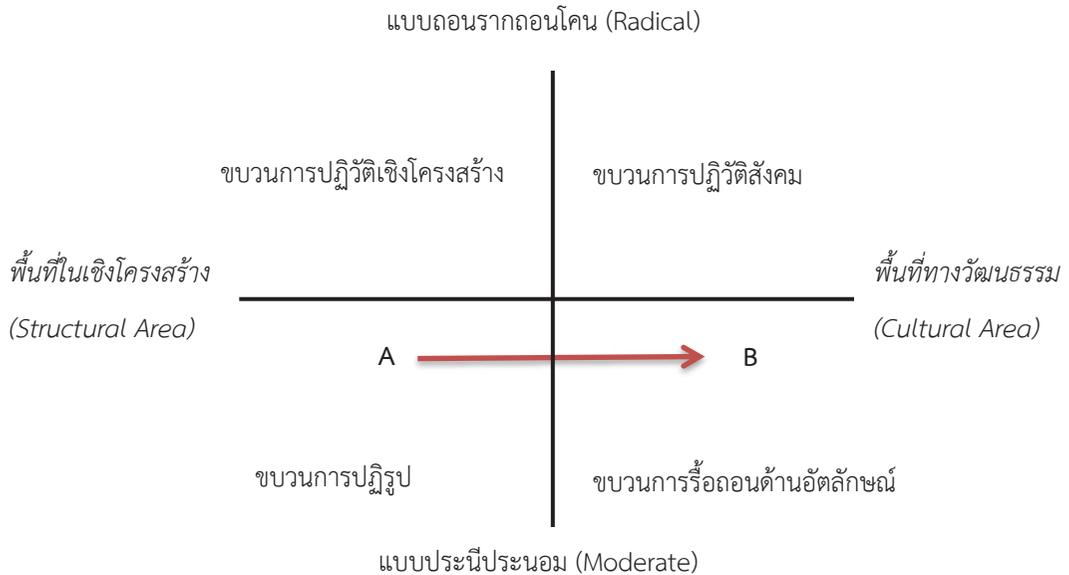
ฐานะมากขึ้นบนสังคมแห่งการแข่งขัน ทั้งค่าใช้จ่ายในการเรียนมหาวิทยาลัยนอกระบบที่เพิ่มสูงขึ้น และเมื่อจบออกไปก็หางานทำได้ยากกว่าในอดีตอย่างเทียบกันไม่ได้

2. ลักษณะสำคัญของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงความขัดแย้งทางการเมือง

การศึกษาครั้งนี้พบว่าขบวนการนักศึกษาในช่วง พ.ศ. 2549 – 2557 มีลักษณะสำคัญที่น่าสนใจ ดังนี้

2.1 ด้านประเด็นการเคลื่อนไหว

ขณะที่สังคมกำลังให้ความสนใจประเด็นทางการเมืองเป็นหลัก โดยเฉพาะการเมืองภาคประชาชนระหว่างสี่ ที่ปรากฏเป็นข่าวเด่นตามหน้าสื่อ แต่ขบวนการนักศึกษากลับมีความสนใจที่จะเคลื่อนไหวในประเด็นอื่นด้วย อันเกิดจากความสนใจที่หลากหลายของตัวนักศึกษาเอง ประกอบกับความเปื้อนหน่ายในความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองแบบแบ่งขั้ว ที่บางครั้งมีแต่จะป้ายสีใส่กัน ขบวนการนักศึกษาในระยะหนึ่งเลือกที่จะถอยห่างจากพื้นที่การเคลื่อนไหวทางการเมืองเชิงโครงสร้าง (Structural Area) เช่น อำนาจรัฐ นโยบายทางเศรษฐกิจ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฯลฯ และกลับไปมองหาการเคลื่อนไหวในพื้นที่เชิงวัฒนธรรมมากขึ้น (Cultural Area) เช่น การแต่งกาย การกีดกันทางเพศ หรือ คนชายขอบ เป็นต้น ซึ่งหากวิเคราะห์ตามตัวแบบของ Gill และ DeFronzo แล้ว ขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงปี พ.ศ. 2553 – 2557 ก็คงกำลังอยู่ในระยะของการเคลื่อนไหวจาก ขบวนการนักศึกษาแนวปฏิรูป (Reform Movements) ซึ่งให้ความสำคัญกับประเด็นเชิงนโยบายและโครงสร้างทางการเมือง ไปสู่ ขบวนการนักศึกษารื้อถอนด้านอัตลักษณ์ (Identity Radicalism Student Movement) ซึ่งให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวเชิงอัตลักษณ์มากกว่า ดังปรากฏในแผนภูมิ ดังนี้

ภาพที่ 3 : กรอบวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาไทย (พ.ศ. 2553 - 2557)

(แปลงมาจาก Gill และ DeFronzo. 2009)

กรณีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้สังเกตได้ตั้งกรณี การเคลื่อนไหวเรียกร้องประเด็นชุดนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2554) การเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อต้านทรกมนักเรียน (พ.ศ. 2554) หรือ การเคลื่อนไหวต่อต้านการรับน้องประชุมเชียร์ที่เข้มข้นในปี พ.ศ. 2556 อย่างไรก็ตาม นี่ไม่ใช่ครั้งแรกที่ ขบวนการนักศึกษาเคลื่อนไหวหรือให้ความสนใจในประเด็นดังกล่าว หากแต่การเคลื่อนไหวของขบวนการ นักศึกษานั้น มีทิศทางเคลื่อนไหวที่ค่อนข้างแปรผันตามจังหวะของสถานการณ์ทางการเมืองภายนอก มหาวิทยาลัย

กล่าวคือ ในช่วงที่การเมืองภายนอกเข้มข้น หน้าที่ของขบวนการนักศึกษาคือการตอบโต้และ ประชดจตุยติดต่อเหตุการณ์หรือนโยบายสำคัญในลักษณะของการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ แต่หาก ช่วงใดที่สถานการณ์ทางการเมืองดูเบาบางลงชั่วขณะ เงื่อนไขการตมผลึกทางความคิดเปลี่ยนจากนั้น ปัญหาในเชิงนโยบายและโครงสร้าง กลายเป็นปัญหาอันเกิดจากนิยามประชาธิปไตย และเงื่อนไขของ ระบบแห่งการเลือกปฏิบัติ อันเป็นแบบแผนมาจากรากฐานทางวัฒนธรรม (Culturally Rooted Pattern of Systematic Discrimination System) ประเด็นการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาดังกล่าวจึง เปลี่ยนไปด้วย

Gill และ DeFronzo มองว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดขบวนการนักศึกษาแนวปฏิรูป คือ ระบอบการปกครองที่มีความเป็นประชาธิปไตย ดังจะพบว่าในช่วง พ.ศ. 2540 - 2549 ขบวนการ นักศึกษาทำหน้าที่เป็นองค์กรสนับสนุนเครือข่ายภาคประชาชนต่างๆ ในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ต่อมา เมื่อระบอบประชาธิปไตยตกอยู่ในสภาวะสั่นคลอน และความสับสนของภาคประชาชนที่มีการนิยาม ประชาธิปไตยแตกต่างกัน บริบทดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อขบวนการนักศึกษาอย่างมาก กล่าวคือ เมื่อ การต่อสู้แข็งขันของขบวนการนักศึกษาเพื่อปกป้องพื้นที่และระบอบประชาธิปไตยในห้วงปี พ.ศ. 2550 - 2553 ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากนิยามประชาธิปไตยได้กลายเป็นข้อขัดแย้งและถูกตั้งคำถามถึง ความเหมาะสมเสียเอง สิ่งที่หลงเหลืออยู่คือ ความหมายของประชาธิปไตยที่คลุมเครือ ในขณะที่ปัญหา การเลือกปฏิบัติและความไม่เป็นธรรมยังคงมีอยู่ดาษดื่น สภาวะถดถอยดังกล่าวกระตุ้นให้ขบวนการ นักศึกษาหันเหความสนใจไปต่อสู้ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมมากขึ้น เคลื่อนไปสู่ขบวนการรื้อถอนด้านอัต ลักษณ์ ในห้วงปี พ.ศ. 2553 - 2557 ซึ่งมีแนวคิดด้านเสรีภาพและการปลดปล่อย (Freedom and Liberation) เป็นหลักการสำคัญในการเคลื่อนไหว

เวลาดังกล่าว จึงเป็นช่วงที่ขบวนการนักศึกษาได้หันกลับมาในมหาวิทยาลัย ชุมชน หรือหนังสือ เพื่อพุมฟักความคิดและตมผลึกทางความคิดบางอย่างให้กับตัวขบวนการเอง หรือแม้กระทั่งตั้งคำถามกับ สังคมที่พวกเขากำลังเคลื่อนไหวอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งสังคมมหาวิทยาลัย ไปจนถึงในชุมชนที่พวกเขา ปฏิบัติการอยู่ (1) ตั้งแต่การเรียกร้องด้านอัตลักษณ์ให้กับตัวนักศึกษา เช่น การปฏิรูปเรื่องระบบการรับ น้อง (SOTUS) การต่อต้านการบังคับแต่งชุดนักศึกษา เป็นต้น (2) ไปจนถึงการสร้างฐานมวลชนและ เคลื่อนไหวกับชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อนิยามอำนาจในการจัดการทรัพยากรใหม่ เช่น กรณีการเคลื่อนไหว คัดค้านเหมืองแร่ทองคำของกลุ่มดาวดิน มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น (3) รวมไปถึงการต่อสู้บนพื้นที่ ทางวัฒนธรรมในการช่วงชิงความหมายและค่านิยมของคำว่าประชาธิปไตยอีกครั้ง อย่างกรณี นักศึกษา กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย (LLTD) และเครือข่าย เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องค่านิยม

ประชาธิปไตยในแบบ “คนเท่ากัน” ในปี พ.ศ. 2557 เป็นต้น แต่ทว่าเรื่องราวเล็ก ๆ เหล่านี้กลับกลายเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ เมื่อขบวนการนักศึกษามีปัจจัยด้านเครื่องมือในการเคลื่อนไหวชนิดใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง อันได้แก่ สื่อใหม่หรือสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ที่สามารถทำให้การเคลื่อนไหวภายในพื้นที่แคบ ๆ ออกไปสู่โลกกว้างได้แค่เพียงปลายนิ้วมือ

2.2 ด้านโครงสร้างของขบวนการ

องค์กรกลางของนักศึกษาที่มีความเป็นทางการอย่าง สนนท. องค์กรนักศึกษา หรือสภานักศึกษา จัดเป็นองค์กรที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากความขัดแย้งทางการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา และเมื่อความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสีทวีความเข้มข้นและดำเนินไปอย่างยืดเยื้อ ก็ยิ่งส่งผลให้องค์กรที่เป็นทางการของนักศึกษาตกอยู่ในกับดักที่หาทางออกได้ยาก 3 ประการ กล่าวคือ (1) ปัญหาว่าด้วยมติขององค์กร ซึ่งเกิดจากสมาชิกและความคิดเห็นทางการเมืองที่หลากหลาย เมื่อต้องการเคลื่อนไหวในเชิงองค์กร หรือในนามองค์กร จึงอาจทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในองค์กรตามมา เช่น กรณีออกแถลงการณ์ 2 ฉบับซ้ำซ้อนกันของ อมธ. ต่อเหตุการณ์สลายการชุมนุมกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย 7 ตุลาคม 2551 ซึ่งมีเนื้อหาและข้อเรียกร้องไปกันคนละทิศทาง อันแสดงให้เห็นถึงความไม่เห็นพ้องและรอยปริแยกขององค์กร (2) การแสดงท่าทีทางการเมืองที่ชัดเจนขององค์กรกลางเหล่านั้น ส่งผลกระทบให้เกิดความไม่พอใจต่อสาธารณชนหรือนักศึกษาฝั่งใดฝั่งหนึ่งที่คาดหวังต่อองค์กรกลางในทิศทางตรงข้าม และ (3) ปัญหาว่าด้วยความชอบธรรมขององค์กรกลางนักศึกษา ที่อาจถูกตั้งคำถามและลดความชอบธรรมลงจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในห้วงของความขัดแย้งดังกล่าว โดยเฉพาะองค์กรที่มีผู้บริหารหรือสมาชิกขององค์กรมาจากการเลือกตั้ง หรือทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนักศึกษา เช่น องค์กรนักศึกษา สภานักศึกษา เป็นต้น

ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มอิสระภายในรั้วมหาวิทยาลัยที่หลากหลาย และสามารถตอบโต้ภัยต่อการทำกิจกรรมของแต่ละปัจเจกได้ตรงเป่ามากกว่า กล่าวคือ ในขณะที่องค์กรกลางของนักศึกษาแบบเดิมอย่างองค์กรนักศึกษา หรือ สนนท. ที่มีโครงสร้างแข็งทื่อและใหญ่เทอะทะ รวมถึงมีวัฒนธรรมองค์กรที่ไม่ยืดหยุ่นและไม่สามารถปรับตัวเพื่อเคลื่อนไหวภายใต้บริบทความคิดทางการเมืองแบบแบ่งขั้ว หรือความหลากหลายทางความคิดได้ ในขณะที่นักศึกษาปัจจุบันมีประเด็นความต้องการที่หลากหลาย โครงสร้างกิจกรรมนักศึกษาแบบเดิมจึงไม่สามารถตอบโจทย์ของพวกเขาได้ ประกอบกับอิทธิพลของสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้ามาเป็นเครื่องมือทำให้องค์กรขนาดเล็กสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มอิสระเหล่านี้จึงกลายมาเป็นทางเลือกใหม่ให้กับนักกิจกรรมนักศึกษาที่ต้องการเคลื่อนไหวในประเด็นต่าง ๆ ที่หลากหลายและเฉพาะเจาะจง

ยกตัวอย่างเช่น ถ้าในอดีตต้องการจะเคลื่อนไหวเรื่องการต่อต้านการรับน้องที่รุนแรง สิ่งที่ทำเป็นอย่างแรก คือ ต้องรวบรวมสมัครพรรคพวก ตั้งกลุ่มขึ้นมา จัดเสวนา ชูป้ายเรียกร้อง ยื่นหนังสือให้อธิการบดี หรือผู้มีอำนาจมาจัดการ ซึ่งจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่ปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารได้ทำให้การเคลื่อนไหวไม่จำเป็นต้องพึ่งกลุ่มหรือองค์กรอีกต่อไป หากแต่อาจเป็นเพียงนักกิจกรรมเพียงคนเดียว ที่ก่อตั้งกลุ่มหรือเครือข่ายในเฟซบุ๊ก หรือสร้างประเด็นให้ประชาชนเข้าไป

ติดตามในแผนเพจ ก็สามารถเคลื่อนไหวประเด็นต่าง ๆ ให้เกิดความสั่นคลอนและเปลี่ยนแปลงต่อระบบได้มากกว่ากลุ่มแรกเสียอีก

ในอีกแง่ ปัจจัยภายในองค์กรของกลุ่มอิสระเองก็เอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคใหม่เช่นกัน ตั้งแต่การทำงานเป็นทีม การไม่มีผู้นำที่เป็นทางการ การไม่มีสายบังคับบัญชา การทำงานที่ไม่ยึดติดกับตำแหน่งและโครงสร้าง รวมทั้งไม่ต้องมีสมาชิกจำนวนมาก ๆ โดยกลุ่มอิสระมองว่าตัวกิจกรรมเป็นแรงจูงใจ และความสำเร็จเป็นรางวัลสำหรับการทำงานโดยตัวมันเอง ในขณะที่ตัววัฒนธรรมองค์การของกลุ่มอิสระบางกลุ่มยังเน้นการคิดนอกกรอบและท้าทายแบบแผนเดิม ๆ ของการเคลื่อนไหว รวมทั้งแฝงไปด้วยความคิดเสรีนิยมใหม่ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพ สนับสนุนการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับตลาดและโลกทุนนิยม เช่น แนวคิดการตลาดเพื่อสังคม (Social Marketing) แนวคิดการระดมทุนจากสาธารณชน เป็นต้น

กลุ่มเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้ง่ายในระยะหลังนี้ ไม่เพียงแต่เป็นการตอบสนองนักศึกษาในฐานะปัจเจกชนที่มีความต้องการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย แต่ในอีกแง่หนึ่งมันยังเป็นการแข่งขันของขบวนการนักศึกษาด้วย ซึ่งหากมองในมุมของการระดมทรัพยากรแล้ว หากนักศึกษา แหล่งทุนสนับสนุน หรือช่องทางในการเผยแพร่ ถือเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งในการเคลื่อนไหวทางสังคม การแข่งขันในที่นี้จึงหมายถึงการแย่งชิงทรัพยากรเหล่านี้ให้มาเข้าร่วมหรือสนับสนุนกลุ่มของตน ดังนั้น เมื่อองค์กรอิสระที่เคลื่อนไหวทางการเมืองมีจำนวนเพิ่มขึ้น การเคลื่อนไหวเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนการแย่งชิงทรัพยากรอีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ทรัพยากรจะตกเป็นขององค์กรที่มีชื่อเสียงกว่า เคลื่อนไหวตรงใจนักศึกษาหรือผู้สนับสนุนมากกว่า ซึ่งในมิตินี้ การแข่งขันเหล่านี้จึงเป็นทั้งความบันเทิงและแรงผลักดันให้แต่ละกลุ่มมีการปรับตัวและผลิตผลงานออกสู่สังคมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งนับว่าเป็นพัฒนาการท่ามกลางความบังเอิญที่น่าพึงพอใจของขบวนการนักศึกษาในปัจจุบัน

นอกจากนี้ หากมองรูปแบบขององค์กรในการเคลื่อนไหวภายใต้ทฤษฎีระดมทรัพยากร จะพบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษามีแนวโน้มจะเป็นองค์กรแบบเครือข่าย ในรูปแบบอุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม (Social Movement Industrialization: SMI) มากขึ้น ภายใต้บริบทที่องค์กรที่เป็นทางการไม่สามารถตอบโจทย์การเมืองสมัยใหม่ได้ ส่งผลให้องค์กรแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีขนาดไม่ใหญ่พอที่จะขับเคลื่อนประเด็นใหญ่ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น วิธีที่จะทำให้องค์กรเหล่านี้สามารถประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวประเด็นที่ใหญ่และกว้างกว่าได้ จึงหนีไม่พ้นการพยายามสร้างเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการเพื่อเคลื่อนไหวเฉพาะประเด็น เปรียบเสมือนการเพิ่มความเข้มแข็งของขบวนการนักศึกษาในลักษณะใยแมงมุม (Spider Web) ที่มีจุดตัดร่วมกันบางประเด็นและขยายความร่วมมือออกไปในลักษณะการแบ่งปันทรัพยากรการเคลื่อนไหวร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรบุคคลของแต่ละกลุ่มกิจกรรม ดังที่เกิดขึ้นในกรณีของเครือข่ายการเคลื่อนไหวเรื่องมหาวิทยาลัยนอกระบบนั่นเอง

3. ด้านการระดมทรัพยากร

การระดมทรัพยากรรูปแบบใหม่ เป็นอีกหนึ่งนวัตกรรมของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ขบวนการนักศึกษาไทยนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการระดมทรัพยากรในห้วงความ

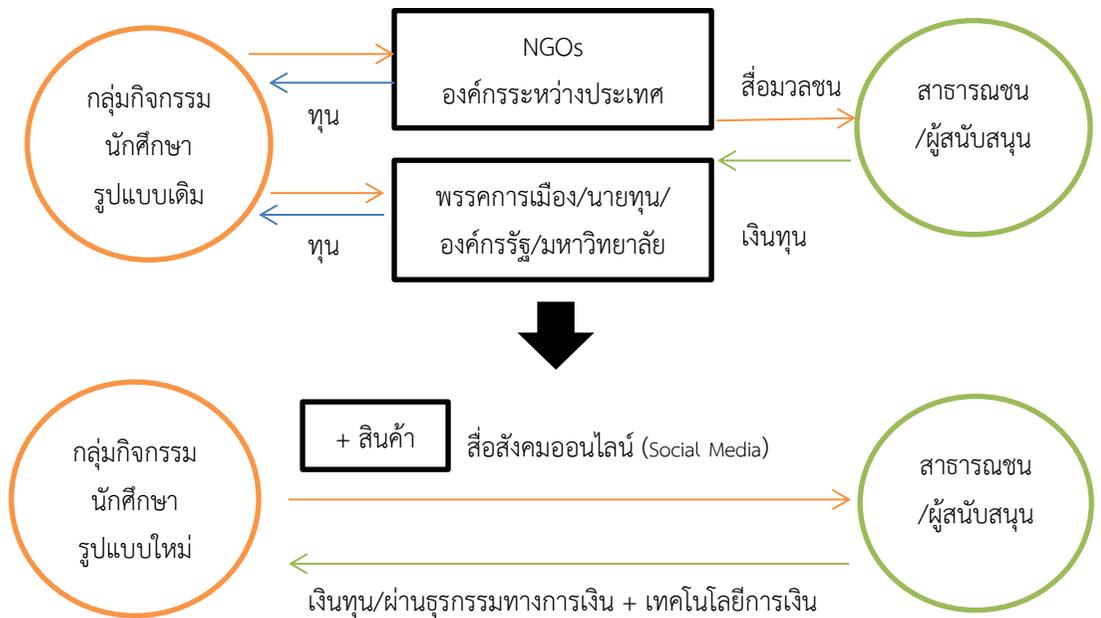
ขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสีเข้มขึ้น (พ.ศ. 2549 - 2553) ที่ทำให้โครงสร้างพันธมิตรทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาเปลี่ยนไป กล่าวคือ (1) ทั้งนักกิจกรรมนักศึกษาและนักศึกษาทั่วไปมีแนวโน้มแสดงท่าทีถอยห่างจากประเด็นการเคลื่อนไหวด้านการเมืองมากขึ้น เนื่องจากองค์กรประสานงานของขบวนการนักศึกษาอย่าง สนท. ขาดความชอบธรรมในการเป็นตัวแทน ในขณะที่นักกิจกรรมนักศึกษาไม่สามารถยอมรับการเมืองแบบแบ่งขั้วได้ไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง และความรุนแรงทางการเมืองทำให้นักศึกษาโดยทั่วไปหันกลับความรุนแรงและมองการเมืองในแง่ลบ (2) ส่วนในด้านการระดมทุน ภาวะการพึ่งพิงด้านเงินทุนจากองค์กรภายนอกเริ่มเกิดปัญหา เมื่อขบวนการนักศึกษาไม่ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากโครงสร้างพันธมิตรเดิม ส่วนการพึ่งพิงเงินทุนจากมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานราชการอื่น ๆ ก็อาจทำให้เนื้อหาของการจัดกิจกรรมถูกตีกรอบภายใต้อคติและความขัดแย้งทางการเมือง รวมทั้งการแสวงหาเงินทุนจากองค์กรเอกชน (Sponsor) เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในห้วงความขัดแย้งก็ไม่สามารถทำได้

ดังนั้น ปัญหาว่าด้วยการระดมทรัพยากรที่ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเคลื่อนไหว ทั้งด้านกำลังคนและเงินทุน ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาหรือองค์กรนักศึกษาในช่วงหลังปี พ.ศ. 2553 เกิดการปรับรูปแบบการระดมทรัพยากร ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับ

3.1 การระดมทรัพยากรบุคคล โดย (1) จากการให้ความสำคัญกับการระดมมวลชนในเชิงปริมาณ และจำนวนคนที่มาร่วมแสดงออก ในช่วงที่การชุมนุมข้างถนนเป็นยุทธวิธีหลักของขบวนการภาคประชาชน (พ.ศ. 2540 – 2549) ไปจนถึงช่วงการเมืองระหว่างสีเมื่อความขัดแย้งทางการเมืองเข้มข้น (พ.ศ. 2549 – 2553) เปลี่ยนเป็นการให้ความสำคัญกับคุณภาพของทรัพยากรบุคคลเหล่านั้นมากกว่า โดยเฉพาะในช่วงของการปรับตัวหลังจากนั้น (พ.ศ. 2553 - 2557) หรืออาจกล่าวได้ว่า ทักษะความสามารถของนักกิจกรรมภายในขบวนการ ตลอดจนการดึงเอาทักษะเหล่านั้นมาใช้ในการเคลื่อนไหวกลายเป็นประเด็นสำคัญของการระดมทรัพยากรบุคคล (2) ส่วนกระบวนการระดมคน หรือการจัดตั้งองค์กรของขบวนการนักศึกษา (Organized) ในแบบเดิมที่เคยกระทำผ่านการถ่ายทอดทางความคิด (จัดตั้ง) และมักดำเนินการโดยรุ่นพี่นักกิจกรรมและบรรดา NGOs ที่มุ่งใจนักศึกษาให้เข้าร่วมผ่านการกำหนดตำแหน่งโครงสร้างในองค์กร เช่น ตำแหน่งเลขาธิการ ประธานกลุ่ม เป็นต้น เปลี่ยนเป็นองค์กรนักศึกษาที่เปิดกว้างมากขึ้น (Open) เปิดรับสมาชิกในลักษณะของการประชาสัมพันธ์ให้มาร่วมทำงานโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกขององค์กร แต่มีแรงจูงใจของการเข้าร่วมอยู่ที่การสร้างรางวัลเชิงคุณค่าผ่านเป้าหมายของกิจกรรม (Reward) หรือผลลัพธ์ของการเคลื่อนไหว เพื่อให้ให้นักกิจกรรมเห็นความสำเร็จของขบวนการสามารถบรรลุเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็ให้พวกเขาได้ทำงานตามความถนัดและใช้ความสามารถให้เกิดประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการด้วย

3.2 การระดมทรัพยากรทุนรูปแบบใหม่ ทั้งทรัพยากรทางวัตถุ (Material Resource) และทุนเงินตรา (Financial Capital) อันเป็นนวัตกรรมที่เกิดจากความต้องการ (1) ลดการพึ่งพิงทุนในการเคลื่อนไหวจากองค์กรภายนอก ทั้ง NGOs พรรคการเมือง ภาคราชการ กลุ่มทุนที่หวังผลทางการเมืองและมหาวิทยาลัย เปลี่ยนเป็นพึ่งพิงทุนจากสาธารณชนและผู้สนับสนุนชาจรมากขึ้น ผ่านการติดต่อสื่อสารผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งได้ตัดองค์กรภายนอกอื่น ๆ เหล่านี้ออกจากกระบวนการระดมทรัพยากร (2)

เปลี่ยนจากการระดมทรัพยากรที่เน้นการอุปถัมภ์ (Patronage) มาเป็นการระดมจากผู้สนับสนุน (Aggregation) โดยตรง และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรที่มีอยู่ (Self-Production) รวมถึงเอาแนวคิดการระดมทุนจากสาธารณชน (Crowd Funding) มาใช้ด้วย ตัวอย่างเช่น การทำสินค้าจำหน่ายเพื่อระดมทุน การขายโปสการ์ดรำลึก โดยเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ทางการเมืองนำไปขายพร้อมกับสินค้าด้วย เป็นต้น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวแบบการตลาดเพื่อสังคม (Social Marketing) ที่ผสมผสานความเป็นธุรกิจเข้ากับการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังแผนภูมิด้านล่างนี้

ภาพที่ 4 : การระดมทรัพยากรทุนรูปแบบใหม่

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวของขบวนการนักศึกษาไทยในด้านการระดมทรัพยากรนั้น ยังคงมีข้อกังวลดังที่ McCarthy และ Zahl (Referred in Pintoptang, 2009) ตั้งข้อสังเกตว่า การที่องค์กรของขบวนการต้องพึ่งผู้สนับสนุนชาวมกเกินไป อาจทำให้องค์กรเกิดความไม่มั่นคง เนื่องจากผู้สนับสนุนเหล่านี้เปลี่ยนใจได้ง่าย และอาจถอนการสนับสนุนไปให้การสนับสนุนขบวนการอื่น ๆ แทน ดังนั้นการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ผลงานเพื่อการระดมทุนจึงกลายเป็นกิจกรรมหลักขององค์กรขบวนการนักศึกษาแบบใหม่นี้ ดังที่กลุ่มอิสระในหลายมหาวิทยาลัยต่างก็จัดทำแฟนเพจเฟซบุ๊กของตนเอง เพื่อประชาสัมพันธ์ผลงาน และขายสินค้านำระดมทุนอยู่เสมอ

4. การเปลี่ยนแปลงด้านยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยได้มีการเปลี่ยนแปลง 2 ช่วง คือ ระหว่างช่วง พ.ศ. 2549 - 2553 กับช่วง พ.ศ. 2553 - 2557 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้านหนึ่งเกิดจากผลกระทบของช่องทางสื่อสารโดยสื่อใหม่ต่าง ๆ แต่อีกประการคือการเปลี่ยนจุดยืน (Positioning) ของขบวนการนักศึกษาไทยจาก “การสนับสนุนด้านความชอบธรรมให้กับขบวนการภาคประชาชนแบบแบ่งขั้ว” เป็น “การเคลื่อนไหวอยู่ในอาณาบริเวณของตนเองมากขึ้น แต่ยังเป็นคนจุดกระแส สร้างพื้นที่ ทำให้เกิดเสียงขึ้นในพื้นที่สาธารณะในประเด็นทางสังคมต่าง ๆ” โดยมีการปรับเปลี่ยนการแสดงออก 3 ประการหลัก ๆ ได้แก่ (1) การลดความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือหลักในการเคลื่อนไหว แต่หันมาใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) มากขึ้น โดยมีความคิดสร้างสรรค์เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวประสบความสำเร็จ (2) เน้นการสื่อสารเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมากกว่าการระดมมวลชนเพื่อสนับสนุนขบวนการภาคประชาชนในการต่อรองแย่งชิงอำนาจรัฐ และ (3) ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการติดต่อประสานงานเพื่อกำหนดการเคลื่อนไหวภายในขบวนการ

ยุทธวิธีหลักในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาในห้วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์แบบใหม่ ซึ่งมีความซับซ้อนและแหลมคมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นยุทธวิธีที่ให้ความสำคัญตั้งแต่การคัดเลือกประเด็น และใส่ความคิดสร้างสรรค์ลงไปในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อจุดประเด็นหรือจุดกระแสให้สังคมนำไปแสดงความคิดเห็นต่อ กลายเป็นการตีความเชิงสัญลักษณ์ต่อประเด็นดังกล่าว โดยมีสื่อสังคมออนไลน์เป็นตัวเร่งในกระบวนการส่งต่อสาร (Share/Retweet) และการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบของผู้รับสาร (Comment) ตัวอย่างเช่น กรณี กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีเพื่อประชาธิปไตย (LLTD) แฉวนป้ายเขียนว่า “น้องปวย” ที่รูปเคารพอาจารย์ปวย อึ้งภากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เพื่อจุดประเด็นให้คนถกเถียงถึงปัญหาการรับน้อง โดยมีเรื่องความสมควรหรือไม่สมควรกระทำต่อรูปเคารพ เป็นหนึ่งในประเด็นที่ทำให้สื่อออนไลน์นำภาพดังกล่าวไปวิพากษ์วิจารณ์ต่อมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมแฉวนป้ายชื่อน้องปีหนึ่งของหลายคณะในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยในห้วงเวลาดังกล่าว เป็นการสื่อสารที่ต้องใช้ความระมัดระวังมากขึ้น โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวในพื้นที่ของสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ สามารถถูกตอบโต้จากสาธารณชนได้ทันที อาทิ การออกแถลงการณ์ โดยเฉพาะในประเด็นที่สุ่มเสี่ยง เช่น ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ในขณะที่ยุทธวิธีตามขั้นตอนของกฎหมาย และการเข้าแทรกแซงเพื่อแก้ไขกฎเกณฑ์ กลายเป็นยุทธวิธีที่ขบวนการนักศึกษาส่วนหนึ่งให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิทธิสวัสดิการนักศึกษา และการคัดค้านมหาวิทยาลัยนอกระบบ ดังกรณีที่นักศึกษาธรรมศาสตร์ เคลื่อนไหวเพื่อเข้าไปร่วมแก้ไข ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ) เป็นต้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ขบวนการนักศึกษาไทยในห้วงปี พ.ศ. 2549 - 2557 ไม่ได้หายไปในแง่ของการหยุดเคลื่อนไหวทางสังคม หากแต่ปรับบทบาทของการเคลื่อนไหวไปตามบริบททางสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้น ทั้งในเชิงประเด็นการเคลื่อนไหว โครงสร้างของขบวนการ รูปแบบการระดมทรัพยากร และยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ขบวนการนักศึกษาไทยไม่ได้มีรูปร่างหน้าตาเหมือนเดิมที่เป็นองค์การขนาดใหญ่อีกต่อไป หากกลายเป็นขบวนการที่เล็กลง และมีลักษณะกระจายกระจายมากขึ้น แต่ยังคงมีการเชื่อมร้อยกันโดยอาศัยเครือข่ายเฉพาะกิจในบางประเด็น อย่างไรก็ตาม ขบวนการนักศึกษาไทยไม่ได้ถูกจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้อยู่ในฐานะผู้นำของการเมืองภาคประชาชนมาเป็นเวลานานแล้ว แต่กระนั้น ก็ยังคงมีความพยายามของพวกเขาเองในการปรับบทบาทให้เป็นผู้จุดประเด็นการเคลื่อนไหว เพื่อให้สังคมนำประเด็นดังกล่าวไปต่อยอดทางความคิด โดยอาศัยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและความคิดสร้างสรรค์เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ โดยที่พวกเขายังคงมีความพร้อมที่จะก้าวขึ้นมาปรับบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกครั้ง เมื่อบริบททางสังคมและการเมืองเอื้ออำนวย ดังที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2557

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาไทย โดยเฉพาะ (1) ประเด็นเรื่องของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของนักศึกษาที่เปลี่ยนแปลง อันเป็นส่วนหนึ่งของคำอธิบายเรื่อง ผลประโยชน์ และความสนใจของนักศึกษา เพื่อตอบคำถามว่าทำไมนักศึกษาโดยทั่วไปจึงสนใจเคลื่อนไหวทางสังคมน้อยลง และ (2) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นเรื่องขบวนการนักศึกษาในมหาวิทยาลัยภูมิภาคเพิ่มเติม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและจุดเด่นบางอย่างที่แตกต่างจากขบวนการนักศึกษาในเมือง เช่น อาจมีประเด็นเรื่องอิทธิพลของความเป็นท้องถิ่นนิยม ชุมชนนิยม การเคลื่อนไหวที่เชื่อมโยงกับศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

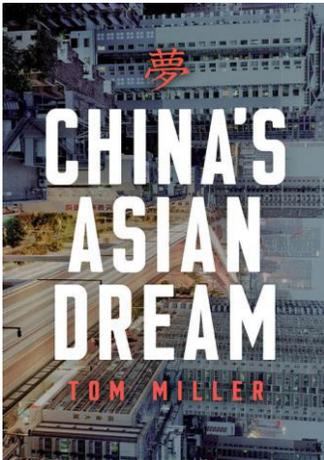
- Atipayawong, V. (2008). *The re-adjustment of the role of the Thai student movement during 1984-1997*. Bangkok: Kasetsart University.
- Cheangsan, U. (2013). *History of Kanmuang Phak Prachachon (people's politics): the ideas and practices of "political activists" in the present*. Bangkok: Thammasat University.
- Chomsinbumun, P. (2011). *Student movements in Thailand: the analysis of urban student movements from 6 October 1976 to 1988*. *Journal of Politics Administration and Law*, 143-169.
- Fernández, J. (2014). *Facing the Corporate-University: The New Wave of Student Movements in Europe*. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 191-213.

- Gill, J., & DeFronzo, J. (2009). *A Comparative Framework for the analysis of International Student Movement*. *Social Movement Studies*, 203-224.
- Pansuwan, C. (2019). *Fading Student movement? Reshaping the Roles of Student Movements in the period of Political Turmoil 2004-2015*. Bangkok: National Institute of Development Administration
- Pintoxtang, P. (2009). *Political Framework Analysis of the Theory of Social Movement*. Chiangmai: Heinrich Boell Stiftung South East Asia.
- Shirky, C. (2009). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. New York: Penguin Books.
- Tamada, Y. (2008). *Democracy, Democratization and De-Democratization in Thailand*. *Fahdeawgun*, 98-139.
- Weiland, K. L., Guzman, A., & O'Meara, K. (2013). *Politics, Identity, and College Protest: Then and Now*. *ABOUT CAMPUS*, 2-9.

เรื่อง “China’s Asian Dream: Empire building along the silk road.”

ดุซมิ วรธรรมดุซมิ

นักวิจัย ศูนย์ผู้นำธุรกิจเพื่อสังคมแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชื่อหนังสือ China’s Asian Dream: Empire Building Along the New Silk Road

ชื่อผู้เขียน Tom Miller

จำนวนหน้า 292 หน้า

สำนักพิมพ์ London: Zed Books. ISBN 978-1-78360-923-9

ปีที่พิมพ์ 2017

เส้นทางสายไหมในศตวรรษที่ 21 หรือ On Belt, One Road (Yi Dai, Yi Lu) เป็นการเชื่อมต่อกับยุโรป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยการลงทุนประมาณ 8 ล้านล้านเหรียญสหรัฐครอบคลุม 890 โครงการในกว่า 60 ประเทศที่เข้าร่วม เป็นการเชื่อมต่อทางภูมิรัฐศาสตร์เศรษฐกิจ จากกลุ่มแม่น้ำโขงสู่เอเชียกลางตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ด้วยการสร้างสถาบันทางการเงินระดับภูมิภาคขึ้นใหม่ อาทิ ธนาคารเงินพัฒนา ธนาคารเงินส่งออกนำเข้า ธนาคารลงทุนโครงสร้างพื้นฐานอาเซียน (AIIB) ให้ทุนในการสร้างถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ และเส้นทางอำนาจทางทะเลเชื่อมต่อทะเลจีนใต้กับมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งทอม มิลเลอร์ นักวิเคราะห์อาวุโสชาวอังกฤษ อดีตนักหนังสือพิมพ์เคยทำข่าวจากหลายประเทศในเอเชีย จบการศึกษาจาก Oxford และ SOAS ได้ใช้เวลา 2 ปีทั่วรอบเขตพรมแดนจีนเพื่อศึกษาจนกระทั่งกลายมาเป็นหนังสือเล่มนี้

โครงสร้างหนังสือ

หนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจทั่วไปที่ต้องการทำความรู้จักกับ OBOR ที่ไม่ได้อ่านยากแบบงานวิจัยเฉพาะกลุ่ม หรือเป็นการวิเคราะห์ข่าวผ่านการแปลภาษา หรือเอกสารและแผ่นภาพนำเสนอที่ง่ายเกินความเข้าใจที่ถูกต้อง อย่างที่เราเคยสัมผัสกับประเด็น “อาเซียนร่วมใจ พวกเราอาเซียนร่วมใจ”

กันมาแล้ว อย่างไรก็ตาม มิลเลอร์ได้นำเสนออะไรแก่ผู้อ่าน เริ่มต้นจากข้อถกเถียงที่ว่านโยบาย OBOR จะทำมาซึ่ง “ความมั่งคั่งและมั่นคง” ร่วมกันระดับภูมิภาคโดยมีพี่ใหญ่ผู้กระทำที่มีบทบาทระดับการเมืองโลกได้สร้างภาพฝันดังกล่าวด้วยวิธีการอย่างไร? หนังสือแบ่งออกเป็น 6 บท (ไม่รวมบทนำและสรุป) ดังนี้ บทที่ 1 “One Belt, One Road”: Financing the new silk road บทที่ 2 Marching the West: The economics of power in central Asia บทที่ 3 In the Heat of the Sun: Advancing down the Mekong บทที่ 4 California Dreamin’: How China lost Myanmar บทที่ 5 A String of Pearls: Fear and loathing in the India ocean และ บทที่ 6 Fiery Waters: Mapping the south China sea ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีหัวข้อเกี่ยวกับไทย หากแต่มีหัวข้อเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านอย่าง พม่า ลาว กัมพูชา หรือว่า OBOR ไม่ได้สำคัญมากนักในสายตาไทยก็อาจเป็นไปได้

บทที่ 1 หนังสือได้กล่าวถึงความเป็นมาของ One Belt, One Road ซึ่งแปลตรงตัวมาจาก Yidai Yilu หากแต่การถอดความเพื่อความเข้าใจในภาษาอังกฤษจึงเป็น Belt and Road Initiative (BRI) ที่เป็นนโยบายมหภาคทำการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของจีนให้กลายมาเป็นมหาอำนาจและผู้นำเอเชีย จีนเองอ้างถึงความเป็นเจ้าของการริเริ่มดังกล่าวซึ่งเกี่ยวกับความไว้วางใจทั้งสองฝ่าย ความเท่าเทียม การเรียนรู้ทั้งสองฝ่ายและการร่วมมือที่สมประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ผ่านเส้นทางสายเอเชียไปสู่ยุโรป โดยที่จีนเองมีเป้าหมายในการปกป้องความมั่นคงของชาติด้วยการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ โดยมีปักกิ่งเป็นศูนย์กลางเขตตะวันออกของจีนและ BRI ทำให้ปักกิ่งเป็นศูนย์กลางของผลิตสินค้า วิศวกรรม บริษัทธุรกิจ และผู้ผลิตสินค้าหลัก ในขณะที่เดียวกันที่ ปักกิ่งได้ปล่อยนโยบาย “วิสัยทัศน์และการกระทำต่อความร่วมมือในการสร้างแถบเส้นทางสายไหมเศรษฐกิจและเส้นทางสายไหมทางทะเลของศตวรรษที่ 21” โดยมีแผนงานในการปรับปรุงเชื่อมต่อและสร้างเส้นทางการค้าใหม่ทั้งทางบกและทะเล เป็นการร่วมมือทางการเงินที่ยิ่งใหญ่และบูรณาการตลาดข้ามเขตแดน การสร้างสะพานเชื่อมเอเชียกับยุโรปหรือระหว่างจีนกับยุโรป จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญการผลักดันภูมิรัฐศาสตร์ให้เกิดระเบียบที่จีนเป็นศูนย์กลางของเอเชีย

ประเด็นที่น่าสนใจของบทนี้การเกิดขึ้นของธนาคารการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank หรือ AIIB) โดยจีน เกิดขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจของจีนและเป็นช่องทางการสนับสนุนรัฐบาล ญี่ปุ่นมองว่า AIIB ทำโครงการแบบเดียวกันกับธนาคารการพัฒนาเอเชียของญี่ปุ่น (Asia Development Bank หรือ ADB) แต่คุณภาพต่ำกว่า ในทางเดียวกันกับ Washington มองว่า AIIB มีศักยภาพแข่งขันกับ ADB และ World Bank หากแต่มีวิสัยทัศน์สั้นกว่า ในทางตรงกันข้าม จีนมองว่า AIIB เป็นตัวแทนการขับเคลื่อนที่สำคัญส่วนหนึ่งของจีนเพื่อเติมเต็มความรับผิดชอบนานาชาติที่โตขึ้น อีกทั้งเพื่อปรับปรุงและเติมเต็มระเบียบนานาชาติมีอยู่ จากนั้นไม่กี่เดือนต่อมา จีนได้สถาปนาธนาคารการพัฒนาใหม่ (New Development Bank หรือ NDB) ธนาคารการพัฒนาโลกตั้งขึ้นโดยกลุ่มประเทศ BRICS เพื่อขับเคลื่อนทรัพยากรสำหรับโครงสร้างพื้นฐานและโครงการพัฒนาที่ยั่งยืน NDB มีถูกเรียกว่าสถาบันน้องสาวของ AIIB ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า AIIB ก็คือเครื่องมือทางการเงินของจีนที่ใช้สนับสนุน BRI นั่นเอง

บทที่ 2 ทุกอาณาเขตของจีนมีแผนการลงทุน BRI เป็นของตนเอง การลงทุนจะสนับสนุนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของจีนหรือนำความจำเป็นต่อการพัฒนาไปยังพื้นที่ที่ยากจนขาดแคลน ซึ่งเป็นการ

ผลักดันเชิงยุทธศาสตร์ในการครอบครองภูมิภาค ประเด็นหลักในบทนี้คือเศรษฐกิจศาสตร์อำนาจในเอเชีย จากน้ำมัน ก๊าซ โดยเฉพาะแนวท่อก๊าซจากจีนสู่เอเชียกลาง ตั้งแต่ Urumqi เมืองหลวงของเขต Xinjiang จนถึงเมือง Turkmenabat ของ Turkmenistan จะเห็นได้ว่าการสร้างเครือข่ายความพึงพาทาง เศรษฐกิจด้วยการเชื่อมต่อจะช่วยให้พื้นที่เขตแดนที่ยังไม่พัฒนาได้กลายมาเป็นเขตการค้าที่สามารถ พัฒนาได้ อีกทั้งสร้าง ความมั่งคั่งในเอเชียกลางที่มีความตึงเครียดทางชาติพันธุ์ระหว่างมุสลิมกับอื่นใน บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของ Xinjiang สืบเนื่องมาจากการเกิดประเทศใหม่หลังโซเวียตล่มสลาย เมื่อ ค.ศ. 1991 Kazakhstan Kyrgyzstan Tajikistan Uzbekistan และ Turkmenistan เป็นอิสระ ซึ่งทำให้ Xinjiang ยังต้องเผชิญกับการก่อการร้าย ลัทธิแบ่งแยกดินแดน และลัทธิศาสนาสุดโต่ง โดยเฉพาะ ชาตินิยมอุยกูร์ (Uyghur)

หากแต่สิ่งที่ปักกิ่งใช้ได้แก่ยุทธศาสตร์การค้าข้ามพรมแดนด้วยการทำให้ทันสมัยและการพัฒนา เศรษฐกิจที่จะทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟูเพื่อบูรณาการ Xinjiang ให้เข้าอาณาเขตเหล่านั้น รัฐหลังโซเวียต (Post-Soviet States) ของเอเชียกลาง ปักกิ่งเข้าใจในเรื่องเงินและอำนาจดี เป้าหมายของ BRI ซึ่งวิ่งจาก ตะวันตกเฉียงเหนือของจีนสู่ยุโรปคือเพื่อสร้างเครือข่ายการขนส่งทางบกที่จะตัดย่นระยะทางออกหลาย พันไมล์ออกจากเส้นทางเดินเรือจากชายฝั่งตะวันออก อีกทั้งเป็นเส้นทางขนส่งน้ำมัน ก๊าซ และ ทรัพยากรธรรมชาติ สินค้า การขนส่งสินค้า high end ก็จะมีส่งมาทางบกซึ่งทำเวลาได้ดีกว่าทางเรือ สิ่งใด ที่ทำให้ต้นทุนทั้งเงินและเวลาลดลงได้ก็หมายถึงโอกาสในการสร้างกำไรก็เพิ่มมากขึ้น ในประเด็น ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียต่างก็เล่นบทผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ ประเทศ ในเอเชียกลางมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมค่อนข้างไปทางรัสเซีย ในทางการทหารพวกเขาขึ้นอยู่กับรัสเซีย ส่วนในทางเศรษฐกิจพึ่งพิงจีน ในประเทศของพวกเขาตามตลาดก็เต็มไปด้วยสินค้าจีน ถึงแม้พวกเขาจะ ไม่ได้ใช้ภาษาจีน ใช้ภาษารัสเซียสำเนียงตามชาติพันธุ์ คาซัค อุกูร์ สลาฟ ใช้วัฒนธรรมรัสเซียร่วมกันและมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นส่วนบุคคลไป

บทที่ 3 บทนี้ว่าด้วยลาวกับกัมพูชาที่มีความเสี่ยงจะกลายมาเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจให้กับจีน ทั้ง สองประเทศพึ่งพิงเงินในด้านการค้า การลงทุนและความช่วยเหลือทางการเงิน ยุทธศาสตร์ทางภูมิ รัฐศาสตร์ของปักกิ่งที่จะทำให้ Yunnan กลายมาเป็นศูนย์กลางการขนส่งที่ครอบคลุมสำหรับอาณาเขตลุ่ม แม่น้ำโขง สำหรับลาวในสายตาของจีนแล้วไม่ต่างไปจากอาฟริกา คนงานลาวเชิงซ้ำ ไม่ต้องการทำงานหนัก ต่างไปจากคนงานจีน การลงทุนของจีนจึงจ้างคนงานจีนมาทำงานในลาว นักลงทุนมองว่าในลาวมีการแข่งขัน กันน้อยกว่าในจีน อีกทั้งการลงทุนของจีนในการสร้างรถไฟความเร็วสูงจาก Jinhong ฝ่ายอุตมชัยสู่เวียง จันทร์ ซึ่งรัฐบาลลาวเชื่อว่า จะกลายมาเป็นพื้นที่ทางผ่านภายในลุ่มแม่น้ำโขง การสร้างโครงข่ายรถไฟ ความเร็วสูง ตัดถนนใหม่ และสิ่งอำนวยความสะดวกการสื่อสารคมนาคมจะทำให้ Kunming เป็นศูนย์กลาง ของลุ่มแม่น้ำโขงและภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งที่ตะเตียนไตสำหรับลาวที่มีประชากรกว่า 6 ล้านคน ก็คือการที่นักลงทุนจีนเข้ามาลงทุนมากที่สุดจากอดีตที่เป็นเวียดนามและไทย ซึ่งการเติบโตทาง เศรษฐกิจของลาวจากนักลงทุนจีนจะทำให้ลาวโดนกลืนจนกลายเป็นประเทศของนักลงทุนจีนไปในที่สุด

ขณะที่กัมพูชามีประชากรกว่า 15 ล้านคน ที่พึ่งพาการลงทุนจากจีนเป็นจำนวน 1 ใน 3 ของทุนใน ประเทศ เมื่อการลงทุนจากจีนเข้ามา การเติบโตของชุมชนชาวจีนก็ขยายเพิ่มขึ้น ผู้ประกอบการจีนเห็น

โอกาสทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ร้านค้า โรงแรม ป้ายสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตามถนนในพนมเปญ เขียนขึ้นเป็นภาษาจีน จีนได้ให้ความช่วยเหลือกัมพูชาโดยไม่มีเงื่อนไขที่เหมือนกับตะวันตกที่จะต้องทราบถึง คอร์รัปชันและสิทธิมนุษยชน ดังที่ ฮุน เซิน กล่าวไว้ว่า “จีนไม่พูดมาก แต่ทำหลายสิ่งมากมาย” คนจีนใน กัมพูชาไม่ได้รู้สึกว่าเป็นคนต่างชาติ เพราะการเข้ามาลงทุน การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงคนจีนรุ่นที่ 3 ในปัจจุบันที่เป็นคนกัมพูชาเชื้อสายจีนที่มีจำนวนมากกว่าแสนคน สืบเนื่องมาจากความต้องการของกัมพูชาเองที่จะต้องปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่เคยเสนอตัวเป็นขอเป็นเพื่อนกับสหรัฐ แต่ ๐สมัยประธานาธิบดี โอบามาก็ไม่ได้สนใจตอบรับมากนัก ในทางตรงกันข้าม กัมพูชาต้องการเพื่อนและจีนก็คือเพื่อนที่มาพร้อมกับเงิน ครั้งหนึ่ง ฮุน เซิน ได้กล่าวไว้ว่า “จีนเป็นรากเหง้าของทุกสิ่งที่เป็นความชั่วร้าย” เพราะสนับสนุนเขมรแดงในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ แต่ปัจจุบัน “จีนเป็นเพื่อนที่ไว้วางใจได้มากที่สุดของเรา” ขนชั้นนำของกัมพูชาจึงเป็นส่วนสนับสนุน BRI จากการขยายโครงสร้างพื้นฐาน ถนน ท่าเรือ เขตเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน จีนก็ได้ให้ทุนกว่า 400 ทุนอบรมแก่เจ้าหน้าที่รัฐเพื่อสร้างสัมพันธ์มิตรที่แน่นแฟ้น แม้ฮุน เซินครองอำนาจมากกว่า 25 ปี แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะตลอดไป ประเด็นนี้จึงเข้าใจดีและพยายามขยายอิทธิพลการเมืองระหว่างประเทศผ่านการสร้างความฝันของจีนเองด้วยนโยบาย BRI

บทที่ 4 เริ่มต้นด้วยเหตุการณ์ที่ชาวเมียนมาเดินขบวนประท้วงขับไล่จีนโดยมิได้เกรงกลัว ปะทุขึ้นหลังจากรัฐประหารโดยกองทัพ ซึ่งได้ปกครองมากกว่าห้าทศวรรษ ซึ่งได้สิ้นสุดใน ค.ศ. 2011 เป้าหมายหลักของบริษัทจีนคือการลงทุนสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เขื่อนทองแดง ท่อก๊าซและน้ำมัน บริษัทถูกกล่าวหาในเรื่องการเวนคืนที่ดิน การทำลายสิ่งแวดล้อมและปล้นสะดมทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอานานิยมทั้งสองเริ่มแตกสลาย ก่อนหน้านั้นรัฐบาลทหารถูกสิทธิทามัติทางการเงินและเศรษฐกิจจากตะวันตก แต่หลังจากการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อ ค.ศ. 2010 เมื่อระบบทหารเริ่มมีการปฏิรูปให้มีเสรีภาพมากขึ้น การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยนำเสรีภาพในการแสดงออก ความเป็นชาตินิยมและต่อต้านจีน รัฐบาลกึ่งพลเรือนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อสหรัฐอเมริกาและได้ระงับโครงการเขื่อนของจีน การเลือกตั้งใน ค.ศ. 2015 ที่ฝ่ายประชาธิปไตยได้คะแนนเสียงถล่มทลายซึ่งนำมาสู่อำนาจของรัฐบาลพลเรือนครั้งแรกในรอบห้าสิบปี

ชาวเมียนมาเองมีรู้สึกต่อต้านจีน โดยโทษว่าจีนสนับสนุนการรัฐประหารโดยกองทัพ หากแต่ด้วยความเป็นประชาธิปไตย สื่อเสรีได้เล่นประเด็นโครงการใหญ่ ๆ ของบริษัทจีน ด้วยประชามติ ซึ่งจีนพบว่าสิ่งคุกคามไม่ใช่สหรัฐอเมริกาแต่เป็นประชามติ จีนมองเมียนมาไว้เป็นระเบียบยุทธศาสตร์สู่หมสมุทรอินเดียและเป็นหุ้นเชิดในประชาคมอาเซียน ความฝันที่ว่าจะใช้ เมียนมาเป็นตัวแทนและรุกคืบไปสู่ชายฝั่งทะเลตะวันตกดูจะเป็นเรื่องเพ้อฝันไปเสียแล้ว สำหรับการค้าในเมียนมาถูกรอบครองโดยครอบครัวเชื้อสายจีน ไม่ใช่ชาวจีนแผ่นดินใหญ่ แต่เป็น เมียนมาเชื้อสายจีนที่เกิดในประเทศ มาจากครอบครัวที่อพยพมาทำการค้าขายและตั้งตัว กล่าวได้ว่าเป็นชาวเมียนมาเชื้อสายจีนอยู่มาร้อยกว่าปีแล้ว ไม่ได้ติดต่อกับจีนแผ่นดินใหญ่ เพียงแต่มีวัฒนธรรมจีนติดตัวมา พูดภาษาเมียนมาและเป็นชาวเมียนมาเชื้อสายจีน อย่างไรก็ตาม ในบทนี้ได้บอกถึงเส้นทาง BRI ที่จีนสร้างเส้นทางทางการค้าไปทางตะวันตกเฉียงใต้เพื่อกระจายสินค้าราคาถูกลงอย่างรวดเร็วสู่อินเดีย บังคลาเทศ และอื่น ๆ จีนเรียกแผนนี้ว่า ระเบียบเศรษฐกิจ บังคลาเทศ-จีน-อินเดีย-เมียนมา หรือ BCIM เริ่มต้นที่คุ้มหมิงไปสุดที่กัลกัตตา

บทที่ 5 ในส่วนนี้ได้ให้ความสนใจไปที่มหาสมุทรอินเดีย จีนมียุทธศาสตร์ในคาบสมุทรอินเดีย โดยสร้างเส้นทางทางบกเพื่อเป็นระเบียงเศรษฐกิจจาก Xinjiang สู่อู่ปากีสถานเพื่อไปสู่ทะเลอาหรับ ในขณะที่เดียวกันที่ริเริ่มเส้นทางสายไหมแห่งศตวรรษ 21 ทางทะเล ข้อริเริ่มนี้จะปรับปรุงการเชื่อมต่อระหว่าง เอเชียกับยุโรป โดยสร้างมูลค่าเส้นทางการค้าใหม่และสนับสนุนการเติบโตของภูมิภาค ความเข้มแข็งของความร่วมมือทางทะเลจะทำให้จีนมีเป้าหมายร่วมกันกับเพื่อนบ้าน การสร้างโครงสร้างพื้นฐานท่าเรือและ เชื่อมสู่เครือข่ายการขนส่งทางบก จะเพิ่มจำนวนเส้นทางทางทะเลนานาชาติและปรับปรุงการขนส่งโลจิสติกส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝ่ายการยกระดับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ยุทธศาสตร์ของจีนในการใช้ภูมิ ยุทธศาสตร์ต่อการได้มาของความร่วมมือนานาชาติในแต่ละที่ที่จีนไปก็ด้วยการขยายอิทธิพลทาง เศรษฐกิจนำหน้าการเมือง และบูรณาการเศรษฐกิจกับอำนาจกองทัพ เริ่มจากการใช้บริษัทวิศวกรรมเพื่อ สร้างโครงการจากนั้นนำแรงงานของตนเข้ามา เพื่อให้ได้มาถึงอิทธิพลทางการทูตและท้ายที่สุดได้ ประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ สิ่งที่สำคัญก็คือ BRI จะเป็นจุดเริ่มต้นในการยกเปลี่ยนพื้นฐานภูมิรัฐศาสตร์ เอเชีย “ความจริงคือว่าข้อริเริ่มมหภาคของประธานาธิบดีสีเป็นการออกแบบผลประโยชน์ของจีนผ่าน การพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ใช่อำนาจทางการทหาร”

บทที่ 6 จีนอ้างกรรมสิทธิ์ในทะเลจีนใต้โดยแสดงแผนที่นัยถึงความเป็นเจ้าของตั้งแต่ครั้งประวัติศาสตร์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การอ้างกรรมสิทธิ์ตั้งแต่โบราณมากกว่า 2,000 ปีเป็นเรื่องไม่มีแก่นสาร ใน ศตวรรษที่ 18 พ่อค้าและแรงงานชาวจีนได้เริ่มแสวงโชคด้วยการเดินทางมาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็น การเริ่มพัฒนาขอบเขตของทะเลจีนใต้ หากแต่ในศตวรรษที่ 19 ที่ยุโรปเข้ามาล่าอาณานิคมได้สร้างรัฐและ กำหนดขอบเขต ซึ่งแต่เดิมรัฐมีสิทธิอำนาจในการปกครองของนักปกครองแบบดั้งเดิมที่รวมศูนย์กลางอยู่ที่ ผู้ปกครองราชอาณาจักร จึงทำให้เขตแดนของชาติทางบกและทางน้ำมีความคลุมเครือ ขอบเขตทาง การเมืองสมัยใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากตะวันตกได้แบ่งแยกอาณาเขตระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และขยายผลไปในทางทะเลอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จีนประเทศใหญ่ได้สร้างกรอบการทำงานในทะเล จีนใต้ที่กลายมาเป็นการผลักดันให้เพื่อนบ้านประเทศเล็กมาเผชิญหน้า ซึ่งเป็นผลทำให้ประเทศกลุ่ม อาเซียนหันไปเข้าใกล้สหรัฐอเมริกาอีกครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอาเซียนลดลงด้วยเหตุผลจากการ กระทำที่จีนใช้แนวคิดแบบเดิมมาอาณานิคมผ่านน้ำ ในทางตรงกันข้าม จีนมีหลักว่า นโยบายต่างประเทศ สนับสนุนเป้าหมายภายในประเทศ เป้าประสงค์หลักของนโยบายการทูตจีนคือเพื่อสร้างสันติภาพและ เสถียรภาพของสภาพแวดล้อมนานาชาติสำหรับการพัฒนา

กล่าวได้ว่าจีนกับเวียดนามมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกันมากกว่าสองพันปี เวียดนามต่อสู้เพื่อเป็นอิสระ จากการรุกรานของกองทัพจีน จากประวัติศาสตร์ที่ชาวเวียดนามเคยอยู่ในดินแดนทางตอนใต้ของแม่น้ำ ทางภาคใต้ของจีน ย้ายมาจนถึงพื้นที่ที่เป็นเวียดนามในปัจจุบัน ด้วยความเป็นมาที่ยาวนานทำให้ทราบถึง ความเกลียดชังที่มีต่อจีน จนกระทั่งปัจจุบันจีนก็ยังคงเป็นศัตรู ความรู้สึกต่อต้านจีนอยู่ในสายเลือด ใน ขณะเดียวกัน พรรคคอมมิวนิสต์แห่งเวียดนามได้ทำงานใกล้ชิดกับพีใหญ่ที่ปักกิ่ง ชาวเวียดนามก็มีความ แคลงใจอยู่และเชื่อกันว่ามีสายลับอยู่ในกองทัพและภาคการเมือง จากประวัติศาสตร์ที่ยาวนานแสดงให้เห็นว่าเวียดนามกับจีนมีความสัมพันธ์ที่เป็นปัญหา โดยเฉพาะการที่จีนคุกคามและรุกรานทะเลจีนใต้ อัน ที่จริงแล้ว ความทะเลเยอทะเลยานของจีนก็คือการบรรลุเป้าหมายที่พยายามมากกว่าสองพันปีที่ต้องการให้

เวียดนามเป็นประเทศราช ด้วยเหตุผลคือทะเลจีนใต้คือจุดสำคัญในยุทธศาสตร์มหภาคของจีนที่จะทำให้เป็นมหาอำนาจ

บทพิณิจ

“ฝันของจีน” (Chinese Dream) เริ่มแรกที่วิสัยทัศน์ภายในประเทศ จีนไม่สามารถยิ่งใหญ่ได้ ถ้าภายในประเทศไม่เข้มแข็ง และจีนยังต้องเชื่อมโยงกับเพื่อนบ้านนอกอีกด้วย (Miller, 2017: 8) กล่าวได้ว่า ฝันของจีนไม่ต่างไปจากการแสวงหา “ความมั่งคั่งและอำนาจ” (*fuqiang*) เป็นการสร้างรัฐให้ ร่ำรวยและมีกองทัพที่แข็งแกร่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่จีนทำมาตลอดในห้วงสงครามมากกว่า 2,000 ปี ในขณะเดียวกันที่ นโยบายต่างประเทศต้องการให้จีนทำงานใกล้ชิดกับประเทศอื่น ๆ คบเพื่อนมากขึ้นและ สร้างชุมชนที่มีเป้าหมายร่วมกันในเอเชีย เป้าหมายคือเพื่อสร้างโครงข่ายพันธมิตรอย่างไม่เป็นทางการที่ ขับเคลื่อนด้วยเงินหยวน และทำให้เพื่อนบ้านได้กลายมาเป็นผู้พึ่งพาจีนในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ซึ่งจีนเชื่อ ว่ามันเป็นการเพิ่มอำนาจให้ภูมิรัฐศาสตร์แข็งแกร่งขึ้น (Miller, 2017: 17)

กล่าวได้ว่า BRI เป็นข้อริเริ่มทางนโยบายที่มีจุดประสงค์ในการเพิ่มการเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเมือง เป็นการสนับสนุนการเติบโตของปริโคกภายในประเทศผ่านโครงสร้างทางการเงิน ขยายโอกาสในเส้นทางภายในสู่ภายนอกระหว่างภูมิภาคเป็นการสร้างการเติบโตทั้งสองฝ่าย ดัง วลี “นโยบายระหว่างประเทศควรสนับสนุนเป้าหมายภายในประเทศ” (Miller, 2017: 216) ซึ่งในทาง ยุทธศาสตร์มหภาคของจีนแล้ว จีนต้องการให้เวียดนามเป็นประเทศราช (Vassal State) เพื่อจะได้ กลายเป็นมหาอำนาจทางทะเลจีนใต้ ในขณะเดียวกัน จีนได้เข้ามามีอิทธิพลผ่านลุ่มน้ำโขงที่มีลาวและ กัมพูชาได้กลายมาเป็นเมืองสำหรับนักธุรกิจจีนเข้าไปลงทุนจนทำให้เจ้าบ้านกลายมาเป็นเพียงผู้ให้เช่าที่ ทางสำหรับพ่อค้าจีนมาลงทุน สอดคล้องกับนโยบายที่ต้องการให้ชาวจีนไปลงทุนในต่างประเทศเพื่อสร้าง ความแข็งแกร่งให้กับเศรษฐกิจของจีนระดับภูมิภาค

สังเขปได้ว่า BRI เป็นการสร้างโอกาสของความมั่งคั่งและอำนาจให้กับจีนเอง ด้วยการลงทุนใน ลักษณะการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในกับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเพื่อการเชื่อมต่อด้านโลจิสติกส์และ ห่วงโซ่คุณค่าและอุปทาน ซึ่งเป็นเรื่องที่คุณเหมือนจะดีและสมประโยชน์สำหรับทั้งสองฝ่าย (Win-Win) แต่ ในตอนท้ายกลับกลายมาเป็นจีนได้ผลประโยชน์เป็นเท่าตัว (Double Win) ต่างหาก เป้าหมายเชิง ยุทธศาสตร์ของ BRI คือการส่งเสริมให้จีนเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา สร้างโครงข่ายการพึ่งพาอาศัย ระหว่างกันทั่วเอเชียและนอกเหนือออกไปจากนั้น จีนหวังว่าการกระตุ้นการลงทุนในโครงสร้าง พื้นฐานมหิมาจะเชื่อเชิญประเทศในเอเชียให้สนใจในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเสียมากกว่ากังวลในด้าน ความมั่นคง (Miller, 2017: 240)

ในการวิเคราะห์ผ่านมุมมองทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ถ้าใช้วิวาทะทางทฤษฎี (Theoretical Debate) อย่างในกรณี BRI นี้ ระหว่างเสรีนิยมกับสังคมนิยม (Liberalism v.s. Realism) (ดู Daddow, 2009: 65) จะเห็นได้ว่า BRI แสวงหาความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจผ่านการปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐานในการเชื่อมต่อ จีนต้องการเป็นเพื่อนบ้านและสนับสนุนความสัมพันธ์ใกล้ชิด เพื่อการ ลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและความสัมพันธ์ทางการค้าให้เข้มแข็งขึ้น ในมุมมองเสรีนิยม (Liberal) จีนมุ่งมั่น

ในการสถาปนาเกมที่ได้ทั้งสองฝ่าย (win-win) กับทุกประเทศที่จะได้ผลประโยชน์ร่วมกันผ่านโครงสร้างพื้นฐานเชื่อมต่อ ยุกระดับการค้า และสถาบันการเงินขึ้นมาใหม่ ในทางตรงกันข้าม มุมมองสังคมนิยม (Realist) BRI พยายามซ่อนเร้นความพยายามในการสถาปนากรอบอำนาจภูมิภาคและสร้างโอกาสในการค้ำนนานาชาติ

สังคมนิยมมองว่า BRI มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสถานการณ์ภูมิยุทธศาสตร์ (Geostrategic) ของภูมิภาค ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความพยายามของจีนที่จะเข้ามาเป็นผู้มีอิทธิพล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ชาวจีนเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย สะท้อนให้เห็นได้จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทำการปรับปรุงไปตามผลประโยชน์ของจีนเท่านั้น จึงทำให้จีนนำกลุ่มประเทศอาเซียนมาอยู่ภายใต้อิทธิพลเป็นการสถาปนากรอบอำนาจภูมิภาค และที่สำคัญ BRI ได้สร้างสถาบันทางการเงินใหม่อย่าง AIB เพื่อท้าทายระบบสถาบันการเงินโลก ซึ่งการครอบงำได้เกิดขึ้นแล้วจากที่หลายประเทศได้ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานที่สร้างผลประโยชน์เล็กน้อยทางเศรษฐกิจเมื่อเทียบกับดอกเบี้ยราคาสูง มุมมองเสรีนิยมเห็นว่า BRI เป็นตั้งเครื่องมือในการเพิ่มบูรณาการทางเศรษฐกิจผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เป็นการเพิ่มศักยภาพต่อการสร้างระเบียบเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งเป็นการเอาชนะแรงเสียดทานทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างจีนกับอินเดีย ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมาพร้อมด้วยสถาบันทางการเงินใหม่อย่าง AIB ที่เป็นทั้งการปฏิรูประบบแบบเดิมและเป็นการให้โอกาสที่สำคัญต่อประเทศกำลังพัฒนา

ในความเป็นจริงแล้ว BRI เส้นน้ำ ยังคงมีปัญหาข้อพิพาทบนผืนน้ำทะเลจีนใต้อยู่ตลอด โดยเฉพาะ เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ปะการัง น้ำมันและก๊าซ ประเทศกำลังพัฒนาอย่าง เวียดนาม ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย อ้างกรรมสิทธิ์อยู่เหนือปากอ่าว หมู่เกาะ และทรัพยากรธรรมชาติ บนพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ จีนเองพยายามใช้เส้นทาง BRI ทางน้ำเพื่อต่อสู้กับ การก่อการร้าย โจรสลัด การขนยาเสพติด และอาชญากรรมระหว่างประเทศ โดยที่จุดประสงค์หลักของจีนต่อทะเลจีนใต้และคาบสมุทรอินเดียนคือภาคเศรษฐกิจและความมั่นคง ผลประโยชน์หลักวางอยู่บนการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกทางการทหารเสียยิ่งกว่าการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้วยตัวของมันเอง (Kostecka, 2011) จะเห็นได้ว่า เมื่อทศวรรษที่ 60 ในห้วงสงครามเย็น ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกพยายามสนับสนุนความร่วมมือระดับภูมิภาคเพื่อลดทอนการแทรกแซงสหรัฐอเมริกาที่มียุทธศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเพื่อใช้คานอำนาจกับจีน แต่ในวันนี้ จีนมี BRI เป็นเครื่องมือทางการค้าและความมั่นคงจากภูมิภาคสู่ทวีปและโลกแล้ว จีนยกระดับเศรษฐกิจจากประเทศกำลังพัฒนามาสู่ประเทศพัฒนาแล้ว จีนต้องการสร้างความมั่นคงด้วยการสถาปนาระเบียบเศรษฐกิจระหว่างมณฑลภาคตะวันออกกับประเทศเพื่อนบ้านของจีนผ่านการพัฒนามณฑลทางตะวันตก จีนบูรณาการภูมิภาคให้แข็งแกร่งโดยปรับปรุงห่วงโซ่คุณค่าและอุปทานของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

สำหรับไทยแล้ว BRI ที่จะทำให้ไทยเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกกับจีน โดยไทยคิดว่าตนเองมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เป็นศูนย์กลางของประชาคมอาเซียน ไทยจึงมีศักยภาพที่จะเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์และห่วงโซ่คุณค่าอาเซียนกับจีน หากแต่โครงการรถไฟความเร็วสูง กรุงเทพ-หนองคาย ไม่สามารถทำได้สืบเนื่องจากนโยบาย คสช. ที่จะสร้างแค่ กรุงเทพ-โคราช เท่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นระยะที่หนึ่งจากนั้นขยายไปสู่ระยะต่อ ๆ ไป โคราช-หนองคาย และหนองคาย-เวียงจันทน์ก็เป็นไปได้

การเชื่อมต่อทางโครงสร้างพื้นฐานจึงเป็นพื้นฐานของการค้าที่จีนต้องการขยายการลงทุนด้วยทุนจีน โดยรัฐบาลที่ให้คนจีนส่งเสริมไปทำการค้าการลงทุนตามประเทศเป้าหมายในต่างแดนเพื่อทรัพยากรและความมั่นคงของทั้งสองฝ่าย หากแต่ในระยะสุดท้ายก็คงเรียบริยชื่อโรงเรียนจีนเช่นเคย

ดังนั้น นโยบายการทูตมหาอำนาจของจีนที่พยายามฟื้นฟูความเป็นผู้นำของจีนในเอเชีย ไม่ใช่แค่มหาอำนาจ แต่เป็นปัจจัยในการพัฒนาภูมิภาค จีนค่อนข้างระมัดระวังในการใช้นโยบายเศรษฐกิจเพื่อชนะเพื่อนบ้าน ในความเป็นจริง จีนมีตัวเลือกไม่มากนักในการเริ่มเป็นมหาอำนาจ ด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นมหาศาลและการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในรอบ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าจีนได้กลายมาเป็น “ผู้มีส่วนได้เสียที่รับผิดชอบ” ที่เล่นบทบาทผู้กระทำในกิจการระดับโลก ผู้นำจีนเองก็เริ่มยอมรับในสถานภาพนั้น โดยมีนโยบายและสร้างสถาบันสำหรับกิจการระหว่างประเทศเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของจีนนอกประเทศ ซึ่งเข้าไปแทรกแซงกิจการของประเทศอื่นอันเป็นวิธีการที่ประเทศมหาอำนาจทำกัน (Miller, 2017: 239)

สรุป

เศรษฐกิจของจีนได้ยกเปลี่ยนจากประเทศกำลังพัฒนามาสู่พัฒนาแล้ว จีนต้องการสร้างและคุ้มครองเส้นทางเศรษฐกิจระหว่างจีนภาคตะวันออกกับประเทศเพื่อนบ้านของจีนผ่านการพัฒนาไปทางอาณาเขตตะวันตก และการบูรณาการภูมิภาคด้วยการปรับปรุงด้านโลจิสติกส์และห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งการขยายฐานโอกาสในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคเป็นการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองไปพร้อมกับการส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งได้นำมาสู่ “อำนาจและความมั่งคั่ง” ให้กับจีนอย่างละมุนละม่อมบางทีชู้คุกคามบางครั้ง กังปี้บไม่ให้มีตัวเลือกอื่นบางครั้ง หากแต่สร้างผลประโยชน์ให้กับตนเองอย่างก้าวกระโดด

รายการอ้างอิง

Daddow, Oliver. (2009) *International Relations Theory* London: Sage.

Kostecka, Daniel J. (2011) "Places and Bases," *Naval War College Review* Vol. 64, No. 1,

Available at: <http://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol64/iss1/5>

Miller, Tom. (2017) *China's Asian Dream: Empire Building Across the New Silk* London: Zed Books.

_____. *China's Asian Dream: Empire Building Across the New Silk*

Road<https://vimeo.com/222408759>